

รูปลัทธิที่ปณี

เล่ม ๔ สมาคกัณฑ์
แสดงขั้นตอนและวิธีการทำตัวในรูปคัมภีร์ปทรูปลัทธิ

พระมหาธิติพงษ์ ฤๅตมปญโญ
รวบรวมและเรียบเรียง

ชื่อหนังสือ : รูปสี่ทศิตปีนี เล่ม ๔ สมาสกัณท์
[แสดงขั้นตอนและวิธีการทำตัวรูปในคัมภีร์ปทรูปสี่ทศิต]

ISBN : 978-616-394-063-6

รวบรวมและเรียบเรียง : พระมหาธิติพงษ์ อุดตมปญโญ

คอมพิวเตอร้/จัดรูปเล่ม : พระมหาธิติพงษ์ อุดตมปญโญ

ตรวจทาน : พระมหาพิริยะ ฐริณาโณ พระมหาทรงพล รตนใจโต
พระมหาสังคีต สงคีตวโร พระมหาธีรวัฒน์ โอภาโส
พระพันศักดิ์ ปภัสโร พระสุวิทย์ ปิยธมโม
พระมงคลรัตน์ กนตสิโล พระจรุณ จารุวณฺโณ
พระภทธีนันท์ ติสสวัโส

ออกแบบปก : คุณชัยโย ทองหมื่นไวย

วัน/เดือน/ปีพิมพ์ : พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๘

จำนวนพิมพ์ : จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม
จัดพิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน โดย สาธุชนร่วมกันเป็นเจ้าของพิมพ์

สถานที่พิมพ์ : พิมพ์ที่ สหมิตรพรินตังแอนด์พับลิชชิง จำกัด
๕๙/๔ ซอยวัดพระเงิน ถนนกาญจนาภิเษก ตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่
จังหวัดนนทบุรี
โทรศัพท์ ๐ ๒๙๐๓ ๘๒๕๗-๙ โทรสาร ๐ ๒๙๒๑ ๔๕๕๗

คำนำ

การศึกษาพระบาลีทำให้เกิดความเข้าใจอย่างดี ลึกซึ้ง และถูกต้องตามพระพุทธรูปประสงค์ สิ่งสำคัญก็คือ ผู้ศึกษาต้องมีเครื่องมือที่ดีพอ เพื่อช่วยให้ผู้ที่ใคร่จะศึกษาประสบความสำเร็จในการศึกษานั้นได้อย่างดี เครื่องมือดังกล่าว ก็คือ “ไวยาकरण” ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ทางภาษา เพราะถ้าไม่ได้ศึกษาไวยาकरणให้เข้าใจ อย่างลึกซึ้งและถูกต้องเสียก่อนแล้ว เมื่อประสงค์จะศึกษาพระไตรปิฎก ย่อมเป็นเหตุให้การศึกษานั้น เต็มไปด้วยข้อสงสัย ซึ่งเปรียบเหมือน การออกเดินทางโดยปราศจากแผนที่ ก็อาจจะทำให้หลงทาง เป็นเหตุให้เสียเวลาได้ ฉะนั้น สิ่งสำคัญเป็นอันดับแรก สำหรับผู้สนใจจะศึกษาพระพุทธรูป พจน ก็คือผู้เรียนควรที่จะศึกษา ไวยาकरणให้เข้าใจอย่างดีเสียก่อน

สมาสกัณท์ในหนังสือรูปสัททิตีปนี เป็นอีกกัณท์หนึ่งที่ว่าด้วยเรื่องของสมาสนาม ซึ่งเป็นนามบทที่เกิดขึ้นจากการย่อบทต่างๆ อย่างน้อยสองบทขึ้นไปเข้าด้วยกัน ซึ่งบทต่างๆ เหล่านี้ ได้แก่การย่อนามบทเข้ากับนามบท อุปสัทบทเข้ากับนามบท นิบาตบทเข้ากับนามบท และนิบาตบทเข้ากับนิบาตบท รูปสำเร็จที่ได้นั้น จัดเป็นนามบท ประเภทหนึ่ง เรียกว่า “สมาสนาม” เมื่อต้องการจะนำบทสมาสนามมาใช้ในประโยคภาษาบาลี จะต้องมีการลงวิภัติ นามเช่นเดียวกับกับบทนามทั่วไป ดังนั้น จึงมีการแจกพจนานุกรมแบบเดียวกับนามบทด้วย

วัตถุประสงค์ที่ทำให้เกิดสมาสนาม ท่านได้กล่าวไว้ว่า เพื่อช่วยลดจำนวนบทในภาษาให้น้อยลง ทำให้ สามารถใช้ภาษาได้อย่างกระชับ รัดกุม สร้างความสละสลวยในการใช้ภาษาให้เกิดขึ้น นอกจากนี้ ยังเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความสามารถในการใช้ภาษาของปราชญ์ในทางไวยาकरणเหล่านั้น ในพระบาลีปรากฏบทสมาสให้เห็นเป็นจำนวนมาก ดังนั้น การศึกษาเรื่องสมาสให้เข้าใจอย่างถ่องแท้เสียก่อน จึงเป็นอุปกรณ์ช่วยให้การศึกษาพระบาลีเป็นไปด้วย ความสะดวกราบรื่นยิ่งขึ้น

หนังสือรูปสัททิตีปนี เล่มที่ ๔ สมาสกัณท์นี้ จัดทำขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้ศึกษาและครู เป็นการ จัดทำขึ้นครั้งแรก ดังนั้น จึงอาจมีข้อผิดพลาดหลงเหลืออยู่ ผู้ใฝ่ใจในการศึกษาไวยาकरणท่านใดที่มีโอกาสได้ใช้หนังสือ เล่มนี้ แล้วพบเห็นข้อผิดพลาดเหล่านั้น จะได้กรุณาแจ้งให้ผู้จัดทำทราบ เพื่อนำมาใช้ในการปรับปรุงแก้ไขในการจัด พิมพ์ครั้งต่อไป ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ผู้จัดทำจะขอน้อมรับคำแนะนำนั้นไว้ด้วยความระลึกถึงในความกรุณาและความปรารถนาดีของท่านที่มีต่อผู้จัดทำเป็นอย่างสูง

ปราชญ์ได้กล่าวไว้ว่า ต้นไม้ทั้งต้น ย่อมมีทั้งผลดีและผลเสียฉันใด ชาวสวนผู้ฉลาดย่อมเลือกเก็บแต่ผลดีไว้ อานิสงส์ใดอันเกิดขึ้นแก่ชาวสวนผู้ประกอบกิจของตนด้วยปัญญา ขออานิสงส์นั้น จงมีแก่ผู้ใช้ หนังสือเล่มนี้ ด้วยความ ใฝ่ใคร่ครวญในประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นแก่ตนและแก่พระศาสนาทุกๆ ท่านด้วยฉันนั้น

พระมหาธิติพงศ์ อุตตมปญโญ

๒๕ ทุม ๖ วัดพิบูลทอง

ถนนเทอดพระเกียรติ ต.วัดชลอ

อ.บางกรวย จ.นนทบุรี ๑๑๑๓๐

อนุโมทนาภาดา

หนังสือรูปลัทธิที่ปีนเล่มนี้ เกิดขึ้นเพราะความคิดที่จะอนุโมทนาบุญแก่ญาติโยมผู้มีส่วนในการอุปถัมภ์บิณฑบาต เมื่อครั้งจะศึกษาต่อระดับปริญญาโทในปี พ.ศ.๒๕๔๕ โดยมีคุณโยมสุนิรัตน์ ปิณฑทวิรุจน์ เป็นผู้นำในการชักชวนญาติมิตร มาแจ้งความประสงค์ว่า จะขอมีส่วนร่วมถวายปัจจัยที่จำเป็นที่ต่องใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ข้าพเจ้าพิจารณาแล้วเห็นว่าคุณโยมสุนิรัตน์และญาติมิตรมีความตั้งใจอันดี และเป็นผู้เข้าใจในความสำคัญของการศึกษา จึงตอบรับการอุปถัมภ์ในครั้งนั้น เพื่อจะเป็นการปฏิบัติคุณแก่ญาติโยมเหล่านั้น จึงได้ปรารภกับคุณโยมสุนิรัตน์ว่า จะเขียนหนังสืออันเป็นประโยชน์แก่พระศาสนาเล่มหนึ่ง และก็เป็นขณะเดียวกันกับได้รับมอบหมายจากคณะ ๒๕ วัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์ กรุงเทพฯ ให้รับผิดชอบสอนคัมภีร์ปทรูปลัทธิพหุติ ระยะเวลาเอง ข้าพเจ้าได้จัดทำเอกสารประกอบการศึกษาวิชาขึ้นใช้แต่ละกัณฑ์จนครบทั้งสิ้น ๗ กัณฑ์ เป็นเอกสารที่รวบรวมเอาประเด็นหลักๆ ในคัมภีร์ปทรูปลัทธิมาแสดงไว้โดยสังเขป และมีตัวอย่างการแสดงการสำเร็จตัวรูป ซึ่งเป็นการง่ายต่อผู้ศึกษาจะใช้เป็นคู่มือ เพื่อทำความเข้าใจถึงโครงสร้างของคัมภีร์นี้ ก่อนที่จะศึกษาคัมภีร์ปทรูปลัทธิโดยละเอียดต่อไป ซึ่งนั่นตรงกับเจตนารมณ์ของข้าพเจ้าที่ประสงค์จะจัดทำหนังสือที่สามารถให้สาระประโยชน์แก่ผู้จะนำไปใช้ ดังนั้น จึงได้จัดการรวบรวมเอกสารชุดนี้ จัดพิมพ์ขึ้นเป็นเล่มและสำเร็จลงแล้วมาด้วยดี

ด้วยเหตุผลข้างต้นนี้ จึงใคร่จะขออนุโมทนาบุญแก่ญาติโยมผู้มีการคุณในการศึกษาต่อระดับปริญญาโทและผู้มีส่วนในความสำเร็จของหนังสือเล่มนี้ทุกๆ ท่าน มีคุณโยมสุนิรัตน์ ปิณฑทวิรุจน์ คุณโยมมาบุญณี ปิณฑทวิรุจน์ ดร.พัฒน์ อุดมกษานิช และครอบครัว คุณโยมสกรณีย์ ชุนทะโสภณ คุณแม่ประโยค และคุณโยมจวงจันทร์ เทมะรัชตะ คุณโยมเปรมจิตต์ วัฒนะประเสริฐ คุณวรรณภา เกษมธนกุล คุณสุรางค์รัตน์ และคุณสุจินดา คุณโยมสุวรรณตันตระเชียร คุณอังฉรา มงคลรัตน์ และคุณอารี วงศ์ศรี อุปถัมภ์ปัจจัยและถวายเครื่องคอมพิวเตอร์

นอกจากนี้ ยังมีอีกหลายท่านที่จะต้องเอ่ยนาม คือ พระอาจารย์สุริย์ ปญญาธิโก พระศรีธรรม กตกุลโส คุณปรีชา หล้าโคตร คุณอุ้นคำ แสงมณีวรรณ คุณสังจา มงคลรัตน์ ผู้ช่วยดูแลเรื่องคอมพิวเตอร์ พระมหาพิริยะ ภูริภาณ พระมหาทรงพล รตนโชโต พระมหาสังคีต สงศ์ติโร พระมหาธีรวัฒน์ โอภาส พระพันศักดิ์ ปภัสโร พระสุวิทย์ ปิณฑมโฆ พระมงคลรัตน์ กนตสิโล พระจรัณ จารุณโณ พระภัทรธินันท์ ติสส์วิไล ผู้ช่วยในการตรวจทาน

และที่สำคัญ คือ พระอาจารย์ภัทน์ธัมมานันทมหาเถระ อดีตพระอาจารย์ใหญ่วัดท่ามะโอ พระอาจารย์ภัทน์ธัมมานันทเถระ พระอาจารย์มหาประวัติ ภาวนจิตโต โยมอาจารย์บุญญานอม นพโสภณ พระครูวรปัญญาคุณ เจ้าคณะ ๒๕ วัดมหาธาตุ ให้คำแนะนำและช่วยเหลืออนุเคราะห์ คุณโยมพ่อพัก คุณโยมแม่ปุ่น เข็มสันเทียะ คุณนวลมณี กาญจนพิบูลย์ คุณเพ็ญศรี บุญญรัตน์ คุณวิไล สีสรรพ์ ครอบครัวโอวาทวิญญู คุณไตรรงค์ มาลาภิรมย์ คุณศุภร ญาติโยมชาววัดพิบูลทอง ญาติโยมชาววัดจากแดง นักศึกษาคัมภีร์ปทรูปลัทธิ และผู้ที่มีส่วนช่วยในการทำหนังสือรูปลัทธิที่ปีนเล่มนี้ให้สำเร็จทุกท่าน ขออำนาจบุญกุศลที่ได้ทำร่วมกันในครั้งนี้ จงเป็นพลปัจจัยส่งผลให้ทุกๆ ท่าน ประสบแต่ความสุข ความเจริญ ปราศจากภัยอันตราย และได้บรรลุมรรค-ผล-นิพพานด้วยเถิด

พระมหาธิติพงษ์ อุดมปญโญ

นำเข้าสู่หนังสือรูปสัททิตีปนี

หนังสือรูปสัททิตีปนีเล่มนี้ เป็นการนำเนื้อหาสาระจากคัมภีร์ปทรูปสัททิตีมาเรียบเรียงเป็นภาษาไทยอย่าง สั้นเขบ โดยมีตัวอย่างการทำตัวรูปประกอบอยู่ด้วย นอกจากนี้ยังนำกฎเกณฑ์ที่สำคัญๆ จากคัมภีร์อื่นมาประกอบ ไว้ เพื่อให้เนื้อหาสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ฉะนั้น เนื้อหาสาระของหนังสือรูปสัททิตีปนี จึงแบ่งเป็นประเด็นต่างๆ กัน อยู่ถึง ๑๒ ประการ ดังนี้

๑. บทนำเฉพาะกัณฑ์ๆ เพื่อให้นักศึกษาได้เห็นโครงสร้างของแต่ละกัณฑ์ว่า อะไรคือส่วนสำคัญ สำหรับการ ศึกษาทำความเข้าใจ
๒. สูตร เรียงลำดับตามคัมภีร์ปทรูปสัททิตี
๓. การแปลสูตร ซึ่งมีอยู่ ๒ แบบ คือ (๑) แปลโดยพยัญชนะยกศัพท์ และ(๒) แปลโดยอรรถ ถอดใจความ เป็นภาษาไทย
๔. แสดงการตัดบทของสูตร
๕. แสดงประเภทหรือลักษณะของสูตร
๖. แสดงอรรถของ จศัพท์ วาศัพท์ หรือ ตุศัพท์ และจำพวกศัพท์ที่เกินมาในสูตร เช่น อนุตศัพท์ การศัพท์ ภาวนิเทศ และการใช้พหูพจน์เป็นต้น ที่ใช้หรือมีส่วนสำคัญในการทำตัวรูป พร้อมอุทาหรณ์
๗. แสดงการแบ่งสูตร(โยควิภาคะ) พร้อมอุทาหรณ์
๘. การให้คำจำกัดความของศัพท์ที่สำคัญ
๙. แสดงกฎเกณฑ์หรือปริภาสา และหลักการที่สำคัญในการทำตัวรูป
๑๐. แสดงวิธีทำตัวรูปซึ่งเป็นอุทาหรณ์สำหรับผู้ศึกษาจะใช้เป็นแม่แบบในการทำตัวรูปอุทาหรณ์ตัวอื่นๆ
๑๑. ลักษณะพิเศษของแต่ละกัณฑ์ (๑) สนธิกัณฑ์ มีการแสดงตัดบท/ต่อบท (๒) นามกัณฑ์ มีการทำตัวรูป ของนามบทในแต่ละวิภัติ และการแจกปทมาลา (๓) การกัณฑ์ การลงวิภัติในอรรถต่างๆ (๔) สมาสกัณฑ์ มีการ วิเคราะห์คำศัพท์[บท+บท] (๕) ตัทธิกัณฑ์ มีการวิเคราะห์คำศัพท์[บท+ปัจจัย] (๖) อาขยาตกัณฑ์ มีการทำตัวรูป และ การแจกปทมาลากริยาบท และ (๗) กิพพิธานกัณฑ์ มีการวิเคราะห์ บอกรูปและสาธนะของคำศัพท์
๑๒. แบบฝึกหัดท้ายกัณฑ์ของแต่ละกัณฑ์ให้นักศึกษาได้ฝึกทักษะ เพื่อเป็นการประเมินผลการศึกษา ของ นักศึกษาแต่ละท่าน ว่าสัมฤทธิ์ผลมากน้อยแค่ไหน หลังจากศึกษาจบกัณฑ์นั้นๆ แล้ว

โครงสร้างหนังสือรูปสัททิตีปนี

เนื้อหาสาระของหนังสือรูปสัททิตีปนีนี้ แบ่งออกเป็น ๗ กัณฑ์ โดยอิงอาศัยเนื้อหาสาระจากคัมภีร์ปทรูปสัททิตี มาเป็นต้นแบบในการเรียบเรียง ว่าด้วยกัณฑ์ต่างๆ ดังนี้คือ

๑. สนธิกัณฑ์ ว่าด้วยการเรียกชื่อ และการตัดบท การต่อบท
๒. นามกัณฑ์ ว่าด้วยการประกอบวิภัตินาม และการแจกปทมาลา

(ม)

รูปศัพท์ที่ป็น

๓. การกัณฑ์ ว่าด้วยการลงวิภัตติในอรรถต่างๆ และความสัมพันธ์ของบทต่างๆ ในประโยค
๔. สมาสกัณฑ์ ว่าด้วยการย่อบทตั้งแต่ ๒ บทขึ้นไป เข้าเป็นบทเดียวกัน โดยมีการตั้งวิเคราะห์ศัพท์ก่อน จะแสดงรูปสำเร็จ เพื่อให้เห็นบทเดิม กับบทที่สำเร็จเป็นสมาสแล้ว
๕. ตัทธิธกัณฑ์ ว่าด้วยการสร้างคำศัพท์ใหม่ โดยมีการย่อศัพท์นามกับปัจจัยเข้าด้วยกัน รวมทั้งมีการตั้งวิเคราะห์ศัพท์ เพื่อให้เห็นศัพท์เดิมและอรรถของปัจจัยก่อน เช่นเดียวกับสมาส
๖. อาขยatkัณฑ์ ว่าด้วยการสร้างคำศัพท์กิริยา โดยมีส่วนประกอบหรือเครื่องปรุง ๓ ประการ คือ ธาตุ ปัจจัย และวิภัตติ รูปสำเร็จเป็นกิริยา มีการแจกพหุมาลา และฝึกประกอบโยคะ(ประธานในประโยค)
๗. กิพพิธานกัณฑ์ ว่าด้วยการให้คำจำกัดความของคำศัพท์ โดยมีการตั้งวิเคราะห์ บอกรูป และสาธนะ

องค์ประกอบแต่ละกัณฑ์ของคัมภีร์ปทรูปสัทธา

หนังสือรูปสัทธาที่ป็นนี้เนื่องอาศัยคัมภีร์ปทรูปสัทธา ซึ่งโครงสร้างของคัมภีร์ปทรูปสัทธาประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ประการ คือ สูตร วุตติ และอุทาหรณ์ ดังนี้

๑. สูตร คือ กฎเกณฑ์ข้อบังคับ มีวิเคราะห์ว่า “อตถ อภิสเวตีติ สุตต” ย่อมไหลออก ซึ่งประโยชน เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่าสูตร สูตรในคัมภีร์ปทรูปสัทธา นั้นนำมาจากคัมภีร์กัจจายนะ แต่มีการเรียบเรียงใหม่ตามเนื้อหา และการสำเร็จรูปของแต่ละศัพท์เป็นสำคัญ นับรวมสูตรที่แสดงไว้ ๒ ครั้ง คือในนามและในกราก มีทั้งหมด ๖๘๔ สูตร โดยเพิ่มเข้ามาอีก ๒ สูตร คือ (๑) โอบาโว กวจิ โยสุ วการสส (๒) ภาทตสส ภาทตตภานเต ซึ่งทั้งสองสูตรนี้ ไม่ปรากฏในคัมภีร์กัจจายนะ และมีการตัดบางสูตรออก โดยไม่นำมาแสดงในคัมภีร์ปทรูปสัทธา ๗ สูตร คือ (๑) โส วา, (๒) อติตูปุมนปฺสกา สงฺขย, (๓) สมาสจ วิภาสา, (๔) กาล (นามกัณฑ์), (๕) อนเต นิคฺคหิต, (๖) อรหสฺสกาทิตฺติ ตฺ และ (๗) สชาน กคา ฉนา นุพฺนเร

๒. วุตติ คือ คำอธิบายสูตร มีวิเคราะห์ว่า “สุตตตถถ วตตีติ วุตติ” ย่อมกล่าว เนื้อความของสูตร เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่าวุตติ (บอกความหมายของสูตร) หรือวิเคราะห์ว่า “อตถอ วุจฺจติ เอตายาติ วุตติ” เนื้อความ ย่อมถูกกล่าว ด้วยคำอธิบายสูตรนี้ เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่าวุตติ (เป็นเครื่องอธิบายเนื้อความของสูตร) ซึ่งวุตตินี้ มี ๓ ประเภท ได้แก่

๒.๑ สุตตวุตติ วุตติที่มีอยู่ในสูตร

๒.๒ อนวตฺตตวุตติ วุตติที่ตามมาจกสูตรอื่น

๒.๓ ปักขิปนวุตติ วุตติที่ใส่เข้ามาเพื่ออธิบายความหมายของสูตรให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

๓. อุทาหรณ์ คือ ตัวอย่าง เพื่อให้เห็นถึงวิธีการสร้างคำศัพท์ หรือองค์ประกอบของคำประเภทต่างๆ ในคัมภีร์ได้อย่างเป็นรูปธรรมชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งตัวอย่างดังกล่าว นั้น ก็นำมาจากพระบาลี อรรถกถา ฎีกา นั้นเอง

ประเภทหรือลักษณะของสูตร มี ๖ ประการ

๑. สณฺณาสุตต สูตรสำหรับตั้งชื่อ เช่น “อกฺขราปาทยิ เอกจตฺตาลีสิ” ตั้งชื่อวันฉะ ๔๑ ตัว มี อ เป็นต้น ชื่อว่าอักษร

๒. **ปริภาสาสูตร** สูตรที่กล่าวกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ

๒.๑ **สณฺณคฺปริภาสา** ปริภาสาเกี่ยวกับชื่อ เช่น “ปรสมณฺญา ปโยเค” เมื่อมีการประกอบที่สมควร ชื่อในคัมภีร์สันสกฤตหรือไวยากรณ์ของอาจารย์เหล่านี้ ย่อมถูกนำมาใช้แม้ในคัมภีร์กัจจายนะนี้ หมายความว่า จะยืมชื่อต่างๆ ที่คัมภีร์กัจจายนะไม่มี นำมาใช้ในคัมภีร์กัจจายนะนี้ด้วย

๒.๒ **วิธฺยญคฺปริภาสา** ปริภาสาเกี่ยวกับวิธีการทำตัวรูป เช่น “ปุพฺพมโรคฺติมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย” นักศึกษาพึงแยกพยัญชนะตัวหน้าออกจากสระ ให้ตั้งอยู่ข้างหน้า ไม่ให้มีสระ เป็นการบอกวิธีการทำตัวรูปว่า ก่อนจะแปลง หรือจะลบอักษรเป็นต้น ให้แยกออกมาจากกันเสียก่อน แล้วจึงจะทำขั้นตอนต่อไป

๒.๓ **อนญคฺปริภาสา** ปริภาสาทัวไป เช่น “อตฺโถ อฺกฺขรสณฺญาโต” เนื้อความอันบุคคลหมายรู้ได้ด้วยอักษร เป็นการพูดคลุมเนื้อหาทั้งหมดว่า เราจะทราบความหมายได้ ก็ต้องอาศัยอักษรเป็นตัวสื่อ

๓. **วิธีสูตร** สูตรที่แสดงวิธีทำตัวรูป มี ๘ วิธี คือ

๓.๑ **โลปวิธีสูตร** สูตรที่แสดงวิธีการลบ เช่น “สรา สเร โลป” เพราะสระหลัง ลบสระหน้า

๓.๒ **อาเทสวิธีสูตร** สูตรที่แสดงวิธีการแปลง เช่น “อฺพฺโฆ อฺภิ” เพราะสระหลัง แปลง อภิอุปสัค เป็น อพฺภ

๓.๓ **อาคมวิธีสูตร** สูตรที่แสดงวิธีการลงอาคม คือการลงอักษรใหม่ เช่น “ยวมทนตรลา จากมา” เพราะสระหลัง ลงอักษรอาคม ๘ ตัว คือ ย, ว, ม, ท, น, ต, ร และ ล ตามสมควรแก่อุททาทรณในพระบาลี

๓.๔ **ทิมวิธีสูตร** สูตรที่แสดงวิธีการทำทิมะ คือการทำสระเสียงสั้น ให้เป็นสระเสียงยาว เช่น “ทิม” เมื่อลบสระหน้าแล้ว ทิมะสระหลัง บ้าง

๓.๕ **รສวิธีสูตร** สูตรที่แสดงวิธีการทำรສะ คือการทำสระเสียงยาว ให้เป็นสระเสียงสั้น เช่น “รສ” เพราะพยัญชนะหลัง รສะสระหน้า บ้าง

๓.๖ **นิเสธวิธีสูตร** สูตรที่แสดงวิธีการห้ามทำ หรือให้เป็นปกติ เช่น “อติสฺส จนฺตสฺส” ห้ามแปลง ตี อันเป็นที่สุดของ อติอุปสัค เป็น จ บ้าง

๓.๗ **วิภตฺติวิธีสูตร** สูตรที่แสดงวิธีการลงวิภตฺติ เช่น “ลฺิงคตฺเต ปจฺมา” ลงปฐมวิภตฺติ ในอรรถแห่งลฺิงค์

๓.๘ **ปจฺยวิธีสูตร** สูตรที่แสดงวิธีการลงปจฺย เช่น “กฺวจิ โต ปญฺจมยตฺเต” ลง โตปจฺย ในอรรถปญฺจมีวิภตฺติ บ้าง

๔. **นิยมสูตร** สูตรที่ใช้กำหนด เช่น “วคฺเค โมสาโฆसानํ ตติยปจฺมา” ในฐานะอันสมควร พยัญชนะตัวที่ ๑ ข้อนหน้าพยัญชนะตัวที่ ๒ และพยัญชนะตัวที่ ๓ ข้อนหน้าพยัญชนะตัวที่ ๔ ในวรรคทั้งห้า

๕. **อติเทสสูตร** สูตรสำหรับชี้แจงวิธีการให้สำเร็จรูป มี ๖ อย่าง คือ

๕.๑ **พฺยปเทสชาติเทสสูตร** สูตรที่ชี้แจงชื่อ เช่น ตฺพฺพิตฺตสมาสทิกกา นามว่า ตเวตฺตนาทิสฺ จ. สูตรนี้ให้ตั้งตฺพิตฺต สมาส และกิตฺก เวณฺ ตเว และตฺนปจฺยเป็นต้น มีชื่อวานาม

๕.๒ **นิมิตฺตชาติเทสสูตร** สูตรที่ชี้แจงนิมิต คือเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น ตกา กตฺตริ จ.

สูตรนี้บอกให้แปลงพยัญชนะที่สุดธาตุ กับ ยปัจจัย ในอรรถกัถา โดยทำนองที่แปลงในอรรถกรรม

๕.๓ ตัรูปาติเทศสูตร สูตรที่ชี้แจงการเปลี่ยนรูปอย่างหนึ่งให้เป็นอีกอย่างหนึ่ง เช่น อมหตุมห นตุราชพหุหตตสขสตดูปีตาทีหิ สฺมา นาว. สูตรนี้บอกให้ทำการเปลี่ยนรูป สฺมาวิภัตติ ที่อยู่หลังจาก อมห, ตุมห, นตุ ปัจจัย, ราช, พหุห, อตต, สข, สตดู และปิตุศัพท์เป็นต้น เป็นเหมือน นาวิภัตติ

๕.๔ ตัสมาวาติเทศสูตร สูตรที่ชี้แจงการเปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งไปเป็นอีกสภาพหนึ่ง เช่น อิตถิยั ภาสิตปุมิตติ ปุมาว เจ. สูตรนี้ให้ตั้งศัพท์วิเสสณะในอิตถิลิงค์ที่เคยเป็นปุงลิงค์ ให้เป็นเหมือนปุงลิงค์

๕.๕ สุตตาทิเทศสูตร สูตรที่ชี้แจงสูตรเกี่ยวกับวิธีต่างๆ ที่กล่าวมาแล้ว เช่น อนุปฏิฐาน วุตตโยคโต. สูตรนี้แนะนำให้ใช้สูตรที่ผ่านมาแล้วในการทำตัวรูปของตัวอย่างที่ไม่ได้แสดงไว้

๕.๖ การิยาติเทศสูตร สูตรที่ชี้แจงเกี่ยวกับวิธีทำตัวรูป เช่น เสเสสฺ นตุว. สูตรนี้ บอกวิธีทำตัวรูปว่า ในวิภัตติที่เหลือ ก็ให้ตั้ง นตุปัจจัย เหมือน นตุปัจจัย เมื่อตั้งเหมือน นตุปัจจัยแล้ว ก็ให้ทำตัวรูปเหมือนศัพท์ที่มี นตุปัจจัยเป็นที่สุด

๖. อธิการสูตร สูตรสำหรับตามไปสู่สูตรอื่น เช่น “ชินวจนยุตติ หิ” สูตร วุตติ และอุทาหรณ์ ต้องสมควร ต่อพระพุทพจน์เท่านั้น สำหรับอธิการนัยนี้ มี ๓ อย่าง คือ

๖.๑ สีหคติกอธิการนัย นัยแห่งการตามไปเหมือนการไปของราชสีห์ หมายความว่า ราชสีห์นี้ ตามปกติ สามารถที่จะไปข้างหน้าก็ได้ เหลียวหลังก็ได้ ฉะนั้น การตามไปนี้มีมุ่งหมายเอาการตามไปข้างหน้าที่ย้ำสูตร เป็นจำนวนมาก และอุทาหรณ์ที่ปรากฏโดยมาก มุ่งเอาการตามไปที่เป็นการตามไปแบบย้อนกลับ โดยจะเป็นสูตร ติดต่อกัน หรือข้ามสูตรหลายๆ สูตรก็ได้ การที่จะรู้ว่าตามไปข้างหน้าหรือย้อนกลับนี้ ให้ดูตามสูตรในคัมภีร์กัจจายณะ เช่น “อุศัพท์” จากสูตร “วโหมทหนตทานิ” (สูตรที่ ๑๘) ย้อนกลับมา โดยข้ามถึงสามสูตร ตามมาสู่สูตร “กฺวจาสวณฺณํ ลุตเต” (สูตรที่ ๑๔), “วาศัพท์” จากสูตร “นตฺสส เส วา” (สูตรที่ ๑๒๓) ย้อนกลับมาสู่สูตร “นตฺสส นุต” (สูตรที่ ๑๒๒) และ “ลึงคศัพท์” จากสูตร “ลึงคณฺจ นิปฺจฺเจ” (สูตรที่ ๕๓) ข้ามไปสู่สูตร “วา ฌปฺจฺเจ” (สูตรที่ ๓๔๔) ข้ามไปไกลถึง ๒๙๐ สูตร เป็นต้น

๖.๒ มณฺฑกคติกอธิการนัย นัยแห่งการตามไปเหมือนการไปของกบ หมายความว่า กบนั้นมี ปกติกระโดดไปข้างหน้าเพียงอย่างเดียว ซึ่งไม่เหมือนราชสีห์ที่สามารถเหลียวหลังได้ และการตามไปนี้ จะข้ามเพียง สูตรเดียว หรือหลายสูตรก็ได้ แต่ต้องไปข้างหน้าเท่านั้น เช่น “อสรูเป” จากสูตร “วา ปโร อสรูปา” (สูตรที่ ๑๓) ตามไป สู่สูตร “อฺวณฺโณ ยํ นวา” (สูตรที่ ๒๑) การตามไปนี้ เป็นการตามไปที่มีการเปลี่ยนวิภัตติ จากเดิม “อสรูปา” เป็นปัญจมี วิภัตติ แต่เมื่อตามไป มีรูปเป็น “อสรูเป” เป็นสัตตมีวิภัตติ และอีกตัวอย่างเช่น “วาศัพท์” จากสูตร “สพฺพสฺส โส ทามฺหิ วา” (สูตรที่ ๒๖๐) ข้ามไปแปดสูตร ตามไปสู่สูตร “ยวตฺ ตลนทการานํ พุณฺชนานํ จลณฺชการตฺ” (สูตรที่ ๒๖๙)

๖.๓ นทิสตคติกอธิการนัย นัยแห่งการตามไปเหมือนการไหลของกระแส น้ำ เป็นไปตามลำดับ โดยไปข้างหน้า สูตรที่จะตามไปนี้ ต้องอยู่ติดกัน หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ยถานุปุพฺพิกคติกอธิการนัย” นัยแห่งการ ตามไปตามลำดับ เช่น “นตฺสส” จากสูตร “นตฺสสนฺโต โยสุ จ” (สูตรที่ ๙๒) ตามไปสู่สูตร “สพฺพสฺส วา อฺเสสุ” (สูตรที่ ๙๓) เป็นต้น

การทำตัวรูป/วิธีที่ให้สำเร็จตัวรูป

การทำตัวรูป เพื่อให้สำเร็จรูปตามอุททาหรณ์ที่ตั้งไว้ วิธีการที่ใช้ก็มีหลากหลายวิธีด้วยกัน บางรูปใช้วิธีเดียว บางรูปก็ทำได้หลายวิธี และในการทำตัวรูปแต่ละตัวนั้น ต้องอาศัยวิธีการที่แตกต่างกันไป พอสรุปได้ดังนี้

๑. ใช้สูตรโดยตรง เช่น เพราะสระหลัง แผลงนึกคิดเป็น ม และ ท ใช้สูตรว่า “มทา สระ” เช่น “ตมห” มาจาก “ต + อห”, “เอตทโวจ” มาจาก “เอต + อโวจ” เป็นต้น

๒. ใช้วิธีการแบ่งสูตร เรียกว่า “โยควิกาคะ” เช่นสูตรว่า “มทา สระ” ด้วยสูตรโดยตรง นิमितเป็นเพราะสระหลัง เมื่อแบ่งสูตรว่า “มทา” ตัดคำว่า “สระ” ทิ้งไป นิमितก็ไม่จำกัดอยู่เฉพาะสระแล้ว ฉะนั้น เพราะพยัญชนะหลังก็สามารถแผลงนึกคิด เป็น ม ได้ เช่น “พทุธมฺ สรณมฺ คจฺฉามิ” มาจาก “พทุธ สรณ คจฺฉามิ”

๓. ใช้ จศัพท์, วาศัพท์, ตุศัพท์, หรือ อนุตศัพท์ เป็นต้น เช่น จศัพท์ในสูตรว่า “โท ฐส จ” สามารถแผลง ฐ เป็น ห ได้ เช่น “สาหุ ทสสน” มาจาก “สาธุ ทสสน”, วาศัพท์ในสูตรว่า “วคฺคนฺตฺ วา วคฺเค” สามารถแผลงนึกคิด เป็น ล ได้ เช่น “ปุลลิ่งค” มาจาก “ปุม + ลิ่งค”, ตุศัพท์ในสูตรว่า “พฺรหฺมโต ตฺ สฺมิ นิ” สามารถแผลง สฺมิวิภตติ เป็น นิ ได้ แม้หลังจากกมฺมศัพท์ จมฺมศัพท์ และมุฑุศัพท์เป็นต้น เช่น “กมฺมนิ” มาจาก “กมฺม + สฺมิ”, “จมฺมนิ” มาจาก “จมฺม + สฺมิ” และ “มุฑุณี” มาจาก “มุฑุ + สฺมิ” เป็นต้น, อนุตศัพท์ในสูตรว่า “ปุมฺนุตสฺสา สิมฺหิ” เพราะสิวิภตติ สามารถแผลงที่สุดของ มวมศัพท์ และยวุศัพท์เป็นต้น พร้อมกับสิวิภตติเป็น อา ได้ เช่น “มมวา” มาจาก “มมว + ลี” เป็นต้น

๔. ใช้วิธีที่แสดงนัยในสูตร เช่น ภาวนิเทศ, แสดงรูปพหุวจนะ เช่น “กาสตต”ภาวนิเทศในสูตรว่า “การสฺส กาสตตมชฺชตนิมิหิ” ลง สฺวาคม เช่น “อคมลสิ” มาจาก “อ + คม + ส + ลี”, ด้วยการแสดงเป็นพหุวจนะว่า “มหต” ในสูตรว่า “มหตฺ มหา ตฺลยาริกรณ ปเท” สามารถแผลง มหตศัพท์ เป็น มห ได้ เช่น “มหพฺภย” มาจาก “มหนฺต + ภย” เป็นต้น

๕. ใช้นิปาตนะ วิธีการทำตัวรูปโดยใช้รูปสำเร็จที่มีปรากฏอยู่ในสูตร เช่น แผลง อิม เป็น อิ ด้วยนิปาตนะ ในสูตรว่า “อียตมกิเอสานมนฺตสฺสโร ทิมฺ กฺวจิ ทิสฺสสฺส คฺคฺมฺ โทโร สกฺปิ จ” เช่น “อิตฺทิส” ศัพท์เดิมมาจาก “อิมสทฺหุปฺปท + ทิสธาตฺ + กฺวิปจฺจย” เป็นต้น

๖. ในกรณีที่ไม่มีสูตรทำจริงๆ ก็จะใช้มหาสูตร ซึ่งเป็นสูตรที่มีหน้าที่มาก มีอยู่ ๔ สูตร คือ

๖.๑. เตสฺ วุฑฺธิโลปาคมฺวิการวิปริตาเทสา จ. (รูปสัททิตินิ. ตัทธิต สุตฺรที่ ๓๗๐)

๖.๒. ยทฺนุปฺปนฺนา นิปาตนา สิชฺฉนฺนติ. (รูปสัททิตินิ. ตัทธิต สุตฺรที่ ๔๒๓)

๖.๓. กฺวจิ ธาตฺวิภตฺติปฺปจฺจยानํ ทิมฺวิปริตาเทสโลปาคมา จ. (รูปสัททิตินิ. อาขยต สุตฺรที่ ๔๘๘)

๖.๔. ปจฺจยา ทนฺนุสา นิปาตนา สิชฺฉนฺนติ. (รูปสัททิตินิ. กิพพิธาน สุตฺรที่ ๖๒๔)

แนะนำการศึกษาหนังสือรูปสัททิตินิ

หนังสือรูปสัททิตินิ มี ๗ กัณฑ์ คือ (๑) สนธิกัณฑ์ (๒) นามกัณฑ์ (๓) การกัณฑ์ (๔) สมาสกัณฑ์ (๕) ตัทธิตกัณฑ์ (๖) อาขยตกัณฑ์ และ (๗) กิพพิธานกัณฑ์ แต่เวลาศึกษาควรศึกษาตามความสัมพันธ์ของการนำไปใช้ เพื่อให้การศึกษาเกิดประสิทธิภาพ ฉะนั้น จึงควรแบ่งการศึกษาออกเป็น ๓ ช่วง ดังนี้

- ช่วงที่ ๑ สนธิกัณฑ์ / นามกัณฑ์ / อาขยatkัณฑ์
 ช่วงที่ ๒ กิพพิธานกัณฑ์ / สมาสกัณฑ์ / ตัทธิธกัณฑ์
 ช่วงที่ ๓ การกัณฑ์

การศึกษาในช่วงต้น (๑) ศึกษาสนธิกัณฑ์ เพื่อให้ผู้ศึกษาได้ทราบเรื่องอักษร ชื่อต่างๆ และการตัดบท การต่อบท (๒) ศึกษา นามกัณฑ์ เพื่อให้ผู้ศึกษาได้ทราบเกี่ยวกับบทนามและวิธีประกอบวิภัตินาม และ (๓) ศึกษาอาขยatkัณฑ์ เพื่อให้ผู้ศึกษารู้จักการสร้างคำศัพท์กิริยา ซึ่งการศึกษาช่วงแรกนี้ เป็นการศึกษาเพื่อปูพื้นฐานให้แก่ผู้ศึกษาได้เรียนรู้เกี่ยวกับโครงสร้างของประโยคสั้นๆ ที่มีประธานกับกิริยาคุมพากย์เป็นองค์ประกอบหลัก

การศึกษาในช่วงที่ ๒ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับการสร้างคำศัพท์ขั้นที่หนึ่ง เป็นเรื่องของกิตก์ และขั้นที่สอง/ขั้นที่สาม เป็นเรื่องของสมาสและตัทธิธ ซึ่งทั้งสามกัณฑ์นี้เป็นการศึกษาการตั้งวิเคราะห้ และบทวิเคราะห้เหล่านั้นก็คือการให้คำจำกัดความของคำศัพท์แต่ละศัพท์ที่ปรากฏอยู่ในบททั้งสาม สาเหตุที่ต้องศึกษาเรื่องกิตก์ก่อน เพราะการตั้งวิเคราะห้ นั้น ต้องอาศัยกิริยาอาขยatkัณฑ์มาตั้งรูปีวิเคราะห้ และกิตก์เองก็เป็นการสร้างคำศัพท์ที่มีธาตุ เป็นส่วนประกอบสำคัญเหมือนอาขยatkัณฑ์ อีกประการหนึ่ง ในประโยคขยายต้องอาศัยกิริยา กิตก์เป็นตัวเชื่อม เรียกว่า กิริยาในระหว่าง ส่วนสมาสและตัทธิธเอง ก็ต้องอาศัยบทต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่สำเร็จมาจากกิตก์ นำมาสสร้างเป็นสมาสและตัทธิธด้วย ฉะนั้น การศึกษากิตก์ต่อจากอาขยatkัณฑ์ แล้วจึงศึกษาสมาสและตัทธิธ จึงช่วยให้ผู้ศึกษาสะดวกที่จะทำความเข้าใจในเรื่องขั้นตอนการสร้างคำศัพท์ในกลุ่มนี้

การศึกษาในช่วงที่ ๓ ศึกษาเรื่องของวิภัติในอรรถต่างๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับหน้าที่ของบทเหล่านั้นที่มีต่อโครงสร้างของประโยคด้วย เมื่อเข้าใจเกี่ยวกับธาตุและปัจจัยที่มีอยู่ในอาขยatkัณฑ์แล้ว การศึกษาองค์รวมทั้งประโยค ว่าแต่ละบททำหน้าที่เชื่อมโยงซึ่งกันและกันอย่างไร ก็จะสามารถทำให้เข้าใจประโยคได้ง่ายยิ่งขึ้น และนี่คือสาเหตุที่นำการกัณฑ์มาศึกษาในช่วงสุดท้าย

ในการศึกษาแต่ละช่วงนั้น เพื่อให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับโครงสร้างของประโยค โดยเริ่มตั้งแต่ประโยคสั้นๆ ที่มีเฉพาะประธานกับกิริยาก่อน รวมทั้งฝึกแต่งและแปลไปด้วยในช่วงแรก ต่อมาในช่วงที่ ๒ จึงฝึกแต่งและแปลประโยคขยายที่มีกิริยากิตก์เป็นตัวเชื่อม อันมีรายละเอียดของลำดับเหตุการณ์ที่ปรากฏอยู่ในประโยคมากขึ้น ส่วนช่วงสุดท้าย จะเน้นถึงเหตุผลในการใช้วิภัตินามที่มีอรรถต่างๆ กัน และเมื่อนำมาประกอบในบทแต่ละบทแล้ว จะทำให้บทเหล่านั้นมีหน้าที่และความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างที่ปรากฏอยู่ในประโยคในรูปแบบที่ต่างกันไป การศึกษาที่แบ่งเป็น ๓ ช่วงดังกล่าว เพื่อให้ผู้ศึกษาเรียนรู้ไวยากรณ์ควบคู่ไปกับฝึกทักษะในการนำไวยากรณ์ไปใช้ในการอ่าน การเขียน และการแปลไปพร้อมๆ กันเลย ซึ่งวิธีการนี้จะช่วยผู้ศึกษาสามารถนำความรู้ที่ได้มาปรับใช้เพื่อหาประสบการณ์ตรงในการฝึกใช้ภาษามคธของตัวนักศึกษาเอง

เชื่อว่าผู้ศึกษาภาษามคธจำนวนไม่น้อย ต้องการนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาไปใช้เป็นอุปกรณ์ในการศึกษาค้นคว้า ทำความเข้าใจหลักธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกาต่างๆ ฉะนั้น จึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือรูปสัทที่ป็นนี้ จะเป็นอุปกรณ์อีกชิ้นหนึ่งที่จะช่วยอำนวยความสะดวกให้กับผู้ศึกษาได้บรรลุตามวัตถุประสงค์ดังกล่าวนี้ด้วยดี

ἰ ᾿ὠἌ¹Êᾷ»ᾰ°

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สุมมาสมพุทฺธสฺส

ἱ - Ê¹Ṱᾷ³ἱ

ἱ.ἱ - Ê¹Ṱᾷ³ἱ »ἘἈἰ³ἱ

- ๑ : ๑.* อตุโถ อกฺขร-สณฺดาโต.
- ๒ : ๒. อกฺขรปา'ทโย เอกจตฺตาลีสี.
- ๓ : ๓. ตตฺโถ'ทนฺตา สรา อฏฺฐ.
- ๔ : ๔. ลหุ-มตฺตา ตโย รสฺสา.
- ๕ : ๕. อณฺเณ ทึมา.
- ๖ : ๘. เสสา พฺยณฺชนา.
- ๗. : ๙. วคฺคา ปณฺจ-ปณฺจโส มนฺตา.
- ๘ : ๑๐. อธิติ นิคฺคหิต.
- ๙ : ๑๑. ปฺร-สมณฺดา ปโยเค.
- ๑๐ : ๑๒. ปุ'พ'พ'ม'โรจิต'ม'สฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
- ๑๑ : ๑๔. นเย ปฺรํ ยุตฺเต.

ἱᾷÊ¹Ṱᾷ³ἱ »ἘἈἰ³ἱ.

ἱ.ᾰ - Ê¹Ṱᾷ³ἱ . ᾷ³ἱ

- ๑๒ : ๑๓. สรา สเร โลปี.
- ๑๓ : ๑๕. วา ปโร อสฺรปา.
- ๑๔ : ๑๖. กฺวจา'สวณฺณํ ลุตฺเต.
- ๑๕ : ๑๗. ทึม.
- ๑๖ : ๑๘. ปุ'พ'โพ จ.
- ๑๗ : ๑๙. ย'เมทนฺตฺสฺสา'เทโส.
- ๑๘ : ๒๐. วโมทฺทนฺตาน.
- ๑๙ : ๒๒. สพฺโพ จํ ติ.

*หมายเหตุ : เลขแถวหน้า เป็นลำดับในคัมภีร์ที่กระจายนะ ส่วนเลขแถวหลัง เป็นลำดับในคัมภีร์ปทรูปสิทธิ

- ๒๐ : ๒๗. โท ฐส จ.
- ๒๑ : ๒๑. อิวณโณ ยํ นวา.
- ๒๒ : ๒๘. เอวาทีสุส ริ ปุพโพ จ ฐสโ.

โ๑๑E1๒๒๒ . ๓๓ i 3๒.

กั.๑ - E1๒๒๒ ตต๓ 3๒

- ๒๓ : ๓๖. สรา ปกตี พยณชเน.
- ๒๔ : ๓๕. สเร กวจิ.
- ๒๕ : ๓๗. ทีฆ.
- ๒๖ : ๓๘. ฐส.
- ๒๗ : ๓๙. โลปญจ ตตฺร'กาโร.
- ๒๘ : ๔๐. ปร เทวภาโว จาเน.
- ๒๙ : ๔๒. วคเค โมสาโฆसानํ ตตฺย-ปจมา.

โ๑๑E1๒๒๒ ตต๓ i 3๒.

กั.๑ - E1๒๒๒ "ตต๓ 3๒

- ๓๐ : ๕๘. อํ พยณชเน นิคคหิตํ.
- ๓๑ : ๔๙. วคคนุตํ วา วคเค.
- ๓๒ : ๕๐. เอहे ณ.
- ๓๓ : ๕๑. ส เย จ.
- ๓๔ : ๕๒. ม-ทา สเร.
- ๓๕ : ๓๔. ย-ว-ม-ท-น-ต-ร-ลา จา'คมา.
- ๓๖ : ๔๗. กวจิ โอ พยณชเน.
- ๓๗ : ๕๗. นิคคหิตตฺยจ.
- ๓๘ : ๕๓. กวจิ โลป.
- ๓๙ : ๕๔. พยณชเน จ.
- ๔๐ : ๕๕. ปโร วา สโร.
- ๔๑ : ๕๖. พยณชโน จ วิสณฺโณโค.

โ๑๑E1๒๒๒ "ตต๓ i 3๒.

๑.๕ - สหธิกปฺป ปณฺจมกณฺฐ

- ๔๒ : ๓๒. โค สเร ปุณฺสสา'คโม กฺวจิ.
- ๔๓ : ๓๓. ปาสฺส จ'นฺโต รสฺโส.
- ๔๔ : ๒๔. อพฺโหม อภิ.
- ๔๕ : ๒๕. อชฺโหม อจิ.
- ๔๖ : ๒๖. เต น วา อิวณฺณ.
- ๔๗ : ๒๓. อตฺตฺส จ'นฺตฺส.
- ๔๘ : ๔๓. กฺวจิ ปฏฺฐิ ปตฺตฺส.
- ๔๙ : ๔๔. ปุณฺสฺส พุณฺชเน.
- ๕๐ : ๔๕. โอ อวสฺส.
- ๕๑ : ๕๙. อหฺปทฺฐิจานํ วุตฺต-โยคโต.

อติ สหธิกปฺเป ปณฺจโม กณฺโฑ.

É¹ᵀᵀᵀ ¹ᵀᵀ

ò - ¹ᵀÁᵀ ³ᵀᵀ

ò.ᵀ - ¹ᵀÁᵀ »ᵀᵀ »ÉÁᵀ ³ᵀᵀ

- ๕๒ : ๖๐. ชิน-วจน-ยฺตุตฺ ํ หิ.
- ๕๓ : ๖๑. ลิงฺคณฺจ นิปฺปจฺจเต.
- ๕๔ : ๖๒. ตโต จ วิภตฺติโย.
- ๕๕ : ๖๓. สิ-โย-อํ-โย-นา-หิ-ส-นํ-สฺมา-หิ-ส-นํ-สฺมี-สฺ.
- ๕๖ : ๖๔. ต'ทนฺปโรเรน.
- ๕๗ : ๗๑. อาลปนฺเน สฺสิ คสณฺโณ.
- ๕๘ : ๒๙. อิวณฺณวณฺณนา ฉ-ลา.
- ๕๙ : ๑๘๒. เต อิตฺติชฺยา โป.
- ๖๐ : ๑๗๗. อา โม.
- ๖๑ : ๘๖. สาคโม เส.
- ๖๒ : ๒๐๖. สํสาเสว'กวจเนสฺ จ.
- ๖๓ : ๒๑๗. เอติมาส'มิ.
- ๖๔ : ๒๑๖. ตสฺสา วา.

(๔)

กจจายนสุดตปาร

- ๖๕ : ๒๑๕. ตโต สสุส สสาย.
๖๖ : ๒๐๕. โม่ รสุส.
๖๗ : ๒๒๙. โน จ ทวาทีโต น่มหิ.
๖๘ : ๑๘๔. อ'มา ปโต สุมิ-สูมาน วา.
๖๙ : ๑๘๖. อาทีโต โอ จ.
๗๐ : ๓๐. ฌ-ลาน'มียุวา สเร วา.
๗๑ : ๕๐๕. ย-วการา จ.
๗๒ : ๑๘๕. ปสณณสุส จ.
๗๓ : ๑๗๔. คาว เส.
๗๔ : ๑๖๙. โยสุ จ.
๗๕ : ๑๗๐. อว่มหิ จ.
๗๖ : ๑๗๑. อวสุสุ วา.
๗๗ : ๑๗๕. ตโต น'ม ปติมหา'ลุตเต จ समाเส.
๗๘ : ๓๑. โอ สเร จ.
๗๙ : ๔๖. ตพพิปริตูปปเท พยณชน จ.
๘๐ : ๑๗๓. โคน น่มหิ วา.
๘๑ : ๑๗๒. สุ-หิ-นาสุ จ.
๘๒ : ๑๔๙. อ'โม นิคคหิต ฌ-ล-เปหิ.
๘๓ : ๖๗. สรโลโป'มาเทสปปจจยาทิมหิ สรโลเป ตู ปกติ.
๘๔ : ๑๔๔. อ'โม รสุส'เมกวจนโยสุว'ปี จ.
๘๕ : ๑๕๐. น สิสุมิ'มนบุ'สกา'นิ.
๘๖ : ๒๒๗. อูภาทีโต น'มินน.
๘๗ : ๒๓๑. อิณณ'มิณณน'น ตีหิ สงขุยาหิ.
๘๘ : ๑๔๗. โยสุ กต-นิการ-โลเปสุ ทิม.
๘๙ : ๘๗. สุ-น-หิสุ จ.
๙๐ : ๒๕๒. ปญจาทีน'มตต.
๙๑ : ๑๙๔. ปติสสิ'น่มหิ.
๙๒ : ๑๐๐. นตุสุส'นุโต โยสุ จ.
๙๓ : ๑๐๖. สพพสุส วา อ'-เสสุ.
๙๔ : ๑๐๕. สิมหิ วา.
๙๕ : ๑๔๕. อคฺคิสฺสิ'นิ.

- ๙๖ : ๑๔๘. โยสุว'กตรสฺโส โฉ.
 ๙๗ : ๑๕๖. เว-โวสุ โล จ.
 ๙๘ : ๑๘๙. มาตุลาที่น'มานตต'มีกาเร.
 ๙๙ : ๘๑. สุมา-หิ-สุมีนํ มหา-ภิ-มุหิ วา.
 ๑๐๐ : ๒๑๔. น ติเมหิ กตกาาเรหิ.
 ๑๐๑ : ๘๐. สุหิสฺว'กาโร เอ.
 ๑๐๒ : ๒๐๒. สพฺพนามานํ นํมุหิ จ.
 ๑๐๓ : ๗๙. อโต เนน.
 ๑๐๔ : ๐๐. สํ.
 ๑๐๕ : ๐. โส วา.
 ๑๐๖ : ๓๑๓. ที่โม'เรหิ.
 ๑๐๗ : ๖๙. สพฺพ-โย-นีน'มาเอ.
 ๑๐๘ : ๙๐. สุมา-สุมีนํ วา.
 ๑๐๙ : ๓๐๔. อาย จตฺต'เถ'กวจนสฺส ตฺ.
 ๑๑๐ : ๒๐๑. ตโย เนว จ สพฺพนาเมหิ.
 ๑๑๑ : ๑๗๙. มโต นาทินํ.
 ๑๑๒ : ๑๘๓. ปโต ยา.
 ๑๑๓ : ๑๓๒. สขโต คสฺเส วา.
 ๑๑๔ : ๑๗๘. มเต จ.
 ๑๑๕ : ๑๘๑. น อมฺมาที่โต.
 ๑๑๖ : ๑๕๗. อ-กตรสฺสา ลโต ยฺวาลปนสฺส เว-โว.
 ๑๑๗ : ๑๒๔. ฌ-ลโต สสฺส โน วา.
 ๑๑๘ : ๑๔๖. ม-ปโต จ โยนํ โลโป.
 ๑๑๙ : ๑๕๕. ลโต โวกาโร จ.

โ๑๑'๑A;»๒ »€áÁ j'3๒.

ò.ò - 1'0A;»๒. ๑๑ 3๒

- ๑๒๐ : ๒๔๓. อมฺหสฺส มมํ สวิทตฺติสฺส เส.
 ๑๒๑ : ๒๓๓. มยํ โยมุหิ ปจฺเม.
 ๑๒๒ : ๙๙. นุตฺส นฺโต.

(๖)

กระจายนัฐตปราช

- ๑๒๓ : ๑๐๓. นุตสส เส วา.
๑๒๔ : ๙๘. อา สิมฺหิ.
๑๒๕ : ๑๙๘. อํ นปฺสเก.
๑๒๖ : ๑๐๑. อวณฺณา จ เค.
๑๒๗ : ๑๐๒. โตะ-ติ-ตา ส-สฺมี-นาสุ.
๑๒๘ : ๑๐๔. นมฺหิ ตํ วา.
๑๒๙ : ๒๒๒. อิมสฺสลิ'ท'มฺลิสฺส นปฺสเก.
๑๓๐ : ๒๒๕. อมฺสฺสา'หุ
๑๓๑ : ๐. อิตฺติ-ปฺม-นปฺสกา-สงฺขยํ.
๑๓๒ : ๒๒๘. โยสุ ทฺวินฺนํ เทว จ.
๑๓๓ : ๒๓๐. ติ-จตุณฺนํ ติสฺโส-จตฺสฺโส-ตโย-จตุตาโร-ตีณิ-จตุตาริ.
๑๓๔ : ๒๕๑. ปญฺจาทีน'มกาโร.
๑๓๕ : ๑๑๘. ราษสฺส รณฺเณ-ราชิโน เส.
๑๓๖ : ๑๑๙. รณฺณํ นมฺหิ วา.
๑๓๗ : ๑๑๖. นามฺหิ รณฺณา วา.
๑๓๘ : ๑๒๑. สฺมีมฺหิ รณฺเณ-ราชิณี.
๑๓๙ : ๒๔๕. ตุม'ห'ม'หากํ ตยิ-มยิ.
๑๔๐ : ๒๓๒. ตว'ม'หํ สิมฺหิ จ.
๑๔๑ : ๒๔๑. ตว-มม เส.
๑๔๒ : ๒๔๒. ตฺย'ห'ม'ย'ห'ญจ.
๑๔๓ : ๒๓๕. ตํ-ม'ม'ม'หิ.
๑๔๔ : ๒๓๔. ตว'ม'ม'ญจ นวา.
๑๔๕ : ๒๓๘. นามฺหิ ตยา-มยา.
๑๔๖ : ๒๓๖. ตุม'ห'สฺส ตว'ม'ม'หิ.
๑๔๗ : ๒๔๖. ปทโต ทฺติยา-จตุตฺตี-ฉฺฉริสฺส โว-โน.
๑๔๘ : ๒๔๗. เต-เม'กวางเนสุ จ.
๑๔๙ : ๒๔๘. น อมฺหิ.
๑๕๐ : ๒๔๙. วา ตติเย จ.
๑๕๑ : ๒๕๐. พหฺวเจเนสุ โว-โน.
๑๕๒ : ๑๓๖. ปฺม'น'ต'ส'สา สิมฺหิ.
๑๕๓ : ๑๓๘. อ'มา'ล'ป'เน'กวางเน.

- ๑๕๔ : ๐. สมาส จ วิภาสา.
- ๑๕๕ : ๑๓๗. โยสุวาโน.
- ๑๕๖ : ๑๔๒. อาเน สุมิมิ หวา.
- ๑๕๗ : ๑๔๐. หิวิภตติมิ หิ จ.
- ๑๕๘ : ๑๔๓. สุมิมิมา หวา.
- ๑๕๙ : ๑๓๙. อุ นามิ หิ จ.
- ๑๖๐ : ๑๙๗. อ กมมนตสส จ.

โอด'0A;»๒ . ๓๓ i 3๒.

0.0 - 10A;»๒ ตตQ 3๒

- ๑๖๑ : ๒๔๔. ตุมห'มเหหิ น'มาก.
- ๑๖๒ : ๒๓๗. หวา ยว'ปุปจโม.
- ๑๖๓ : ๒๔๐. สสส.
- ๑๖๔ : ๒๐๐. สหพนามการเต ปจโม.
- ๑๖๕ : ๒๐๘. ทวน'ทฎจา หวา.
- ๑๖๖ : ๒๐๙. น'าณณิ สหพนามิก.
- ๑๖๗ : ๒๑๐. พหุพ'พหิมิ หิ จ.
- ๑๖๘ : ๒๐๓. สหพ'โต นั ส'-सान.
- ๑๖๙ : ๑๑๗. ราษ'สส ราษุ ส'-น'-หิส หิ จ.
- ๑๗๐ : ๒๒๐. สหพ'สสิ'มสเส หวา.
- ๑๗๑ : ๒๑๙. อนิมิ นามิ หิ จ.
- ๑๗๒ : ๒๑๘. อ-น'ป'ส'ส'าย' สิมิหิ.
- ๑๗๓ : ๒๒๓. อม'สส โม ส.
- ๑๗๔ : ๒๑๑. เอต-เตส' โต.
- ๑๗๕ : ๒๑๒. ตส'ส หวา น'ต'ต' สหพ'ต'ต.
- ๑๗๖ : ๒๑๓. ส-สุมิ-สุมิ-ส'-สา'ส'ว'ต'ต.
- ๑๗๗ : ๒๒๑. อิม'ส'ท'ส'ส หิ จ.
- ๑๗๘ : ๒๒๔. สหพ'โต โก.
- ๑๗๙ : ๒๐๔. ม-ป'โต สุมิ-सान ส'-สา.
- ๑๘๐ : ๒๐๗. เน'ตา'หิ สุมิ'มาย-ยา.

- ๑๘๑ : ๙๕. มโนคณาทีโต สุมิ-นาน'มิ-อา.
 ๑๘๒ : ๙๗. สสุส โจ.
 ๑๘๓ : ๔๘,๓๘๖. เอเตส'ไม โลเป.
 ๑๘๔ : ๙๖. ส สเร วา'คโม.
 ๑๘๕ : ๑๑๒. สนุตสททสุส โส เก โฟ จ'นเต.
 ๑๘๖ : ๑๐๗. สิมหิ คจจนุตาทินิ นุตสทโท อ.
 ๑๘๗ : ๑๐๘. เสเสสุ นตุ'ว.
 ๑๘๘ : ๑๑๕. พรหม'ตต-สข-ราชาทีโต อ'มาน.
 ๑๘๙ : ๑๑๓. ส'ยา จ.
 ๑๙๐ : ๑๑๔. โยน'มาโน.
 ๑๙๑ : ๑๓๐. สขโต จาโย-โน.
 ๑๙๒ : ๑๓๕. สุมิ'ไม.
 ๑๙๓ : ๑๒๒. พรหมโต คสุส จ.
 ๑๙๔ : ๑๓๑. สขนุตสสิ โน-นา-น'-เสสุ.
 ๑๙๕ : ๑๓๔. อาโร หิมหิ วา.
 ๑๙๖ : ๑๓๓. สุ-น'มสุ วา.
 ๑๙๗ : ๑๒๕. พรหมโต ตุ สุมิ นิ.
 ๑๙๘ : ๑๒๓. อุตฺตํ ส-นาสุ.
 ๑๙๙ : ๑๕๘. สตุฏ-ปีตาทิน'มา สิสุมิ สิลोโป จ.
 ๒๐๐ : ๑๕๙. อณฺเณสุ'วารตฺตํ.
 ๒๐๑ : ๑๖๓. วา นัมหิ.
 ๒๐๒ : ๑๖๔. สตุฏน'ตฺตณฺจ.
 ๒๐๓ : ๑๖๒. อู สสุมิ สิลोโป จ.
 ๒๐๔ : ๑๖๗. สกมฺนุธาตาทินฺณจ.
 ๒๐๕ : ๑๖๐. ตโต โยน'ไม ตุ.
 ๒๐๖ : ๑๖๕. ตโต สุมิ'มิ.
 ๒๐๗ : ๑๖๑. นา อา.
 ๒๐๘ : ๑๖๖. อาโร รส'สมิกาเร.
 ๒๐๙ : ๑๖๘. ปีตาทิน'มสิมหิ.
 ๒๑๐ : ๒๓๙. ตยา-ตยีนํ ตกาโร ตฺวตฺตํ วา.

๐.๐ - 10A; » ๒ ๓ ๔ ๕

- ๒๑๑ : ๑๒๖. อตต'นุโต หิสุมิ'มนตต'.
 ๒๑๒ : ๑๒๙. ตโต สุมิ นิ.
 ๐ก๑๐ : ก๑๐÷. EEEY ๑¹.
 ๒๑๔ : ๑๒๘. สุมมา นา.
 ๒๑๕ : ๑๔๑. ฉ-ลโต จ.
 ๒๑๖ : ๑๘๐. ม-ปโต สุมิ ย ภา.
 ๒๑๗ : ๑๙๙. โยมนิ นิ นปฺสเกหิ.
 ๒๑๘ : ๑๙๖. อโต นิจจ'.
 ๒๑๙ : ๑๙๕. สี่.
 ๒๒๐ : ๗๔. เสสโต โลป คสิปี.
 ๒๒๑ : ๒๘๒. สพฺพส'มาวุโส'ปสคฺค-นิปาตาทิหิ จ.
 ๒๒๒ : ๓๔๒. ปุมสฺส ลิงคาคาทิสฺส สมาสฺส.
 ๒๒๓ : ๑๘๘. อ ย'มีโต ปสณฺณโต.
 ๒๒๔ : ๑๕๓. น ฌโต กตรสฺสา.
 ๒๒๕ : ๑๕๑. โยมนิ โน.
 ๒๒๖ : ๑๕๔. สุมิ นิ.
 ๒๒๗ : ๒๗๐. กิสฺส ก เว จ.
 ๒๒๘ : ๒๗๒. กุ หี-หฺสฺ จ.
 ๒๒๙ : ๒๒๖. เสเสสฺ จ.
 ๒๓๐ : ๒๖๒. ตฺร-โต-เกสฺ จ.
 ๒๓๑ : ๒๖๓. สพฺพสฺเสตสฺสา'กาโร ภา.
 ๒๓๒ : ๒๖๗. เตร นิจจ'.
 ๒๓๓ : ๒๖๔. เอ โต-เกสฺ จ.
 ๒๓๔ : ๒๖๕. อิมสฺสลิ ถ-ทานิ-ห-โต-เรสฺ จ.
 ๒๓๕ : ๒๘๑. อ จฺนามฺหิ จ.
 ๒๓๖ : ๒๘๐. เอต รหิมฺหิ.
 ๒๓๗ : ๑๗๖. อิตฺถิย'มโต อาปจฺจโย.
 ๒๓๘ : ๑๘๗. นหาทิตฺ ภา อี.
 ๒๓๙ : ๑๙๐. ฉว-ณิก-ณฺเยย-ณ-นฺตฺหิ.

- ๒๔๐ : ๑๙๓. ปติ-ภิกขุ-ราชี'การ'นุเตหิ อินี.
 ๒๔๑ : ๑๙๑. นุตสส ต'มีกาเร.
 ๒๔๒ : ๑๙๒. ภวโต โภโต.
 ๒๔๓ : ๑๑๐. โภ เค ตุ.
 ๒๔๔ : ๗๒. อการ-ปิตาทุ'ย'นุทาน'มา.
 ๒๔๕ : ๑๕๒. ฌ-ล-ปา รสส์.
 ๒๔๖ : ๗๓. อกาโร วา.

10010A; » 11 31.

๒.๕ - นามกปป ปณจมกณท

- ๒๔๗ : ๒๖๑. ตวาทโย วิภตติ-สญญาโย.
 ๒๔๘ : ๒๖๐. กวจิ โต ปณจมุยตเถ.
 ๒๔๙ : ๒๖๖. ตฺร-ถ สตตมียา สพพนาเมหิ.
 ๒๕๐ : ๒๖๘. สพพโต ธิ.
 ๒๕๑ : ๒๖๙. กิสฺมา โว.
 ๒๕๒ : ๒๗๑. หี-หฺ-หิณฺจนฺ.
 ๒๕๓ : ๒๗๓. ตมฺหา จ.
 ๒๕๔ : ๒๗๔. อิมสฺมา ห-ธา จ.
 ๒๕๕ : ๒๗๕. ยโต หี.
 ๒๕๖ : ๐. กाले.
 ๒๕๗ : ๒๗๖. กิ-สพ'พ'ณ'เว'ก-ย-กฺหิ ทา-ทาจฺนฺ.
 ๒๕๘ : ๒๗๘. ตมฺหา ทานิ จ.
 ๒๕๙ : ๒๗๙. อิมสฺมา รหิ-ธฺนา-ทานิ จ.
 ๒๖๐ : ๒๗๗. สพพสฺส โส ทามฺหิ วา.
 ๒๖๑ : ๓๖๙. อวณฺโณ เย โลปณฺจ.
 ๒๖๒ : ๓๙๑. วุฑฺฒสฺส โช อธิญฺเจสฺ.
 ๒๖๓ : ๓๙๒. ปสฺตณฺสฺส โส จ.
 ๒๖๔ : ๓๙๓. อนฺตีกสฺส เนโท.
 ๒๖๕ : ๓๙๔. พาทฺหสฺส สาโร.
 ๒๖๖ : ๓๙๕. อปฺปสฺส กณฺ.
 ๒๖๗ : ๓๙๖. ยฺวานณฺจ.

- ๒๖๘ : ๓๙๗. วนตุ-มนตุ-วินนจ โลโป.
 ๒๖๙ : ๔๑. ยวตี ต-ล-น-ท-การานัน พยณชนานิ จ-ล-ณ-ช-การตตี.
 ๒๗๐ : ๑๒๐. อมฺห-ตฺมฺห-นตุ-ราช-พฺรหฺม'ตต-สข-สตุฏ-ปีตาทีหิ สุมา นาว.

อติ นามกปะเป ปณจโม กณฺโท.

10AĒĒĒ 10ĒĒ

Ó - i0Ãj i 3ย

- ๒๗๑ : ๘๘ (๓๐๘)* ยสุมา'ทเปติ ภาย'มาทตเต วา ต'ทปาทานัน.
 ๒๗๒ : ๓๐๙. ชาติ-นามาน'มฺปสคฺค-โยคาทีสุวปี จ.
 ๒๗๓ : ๓๑๐. รกฺขณตฺถาน'มิจฺฉิตี.
 ๒๗๔ : ๓๑๑. เยน วา'ทสุสนัน.
 ๒๗๕ : ๓๑๒. ทูร'นฺตีก'ทฺธ-กาล-นิมฺมาน-ตฺวาโลป-ทิสายอก-วิภตฺต'ารปฺปิโยค-สุทฺธ'ร-
 ปโมจน-เหตุ-วิวิตฺต'ป-ปมาณ-ปฺพพโยค-พฺนฺธ-คฺคณวจน-ปณฺห-กณ-
 โถกา'กตฺตฺสุ จ.
 ๒๗๖ : ๘๔ (๓๐๒) ยสุส ทาตุกาโม ไรเจเต ธารยเต วา ตํ สมฺปทานัน.
 ๒๗๗ : ๓๐๓. สิลาม-หนฺ-จา-สป-ธาร-ปีห-กฺธ-ทฺหิ'สฺส'สุย-ราธิกฺข-ปฺจฺจาสุณ-อนฺปติ
 คิน-ปฺพพกตฺตา'โรจนตฺถ-ตทตฺถ-ตฺมตฺถา'ลมตฺถ-มณฺธา'นาทร'ปฺปาณินิ
 คตฺยตฺถกมฺมนิ อาสีสฺตฺถ-สมฺมุติ-ภียย-สฺตฺตมยตฺถ'เดสุ จ.
 ๒๗๘ : ๙๓ (๓๒๐) โย'ธาโร ต'โมกาฬ.
 ๒๗๙ : ๘๒ (๒๙๒) เยน วา กยิรเต ตํ กรณัน.
 ๒๘๐ : ๗๕ (๒๘๕) ยํ กโรติ ตํ กมฺมํ.
 ๒๘๑ : ๗๗ (๒๙๔) โย กโรติ ส กตฺตา.
 ๒๘๒ : ๒๙๕. โย กาเรติ ส เหตุ.
 ๒๘๓ : ๙๑ (๓๑๖) ยสุส วา ปรีคฺค'โห ตํ สามี.
 ๒๘๔ : ๖๕ (๒๘๓) ลิงฺคตฺถ'เถ ปจฺมา.
 ๒๘๕ : ๗๐. อาลปเน จ.
 ๒๘๖ : ๘๓ (๒๙๑) กรณเ ตตฺติยา.
 ๒๘๗ : ๒๙๖. สหาทีโยเค จ.

*หมายเหตุ : สูตรที่มีเลขในวงเล็บ คัมภีร์ปทรูปสิทธิแสดงไว้ ๒ แห่ง คือ นามและการก

- ๒๘๘ : ๓๘ (๒๙๓) กตตริ จ.
- ๒๘๙ : ๒๙๗. เหตุวตเถ จ.
- ๒๙๐ : ๒๙๘. สตตมยตเถ จ.
- ๒๙๑ : ๒๙๙. เยน'งควิกาโร.
- ๒๙๒ : ๓๐๐. วิเสสเน จ.
- ๒๙๓ : ๘๕ (๓๐๑) สมปทาเน จตตเถ.
- ๒๙๔ : ๓๐๕. นโม-โยคาที่สุวปี จ.
- ๒๙๕ : ๘๙ (๓๐๓) อปาทาเน ปญจมี.
- ๒๙๖ : ๓๑๔. การณตเถ จ.
- ๒๙๗ : ๓๖ (๒๘๔) กम्मตเถ ทุตिया.
- ๒๙๘ : ๒๘๗. กาลทธาน'มจจนต-สียเค.
- ๒๙๙ : ๒๘๘. กम्मป-ปวจนีย-ยุตเต.
- ๓๐๐ : ๒๘๖. คติ-พุทธิ-ภข-ปจ-หระ-กร-สยาที่นั การิตเ วา.
- ๓๐๑ : ๙๒ (๓๑๕) สามิสมี ฉฐี.
- ๓๐๒ : ๙๔ (๓๑๙) โอกาเส สตตมี.
- ๓๐๓ : ๓๒๑. สามิสสรธิปติ-ทายาท-สภุขิ-ปติฎ-ปฐต-กุสเลหิ จ.
- ๓๐๔ : ๓๒๒. นิทธารณ จ.
- ๓๐๕ : ๓๒๓. อนาทเร จ.
- ๓๐๖ : ๒๘๙. กวจิ ทุตिया ฉฐี'น'มตเถ.
- ๓๐๗ : ๒๙๐. ตติยา-สตตมี'นญจ.
- ๓๐๘ : ๓๑๗. ฉฐี จ.
- ๓๐๙ : ๓๑๘. ทุตिया-ปญจมี'นญจ.
- ๓๑๐ : ๓๒๔. กम्म-กรณ-นimitตตเถสุ สตตมี.
- ๓๑๑ : ๓๒๕. สมปทาเน จ.
- ๓๑๒ : ๓๒๖. ปญจมยตเถ จ.
- ๓๑๓ : ๓๒๗. กาล-ภาเวสุ จ.
- ๓๑๔ : ๓๒๘. อุปร'ยาริสิสร-วจน.
- ๓๑๕ : ๓๒๙. มณ'ที่ตุ'สสุ'เกสุ ตติยา จ.

10A;»» i 0A;»» ©-16 i 314.
 i 0A;E»» 10E

๐ - ÉÁÒÊ; 3๕

- ๓๑๖ : ๓๓๑. นามาน์ สมาส โย ตตตตโต.
- ๓๑๗ : ๓๓๒. เตส วิภตติโย โลปา จ.
- ๓๑๘ : ๓๓๓. ปกติ จ'สส สรณตสส.
- ๓๑๙ : ๓๓๐. อุปสคค-นิปาท-บุพพโก อพยयीภาโว.
- ๐๐๐ : ๐๐๐. ई नपुसक-लिंगको.
- ๓๒๑ : ๓๔๙. ทิศุเส'กตต.
- ๓๒๒ : ๓๕๙. ตถา ทวนเท ปาณ-ตूरिय-โยคค-เสน'งค-บุพพชนตูก-วिवิวิรัฐ-
วิสภาคตถาที่นญจ.
- ๓๒๓ : ๓๖๐. วิภาสา รุกข-ติณ-ปสุ-ธน-ธณณ-ชนปทาที่นญจ.
- ๓๒๔ : ๓๓๙. ทวีปเท ตลยาธิกรณ กम्मธารโย.
- ๓๒๕ : ๓๔๘. สงขยา-ปุพโพ ทิค.
- ๓๒๖ : ๓๔๑. อุมา ตปปริสา.
- ๓๒๗ : ๓๕๑. อ'มาทโย พร-ปเทภิ.
- ๓๒๘ : ๓๕๒. อณณ-ปทตเตสุ พหุพพีหิ.
- ๓๒๙ : ๓๕๗. นามาน์ สมุจโย ทวนโท.
- ๓๓๐ : ๓๔๐. มหต มหา ตลยาธิกรณ ปเท.
- ๓๓๑ : ๓๕๓. อิตติยี่ ภาสิต-ปุमितตี ปุมา'ว เจ.
- ๓๓๒ : ๓๔๓. กम्मธารย-สณณ เจ.
- ๓๓๓ : ๓๔๔. อตต นสส ตปปริเส.
- ๓๓๔ : ๓๔๕. เสเร อนุ.
- ๓๓๕ : ๓๔๖. กท กุสส.
- ๓๓๖ : ๓๔๗. กา'ปุตเตสุ จ.
- ๓๓๗ : ๓๕๐. กุวจิ สมาสนต-คตาทน'มการนุโต.
- ๓๓๘ : ๓๕๖. นทิมหา จ.
- ๓๓๙ : ๓๕๘. ชายาย ตูท-ชานิ ปติมहि.
- ๓๔๐ : ๓๕๕. ฐนุมาหา จ.
- ๓๔๑ : ๓๓๖. อ วิภตตี'น'มการนุตา อพยयीภาวา.
- ๓๔๒ : ๓๓๗. สโร รสโส นปुसके.

(๑๔)

กจจายนสุดตปจ

๓๔๓ : ๓๓๘. อณฺณสุมมา โลโป จ.

โธ'๑๐'จ»๒ เอ๑๐'จ»๒ เอ๑๒'จ ; ๓๒.
เอ๑๐'เอ๑๒' ๑'๐'๑

๐ - ๓. ๒๒ ๓๒

๓๔๔ : ๓๖๑. วา ฌ'ปจเจ.

๓๔๕ : ๓๖๖. ฌายน-ฌาน วจจาทิโต.

๓๔๖ : ๓๖๗. ฌนโย กตติกาทีหิ.

๓๔๗ : ๓๖๘. อโต ฌี วา.

๓๔๘ : ๓๗๑. ฌโว'ปคฺวาทิหิ.

๓๔๙ : ๓๗๒. ฌนร วิจจาทิโต.

๓๕๐ : ๓๗๓. ฌน วา สํสฏฺจํ ตรติ จรติ วหติ ฌโก.

๓๕๑ : ๓๗๔. ต'มธึเต เตนกตาทิ-สนฺนินฺธาน-นโยค-สิปฺป-ภณฺท-ชิวิกตฺเตสฺส จ.

๓๕๒ : ๓๗๖. ฌ ราคา ตสฺเส'ท'มณฺณตฺเตสฺส จ.

๓๕๓ : ๓๗๘. ชาตาทิน'มิมิยา จ.

๓๕๔ : ๓๗๙. สมุหตฺเต กณฺ-ฌนา.

๓๕๕ : ๓๘๐. คาม-ชน-พนฺจ-สหายาทิหิ ตา.

๓๕๖ : ๓๘๑. ต'ทสฺส จาน'มิโย จ.

๓๕๗ : ๓๘๒. อฺปมตฺตาทิยิตตฺตํ.

๓๕๘ : ๓๘๓. ตนฺนินฺสฺสิตตฺเต โล.

๓๕๙ : ๓๘๔. อาลุ ตพฺพหุเล.

๓๖๐ : ๓๘๗. ฌนฺย-ตฺต-ตา ภาเว ตฺ.

๓๖๑ : ๓๘๘. ฌ วิสฺมทาทิหิ.

๓๖๒ : ๓๘๙. รมณียาทิโต กณฺ.

๓๖๓ : ๓๙๐. วิเสเส ตร-ตมิ'สิกิ'ยิฏฺฐา.

๓๖๔ : ๓๙๘. ตทสฺสตฺตึตี วิ จ.

๓๖๕ : ๓๙๙. ตปาติโต สී.

๓๖๖ : ๔๐๐. ทณฺทาทิโต อิก-อี.

๓๖๗ : ๔๐๑. มรฺวาทิโต โร.

๓๖๘ : ๔๐๒. ฌณฺทาทิโต วนฺตฺ.

- ๓๖๙ : ๔๐๓. สตุยาทีหิ มนตุ.
 ๓๗๐ : ๔๐๕. สทฐาทีโต ณ.
 ๓๗๑ : ๔๐๔. आयुस्सु'การาส มนตุ'มहि.
 ๓๗๒ : ๓๘๕. ตปฺปกตฺติ-วจนเ มโย.
 ๓๗๓ : ๔๐๖. สงฺขยา-ปุรณเ โม.
 ๓๗๔ : ๔๐๘. ส ฉสฺส วา.
 ๓๗๕ : ๔๑๒. เอกาทิโต ทสฺสสี.
 ๓๗๖ : ๒๕๗. ทเส โส นิจฺจณฺจ.
 ๓๗๗ : ๐. อนฺเต นิคฺคหิตฺตณฺจ.
 ๓๗๘ : ๔๑๔. ตี จ.
 ๓๗๙ : ๒๕๘. ล ท-รानํ.
 ๓๘๐ : ๒๕๕. วีสฺติ-ทเสสฺส พา ทฺวิสฺส ตฺ.
 ๓๘๑ : ๒๕๔. เอกาทิโต ทส ร สงฺขยาเน.
 ๓๘๒ : ๒๕๙. อฏฺฐาทิโต จ.
 ๓๘๓ : ๒๕๓. เทวณฺฺณจฺาน'มกกาโร วา.
 ๓๘๔ : ๔๐๗. จตฺจุ-เนหิ ฅ-จา.
 ๓๘๕ : ๔๐๙. ทฺวิ-ตีหิ ตโย.
 ๓๘๖ : ๔๑๐. ตียे ทฺ-ตاپิ จ.
 ๓๘๗ : ๔๑๑. เตส'ม'ทฺม'ปฺเพเน อ'ทฺม'ทฺม-ทิว'ทฺม-ทีย'ทฺม'ทฺมตียา.
 ๓๘๘ : ๖๘. สฺรฺพาน'เมกเสสฺว'สกี.
 ๓๘๙ : ๔๑๓. คณเน ทสฺสสฺส ทฺวิ-ตี-จตฺ-ปฺยจ-ฉ-สฺตต-อฏฺฐ-นวางานํ วี-ตี-จตฺตาร-
 ปฺยญา-ฉ-สฺตต'าส-นวา โยสฺ โยนณฺจิส'มาส-จิ-ริ-ตีตฺติ.
 ๓๙๐ : ๒๕๖. จตฺ'ปฺทสฺส โลโป ตฺ'ตฺตร-ปทา'ทิจสฺส จ-โจปี นวา.
 ๓๙๑ : ๔๒๓. ย'ทฺนุ'ปฺนฺนา นิปาตนา สิชฺฉนฺติ.
 ๓๙๒ : ๔๑๘. ทฺวาทิโต โโก'เนกตฺเต จ.
 ๓๙๓ : ๔๑๕. ทส-ทสํ สฺตํ ทสกันํ สฺตํ สทสฺสณฺจ โย'มฺหิ.
 ๓๙๔ : ๔๑๖. ยาว ต'ทฺตฺตริ ทส-คฺณิตฺตณฺจ.
 ๓๙๕ : ๔๑๗. สกนา'เมหิ.
 ๓๙๖ : ๓๖๓. เตสํ โณ โลปี.
 ๓๙๗ : ๔๒๐. วิภาเค ฐา จ.
 ๓๙๘ : ๔๒๑. ส'พฺพนา'เมหิ ปการ-วจนเ ตฺ ฅา.

- ๓๙๙ : ๔๒๒. กิ'มิเมหิ ถ'
- ๔๐๐ : ๓๖๔. วุฑฐา'ทิสรสุส วา'สโยคนุตสุส สณเ จ.
- ๔๐๑ : ๓๗๕. มา ยูน'มากโม จาเน.
- ๔๐๒ : ๓๗๗. อาตุตตจ.
- ๔๐๓ : ๓๕๔. กุจจา'ทิมชฎตตทราน' ทิม-รสุสา ปจจเยสุ จ.
- ๔๐๔ : ๓๗๐. เตสุ วุฑฐิ-โลปาคม-วิการ-วิปริตา'เทสา จ.
- ๔๐๕ : ๓๖๕. อ-ยวณณนานน'จาโย วุฑฐิ.

10A; » ๒ ต. 10; » 1-10A ; 34.
 ต. 10; » 10

ö - 10A; » 34
 ö.ñ - 10A; » 34 » 10; » 34

- ๔๐๖ : ๔๒๙. อถ ปุพพานิ วิภตตี'น' จ ปรสสุปทานิ.
- ๔๐๗ : ๔๓๙. ปรานน'ยตตโนปทานิ.
- ๔๐๘ : ๔๓๑. เทว เทว ปจม-มชฎิมุตตม-ปฐิสา.
- ๔๐๙ : ๔๔๑. สพเพส'เมกา'ภิธาเน ปโร ปฐิส.
- ๔๑๐ : ๔๓๒. นามมุหิ ปยชชมาเนปี ตุลยาธิกรณเ ปจโม.
- ๔๑๑ : ๔๓๖. ตุมเห มชฎิม.
- ๔๑๒ : ๔๓๗. อมุเห อุตตโม.
- ๔๑๓ : ๔๒๗. กाले.
- ๔๑๔ : ๔๒๘. วตตมานา ปจจุปปนเน.
- ๔๑๕ : ๔๕๑. อาณตยา'สิฏฐ'นุตตกาเล ปณจมี.
- ๔๑๖ : ๔๕๔. อนุมติ-ปrik'ปต'เตสุ สตตมี.
- ๔๑๗ : ๔๖๐. อปจจก'เข ปโรก'ขา'ตีเต.
- ๔๑๘ : ๔๕๖. หิโย-ป'ภุติ ปจจก'เข หิย'ยตตนี.
- ๔๑๙ : ๔๖๙. สมี'เป'ชชตนี.
- ๔๒๐ : ๔๗๑. มา-โยเค สพพ'กาเล จ.
- ๔๒๑ : ๔๗๓. อนาคเต ภา'วิ'สุ'สน'ตี.
- ๔๒๒ : ๔๗๕. กุ'ริยา'ติ'ป'น'เน'ตี'เต กาลา'ติ'ป'ต'ติ.

- ๔๒๓ : ๔๒๖. วตตมานา ตี-อนตตี-ตี-ถ-มิ-ม-เต-อนเต-เส-วเห-เอ-มเห.
- ๔๒๔ : ๔๕๐. ปณจมี ตู-อนตุ-หิ-ถ-มิ-ม-ต-อนต์-สุสุ-วูโ-เอ-อามเส.
- ๔๒๕ : ๔๕๓. สตตมี เอยย-เอยยุ-เอยยาสิ-เอยยาถ-เอยยามิ-เอยยาม-เอธ-เอธ-เอโธ-
เอยยาวิ-เอยยุ-เอยยามเห.
- ๔๒๖ : ๔๕๙. ปโรกษา อ-อุ-เอ-ตถ-อ-มหา-ตถ-เร-ตโต-วูโ-อิ-มเห.
- ๔๒๗ : ๔๕๕. หियตตนี อา-อุ-โอ-ตถ-อ-มหา-ตถ-ตถุ-เส-วูห-อิ-มเส.
- ๔๒๘ : ๔๖๘. อชชตนี อิ-อุ-โอ-ตถ-อิ-มหา-อา-อุ-เส-วูห-อ-มเห.
- ๔๒๙ : ๔๗๒. ภาวิสุสนตี สุตติ-สุสนติ-สุสสิ-สุสถ-สุสคามิ-สุสคาม-สุสเท-สุสนเต-สุสเส-สุสวเห-
สุส-สุสคามเห.
- ๔๓๐ : ๔๗๔. กาลาตีปตตี สसा-สุสสุ-สุเส-สุสถ-สุส-สุสคามหา-สุสถ-สุสสิ-สุสเส-สุสวเห-
สุส-สุสคามเส.
- ๔๓๑ : ๔๕๘. หियตตนี-สตุตมี-ปณจมี-วตตมานา สพพชชฏก.

𑀘𑀓𑀡𑀣𑀩𑀯𑀮𑀲𑀓 𑀘𑀮𑀣𑀳 𑀘𑀮𑀣𑀳.

𑀓.𑀣 - 𑀘𑀓𑀡𑀣𑀩𑀯𑀮𑀲𑀓 𑀘𑀮𑀣𑀳 . 𑀘𑀮𑀣𑀳 𑀘𑀮𑀣𑀳

- ๔๓๒ : ๓๖๒. ฐาตุ-ลิ่งเคหิ ปรา ปจฺจยา.
- ๔๓๓ : ๕๒๘. ติช-คูป-กิต-มานะหิ ช-ฉ-สา วา.
- ๔๓๔ : ๕๓๔. ภูช-มส-หฺร-สุ-ปาทีหิ ตุมิฉจตุเถสุ.
- ๔๓๕ : ๕๓๖. อาย นามโต กตฺตูปมานา'ทาจारे.
- ๔๓๖ : ๕๓๗. อียูปมานา จ.
- ๔๓๗ : ๕๓๘. นามมหา'ตฺติจฺจตุเถ.
- ๔๓๘ : ๕๔๐. ฐาตุหิ ฌ-ฌย-ฌาเป-ฌาปยา การิตานิ เหาตฺตเถ.
- ๔๓๙ : ๕๓๙. ฐาตุฐึเป นามสฺมา ฌโย จ.
- ๔๔๐ : ๔๔๕. ภาว-กมเมสุ โย.
- ๔๔๑ : ๔๔๗. ตสฺส จวคฺค-ยการ-วการตฺติ สธาตฺวนตฺสฺส.
- ๔๔๒ : ๔๔๘. อิวณฺณาคโม วา.
- ๔๔๓ : ๔๔๙. ปุพฺพรูปญจ.
- ๔๔๔ : ๕๑๑. ตถา กตฺตริ จ.
- ๔๔๕ : ๔๓๓. ภูวาทีโต อ.
- ๔๔๖ : ๕๐๙. ฐฐาทีโต นิคฺคหิต ปุพฺพญจ.
- ๔๔๗ : ๕๑๐. ฐิวาทีโต โย.

- ๔๔๘ : ๕๑๒. สุวาทีโต ฌ-ฌา-อุฌา จ.
- ๔๔๙ : ๕๑๓. กียาทีโต นา.
- ๔๕๐ : ๕๑๗. คหาทีโต ปุ-ฌหา.
- ๔๕๑ : ๕๒๐. ตนาทีโต โอ-ยิธา.
- ๔๕๒ : ๕๒๕. จุราทีโต ฌ-ฌยา.
- ๔๕๓ : ๔๔๔. อตตโนปทานิ ภาเว จ กมฺมนิ.
- ๔๕๔ : ๔๔๐. กตฺตริ จ.
- ๔๕๕ : ๕๓๐. ฐาตุปปจฺเจยหิ วิภตฺติโย.
- ๔๕๖ : ๔๓๐. กตฺตริ ปรสฺสพหํ.
- ๔๕๗ : ๔๒๔. ฎาทยโย ฐาตโว.

โธโธโธตจ»๗ . ๓๓ i 3๒.

๐.๐ - โธโธตจ»๗ ตตญิ 3๒

- ๔๕๘ : ๔๖๑. กุจจา'ทิวณฺณาน'เมกสฺสรานํ เทวภาโว.
- ๔๕๙ : ๔๖๒. ปุพฺโพพฺพภาโส.
- ๔๖๐ : ๕๐๖. รสฺโส.
- ๔๖๑ : ๔๖๔. ทุตฺติย-จตฺตฺตฺตานํ ปรม-ตฺติยา.
- ๔๖๒ : ๔๖๗. กวคฺคสฺส จวคฺโค.
- ๔๖๓ : ๕๓๒. มาน-กิตานํ ว-ตตฺตํ วา.
- ๔๖๔ : ๕๐๔. หสฺส โข.
- ๔๖๕ : ๔๖๓. อนฺตสฺสสิ'วณฺณ'กาโร วา.
- ๔๖๖ : ๔๘๙. นิคฺคหิตฺตฺตจ.
- ๔๖๗ : ๕๓๓. ตโต ปา-มานานํ วา-มํ เสสฺ.
- ๔๖๘ : ๔๙๒. ฐา ติฏฺฐโฆ.
- ๔๖๙ : ๔๙๔. ปา ปิโพ.
- ๔๗๐ : ๕๑๔. ฌาสฺส ฐา-ข-นา.
- ๔๗๑ : ๔๘๓. ทิสฺสสฺส ปสฺส-ทิสฺส-ทกฺขา วา.
- ๔๗๒ : ๕๓๑. พฺยณฺชนนฺตสฺส โจอ ฌปฺปจฺเจยฺส จ.
- ๔๗๓ : ๕๒๙. โโก เข จ.
- ๔๗๔ : ๕๓๕. หรฺสฺส คี เส.
- ๔๗๕ : ๔๖๕. พฺรุ-ฎฺน'มาห-ฎฺวา ปโรกฺขายํ.

- ๔๗๖ : ๔๔๒. คมิสฺสนฺโต จุโณ วา สพฺพาสฺ.
- ๔๗๗ : ๔๗๙. วจฺสฺส'ขุชตนิมฺหิ มกาโร โอ.
- ๔๗๘ : ๔๓๘. อกาโร ทิมฺ หิ-มิ-เมสฺ.
- ๔๗๙ : ๔๕๒. หิ โลปํ วา.
- ๔๘๐ : ๔๙๐. โหติสฺสเรโหเห ภวิสฺสนฺตนิมฺหิ สฺสสฺส จ.
- ๔๘๑ : ๕๒๔. กรสฺส สປປຈຍສສ กาโ.

ໂອໂອໂອຕຶ»໒ ຕຕໂ ຶ 3໓.

໐.໐ - ໂອໂອໂອຕຶ»໒ ຕຕໂ 3໓

- ๔๘๒ : ๕๐๘. ทา'ทนต์สฺสํ มิ-เมสฺ.
- ๔๘๓ : ๕๒๗. อสฺยเคนตสฺส วุทธิ การิตเ.
- ๔๘๔ : ๕๔๒. มฎาทีนํ วา.
- ๔๘๕ : ๔๓๔. อญฺเณสฺ จ.
- ๔๘๖ : ๕๔๓. คุห-ทุสฺสานํ ทิมฺ.
- ๔๘๗ : ๔๗๘. วจ-วส-วหาทีน'มฺกาโร วสฺส เย.
- ๔๘๘ : ๔๘๑. ห-วิปริยโย โล วา.
- ๔๘๙ : ๕๑๙. คหสฺส เม ปเป.
- ๔๙๐ : ๕๑๘. หโลโป ญฺหามฺหิ.
- ๔๙๑ : ๕๒๓. กรสฺส กาสตฺต'มขุชตนิมฺหิ.
- ๔๙๒ : ๔๙๙. อสฺสฺมา มิ-มานํ มฺหิ-มฺหानฺตโลโป จ.
- ๔๙๓ : ๔๙๘. ถสฺส ตฺถตฺตํ.
- ๔๙๔ : ๔๙๕. ติสฺส ตฺถิตฺตํ.
- ๔๙๕ : ๕๐๐. ตฺสฺส ตฺถตฺตํ.
- ๔๙๖ : ๔๙๗. สิมฺหิ จ.
- ๔๙๗ : ๔๗๗. ลภสฺสฺมา อี-อีนํ ตฺถ-ตฺถํ.
- ๔๙๘ : ๔๘๐. กุสฺสฺมา ที จุฉิ.
- ๔๙๙ : ๕๐๗. ทาธาตฺสฺส ทขฺขํ.
- ๕๐๐ : ๔๘๖. วทสฺส วขฺขํ.
- ๕๐๑ : ๔๔๓. คมิสฺส มมฺมํ.
- ๕๐๒ : ๔๙๓. ยมฺหิ ทา-ธา-มา-จา-หา-ปา-มห-มถาทีน'มิ.
- ๕๐๓ : ๔๘๕. ยชฺสฺสา'ทิสฺสิ.

- ๕๐๔ : ๔๗๐. สฟพโต อู่ อีส.
- ๕๐๕ : ๔๗๒. ชร-มรณํ ชีร-ชียย-มียยา วา.
- ๕๐๖ : ๔๙๖. สพพตธา'สสุสา'ทีโลโป จ.
- ๕๐๗ : ๕๐๑. อสพพธาตฤ ก.
- ๕๐๘ : ๕๑๕. เอยยสุส ณาโต อียา-ณา.
- ๕๐๙ : ๕๑๖. นาสสุ โลโป ยการตต.
- ๕๑๐ : ๔๘๗. โลปญ'เจตต'มกาโร.
- ๕๑๑ : ๕๒๑. อุตต'โมกาโร.
- ๕๑๒ : ๕๒๒. กรสุสา'กาโร จ.
- ๕๑๓ : ๔๓๕. ไอ อว สเร.
- ๕๑๔ : ๔๙๑. เอ อย.
- ๕๑๕ : ๕๔๑. เต อาวยา การิเต.
- ๕๑๖ : ๔๖๖. อิการาคโม อสพพธาตฤกมहि.
- ๕๑๗ : ๔๘๘. กวจิ ฐาตุ-วิฆตตีป-ปจจยानं ทिम-วิปริता'เทส-โลปา'คมา จ.
- ๕๑๘ : ๔๔๖. อตต'โนปทานิ ปรสุสปทต.
- ๕๑๙ : ๔๕๗. อการาคโม หियตต'นี-อชช'नी-กาลาตีป'ตตีสุ.
- ๕๒๐ : ๕๐๒. พฐโต อี ตिमहि.
- ๕๒๑ : ๔๒๕. ฐาตุ'ส'น'น'โต โลโป'เนก'ส'ส'ส'.
- ๕๒๒ : ๔๗๖. อีส-ยมน'ม'น'โต จ'โ จ' วา.
- ๕๒๓ : ๕๒๖. การิตานं โณ โลป.

โธโธ'ต'จ'»'ป' 'ต'ต'จ' 'จ'».

โธ'ต'ต'»'ป' 'ค'»

÷ - ; ๕/๕ ๐¹ ; 3 ๕

÷.ก - ; ๕/๕ ๐¹ ; ๕ » €Á ; 3 ๕

- ๕๒๔ : ๕๖๑. ฐาตุยา กมมา'ทิม'हि โณ.
- ๕๒๕ : ๕๖๕. สญญา'ย'ม'น.
- ๕๒๖ : ๕๖๗. ปุเร ททา จ อี.
- ๕๒๗ : ๕๖๘. สพพโต ญ-ต'วา'วี วา.

- ๕๒๘ : ๕๗๗. วิส-รุช-ปทาทีโต ฌ.
 ๕๒๙ : ๕๘๐. ภาเว จ.
 ๕๓๐ : ๕๘๔. ภูวิ จ.
 ๕๓๑ : ๕๘๙. ฐาทีหิ รมโม.
 ๕๓๒ : ๕๙๐. ตสฺสึลาทีสุ ฌี-ตฺวา'วี จ.
 ๕๓๓ : ๕๙๑. สทฺท-ภูจ-จล-มณฺทตฺถ-ฐาทีหิ ญ.
 ๕๓๔ : ๕๙๒. ปาราทคฺมิมหา ฐ.
 ๕๓๕ : ๕๙๓. ภาทฺษาทีโต จ.
 ๕๓๖ : ๕๙๔. หนตฺยาทีนํ ฌโก.
 ๕๓๗ : ๕๙๖. ญุ ฌิคฺคฺหีตํ ปทฺนเต.
 ๕๓๘ : ๕๙๕. สํหน'ญฺญา ย วา โร โม.
 ๕๓๙ : ๕๕๘. รมฺหิ ฐ'นโต ฐาที โน
 ๕๔๐ : ๕๔๕. ภาว-กมฺเมสุ ตพฺพา'นียา.
 ๕๔๑ : ๕๕๒. ฌโย จ.
 ๕๔๒ : ๕๕๗. กรมฺหา ธิจฺจ.
 ๕๔๓ : ๕๕๕. ภูโต'พพ.
 ๕๔๔ : ๕๕๖. วท-มท-คฺมุ-ยฺช-ครหา'การาทีหิ ชฺช-มฺม-คฺค-ยฺเหยยฺยา คาโร วา.
 ๕๔๕ : ๕๔๘. เต ภาจฺจา.
 ๕๔๖ : ๕๖๒. อณฺเณ ภาตฺ.
 ๕๔๗ : ๕๙๖. หนฺนทาทีหิ ญ.
 ๕๔๘ : ๕๙๗. กตฺต-กรณ-ปเทเสสุ จ.
 ๕๔๙ : ๕๕๐. ฐาทีโต ฌ.

โธ; ๕๕๐^๑; ๕๖๒ » ๕๔๕ ๕๕๒.

÷. ๐ - ๕๕๐^๑; ๕๖๒. ๕๕๒ ๕๕๒

- ๕๕๐ : ๕๔๖. ฌาทยิ เตกาลิกา.
 ๕๕๑ : ๕๙๘. สญฺญา' ทา-ฐาโต อี.
 ๕๕๒ : ๖๐๙. ติ ภาจฺจา'สิญฺเจ.
 ๕๕๓ : ๕๙๙. อิตฺถิย'ม-ติ-ยโว วา.
 ๕๕๔ : ๖๐๑. กรโต ธิริย.
 ๕๕๕ : ๖๑๒. อตีเต ต-ตวณฺต-ตาวี.

- ๕๕๖ : ๖๒๒. ภาว-กมเมสุ ต.
- ๕๕๗ : ๖๐๖. พุช-คมาทิตูเถ กตตริ.
- ๕๕๘ : ๖๐๒. ชีโต อิน สพพตถ.
- ๕๕๙ : ๖๐๓. สุปีไต จ.
- ๕๖๐ : ๖๐๔. อีส-ท-สูหิ ป.
- ๕๖๑ : ๖๓๖. อิจตตเถสุ สมาน-กตตเถสุ ตเว-ตุ วา.
- ๕๖๒ : ๖๓๘. อรห-สกุภาทีสุ จ.
- ๕๖๓ : ๖๓๙. ปตตวจนเ อล'มตเถสุ จ.
- ๕๖๔ : ๖๔๐. ปุพพกาเล'กตตูกาน' ตุน-ตวาน-ตวา วา.
- ๕๖๕ : ๖๔๖. วตตมานเ มาน'นต.
- ๕๖๖ : ๕๗๔. สาสาทีหิ รตถ.
- ๕๖๗ : ๕๗๕. ปาทีไต ริต.
- ๕๖๘ : ๕๗๖. มานาทีหิ ราต.
- ๕๖๙ : ๖๑๐. อาคมา ตโก.
- ๕๗๐ : ๖๑๑. ภาพเพ อิก.

โ๓;๓๓๐;๑;๒ . ๓๓ ;๓๒.

๓.๐ - ;๓๓๐;๑;๒;๓ ตต๓ ๓๒

- ๕๗๑ : ๖๒๔. ปจจยา'ทนิฏฐา นิปาตนา สีขณนติ.
- ๕๗๒ : ๖๒๕. สาส-ทิสโต ตสส ธิฏฐิ จ.
- ๕๗๓ : ๖๒๖. สาทิ สนต-ปจจ-ภนช-หนสาทีหิ ฐิ.
- ๕๗๔ : ๖๑๓. วสโต อุตถ.
- ๕๗๕ : ๖๑๔. วสส วา จ.
- ๕๗๖ : ๖๐๗. ฐ-ตม-ภ-เหหิ ฐ-ตมา จ.
- ๕๗๗ : ๖๒๘. ภานชโต คโค จ.
- ๕๗๘ : ๕๖๐. ภาชาน'มตโต โน ทวิ จ.
- ๕๗๙ : ๖๒๙. วจ วา จ.
- ๕๘๐ : ๖๓๐. คุปาทีนถ.
- ๕๘๑ : ๖๑๖. ตราทีหิ อธิณ.
- ๕๘๒ : ๖๓๑. ภาทาทีโต อินน-อนน-อธนา วา.
- ๕๘๓ : ๖๑๗. สส-ปจ-สโกโต กช-กกา จ.

- ๕๘๔ : ๖๑๘. ปกุกมาที่หิ นุโต จ.
 - ๕๘๕ : ๖๑๙. ชนาที่น'มา ติมหิ จ.
 - ๕๘๖ : ๖๐๐. คม-ชน-หน-รมาที่น'มฺนุโต.
 - ๕๘๗ : ๖๓๒. รกาโร จ.
 - ๕๘๘ : ๖๒๐. จา-ปาน'มิ-อึ จ.
 - ๕๘๙ : ๖๒๑. หนเตหิ โห หสฺส โห วา อ-ทห-นหาน.
- [๐๐] [๐๐] ๑ ; ๒ ๒ ๓ ๔ ; ๓ ๕.

÷ . 0 - [๐๐] [๐๐] ๑ ; ๒ ๒ ๓ ๔ ; ๓ ๕

- ๕๙๐ : ๕๗๙. ฌมฺหิ รนฺชสฺส โช ภาว-กรณฺส.
- ๕๙๑ : ๕๔๔. หนสฺส มาโต.
- ๕๙๒ : ๕๐๓. วโร วา สพฺพตฺถ.
- ๕๙๓ : ๕๖๔. อาการนฺตนา'มาโย.
- ๕๙๔ : ๕๗๒. ปุร-ส'มฺป-ปริหิ กโรตฺสฺส ข-ชรา วา ตปฺจฺเจสฺส จ.
- ๕๙๕ : ๖๓๗. ตเว-ตฺนาที่สุ กา.
- ๕๙๖ : ๕๕๑. คม-ชน-หนาทินฺ ตฺ-ตพฺพาที่สุ น.
- ๕๙๗ : ๖๔๑. สพฺเพหิ ตฺนาที่นฺ โย.
- ๕๙๘ : ๖๔๓. จ-น'นฺเตหิ รจฺจ.
- ๕๙๙ : ๖๔๔. ทิสฺสา สุวาน-สุวานฺตโลโป จ.
- ๖๐๐ : ๖๔๕. ม-ห-ท-เกหิ มฺม-ยฺห-ชฺช-พฺภ-ทฺธา จ.
- ๖๐๑ : ๓๓๔. ตพฺพิต-สฺมาส-กิตกา นาม'วา'ตเวตฺนาที่สุ จ.
- ๖๐๒ : ๖. ทุมฺหิ คฺรุ.
- ๖๐๓ : ๗. ทิมฺ จ.
- ๖๐๔ : ๖๘๔. อกฺขเรหิ การ.
- ๖๐๕ : ๕๔๗. ยถาคม'มิกาโร.
- ๖๐๖ : ๖๔๒. ท-ธ'นฺตโต โย กฺวจิ.

[๐๐] [๐๐] ๑ ; ๒ ๒ ๓ ๔ ; ๓ ๕.

๗.๕ - กิพพิธานกปเป ปณจมกณท

- ๖๐๗ : ๕๗๘. นิคคหิต สโยคาทิ โน.
- ๖๐๘ : ๖๒๓. สพพตถ เค คี.
- ๖๐๙ : ๔๘๔. สทสสุ สีสตต.
- ๖๑๐ : ๖๒๗. ยชสสุ สรสสิ ฐเจ.
- ๖๑๑ : ๖๐๘. ห-จตตถาน'มนตทาน' โท เร.
- ๖๑๒ : ๖๑๕. โท ตมกาเร.
- ๖๑๓ : ๕๘๓. คหสสุ มร เณ วา.
- ๖๑๔ : ๕๘๑. ทหสสุ โท พ.
- ๖๑๕ : ๕๘๖. ธาตวณตสสุ โลโป กวิมฺหิ.
- ๖๑๖ : ๕๘๗. วิทนฺเต อู.
- ๖๑๗ : ๖๓๓. น-ม-ก-ราน'มนตทาน' นียตต-ตมฺหิ.
- ๖๑๘ : ๕๗๑. น ก-คตต จ-ชา ญุมฺหิ.
- ๖๑๙ : ๕๗๓. กรสสุ จ ตตต ตฺสฺมี.
- ๐๐๐ : ๐๐๐. ตฺ-ตฺน-ตพเพสฺ วา.
- ๖๒๑ : ๕๕๓. การิตฺ วิย ฌานพฺนโร.
- ๖๒๒ : ๕๗๐. อน'กา ญ-ญวฺน.
- ๖๒๓ : ๕๕๔. ก-คา จ-ชาน.

อติ กิพพิธานกปเป ปณจโม กณโท.

๐๐๐ ๐๐๐ ๐๐๐

๘ - ๐๐๐. ๐๐๐

- ๖๒๔ : ๕๖๓. กตตริ กิต.
- ๖๒๕ : ๖๐๕. ภาว-กมเมสฺ กิจจ-กต-ช'ตถา.
- ๖๒๖ : ๖๓๔. กมฺมนิ ทุตียายํ กุโต.
- ๖๒๗ : ๖๕๒. ขุยาทีหิ มนุ ม จ โต วา.
- ๖๒๘ : ๖๕๓. สสมาทีหิ ฌ-มา.
- ๖๒๙ : ๕๖๙. คหสสุ'ปธสเส วา.
- ๖๓๐ : ๖๕๔. มสฺสสุ สฺสสุ จฺนร-จฺนรา.

- ๖๓๑ : ๖๕๕. อา-บุพพ-จรสฺส จ.
 ๖๓๒ : ๖๕๖. อล-กล-สเลหิ ล-ยา.
 ๖๓๓ : ๖๕๗. ยาณ-ลาณา.
 ๖๓๔ : ๖๕๘. มติสฺส ฌสฺส โล จ.
 ๖๓๕ : ๕๕๙. เปสฺวา'ตีสคค-ปตฺตกาเลสฺส กิจฺจา.
 ๖๓๖ : ๖๕๙. อวสฺสกา'ธมิณฺเสฺส ณี จ.
 ๖๓๗ : ๐. อรห-สกุภาที่หิ ตฺ.
 ๖๓๘ : ๖๖๐. วษาที่หิ ปพพชฺชาทโย นิปฺปจฺจนฺเต.
 ๖๓๙ : ๕๘๕. กุวิโลโป จ.
 ๖๔๐ : ๐. ส-จ-ชานํ ก-คา ฌานฺนุพฺนฺธ.
 ๖๔๑ : ๕๗๒. นุทาที่หิ ยฺ-ณฺวฺน'มฺนา'นฺนา'กา'นฺนกา สกาโรเตหิ จ.
 ๖๔๒ : ๕๘๘. อี-ย-ต-ม-กิ-เอसान'มฺนตฺสฺสโร ทิมํ กุวฺจิ ทิสฺสฺส คุณฺมํ โท รํ สกุขี จ.
 ๖๔๓ : ๖๓๕. ฎยาที่หิ มติ-พุธิ-ปุชาที่หิ จ กุโต.
 ๖๔๔ : ๖๖๑. เวปุ-สี-ทว-วฺม-กุ-ทา-ฎ-หฺวาที่หิ ฌ-ตฺติม-ณฺนิมา นิพฺพตฺเต.
 ๖๔๕ : ๖๖๒. อุกโกเส นมฺหา'นิ.
 ๖๔๖ : ๔๑๙. เอกาทิโต สกิสฺส กุขตฺตฺ.
 ๖๔๗ : ๖๖๓. สฺนสฺส'นสฺส'ณ-วานฺวฺวานฺนุณฺนุณฺณานา.
 ๖๔๘ : ๖๖๔. ตรฺจนฺสฺส สฺส จ.
 ๖๔๙ : ๖๖๕. ยฺวสฺส'วสฺส'วฺวานฺนุณฺนา.
 ๖๕๐ : ๖๕๑. กาเล วตฺตมฺนา'ตีเต ฌวาทโย.
 ๖๕๑ : ๖๔๗. ภาวิสฺสตี คมาที่หิ ณี-มิณฺ.
 ๖๕๒ : ๖๔๘. กุริยายํ ฌว-ตโว.
 ๖๕๓ : ๓๐๖. ภาวฺวาจิมีหิ จตฺตฺตี.
 ๖๕๔ : ๖๔๙. กมฺมฺนิ โณ.
 ๖๕๕ : ๖๕๐. เสเส สฺส'นฺต-มา'นา'นา.
 ๖๕๖ : ๖๖๖. จทาที่หิ ต-ตรณฺ.
 ๖๕๗ : ๖๖๗. วทาที่หิ ณีตฺโต คณฺ.
 ๖๕๘ : ๖๖๘. มิทาที่หิ ตฺติ-ตีโย.
 ๖๕๙ : ๖๖๙. อฺสฺ-รณฺช-ทํสํนํ ทํสฺสฺส ททฺโธม ฌ-จา จ.
 ๖๖๐ : ๖๗๐. สฺวฺสฺสาน'มฺวฺสฺสาน'มโต โถ จ.
 ๖๖๑ : ๖๗๑. รณฺชฺชาที่หิ ฐ-ทิตฺท-กิ'รา กุวฺจิ ช-ทโลโป จ.

- ๖๖๒ : ๖๗๒. ปฏิต หิสส เหรณ-หิรณ.
- ๖๖๓ : ๖๗๓. กทยาที่หิ โก.
- ๖๖๔ : ๖๗๔. ขาทา'ม-คมานิ ขนุ'นุช-คนุชา.
- ๖๖๕ : ๖๗๕. ปฎาที่หุ'ยล.
- ๖๖๖ : ๖๗๖. ปุถสส ปุถ-ปถาโม วา.
- ๖๖๗ : ๖๗๗. สสุวาที่หิ ตุ-ทโว.
- ๖๖๘ : ๖๗๘. จุยาที่หิ ฮิวโร.
- ๖๖๙ : ๖๗๙. มุนาที่หิ จิ.
- ๖๗๐ : ๖๘๐. วิทาที่หุ'ยโร.
- ๖๗๑ : ๖๘๑. หนาที่หิ ญ-นุ-ตโว.
- ๖๗๒ : ๖๘๒. กฎาที่หิ โจ.
- ๖๗๓ : ๖๘๓. มนุ-ปุร-สุตมาที่หิ อุสส-นุสิ'สา.

100; 1000 1; 100 100 100 100 100 100 100 100 100 100
 100 100 100 100 100 100 100 100 100 100
 100 100 100 100 100 100 100 100 100 100

สุดตสงคหคาตา

สนธิมฺหิ เอกปณฺณาสํ	นามมฺหิ ทฺวิสत् ภาเว
อฏฺฐารสาริกณฺเฑว	การเก ปณฺจตาลีสํ
สมาเส อฏฺฐวีสณฺจ	ทฺวาสมฺภูจิ ตทฺธิเต มตํ
อฏฺฐารสสตาขุยาเต	กิตเต สุตฺตสत् ภาเว
อุตฺตมาทิมฺหิ จ ปณฺณาสํ	สุตฺตเมทํ ปกาสิตํ.

(การิกา)

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	[ก]
อนุโมทนาภคา	[ข]
นำเข้าสู่หนังสือรูปสิทธิที่ปนี	[ค-ช]
กจจายนสูตตปา°	[๑-๒๕]
บทนำสมาส	๑
ก. ความหมายของสมาส	๑
ข. ลักษณะของสมาส	๑
ค. สมาสว่าโดยชื่อ	๑
ม. สมาสว่าโดยลักษณะ	๗
ง. สมาสว่าโดยกิจ	๘
จ. การย่อของสมาส	๘
ฉ. บทที่นำมาย่อเป็นสมาส	๘
ช. ประโยชน์ของสมาส	๑๐
ฉ. จุดประสงค์ในการศึกษาสมาส	๑๐
๔. สมาสกัณฑ์	๑๑
๔.๑ อัพยยีภาวสมาส	๑๑
๔.๑.๑ อุปสัคคปุพพกะ อัพยยีภาวสมาส	๑๓
๔.๑.๒ นิบาตปุพพกะ อัพยยีภาวสมาส	๒๓
๔.๒ กัมมธารยสมาส	๒๙
๔.๒.๑ วิเสสนบุพพบท กัมมธารยสมาส	๓๑
๔.๒.๒ วิเสสนุตตรบท กัมมธารยสมาส	๔๓
๔.๒.๓ วิเสสนโนภยบท กัมมธารยสมาส	๔๕
๔.๒.๔ อุปมานุตตรบท กัมมธารยสมาส	๔๘
๔.๒.๕ สัมภาวนาบุพพบท กัมมธารยสมาส	๕๐
๔.๒.๖ อวธารณบุพพบท กัมมธารยสมาส	๕๒
๔.๒.๗ นนินบาตบุพพบท กัมมธารยสมาส	๕๓

๔.๒.๘	กุ่มพพบท กัมมธารยสมาส	๕๘
๔.๒.๙	ปาทีบุพพบท กัมมธารยสมาส	๖๑
	อยุตต์ตถสมาส	๖๓
๔.๓	ทิกุสมาส	๖๕
๔.๓.๑	สมาหารทิกุสมาส	๖๖
๔.๓.๒	อสมหารทิกุสมาส	๗๑
๔.๔	ตัมปุริสสมาส	๗๓
๔.๔.๑	หุตียาตัมปุริสสมาส	๗๕
๔.๔.๒	ตตียาตัมปุริสสมาส	๗๘
๔.๔.๓	จตุตถีตัมปุริสสมาส	๘๒
๔.๔.๔	ปัญจมีตัมปุริสสมาส	๘๕
๔.๔.๕	ฉัมฐีตัมปุริสสมาส	๘๙
๔.๔.๖	สัตตมีตัมปุริสสมาส	๙๔
๔.๔.๗	อมาทิปรัตัมปุริสสมาส	๙๘
๔.๔.๘	อโลปตัมปุริสสมาส	๑๐๒
๔.๕	พหุพพีหิสมาส	๑๐๕
๔.๕.๑	ทวิบทตุลยาธิกรณะ พหุพพีหิสมาส	๑๐๙
๔.๕.๑.๑	หุตียาทวิบทตุลยาธิกรณะ พหุพพีหิสมาส	๑๑๑
๔.๕.๑.๒	ตตียาทวิบทตุลยาธิกรณะ พหุพพีหิสมาส	๑๑๒
๔.๕.๑.๓	จตุตถีทวิบทตุลยาธิกรณะ พหุพพีหิสมาส	๑๑๔
๔.๕.๑.๔	ปัญจมีทวิบทตุลยาธิกรณะ พหุพพีหิสมาส	๑๑๕
๔.๕.๑.๕	ฉัมฐีทวิบทตุลยาธิกรณะ พหุพพีหิสมาส	๑๑๖
๔.๕.๑.๖	สัตตมีทวิบทตุลยาธิกรณะ พหุพพีหิสมาส	๑๒๗
๔.๕.๒	ทวิบทินนาธิกรณะ พหุพพีหิสมาส	๑๓๐
๔.๕.๓	ติบพ พหุพพีหิสมาส	๑๓๒
๔.๕.๔	นนิบาตบุพพบท พหุพพีหิสมาส	๑๓๔
๔.๕.๕	สหบุพพบท พหุพพีหิสมาส	๑๓๖
๔.๕.๖	อุปมานบุพพบท พหุพพีหิสมาส	๑๓๗

๔.๕.๖.๑	อุปมานบุพพบท ปฐมายัตถะ พหุพพีหิสมาส	๑๓๗
๔.๕.๖.๒	อุปมานบุพพบท ฉัญฉฐียัตถะ พหุพพีหิสมาส	๑๓๙
๔.๕.๗	วาสัททัตถะ สังขโยภยบท พหุพพีหิสมาส	๑๔๐
๔.๕.๘	ทิสันตราชัตถะ พหุพพีหิสมาส	๑๔๒
๔.๕.๙	พยติหารลักขณะ พหุพพีหิสมาส	๑๔๓
๔.๖	ทวันทสมาส	๑๔๕
๔.๖.๑	อิตรัตริยอคทวันทสมาส (อสมหาระ)	๑๔๗
๔.๖.๒	สมหารทวันทสมาส	๑๕๒
แบบฝึกหัดในสมาสกัณฑ์	๑๖๓
บรรณานุกรม	๑๖๕
ปทานุกรม	๑๖๗

บทนำสมาส

ก. ความหมายของสมาส

สมาส คือ การย่อดีศัพท์ตั้งแต่สองศัพท์ขึ้นไปเข้าเป็นบทเดียวกัน (Compound) มีวิเคราะห์ว่า “สมสฺสเดติ **สมาส**”. อ.หุมฺบถโต ย่อมถูกย่อ เพราะเหตุนี้ อ.หุมฺบถนั้น ชื่อว่าสมาส. (ส + อส สงมาเต ในอรรถการรวมกัน + ณ) ได้แก่ การย่อนามบทกับนามบท, อุปสัคบทกับนามบท นิบาตบทกับนามบท และนิบาตบทกับนิบาตบท เข้าเป็นบทเดียวกัน รูปสำเร็จเป็นสมาสนาม เฉพาะนิบาตบทกับนิบาตบท รูปสำเร็จเป็นอัพยศัพท์

(ข้อสังเกต : บท + บท = สมาส, บท + ปัจจัย = ตัทธิธ, ธาตุ + ปัจจัย = กิตก์)

ข. ลักษณะของสมาส มี ๓ อย่าง คือ

๑. **เอกบท** มีบทเดียวกัน “บท” ในที่นี้ หมายถึงบทที่มีวิภัติเป็นที่สุด จะเป็นสมาสที่ยาวมากน้อยแค่ไหนก็นับเป็นเพียงบทเดียวเท่านั้น เช่น ราชปุริโส เป็นหนึ่งบท, พุทธมพมพุทธพินทุมุพิตกุกุ เป็นหนึ่งบท เป็นต้น

๒. **เอกวจารณ** สวดเป็นบทเดียวกัน เวลาอ่านออกเสียง ต้องอ่านเป็นบทเดียวกัน เช่น ราชปุริโส

๓. **เอกวิภัติ** มีวิภัติเดียวกัน ก่อนสำเร็จเป็นสมาส จะมีวิภัติก็ได้ แต่เมื่อย่อเข้าเป็นสมาสแล้ว ต้องมีวิภัติตัวเดียวกัน ตัวสุดท้ายเท่านั้น เช่น ราชปุริโส ก่อนสำเร็จเป็นสมาส มี ๒ วิภัติ คือ “รณโณ” เป็นวิภัติ “ปุริโส” เป็นปฐมวิภัติ เมื่อสำเร็จเป็นสมาสมีรูปว่า “ราชปุริโส” มีวิภัติเดียว คือปฐมวิภัติเท่านั้น

ค. สมาสว่าโดยชื่อ

สมาส ว่าโดยชื่อ มี ๖ ประเภท คือ

๑. **อัพยียาวสมาส** คือ สมาสที่มีอัพยศัพท์อยู่หน้าและแปลเป็นประธาน มี ๒ ประการ คือ

๑.๑ **อุปสัคบุพพอกอัพยียาว** อัพยียาวสมาสที่มีอุปสัคอยู่หน้าและแปลเป็นประธาน เช่น นครสฺส สมิปี อุปนฺคร. อ.ทีไถลั แห่งเมือง ชื่อว่าอุปนฺคร. (ไถลัแห่งเมือง) มาจาก “อุป + นคร” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อุป” เป็นอุปสัค อยู่ข้างหน้า และแปลก่อน

๑.๒ **นิบาตบุพพอกอัพยียาว** อัพยียาวสมาสที่มีนิบาตอยู่หน้าและแปลเป็นประธาน เช่น ปาสาทสฺส อนฺโต อนฺโตปาสาท. ในภายใน แห่งปราสาท ชื่อว่าอนฺโตปาสาท. (ในภายในแห่งปราสาท) มาจาก “อนฺโต + ปาสาท” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อนฺโต” เป็นนิบาต อยู่ข้างหน้าและแปลก่อน

หมายเหตุ : อัพยียาวสมาส รูปสำเร็จเป็นนปุงสกลิงค์แน่นอน

๒. **กมฺมธารยสมาส** คือ สมาสที่ตรงไว้ซึ่งนาม ๒ อย่างประดุจกรรม ตัวอย่างเช่น การทำเสื่อ คำว่า “เสื่อ” เป็นกรรมที่สามารถทำให้เกิด ๒ อย่าง คือ (๑) ทำให้เกิดกิริยาการทำ (๒) ทำให้เกิดประโยชน์ที่ได้จากกิริยา

การกระทำนั้น สมาสนี้ก็คั่นนั้น สามารถตรงไว้ซึ่งนาม ๒ อย่าง ดังมีวิเคราะห์ว่า “กมฺมมिव ทฺวํ ธารยตฺติ กมฺมธารโย”.
ย่อตรงไว้ ซึ่งอรรถสองอย่าง เพื่อดังกรรม เพราะเหตุหนึ่ง ชื่อว่ากมฺมธารย. กัมมธารยสมาสนี้ มี ๔ ประการ คือ

๒.๑ **วิเสสนบุพพปท** คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทวิเสสนะ(ตัวขยาย)อยู่หน้า เช่น มหฺนโต จ โส
ปุริโส จาติ มหาปุริโส. อ.ผู้ประเสริฐด้วย อ.ผู้ประเสริฐนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุหนึ่ง ชื่อว่ามหาปุริส. (บุรุษผู้
ประเสริฐ) มาจาก “มหฺนโต + ปุริส” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “มหฺนโต” เป็นวิเสสนะ อยู่ข้างหน้า ทำหน้าที่ขยายบทวิเสสนะ
ว่า “ปุริส” ซึ่งอยู่ข้างหลัง

๒.๒ **วิเสสนุตตรปท** คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทวิเสสนะ(ตัวขยาย)อยู่หลัง เช่น สาริปุตโต จ โส
เถโร จาติ สาริปุตตเถโร. อ.พระสาริปุตตรด้วย อ.พระสาริปุตตรนั้น เป็นพระเถระด้วย เพราะเหตุหนึ่ง ชื่อว่าสาริปุตต-
เถระ. (พระสาริปุตตรผู้เถระ) มาจาก “สาริปุตต + เถระ” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “เถโร” เป็นวิเสสนะ อยู่ข้างหลัง ทำหน้าที่
ขยายบทวิเสสนะว่า “สาริปุตโต” ซึ่งอยู่ข้างหน้า

๒.๓ **วิเสสนินายปท** คือ กัมมธารยสมาสที่มีบททั้งสองเป็นวิเสสนะ (ทำหน้าที่ขยายบทอื่นทั้งสอง
ศัพท์) รูปสำเร็จเป็นสมาสแล้ว แปลว่า “ทั้ง...ทั้ง...หรือ...และ...” เช่น สิตฺตฺนฺจ ตํ อฺนฺนฺนฺจ สิตฺตฺนฺหิ. อ.วัตตฺนฺนั้น เย็น
ด้วย ร้อนด้วย เพราะเหตุหนึ่ง ชื่อว่าสิตฺตฺนฺห. (ทั้งเย็นทั้งร้อน) มาจาก “สิต + อฺนฺนฺ” ในตัวอย่างนี้ ทั้งบทว่า “สิต” และบท
ว่า “อฺนฺนฺ” ล้วนเป็นวิเสสนะทั้งคู่ ทำหน้าที่ขยายบทอื่น

๒.๔ **อุปมานุตตรปท** คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทหลังเป็นบทเปรียบเทียบ เช่น มฺนิ จ โส สฺสิโห
จาติ มฺนิสฺสิโห. อ.พระมนีนด้วย อ.พระมนีนั้น เป็นเพียงดังราชสีห์ด้วย เพราะเหตุหนึ่ง ชื่อว่ามนีสฺสิ. (พระมนีเพียงดัง
ราชสีห์) มาจาก “มฺนิ + สฺสิ” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สฺสิโห” เป็นบทอุปมาอยู่ข้างหลัง ทำหน้าที่ขยายบทว่า “มฺนิ” ซึ่งอยู่
ข้างหน้า โดยเป็นการเปรียบเทียบว่าพระพุทฺธเจ้าเป็นดุจราชสีห์

๒.๕ **สมภาวนาบุพพปท** คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทแสดงการยกย่องอยู่ข้างหน้า โดยใช้
“อิตฺติศัพท์” คั่นกลางระหว่างสองศัพท์ รูปสำเร็จเป็นสมาสแล้ว แปลว่า “...ว่า.....ว่าเป็น...” เช่น รมฺโม อิตฺติ พุทฺธิ
รมฺมพุทฺธิ. อ.ความรู้อย่างนี้เป็นพระธรรม ชื่อว่ารมฺมพุทฺธิ. (ความรู้อย่างนี้เป็นพระธรรม) มาจาก “รมฺม + พุทฺธิ” ในตัวอย่างนี้
บทว่า “รมฺโม” เป็นสัมภาวนาบท แสดงการยกย่องอยู่ข้างหน้า โดยมีอิตฺติศัพท์ คั่นอยู่ตรงกลาง

๒.๖ **อวธารณบุพพปท** คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทแสดงการกำหนดอยู่ข้างหน้า โดยใช้ “เอา
ศัพท์” คั่นกลาง รูปสำเร็จเป็นสมาสแล้ว แปลว่า “...คือ...” เช่น สฺทฺธา เอา ฐนํ สฺทฺธาฐนํ. อ.ศรัทธาเท่านั้น เป็นทศพร
ชื่อว่าสฺทฺธาฐน. (ทศพรคือศรัทธา) มาจาก “สฺทฺธา + ฐน” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สฺทฺธา” เป็นศัพท์ที่ถูกกำหนด โดยใช้
“เอาศัพท์” เป็นตัวกล่าวกำหนด

๒.๗ **นนิปาตบุพพปท** คือ กัมมธารยสมาสที่มี นนิปาตเป็นบทหน้า(ปฏิเสธ) เช่น น อริโย
อนริโย. อ.พระอริยะ ไม่ใช่ ชื่อว่าอนริย. (ไม่ใช่พระอริยะ) มาจาก “น + อริย” คำแปลของนนิปาต แปลว่า “ไม่ใช่”

๒.๘ **กฺุบุพพปท** คือ กัมมธารยสมาสที่มี กุณิปาต(นำรังเกียจ)เป็นบทหน้า เช่น กฺุจฺฉิตฺตา · กฺุ
จฺฉิตฺตํ. ความเห็น อันน่ารังเกียจ ชื่อว่า กฺุจฺฉิตฺตํ. (ความเห็นอันน่ารังเกียจ, มิจฉาทมฺมฺ) มาจาก “จฺฉ · กฺุ” กุณิปาต แปล
ว่า “กฺุจฺฉิตฺตํ น่ารังเกียจ”

๒.๙ **ปาทีปุปพพท** คือ กัมมธารยสมาสที่มี อุปุปลัคเป็นต้นเป็นบทหน้า ทำหน้าที่เป็นวิเสสนะ เช่น ปธานํ วจนํ ปาวจนํ. อ.คำพูด อันเป็นประธาน ชื่อว่าปาวจน. (ปาพจนํ, พระพุทธพจน์) มาจาก “ป + วจน”, และตัวอย่างว่า วิวิชา มติ วิมติ. อ.ความรู้ อันมีอย่างต่างๆ ชื่อว่าวิมติ. (ความรู้อันมีอย่างต่างๆ, ความสงสัย) มาจาก “วิ + มติ”

ข้อสังเกต : ในปาทีปุปพพทกัมมธารยสมาสนี้ มีลักษณะเหมือนกับอัพยยิภาวสมาสตรงที่มีอุปุปลัคเป็นบทหน้า แต่แตกต่างกันตรงที่ในกัมมธารยสมาส ไม่แปลเป็นประธาน แต่ทำหน้าที่เป็นวิเสสนะ

๓. **ทิกุสสมาส** คือ กัมมธารยสมาสที่มีปกติสังขยาเป็นบทหน้า สังขยานั้นทำหน้าที่เป็นวิเสสนะ เหมือนวิเสสนะบุพพทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า “เทว คาโว ทิกุ”. อ.ว่าทั้งหลาย สอง ชื่อว่าทิกุ. ทิกุ วีย ทิกุ. ทิกุสสมาสที่เหมือนกับทิกุศัพท์ เหมือนกันโดยมีสังขยาอยู่หน้า ทำหน้าที่เป็นบทขยายนามนาม สมาสที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ชื่อว่า ทิกุสสมาส ทิกุสสมาสนี้ มี ๒ ประการ คือ

๓.๑ **สมาหารทิกุสสมาส** คือ ทิกุสสมาสที่มีอรรถรวบรวมกันเป็นหนึ่ง หมายความว่าสิ่งที่กล่าวถึงนั้นต้องมีตั้งแต่สองอย่างขึ้นไป ถึงจะนำมารวมกันได้ เช่น โลก ๓ ทิศ ๔ เป็นต้น และรูปสำเร็จเป็นนปุงสกลิงค์ เอกวจะเท่านั้น เช่น ตโย โลกา ติโลกํ. อ.โลกทั้งหลาย สาม ชื่อว่าติโลก. (โลกทั้งสาม) มาจาก “ติ + โลก”

๓.๒ **อสมหารทิกุสสมาส** คือ ทิกุสสมาสที่มีอรรถไม่รวบรวม หมายความว่าสิ่งนั้น จะเป็นสิ่งเดียวหรือหลายสิ่งก็ตาม แต่ไม่กล่าวรวมกันเป็นหนึ่ง รูปสำเร็จเป็นไปตามลิงค์ของบทหลัง และจะเป็นเอกวจะ หรือเป็นพหูวจะ ต้องขึ้นอยู่กับจำนวนของสิ่งนั้นว่ามีมากหรือน้อย เช่น เอโก จ โส บุคฺคโล จาติ เอกบุคฺคโล. อ.ผู้เดียวด้วย อ.ผู้เดียวนั้น เป็นบุคคลด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าเอกบุคฺคล. (บุคคลผู้เดียว) มาจาก “เอก + บุคฺคล”, ตโย ภวา ติภวา. อ.ภพทั้งหลาย สาม ชื่อว่าติภวา (ภพทั้งสาม) มาจาก “ติ + ภวา”

๔. **ตปฺปฺริสสมาส** คือ สมาสที่มีบทหลังเป็นประธาน มีวิเคราะห์ว่า “ตสฺส ปฺริโส ตปฺปฺริโส”. อ.บุรุษของพระราชานั้น ชื่อว่าตปฺปฺริส. “ตปฺปฺริโส วียาติ ตปฺปฺริโส”. สมาสที่มีบทหลังเป็นประธานเหมือน“ตปฺปฺริส” ศัพท์นั้น ชื่อว่าตปฺปฺริสสมาส. หมายความว่า ตปฺปฺริสสมาสนี้ จะมีลักษณะมีอรรถของบทหลังเป็นประธาน และบทหน้าจะประกอบด้วยวิภัติตั้งแต่ทุติยาวิภัติเป็นต้นไปจนถึงสัตตมิวิภัติ ตปฺปฺริสสมาสนี้ มี ๘ ประการ ตามอรรถของวิภัติ มีทุติยาวิภัติเป็นต้น ดังนี้

๔.๑ **ทุติยาตปฺปฺริส** คือ ตปฺปฺริสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยทุติยาวิภัติ เช่น ฐมฺมํ นิสฺสํ โธ ฐมฺมนิสฺสํ. อ.ผู้อาศัยแล้ว ซึ่งธรรม ชื่อว่าฐมฺมนิสฺสํ. (ผู้อาศัยซึ่งธรรม, ผู้อาศัยธรรม) มาจาก “ฐมฺม + นิสฺสํ”

๔.๒ **ตติยาตปฺปฺริส** คือ ตปฺปฺริสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยตติยาวิภัติ เช่น พุทฺธเจเน เทสิโต พุทฺธเทสิโต, ฐมฺโม. อ.พระธรรม อันพระพุทฺธเจ้า ทรงแสดงแล้ว ชื่อว่าพุทฺธเทสิโต. (อันพระพุทฺธเจ้าทรงแสดงแล้ว, พระธรรมที่พระพุทฺธเจ้าทรงแสดง) มาจาก “พุทฺธ + เทสิโต”

๔.๓ **จตุตฺถิตปฺปฺริส** คือ ตปฺปฺริสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยจตุตฺถิตวิภัติ เช่น กถินํ สฺส กถินํ สฺส. อ.ผ้า เพื่อถนอม ชื่อว่ากถินํ สฺส. (ผ้าเพื่อถนอม, ผ้าถนอม) มาจาก “กถิน + สฺส”

๔.๔ **ปณฺจมีตปฺปฺริส** คือ ตปฺปฺริสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยปณฺจมีวิภัติ เช่น สพฺพภาเวหิ นิสฺสํ. สพฺพภาวนิสฺสํ. อ.ผู้สลัดออกแล้ว จากภพทั้งปวงทั้งหลาย ชื่อว่าสพฺพภาวนิสฺสํ. (ผู้สลัดออกแล้วจากภพ

ทั้งปวง, ผู้สลัดออกจากภพทั้งปวง) มาจาก “สพฺพฆาว + นิสฺสญ”

๔.๕ **ฉฏฐิตปฺปุริส** คือ ตปฺปุริสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยฉฏฐีวิภัตติ เช่น พุทฺธสฺส สวากโก พุทฺธสวากโก. อ.สวาก ของพระพุทฺธเจ้า ชื่อว่าพุทฺธสวาก. (สวากของพระพุทฺธเจ้า, พุทฺธสวาก) มาจาก “พุทฺธ + สวาก”, ชินฺสฺส วจฺนํ ชินวจฺนํ. อ.พระดำรัส ของพระชินเจ้า ชื่อว่าชินวจน. (พระดำรัสของพระชินเจ้า, พระชินพจน, พระพุทฺธพจน) มาจาก “ชิน + วจน”

๔.๖ **สตตมิตปฺปุริส** คือ ตปฺปุริสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยสตตมิมิวภัตติ เช่น จกฺขุมฺหิ นิสฺสิตํ วิญฺญาณํ จกฺขุวิญฺญาณํ. อ.วิญฺญาณ อ้นอาศัยแล้ว ในจักขุ ชื่อว่าจกฺขุวิญฺญาณ. (วิญฺญาณอ้นอาศัยในจักขุ, จักขุวิญฺญาณ) มาจาก “จกฺขุ + นิสฺสิต + วิญฺญาณ”

๔.๗ **อมาทิตปฺปุริสสมาส** คือ ตปฺปุริสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยทุตติยาวิภัตติเป็นต้นนั้น เมื่อรูปสำเร็จ จะมีการสลับตำแหน่งที่ตั้งของบท เช่น อนฺตํ อติกกฺกนฺตํ อจฺจนฺตํ. อ.กรรมอันเกิน ซึ่งที่สุด ชื่อว่าอจฺจนฺต. (กรรมอันเกินขอบเขต) มาจาก “อติ + อนฺต”, มาสฺสฺส อทฺธํ อทฺธมาสฺ, มาสทฺธํ. อ.กึ่ง แห่งเดือน ชื่อว่าอทฺธมาส, มาสทฺธ. (กึ่งเดือน) มาจาก “อทฺธ + มาส” หรือ “มาส + อทฺธ”

๔.๘ **อโลปตปฺปุริสสมาส** คือ ตปฺปุริสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยทุตติยาวิภัตติเป็นต้นนั้น แต่เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว จะไม่มีการลบวิภัตติของบทหน้า จัดเป็นประเภทอลุตตสมาส เช่น ชุตฺติ ชาเรตฺติ ชุตินฺธโร. ย่อมทรงไว้ซึ่งความรุ่งเรือง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าชุตินฺธโร. (ผู้ทรงไว้ซึ่งความรุ่งเรือง) มาจาก “ชุตฺติ + ธโร”. ปรสฺสฺส ปทํ ปรสฺสฺสพทํ. อ.บท เพื่อผู้อื่น ชื่อว่าปรสฺสฺสพท. (บทเพื่อผู้อื่น, ปรสฺสฺสพท) มาจาก “ปร + ปท”

หมายเหตุ : ตปฺปุริสสมาส แบ่งออกเป็น ๓ ประเภทใหญ่ คือ (๑) อมาทิตปฺปุริส คือ ตปฺปุริสสมาสที่มีบทหน้า ประกอบด้วยวิภัตติตั้งแต่ทุตติยาวิภัตติ จนถึงสตตมิมิวภัตติ (๒) อมาทิตปฺปุริส คือ ตปฺปุริสสมาสที่มีบทหน้า ประกอบด้วยวิภัตติตั้งแต่ทุตติยาวิภัตติ จนถึงสตตมิมิวภัตติ เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว สลับตำแหน่งของบททั้งสอง และ (๓) อโลปตปฺปุริส คือ ตปฺปุริสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยวิภัตติตั้งแต่ทุตติยาวิภัตติเป็นต้นไป จนถึงสตตมิมิวภัตติ เมื่อเข้าสมาสแล้ว ไม่มีการลบวิภัตติของบทหน้า จึงจัดเป็นอลุตตสมาส

๕. **พหุพพิหิสมาส** คือ สมาสที่มีลักษณะเหมือนกับพหุพพิหิศัพท์ที่มีอรรถของบทอื่นเป็นประธาน มีวิเคราะห์ว่า “พหโว วิหโย ยสฺส โส พหุพพิหิ”. ข้าวเปลือกทั้งหลาย อันมาก ของบุคคลใด มีอยู่ บุคคลนั้น ชื่อว่าพหุพพิหิ. (ผู้มีข้าวเปลือกมาก), คำแปลรูปสำเร็จของสมาสนี้ จะแปลว่า “ผู้มี...อันมี...” เป็นต้น เพราะจะทำหน้าที่เป็นวิเสสนะ (ตัวขยายของบทอื่น) พหุพพิหิสมาสนี้มี ๔ ประการ คือ

๕.๑ **ทวิบาทตุลยาธิกรณ** คือ พหุพพิหิสมาสที่มีบททั้งสองมีอรรถที่ตั้งเหมือนกัน ได้แก่มีลิงค์วิภัตติ และวจนะเหมือนกัน แบ่งออกเป็น ๖ ประการ ตามวิภัตติ ดังนี้

๕.๑.๑ **ทุตติยาทวิบาทตุลยาธิกรณ** คือพหุพพิหิสมาสที่มีบททั้งสองเป็นตุลยาธิกรณะกัน โดยมีอัญญาบทประกอบด้วยทุตติยาวิภัตติ เช่น อาคตา สมณนา อิมฺหฺติ อาคตสมฺโน, สมาราโม. อ.สมณะทั้งหลาย มาแล้ว สู่อารามนี้ เพราะเหตุนั้น อ.อารามนี้ ชื่อว่าอาคตสมณ, ได้แก่สังฆาราม. (ที่มีพระสมณะมา) มาจาก “อาคต+สมณ” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อาคตา” กับบทว่า “สมณนา” เป็นตุลยาธิกรณะกัน อัญญาบท ได้แก่ “อิม” เป็นทุตติยาวิภัตติ ฉะนั้น

แยกพยัญชนะ ฤ ออกจากสระ อุ	ฤ อุ + อ + ติ	= ปุพฺพมโร ^๓ ตมสฺสร ^๓ สเรณ วิโยชเย.
เพราะอปัจจัย วุทธิ อุ เป็น โอ	ฤ อุ → โอ + อ + ติ	= อP.P สฺ จ.
เพราะสระหลัง แผลง โอ เป็น อว	ฤ โอ → อว + อ + ติ	= โอ อว สเร.
แยกพยัญชนะ ฤ ออกจากสระ อ	ฤ อว อ + อ + ติ	= ปุพฺพมโร ^๓ ตมสฺสร ^๓ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ฤ อว ๒ + อ + ติ	= สโรโลโปมาเทสปปจฺจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะไปประกอบกับสระ	ภวติ	= นเย ปรี ฺยตุเต.

สำเร็จรูปเป็น **AC๓O** (ย่อมี, ย่อมเป็น)

ทำตัวรูป AC๓O	ศัพท์เดิมคือ	= ภู สตุตถาย ^๓ ในความมี ความเป็น
ตั้ง ภู ชื่อ ธาตุ	ภู	= ภูวาทโย ธาตโว.
ลงวัตตมานาวิภคติ	ภู + วัตตมานา	= วัตตมานา ปจฺจูปฺปนเน.
ลงปรสสพทในอรรถกัถตา	ภู + ปรสสพท	= กตตริ ปรสฺสพท.
ลง อนฺติ ปฐมบุรุษ พหุวจนะ	ภู + อนฺติ	= นามมฺหิ ปยุชฺชมาเนปิ ตฺลุยาธิกรณเฯ
เพราะวิภคติ ลง อปัจจัยหลังจากธาตุ	ภู + อ + อนฺติ	= ภูวาทิโต อ.
แยกพยัญชนะ ฤ ออกจากสระ อุ	ฤ อุ + อ + อนฺติ	= ปุพฺพมโร ^๓ ตมสฺสร ^๓ สเรณ วิโยชเย.
เพราะอปัจจัย วุทธิ อุ เป็น โอ	ฤ อุ → โอ + อ + อนฺติ	= อP.P สฺ จ.
เพราะสระหลัง แผลง โอ เป็น อว	ฤ โอ → อว + อ + อนฺติ	= โอ อว สเร.
แยกพยัญชนะ ฤ ออกจากสระ อ	ฤ อว อ + อ + อนฺติ	= ปุพฺพมโร ^๓ ตมสฺสร ^๓ สเรณ วิโยชเย.
เพราะสระหลัง ลบสระหน้า	ฤ อว ๒ + อ + อนฺติ	= สรา สเร โลป.
เพราะสระหลัง ลบสระหน้า	ฤ อว ๒ + อนฺติ	= สรา สเร โลป.
นำพยัญชนะไปประกอบกับสระ	ภวานฺติ	= นเย ปรี ฺยตุเต.

สำเร็จรูปเป็น **AC๓O** (ย่อมี, ย่อมเป็น)

๐๐๐. ต~~๓~~ A^๓U~~๓~~.

ต~~๓~~ ครั้นเมื่อตมฺหศัพท์ ต~~๓~~, U^๓ อันมีอรรถเหมือนกันกับกิริยา **ปยุชฺชมาเนปิ** ถูกประกอบอยู่ก็ตี **อปยุชฺชมาเนปิ** ไม่ถูกประกอบอยู่ก็ตี **A^๓U~~๓~~** อ. มัชฌิมบุรุษ **U^๓** อ. มลง.

(เมื่อตมฺหศัพท์ที่มีอรรถเหมือนกันกับกิริยา ถูกประกอบไว้หรือไม่ถูกประกอบไว้ก็ตาม ลงมัชฌิมบุรุษ) สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น **CA^๓CO^๓A**.

ทำตัวรูป ACEO	ศัพท์เดิมคือ	= ภู สตุตถาย ^๓ ในความมี ความเป็น
ตั้ง ภู ชื่อ ธาตุ	ภู	= ภูวาทโย ธาตโว.
ลงวัตตมานาวิภคติ	ภู + วัตตมานา	= วัตตมานา ปจฺจูปฺปนเน.

ลงปรสสบทในอรธกัตตา	ฏ + ปรสสบท	= กตตริ ปรสสบท.
ลง ลี มัชฌิมบุรุษ เอกวจนะ	ฏ + ลี	= ตุมเห มัชฌิม.
เพราะวิภัตติ ลง อปัจจัยหลังจากธาตุ	ฏ + อ + ลี	= ฎวาทิตอ อ.
แยกพยัญชนะ ฎ ออกจากสระ อุ	ฎ อุ + อ + ลี	= ฎพพมโห ^๓ ตมสสร ^๓ สเรน วิโยชเย.
เพราะอปัจจัย วุทธิ อุ เป็น โอ	ฎ อุ → โอ + อ + ลี	= อ ^๓ ฎ ^๓ จ.
เพราะสระหลัง แผลง โอ เป็น อว	ฎ โอ → อว + อ + ลี	= โอ อว สเร.
แยกพยัญชนะ ฎ ออกจากสระ อ	ฎ อว อ + อ + ลี	= ฎพพมโห ^๓ ตมสสร ^๓ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ฎ อว ๒ + อ + ลี	= สรโลโปมาเทศปจจุยาติมุหิฯ
นำพยัญชนะไปประกอบกับสระ	ภวลี	= นเย ปร ^๓ ยตุเต.

สำเร็จรูปเป็น ACEQ (ฏว ภวลี. อ.ท่าน ย่อมมี, ย่อมเป็น)

ทำตัวรูป ACQ	ศัพท์เดิมคือ	= ฎ สัตตยา ^๓ ในความมี ความเป็น
ตั้ง ฎ ชื่อ ธาตุ	ฎ	= ฎวาทโย ธาตโว.
ลงวัตตมานาวินัตติ	ฎ + วัตตมานา	= วัตตมานา ปจจุบุปเน.
ลงปรสสบทในอรธกัตตา	ฎ + ปรสสบท	= กตตริ ปรสสบท.
ลง ฌ มัชฌิมบุรุษ พหุวจนะ	ฎ + ฌ	= ตุมเม มัชฌิม.
เพราะวิภัตติ ลง อปัจจัยหลังจากธาตุ	ฎ + อ + ฌ	= ฎวาทิตอ อ.
แยกพยัญชนะ ฎ ออกจากสระ อุ	ฎ อุ + อ + ฌ	= ฎพพมโห ^๓ ตมสสร ^๓ สเรน วิโยชเย.
เพราะอปัจจัย วุทธิ อุ เป็น โอ	ฎ อุ → โอ + อ + ฌ	= อ ^๓ ฎ ^๓ จ.
เพราะสระหลัง แผลง โอ เป็น อว	ฎ โอ → อว + อ + ฌ	= โอ อว สเร.
แยกพยัญชนะ ฎ ออกจากสระ อ	ฎ อว อ + อ + ฌ	= ฎพพมโห ^๓ ตมสสร ^๓ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ฎ อว ๒ + อ + ฌ	= สรโลโปมาเทศปจจุยาติมุหิฯ
นำพยัญชนะไปประกอบกับสระ	ภวล	= นเย ปร ^๓ ยตุเต.

สำเร็จรูปเป็น ACQ. (ตุมเห ภวล. อ.ท่าน ท. ย่อมมี, ย่อมเป็น)

๐๐ ÷. 1A&E 1&A.

1A&E ครั้นเมื่ออหศัพท์ ๓A&D, Q&A³ อันมีอรรถเหมือนกับกิริยา **ปยุชขมานะปี** ถูกประกอบอยู่ที่ **อปยุชขมานะปี** ไม่ถูกประกอบอยู่ที่ 1&A&A อ.อุตตมบุรุษ ๓E๓&O ๓มลง.

(เมื่ออหศัพท์ที่มีอรรถเหมือนกับกิริยา ถูกประกอบไว้หรือไม่ถูกประกอบไว้ก็ตาม ลงอุตตมบุรุษ)

สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น **วิภัตติวิธีสูตร**.

เพราะวิภคติ ลง อปัจจัยหลังจากธาตุ คม + อ + ถ = ภวาทิตอ อ.
 เพราะปัจจัย แผลง ม เป็น จหฺ ค ม → จหฺ + อ + ถ = คมิสฺสนโต จุโห วา สฬฺหาสุ.
 นำพยัญชนะ หฺ ไปประกอบกับสระ อ คจฺจถ = นเย ปรึ ยุตฺเต.
 สำเร็จรูปเป็น **คจฺจถ.** (อ.ท่าน ท. ย่อมไป)

ทำตัวรูป **คจฺจามิ** ศัพท์เดิมคือ = คมฺ คติมิหิ ในการไป
 ตั้ง คมฺ ชื่อ ธาตุ = ภวาทโย ธาตโว.
 ลบสระที่สุตของธาตุ คมฺ ฺจฺ = ธาตฺสนฺโต โลโปเนกฺสฺสรฺสฺส.
 ลงวัตตมานาวิภคติ คมฺ + วัตตมานา = วัตตมานา ปจฺจุปฺนฺเน.
 ลงประสมทในอรรถกัตตา คมฺ + ประสมท = กตฺตริ ปรฺสฺสปทฺ.
 ลง มิ อุตตมบุรุษ เอกวจนะ คมฺ + มิ = อมฺเห อุตฺโตมิ.
 เพราะวิภคติ ลง อปัจจัยหลังจากธาตุ คมฺ + อ + มิ = ภวาทิตอ อ.
 เพราะปัจจัย แผลง ม เป็น จหฺ ค ม → จหฺ + อ + มิ = คมิสฺสนโต จุโห วา สฬฺหาสุ.
 เพราะมิวิภคติ ทิมะ อ เป็น อา คจฺจ + อ → อา + มิ = อกาโร ทิมฺ หิมิเมสุ.
 นำพยัญชนะ หฺ ไปประกอบกับสระ อา คจฺจามิ = นเย ปรึ ยุตฺเต.
 สำเร็จรูปเป็น **คจฺจามิ.** (อ.ข้าพเจ้า จะไป)

ทำตัวรูป **คจฺจาม** ศัพท์เดิมคือ = คมฺ คติมิหิ ในการไป
 ตั้ง คมฺ ชื่อ ธาตุ = ภวาทโย ธาตโว.
 ลบสระที่สุตของธาตุ คมฺ ฺจฺ = ธาตฺสนฺโต โลโปเนกฺสฺสรฺสฺส.
 ลงวัตตมานาวิภคติ คมฺ + วัตตมานา = วัตตมานา ปจฺจุปฺนฺเน.
 ลงประสมทในอรรถกัตตา คมฺ + ประสมท = กตฺตริ ปรฺสฺสปทฺ.
 ลง ม อุตตมบุรุษ พหุวจนะ คมฺ + ม = อมฺเห อุตฺโตมิ.
 เพราะวิภคติ ลง อปัจจัยหลังจากธาตุ คมฺ + อ + ม = ภวาทิตอ อ.
 เพราะปัจจัย แผลง ม เป็น จหฺ ค ม → จหฺ + อ + ม = คมิสฺสนโต จุโห วา สฬฺหาสุ.
 เพราะมิวิภคติ ทิมะ อ เป็น อา คจฺจ + อ → อา + ม = อกาโร ทิมฺ หิมิเมสุ.
 นำพยัญชนะ หฺ ไปประกอบกับสระ อา คจฺจาม = นเย ปรึ ยุตฺเต.
 สำเร็จรูปเป็น **คจฺจาม.** (อ.ข้าพเจ้า ท. จะไป)

คฺมฺรฐาตุ + อปฺจจฺย+ วัตตมณาวินฺทิตฺติ

	ปรสฺสภท		อฺตตโนภท		
บุรุษ	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	โยค
ปฐม	คจฺจติ	คจฺจนฺติ, คจฺจเร	คจฺจเต	คจฺจนฺเต, คจฺจเร	นามโยค
มฺชฌิม	คจฺจสิ	คจฺจถ	คจฺจเส	คจฺจวฺเห	ตุมฺหโยค
อุตตม	คจฺจามิ	คจฺจาม	คจฺจเ	คจฺจามฺเห	อมฺหโยค

ประโยคบาลีตัวอย่าง

ปฐม.	ปุริโส คามํ คจฺจติ.	ปุริสา คามํ คจฺจนฺติ.
มฺชฌิม.	ตวํ สิปปํ อุกคณฺหิตํ สิปปาคารํ คจฺจสิ.	ตุมฺเห สิปปํ อุกคณฺหิตํ สิปปาคารํ คจฺจถ.
อุตตม.	อหํ ฐมมํ โสตุํ วิหารํ คจฺจามิ.	มยํ ฐมมํ โสตุํ วิหารํ คจฺจาม.

ทำตัวรูป	คฺเมนฺติ	ศัพท์เดิมคือ	= คมฺ คติมฺหิ ในการไป
ตั้ง คมฺ ชื่อ ฐาตุ		คฺม	= ฐวาทโย ฐาโต.
ลบสระที่สดุของฐาตุ		คฺม ฺชฺ	= ฐาตุสฺสนฺโต โลโปเนกสฺสรสฺส.
ลงวัตตมณาวินฺทิตฺติ		คฺม + วัตตมณาวิน	= วัตตมณาวิน ปรจฺจบุปนฺเน.
ลงปรสฺสภทในอรรณกัตตา		คฺม + ปรสฺสภท	= กตฺตริ ปรสฺสภท.
ลง อนฺติ ปฐมบุรุษ พหุวจนะ		คฺม + อนฺติ	= นามมฺหิ ปยฺชฺชมาเนปี ตฺลยฺยธิกรณฺเย
เพราะวินฺทิตฺติ ลง อปฺจจฺยหลังจากฐาตุ		คฺม + อ + อนฺติ	= ฐวาทิตฺโต.
แปลง อปฺจจฺย เป็น เอ		คฺม + อ → เอ + อนฺติ	= โลปฺเจตฺตมกาโร.
หลังจากสระ เอ ลบ อ ของ อนฺติวินฺทิตฺติ		คฺม + เอ + ฺชฺ นฺติ	= กฺวจิ ฐาตุวินฺทิตฺติปรจฺจยานํ
นำพยัญชนะ มฺ ไปประกอบกับสระ เอ		คฺเมนฺติ	= นเย ปรํ ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **คฺเมนฺติ**. (อ.เขา ท. ย่อมไป)

จึงได้ชื่อว่า “หุติยาหุวิปทตลยาธิกรณ” บททั้งสองมีอรรถเหมือนกัน และอัญญาบทลงหุติยาวิภัตติ

๕.๑.๒ **ตติยาหุวิปทตลยาธิกรณ** คือพหุพหิหิสมาสที่มีบททั้งสองเป็นตลยาธิกรณะกัน โดยมีอัญญาบทประกอบด้วยตติยาวิภัตติ เช่น ชิตานิ อินุทริยานิ เยน สมณเณน โสย ชิตินุทริโย, สมโณ. อ.อินทริยทั้งหลาย อันสมณะใด ขณะแล้ว อ.สมณะนั้น ชื่อว่าชิตินุทริย. (ผู้มีอินทริยอันขณะแล้ว) มาจาก “ชิต + อินุทริย” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ชิตานิ” กับบทว่า “อินุทริยานิ” เป็นตลยาธิกรณะกัน โดยมีบทว่า “เยน” เป็นอัญญาบท ลงตติยาวิภัตติ

๕.๑.๓ **จตุตถิหุวิปทตลยาธิกรณ** คือพหุพหิหิสมาสที่มีบททั้งสองเป็นตลยาธิกรณะกัน โดยมีอัญญาบทประกอบด้วยจตุตถิวิภัตติ เช่น ทินุโน สุกโก ยสส รณโณ โสย ทินุносูกโก, ราชา. อ.ส่วย อันชาวเมือง ถวายแล้ว แก่พระราชอาพระองค์ใด อ.พระราชอาพระองค์นั้น ชื่อว่าทินุносูกโก. (ผู้มีส่วยอันชาวเมืองถวายแล้ว) มาจาก “ทินุ + สุก” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ทินุโน” กับบทว่า “สุกโก” เป็นตลยาธิกรณะกัน โดยมีบทว่า “ยสส” เป็นอัญญาบท ลงจตุตถิวิภัตติ

๕.๑.๔ **ปณฺจมีหุวิปทตลยาธิกรณ** คือพหุพหิหิสมาสที่มีบททั้งสองเป็นตลยาธิกรณะกัน โดยมีอัญญาบทประกอบด้วยปณฺจมีวิภัตติ เช่น นิคคตา ชนา อสฺมา คามา โสย นิคคตชน, คาโม. อ.ชนทั้งหลาย ออกไปแล้ว จากหมู่บ้านนั้น อ.หมู่บ้านนั้น ชื่อว่านิคคตชน. (มีชนออกไปแล้ว) มาจาก “นิคคต+ชน” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “นิคคตา” กับบทว่า “ชนา” เป็นตลยาธิกรณะกัน โดยมีบทว่า “อสฺมา” เป็นอัญญาบท ลงปณฺจมีวิภัตติ

๕.๑.๕ **ฉฎฺฐิหุวิปทตลยาธิกรณ** คือพหุพหิหิสมาสที่มีบททั้งสองเป็นตลยาธิกรณะกัน โดยมีอัญญาบทประกอบด้วยฉฎฺฐิวิภัตติ เช่น ชีณา อาสวา ยสฺส ภิกขุสฺส โสย ชีณาสโว, ภิกขุ. อ.อาสวะทั้งหลาย ของภิกขุใด สิ้นแล้ว อ.ภิกขุนั้น ชื่อว่าชีณาสว. (ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว) มาจาก “ชีณ + อาสว” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ชีณา” กับบทว่า “อาสวา” เป็นตลยาธิกรณะกัน โดยมีบทว่า “ยสฺส” เป็นอัญญาบท ลงฉฎฺฐิวิภัตติ

๕.๑.๖ **สตฺตมีหุวิปทตลยาธิกรณ** คือพหุพหิหิสมาสที่มีบททั้งสองเป็นตลยาธิกรณะกัน โดยมีอัญญาบทประกอบด้วยสตฺตมีวิภัตติ เช่น อาภิณฺณา มนุสฺสา ยสฺส ราชธานี, สา อาภิณฺณมนุสฺสา, ราชธานี. อ.มนุษย์ทั้งหลาย เกลืออกล่นแล้ว ในราชธานีใด อ.ราชธานีนั้น ชื่อว่าอาภิณฺณมนุสฺสา. (มีมนุษย์เกลืออกล่นแล้ว) มาจาก “อาภิณฺณ + มนุสฺส” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อาภิณฺณา” กับบทว่า “มนุสฺสา” เป็นตลยาธิกรณะกัน โดยมีบทว่า “ยสฺส” เป็นอัญญาบท ลงสตฺตมีวิภัตติ

๕.๒ **หุวิปทภินนาธิกรณ** คือ พหุพหิหิสมาสที่มีบททั้งสองมีอรรถไม่เหมือนกัน มีวิภัตติต่างกัน เช่น เอกเรตฺติ วาโส อสฺสาติ เอกเรตฺติวาโส, ปุริโส. อ.การอยู่ สิ้นราตรีหนึ่ง ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่าเอกเรตฺติวาโส. (ผู้มีการอยู่สิ้นราตรีหนึ่ง), มาจาก “เอกเรตฺติ + วาโส” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “เอกเรตฺติ” เป็นหุติยาวิภัตติ ส่วนบทว่า “วาโส” เป็นปฐมาวิภัตติ ฉะนั้น บททั้งสองจึงมีความแตกต่างกันในเรื่องของวิภัตติ โดยมีบทว่า “อสฺส” เป็นอัญญาบท, วชิโร ปาณิมฺหิ อสฺสาติ วชิรปาณิ, ปุริโส. อ.วิเชียร ในมือ ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่า วชิรปาณิ. (ผู้มีวิเชียรในมือ) มาจาก “วชิร + ปาณิ” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “วชิโร” เป็นปฐมาวิภัตติ ส่วนบทว่า “ปาณิมฺหิ” เป็นสตฺตมีวิภัตติ ฉะนั้น บททั้งสองจึงมีวิภัตติที่แตกต่างกัน และมีบทว่า “อสฺส” เป็นอัญญาบท

๕.๓ **ติปท** คือ พหุพหิหิสมาสที่มีสามบท เช่น สีหสฺส ปุพฺพทฺธึ วีย กาโย อสฺสาติ สีหปุพฺพทฺธึ-

กาโย, ปุริโส. อ.กาย ของบุรุษนั้น เหมือนกายครั้งแรก ของราชสีห์ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่าสีห์บุพพุทกาย. (ผู้มีกายเหมือนกายครั้งแรกของราชสีห์) มาจาก “สีห์ + บุพพุท + กาย” มีบทว่า “อสฺส” เป็นอัญญบุท

๕.๔ **นนิปตบุพพุท** คือ พหุพพีหิสมาสที่มี นนิปตเป็นบทหน้า เช่น นตฺถิ เอตฺสฺส สโมติ อสโม, ภาควา. อ.ความเสมอเหมือน ของบุคคลนั้น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอสม ได้แก่พระผู้มีพระภาคเจ้า. (ผู้ไม่มีใครเสมอเหมือน) มาจาก “น + สม” คำแปลนนิปตบุพพุทพหุพพีหิสมาสนี้ แปลว่า “ไม่มี..., มี...หาไม่ได้”

ข้อสังเกต : นนิปตบุพพุท มีอยู่ ๒ สมาส คือ กัมมธารยสมาส กับ พหุพพีหิสมาส แตกต่างกัน ตรงที่กัมมธารยสมาส แปลว่า “ไม่ใช่...” และรูปสำเร็จสามารถแปลเป็นประธานได้(เป็นนามานาม) ส่วนพหุพพีหิสมาส แปลว่า “ไม่มี...” รูปสำเร็จทำหน้าที่เป็นวิเศษณ์ หรือคุณศัพท์ ไม่สามารถแปลเป็นประธานได้

๕.๕ **สหบุพพุท** คือ พหุพพีหิสมาสที่มี สหนิปตเป็นบทหน้า เช่น สห เหตุนา โย วตฺตเตติ สเหตุโก, สเหตุ. อ.ธรรมใด ย่อมเป็นไป กับ ด้วยเหตุ เพราะเหตุนั้น อ.ธรรมนั้น ชื่อว่าสหเหตุก, สเหตุ. มาจาก “สห + เหตุ” มีบทว่า “โย” เป็นอัญญบุท

๕.๖ **อุปมานบุพพุท** คือ พหุพพีหิสมาสที่มีบทเปรียบเทียบอยู่หน้า มี ๒ ประการ คือ

๕.๖.๑ **อุปมานบุพพุท ป^๐มายตฺถ** คือ พหุพพีหิสมาสที่มีบทเปรียบเทียบอยู่หน้า ในอรรถ ปฐมาวิภัตติ เช่น อนฺโธ วิย ญฺโต อยฺนติ อนฺธญฺโต, พาโล. อ.คนพาลนี้เป็นเหมือนคนบอด เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าอนฺธ ญฺต. (ผู้เป็นเหมือนคนบอด) มาจาก “อนฺธ + ญฺต” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อนฺโธ” เป็นปฐมาวิภัตติ เป็นอุปมาบท โดยมี “วีย”นิปต เป็นตัวสองความเป็นอุปมาอยู่ท้าย และบทว่า “ญฺโต” ก็เป็นปฐมาวิภัตติเช่นกัน โดยมีบทว่า “อย” เป็นอัญญบุท ลงในอรรถปฐมาวิภัตติ

๕.๖.๒ **อุปมานบุพพุท ฌมฺมียตฺถ** คือ พหุพพีหิสมาสที่มีบทเปรียบเทียบอยู่หน้า ในอรรถฌมฺมียวิภัตติ เช่น สุวณฺณวณฺณโณ วิย วณฺโณ ยสฺส โสยํ สุวณฺณวณฺณโณ, ภาควา. อ.วัณณะ เพียงดัง อ.สีแห่งทอง ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด มีอยู่ อ.พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ชื่อว่าสุวณฺณวณฺณ. (ผู้มีวัณณะเพียงดังสีแห่งทอง) มาจาก “สุวณฺณวณฺณ + วณฺณ” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สุวณฺณวณฺณโณ” เป็นปฐมาวิภัตติ เป็นอุปมาบท โดยมี “วีย”นิปต เป็นตัวสองความเป็นอุปมาอยู่ท้าย และบทว่า “วณฺโณ” ก็เป็นปฐมาวิภัตติเช่นกัน โดยมีบทว่า “ยสฺส” เป็นอัญญบุท ลงในอรรถฌมฺมียวิภัตติ

ข้อสังเกต : การที่จะรู้ว่าเป็น อุปมานบุพพุท ปฐมายตฺถะ หรืออุปมานบุพพุท ฌมฺมียตฺถะ ให้ดูที่อัญญบุท ว่าลงวิภัตติอะไร ถ้าลงปฐมาวิภัตติ ก็เป็นปฐมายตฺถะ แต่ถ้าลงฌมฺมียวิภัตติ ก็เป็นฌมฺมียตฺถะ

๕.๗ **สงฺขุโยกายปท** คือ พหุพพีหิสมาสที่มีบททั้งสองเป็นสังขยา ในอรรถ วาศัพท์ เช่น เทว วา ตโย วา ปตฺตา ทวตฺติปตฺตา. บาตรทั้งหลาย สอง หรือสาม ชื่อว่าทวตฺติปตฺตา. (ผู้มีบาตรสองหรือสาม) มาจาก “ทวิ + ต + ปตฺต” บทว่า “เทว” และบทว่า “ตโย” เป็นสังขยา และมี วาศัพท์ ประกอบอยู่ข้างหลังของทั้งสองศัพท์

๕.๘ **ทิสฺนุตราพฺต** คือ พหุพพีหิสมาสที่ใช้ในอรรถระหว่างทิส เช่น ปุพฺพสฺสา จ ทกฺขินฺสฺสา จ ทิสาย ยทฺนุตราพํ สายํ ปุพฺพทกฺขินา, วิทิสา. อ.ทิสเฉียงใด ถือเอาซึ่งระหว่าง แห่งทิสตะวันออกด้วย แห่งทิสใต้ด้วย อ.ทิสเฉียงนั้น ชื่อว่าปุพฺพทกฺขินา. (ทิสตะวันออกเฉียงใต้) มาจาก “ปุพฺพ + ทกฺขินา” ใช้ในอรรถของทิสเฉียงทั้งหลาย

๕.๙ **พยติหารลกขณ** คือ พหุพพีหิสมาสที่มีลักษณะการแผ่ไปสู่สิ่งต่างๆ เช่น เกเสสุ จ เกเสสุ จ คเหตฺวา อิหิ ยฺหุจฺ ปวตฺตตีติ เกสาเกสิ. อ.การต่อสู้นี้ จบแล้ว ที่ผม ท. ของฝ่ายนี้ด้วย ที่ผม ท. ของฝ่ายโน้นด้วย ย่อมเป็นไป เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าเกสาเกสิ. (การต่อสู้ที่มีการจับตึงผมของกันและกัน) มาจาก “เกส + เกส” หมายความว่า การทะเลาะกันนี้ ลูกกลมไปถึงการลงไม้ลงมือมีการตึงผมของกันและกันเป็นต้น

๖. **ทวนทสมาส** คือ สมาสที่ย่อนามบทตั้งแต่สองบทขึ้นไป อันมีอรรถรวบรวมซึ่งกันและกัน และมีวิภัติ เหมือนกัน คือปฐมวิภัติ คำแปล ในรูปวิเคราะห์แปลว่า “...ด้วย” แต่เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว แปลว่า “... และ...” มี ๒ ประการ คือ

๖.๑ **อิตริตรโยคทวนท** (อสมาหาร) ได้แก่ ทวนทสมาสที่มีอรรถของแต่ละบทเป็นประธานเสมอกัน ฉะนั้น จึงมีรูปเป็นพหูพจน์เท่านั้น เช่น สาริปุตฺโต จ โมคคฺลลาโน จ สาริปุตฺตโมคคฺลลانا. อ.พระสารีบุตร ด้วย อ.พระโมคคัลลานะด้วย ชื่อว่าสาริปุตฺตโมคคฺลลانا. (พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ) มาจาก “สาริปุตฺต + โมคคฺลลانا” ทั้งสองศัพท์มีอรรถเสมอกัน เท่าเทียมกัน ฉะนั้น ให้ลงวิภัติพหูพจน์เท่านั้น

๖.๒ **สมาหารทวนท** ได้แก่ การรวบรวมอรรถทั้งหลายให้เป็นอันเดียวกัน รูปสำเร็จจะเป็นนปุงสกลิงค์ เอกพจน์เท่านั้น เช่น จกฺขุ จ โสตฺถจฺ จกฺขุโสฺตฺ. อ.ตาด้วย อ.หูด้วย ชื่อว่าจกฺขุโสฺตฺ. (ตาและหู) มาจาก “จกฺขุ + โสฺต” บทว่า “จกฺขุ” และบทว่า “โสฺต” ล้วนเป็นอวัยวะที่ไม่ได้กล่าวถึงความหมายแยกเป็นอิสระจากกัน แต่กล่าวโดยความเป็นอวัยวะที่รวมอยู่ด้วยกัน กล่าวถึงการรวมอยู่ของศัพท์นั้น

ม. สมาสว่าโดยลักษณะ (อรรถ/ความหมาย)

สมาสว่าโดยลักษณะ (อรรถ/ความหมาย) มี ๔ ประเภท คือ

๑. **บุพพบทตฺตปธานสมาส** คือ สมาสที่มีอรรถของบทหน้าเป็นประธาน ได้แก่ อัพยียาวสมาส เช่น นครสุสฺ สมิปี อุปนฺครฺ. อ.ที่ใกล้ แห่งเมือง ชื่อว่าอุปนฺคร. (ใกล้แห่งเมือง), ปาสาทสุสฺ อนฺโต อนฺโตปาสาทฺ. ในภายในแห่งปราสาท ชื่อว่าอนฺโตปาสาท. (ในภายในแห่งปราสาท),

๒. **อุตฺตรปทตฺตปธานสมาส** คือ สมาสที่มีอรรถของบทหลังเป็นประธาน ได้แก่ กัมมธารยสมาส, ทิคุสมาส และตปฺปฺริสสมาส

๒.๑ กัมมธารยสมาส เช่น มหนฺโต จ โส ปฺริโส จาติ มหาปฺริโส. อ.ผู้ประเสริฐด้วย อ.ผู้ประเสริฐนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ามหาปฺริส. (บุรุษผู้ประเสริฐ) ในกัมมธารยสมาส ๔ ประเภทนั้น ยกเว้น วิเสสนุตฺตรบท อุปมานุตฺตรบท และนนิบาตบุพพบท ที่เหลือมีอรรถของบทหลังเป็นประธานทั้งหมด

๒.๒ ทิคุสมาส เช่น ตโย โลกา ติโลกํ. อ.โลก ท. สาม ชื่อว่าติโลก. (โลกทั้งสาม)

๒.๓ ตปฺปฺริสสมาส เช่น จมฺมํ นิสฺสิโต จมฺมนิสฺสิโต. อ.ผู้อาศัยแล้ว ซึ่งธรรม ชื่อว่าจมฺมนิสฺสิต. (ผู้อาศัยธรรม)

๓. **อุภยปทตฺตปธานสมาส** คือ สมาสที่มีอรรถของบททั้งสองเป็นประธาน ได้แก่ ทวนทสมาส เช่น สมฺโถ จ วิปฺสฺสนา จ สมถฺวิปฺสฺสนํ. อ.สมถะด้วย อ.วิปัสสนาด้วย ชื่อว่าสมถฺวิปฺสฺสน. (สมถะและวิปัสสนา)

๔. **อณฺเวยยพทตฺตปรานสมมาส** คือ สมาสที่มีอรรถของบทอื่นเป็นประธาน ได้แก่ พหุพพีหีสมาส เช่น กตํ กิจจํ เยน สมณฺเณน โสยํ กตฺตกฺกฺจฺจ, สมฺโน. อ.กิจ อํนฺพระสมณฺเณนไต กระทำแล้ว อ.พระสมณฺเณนํนํ ชื่อว่ากตฺกฺจฺจ, ได้แก่พระสมณฺเณ. (ผู้มีกิจอันกระทำแล้ว) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “กตฺกฺจฺจ” เป็นพหุพพีหีสมาส เป็นวิเศษสนะ บทว่า “เยน” เป็นอณฺเวยยพท ส่วนบทว่า “สมฺโน” เป็นอณฺเวยยพทตตะ ทำหน้าที่เป็นประธาน(วิเศษยะ)

ง. สมาสว่าโดยกิจ

สมาส ว่าโดยกิจ หรือหน้าที่ของสมาส มี ๒ ประเภท คือ

๑. **ลุตตสมมาส** คือ สมาสที่ลบลวิภัตติของบทหน้า เช่น รณฺโณ ปุริโส ราชปุริโส. ในที่นี้ เมื่อเป็นรูปสำเร็จว่า “ราชปุริโส” มีการลบ ส ญฺญูวิภัตติ แต่อรรถของวิภัตติยังอยู่ โดยแปลว่า “อ.บุรุษ ของพระราชชา”. ลุตตสมมาสนี้ สามารถเป็นได้ทั้ง สทฺทสมสน การย่อกศัพท์ และอตุตตสมสน การย่ออรรถ ลุตตสมมาสนี้ มีได้ในสมาสทั้ง ๖ ประเภท

๒. **อลุตตสมมาส** คือ สมาสที่ไม่ลบลวิภัตติของบทหน้า หรือคงวิภัตติของบทหน้าไว้ เช่น มนสิ กรณํ มนสิกาโร. อ.การกระทำไว้ ในใจ ชื่อว่ามนสิการ. ในที่นี้ คำว่า “มนสิ” ลง สฺมิสฺตตมิวิภัตติ เมื่อรูปสำเร็จเป็นสมาสแล้ว ก็ยังคงวิภัตติไว้ตามเดิม แต่ต้องเขียนติดกันถึงจะเป็นสมาส ถ้าเขียนแยกหรืออ่านออกเสียงแยกจากกัน ก็จะกลายเป็นคนละบทกัน ซึ่งไม่ใช่สมาส อลุตตสมมาสนี้ มีได้ ๒ นัย คือ (๑) นัยแรก เป็นได้เพียง อตุตตสมสน การย่ออรรถ เท่านั้น เพราะไม่ได้ลบลวิภัตติของบทหน้า (๒) นัยที่สอง เป็นได้ทั้ง สทฺทสมสน การย่อกศัพท์ และ อตุตตสมสน การย่ออรรถ เพราะเมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว ต้องอ่านติดกัน เขียนติดเป็นบทเดียวกัน

อลุตตสมมาสนี้ มีได้ในสมาสเดียว คือ ตปฺปุริสสมมาสเท่านั้น (หมายเหตุ : เฉพาะตปฺปุริสสมมาส เป็นได้ทั้ง ลุตตสมมาส และอลุตตสมมาส)

จ. การย่อกของสมาส

การย่อกของสมาส มี ๒ อย่าง คือ

๑. **สทฺทสมสน** คือ การย่อกศัพท์เพียงอย่างเดียว เช่น สมฺโน จ วิปฺสฺสนา จ สมณฺวิปฺสฺสนํ. อ.สมณฺเณนด้วย อ.วิปฺสฺสนาด้วย ชื่อว่าสมณฺวิปฺสฺสน. การย่อกนี้ เป็นเพียงการย่อกศัพท์ โดยมีวิภัตติเป็นที่สุด ส่วนอรรถหรือความหมายยังคงอยู่เท่าเดิม

๒. **อตุตตสมสน** คือ การย่อกทั้งศัพท์ ย่อทั้งอรรถ เช่น รณฺโณ ปุริโส ราชปุริโส. อ.บุรุษ ของพระราชชา ชื่อว่าราชปุริส. ในรูปวิเคราะห์นี้ คำว่า “रणฺโณ” หมายถึง พระราชา เป็นบุคคลคนๆ หนึ่ง คำว่า “ปุริโส” หมายถึง บุรุษ เป็นอีกคนหนึ่ง เมื่อนำมารวมกัน จะได้รูปสำเร็จว่า “ราชปุริโส” ซึ่งได้แก่บุคคลคนเดียว คือ ราชบุรุษ ฉะนั้น จึงเป็นทั้งการย่อกศัพท์ โดยมีวิภัตติเป็นตัวเดียวกัน และเป็นการย่ออรรถ โดยก่อนจะเป็นสมาส มีบุคคล ๒ คน แต่เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว หมายถึงเอาบุคคลๆ คนเดียว คือราชบุรุษเท่านั้น

จ. บทที่นำมาย่อเป็นสมาส

บทที่นำมาย่อเป็นสมาสได้ มี ๓ บท คือ นามบท อุปสัคบท และนิบาตบท มีตัวอย่างดังนี้

๑. นามบท กับ นามบท เช่น ทรโยธ ปุริโส ราชปุริโส. (ราช + ปุริส)
๒. อุปสัคบท กับ นามบท เช่น นครสุส สมปี อุปนคร. (อุป + นคร)
๓. นิบาตบท กับ นามบท เช่น ปาสาทสุส อนโต อนโตปาสาท. (อนโต + ปาสาท)
๔. นิบาตบท กับ นิบาตบท เช่น น กตวา ออกตวา. (น + กตวา), น อาทาย อนาทาย. (น + อาทาย)

หมายเหตุ : บทที่นำมาย่อเป็นสมาสทั้ง ๓ บทนั้น ทุกบทที่ย่อเข้าเป็นสมาส บทหลังต้องเป็นบทนามเท่านั้น เพราะรูปสำเร็จเป็นสมาสนาม จะต้องนำไปแจกพทมาลาด้วยวิภัตินามเสมอ ยกเว้น“นบุพพบทกัมมธารยสมาส” ประเภทเดียว ที่ใช้กิริยาภิตกัที่มี ตเว, ตฺ, ตฺน, ตฺวาน และ ตฺวาปัจจย นำมาทำเป็นสมาส โดยเป็นการย่อนิบาตบท กับนิบาตบทเข้าด้วยกัน รูปสำเร็จถือว่าเป็นนิบาต

สำหรับการสร้างคำศัพท์สมาส เป็นการสร้างคำศัพท์ชั้นที่ ๒ และที่ ๓ ต่อกากิตกั เพราะเป็นการนำเอา กิตกั ซึ่งเป็นการสร้างคำศัพท์ชั้นที่ ๑ มาสร้างต่ออีกหนึ่งชั้น ส่วนการสร้างคำศัพท์โดยนำเอาสมาส มาทำเป็นสมาสอีก กิติ หรือเอาศัพท์ิตนามมาทำเป็นสมาสกิติ เป็นการสร้างคำศัพท์ชั้นที่ ๓ ซึ่งวิธีการสร้างคำศัพท์ดังกล่าว ก็ได้ได้สมาสนาม ซึ่งเป็นหนึ่งในนาม ๕ ประเภท คือ (๑) นามนาม (๒) สัพพนาม (๓) สมาสนาม (๔) ตัทธิตนาม และ (๕) กิตกนาม สำหรับตัวอย่างการสร้างคำศัพท์สมาสนาม ซึ่งเกิดจากนามทั้ง ๕ ประเภท มีดังนี้

(๑) นามนาม กับนามนาม เช่น ทรโยธ ปุริโส ราชปุริโส. (ราช + ปุริส) แปลว่า อ.บุรุษ ของพระราชชา ชื่อว่าราชปุริส. (บุรุษของพระราชชา) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ราช” กับบทว่า “ปุริส” เป็นนามนามด้วยกันทั้งคู่

(๒) สัพพนาม กับนามนาม เช่น สัพพะ ภวา สัพพภวา. (สัพพ + ภวา) แปลว่า อ.ภพ ท. ทั้งปวง ชื่อว่า สัพพภวา. (ภพทั้งปวง) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สัพพ” เป็นสัพพนาม ส่วนบทว่า “ภวา” เป็นนามนาม

(๓) - สมาสนาม กับนามนาม เช่น นานาปุปการา ทูมา นานาทูมา. (นานา + ทูม) แปลว่า อ.ต้นไม้ ท. ต่างๆ ชื่อว่านานาทูม. (ต้นไม้ต่างๆ), นานาทูเมหิ ปิตตานิ นานาทูมปิตตานิ. (นานาทูม + ปิตต) แปลว่า อันหล่นแล้ว จากต้นไม้ต่างๆ ท. ชื่อว่านานาทูมปิตต. (อันหล่นจากต้นไม้ต่างๆ) นานาทูมปิตตานิ จ ตานิ ปุปฺพานิ นานาทูมปิตต-ปุปฺพานิ. (นานาทูมปิตต + ปุปฺพ) แปลว่า อ.อันหล่นแล้วจากต้นไม้ต่างๆ ท. อ.อันหล่นแล้วจากต้นไม้ต่างๆ ท.เหล่านั้น เป็นดอกไม้ ท. ด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่านานาทูมปิตตปุปฺพ. (ดอกไม้อันหล่นจากต้นไม้ต่างๆ) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “นานาทูมปิตต” เป็นสมาสนาม ส่วนบทว่า “ปุปฺพ” เป็นนามนาม

- สมาสนาม กับกิตกนาม เช่น สัพพะ ภวา สัพพภวา. (สัพพภวา) แปลว่า อ.ภพ ท. ทั้งปวง ชื่อว่า สัพพภวา. (ภพทั้งปวง), สัพพภเวหิ นิสฺสฏฺฐ สัพพภวานิสฺสฏฺฐ. (สัพพภวา + นิสฺสฏฺฐ) แปลว่า อ.ผู้สลัดออกแล้ว จากภพ ทั้งปวง ท. ชื่อว่าสัพพภวานิสฺสฏฺฐ. (ผู้สลัดออกจากภพทั้งปวง) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สัพพภวา” เป็นสมาสนาม ส่วนบทว่า “นิสฺสฏฺฐ” เป็นกิตกนาม

(๔) ตัทธิตนาม กับนามนาม เช่น สมฺพนโร อสฺส อตฺถิติ สมฺพนฺธี, สทฺโธ. (อัสสัทธิตตัทธิต) แปลว่า อ.ความ สัมพันธ์ ของศัพท์นั้น มีอยู่ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าสมฺพนฺธี. (มีความสัมพันธ์), สมฺพนฺธิโน จ เต สทฺทา จาติ สมฺพนฺธี-

สหุทา. (สมุพฺนุธิ + สหุท) แปลว่า อ.อันมีความสัมพันธ์ ท.ด้วย อ.อันมีความสัมพันธ์ ท.เหล่านั้น เป็นศัพท์ด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าสมุพฺนุธิสหุท. (ศัพท์อันมีความสัมพันธ์)

(๕) – กิตกนาม กับนามนาม เช่น ทิฏฺฐโ จมฺโม เยน โสยํ ทิฏฺฐจฺมฺโม. (ทิฏฺฐ + จมฺม) แปลว่า อ.ธรรมอันบุคคลใด เห็นแล้ว มีอยู่ อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าทิฏฺฐจฺมฺม. (ผู้มีธรรมอันเห็นแล้ว) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “• ๐” เป็นกิตกนาม ส่วนบทว่า “จฺมฺม” เป็นนามนาม

– นามนาม กับกิตกนาม เช่น สุขํ ปตฺโต สุขปฺปตฺโต, ชโน. (สุข + ปตฺต) แปลว่า อ.ผู้ถึงแล้ว ซึ่งความสุข ชื่อว่าสุขปฺปตฺโต. (ผู้ถึงซึ่งความสุข) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สุข” เป็นนามนาม ส่วนบทว่า “ปตฺต” เป็นกิตกนาม

– กิตกนาม กับสมาสนาม เช่น สหฺพเพ จมฺมา สหฺพจฺมฺมา. (สหฺพ + จมฺม) แปลว่า อ.ธรรม ท. ทั้งปวง ชื่อว่าสหฺพจฺมฺม. (ธรรมทั้งปวง), ปฏฺวิทฺธา สหฺพจฺมฺมา เยน โสยํ ปฏฺวิทฺธสหฺพจฺมฺโม, ปุคฺคโล. (ปฏฺวิทฺธ + สหฺพจฺมฺม) แปลว่า อ.ธรรมทั้งปวง ท. อันบุคคลใด แห่งตลอดแล้ว มีอยู่ อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าปฏฺวิทฺธสหฺพจฺมฺม. (ผู้มีธรรมทั้งปวง อันแห่งตลอดแล้ว) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ปฏฺวิทฺธ” เป็นกิตกนาม ส่วนบทว่า “สหฺพจฺมฺม” เป็นสมาสนาม

ข. ประโยชน์ของสมาส

ประโยชน์ของสมาส มี ๒ อย่าง คือ

๑. **เอกพทต** ความเป็นบทเดียวกัน เช่น “ราชปุริโส” มาจาก “ราช + ปุริส” วิเคราะห์ว่า “รญฺโถ ปุริโส ราชปุริโส”. ในรูปวิเคราะห์นี้ มี ๒ บท คือ “รญฺโถ” กับ “ปุริโส” เมื่อย่อเข้าเป็นสมาสแล้ว เหลือบทเดียว คือ “ราชปุริโส”

๒. **เอกวิภตติต** ความมีวิภตติเดียวกัน เช่น “ราชปุริโส” มาจาก “ราช + ปุริส” วิเคราะห์ว่า “รญฺโถ ปุริโส ราชปุริโส”. ในรูปวิเคราะห์นี้ มี ๒ บท มี ๒ วิภตติ คือบทว่า “รญฺโถ” เป็นนญฺฐวิภตติ กับบทว่า “ปุริโส” เป็นปฐฺมาวิภตติ เมื่อย่อเข้าเป็นสมาสแล้ว เหลือบทเดียวและมีวิภตติเดียวกัน คือ “ราชปุริโส” มี สปฐฺมาวิภตติตัวเดียว

ฅ. จุดประสงค์ในการศึกษาสมาส

๑. เพื่อให้เข้าใจวิธีการตั้งวิเคราะห์บทสมาสประเภทต่างๆ
๒. เพื่อช่วยในการแปลความหมายของบทสมาสได้ถูกต้อง
๓. เพื่อนำไปใช้ในการแต่งจณฺนิยะหรือคาถาในภาษาบาลีได้ดียิ่งขึ้น
๔. เพื่อช่วยให้ผู้ศึกษาเข้าใจการย่อศัพท์ และสามารถที่จะวิเคราะห์สมาสต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง และแม่นยำ

ยิ่งขึ้น

ลักษณะของอภัยยะ

สทิสฺ ติสฺ ลิงเคสฺ

สพฺพาสฺ จ วิภตฺติสฺ

วจนฺสฺ จ สพฺพสฺ

ยํ น พยฺเยติ ตทพฺยยํ.

บทใด เหมือนกันในลิงค์ทั้งสาม ในวิภตติทั้งปวง และในวณะทั้งปวง

ย่อมไม่เปลี่ยนแปลง บทนั้น ชื่อว่าอภัยยะ

อภัยยิภาวสมาส มี ๒ ประการ คือ

(๑) **อุปสคฺคฺพฺพก** คือ อภัยยิภาวสมาสที่มีอุปสคฺคฺอยู่หน้าและแปลเป็นประธาน เช่น นครสฺส สมิปี อุปนฺคร. อ.โกลฺ หน่งเมือง ชื่อว่าอุปนฺคร. (โกลฺเมือง) ในที่นี้ บทว่า “อุป” เป็นอุปสคฺคฺ อยู่หน้า “นฺคร” ศัพท์ และที่สำคัญ ต้องแปลเป็น ประธานด้วย ถ้าไม่แปลก่อน ถึงจะอยู่หน้า ก็ไม่ใช่อภัยยิภาวสมาส จะเป็นสมาสอื่นไป

(๒) **นิปตฺตฺพฺพก** คือ อภัยยิภาวสมาสที่นิปตฺตฺอยู่หน้าและแปลเป็นประธาน เช่น ปาสาทสฺส อนฺโต อนฺโตปาสาท. ในภายไน หน่งปราสาท ชื่อว่าอนฺโตปาสาท. (ในภายไนหน่งปราสาท) บทว่า “อนฺโต” เป็นนิปตฺตฺ อยู่หน้า “ปาสาท” ศัพท์ และแปลก่อน ถ้ามีนิปตฺตฺอยู่หน้า แต่ไม่ได้แปลเป็นประธาน ก็จะเป็นสมาสอื่นไปเช่นเดียวกัน

๔.๑.๑ อุปสัคปุพพะกะ อภัยยิภาวสมาส

๓๓๐. อุปสัคค-นิปาท-ปุพพะโก อภัยยิภาโว.

อุปสัคคนิปาทปุพพะโก อ.ศัพท์อันมีอุปสัคหรือนิปาทอยู่หน้าและเป็นประธาน **สมาโส** เป็นสมาส **อภัยยิภาโว** มีชื่อว่าอภัยยิภาวะ **โหติ** ย่อมเป็น.

(สมาสที่มีอุปสัคหรือนิปาทอยู่หน้าและแปลเป็นประธาน มีชื่อว่าอภัยยิภาวะ)

สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น **วิธีสูตรและสังญาสูตร**.

ลักษณะของอภัยยิภาวสมาส มี ๓ ประการ

๑. มีอุปสัคหรือนิปาทอยู่หน้า
๒. อุปสัคและนิปาทนั้น ต้องแปลก่อน(แปลเป็นประธาน)
๓. รูปสำเร็จเป็นนพุงสกลิงค์

๓๓๑. นามานิ สมาโส ยุตตตุโถ.

ยุตตตุโถ อ.หมู่บทอันมีอรรถรวมกันสัมพันธ์กัน **นามานิ** แห่งนามบท ท. **สมาโส** มีชื่อว่าสมาส **โหติ** ย่อมเป็น.

(ตั้งหมู่นามบทที่มีอรรถรวมกันสัมพันธ์กัน มีชื่อว่าสมาส)

สูตรนี้มี ๓ บท. เป็น **สังญาสูตร**. ด้วยการแบ่งสูตรออกเป็นสองส่วน(ทวิชากรณโยควิภาค)ว่า **“นามานิ สมาโส”** สามารถตั้งศัพท์ที่มีอรรถไม่ประกอบกันเป็นสมาสได้ เช่น อปุณเคยยา (คาถา), อจนทมูลโลกิตานิ (มุขานิ), อสสุทฐโฆสี, และ อลลวณโฆสี เป็นต้น.

คำว่า **“ยุตตตุโถ”** หมายความว่า การที่จะย่อเป็นสมาสได้นั้น บทที่จะนำมาย่อต้องมีเนื้อความที่สามารถจะรวมเข้าเป็นบทเดียวกันได้ หรือมีเนื้อความที่สัมพันธ์กัน มีวิเคราะห์ว่า **“ยุตโต อตโต ยุตตตุโถ”**. อ.เนื้อความ อันประกอบกัน ชื่อว่ายุตตตุโถ. หรือวิเคราะห์ว่า **“ยุตโต สงคโต สมพนโจะ วา อตโต ยสฺส โสยฺ ยุตตตุโถ”**. อ.เนื้อความ อันรวมกัน หรืออันสัมพันธ์กัน แห่งหมู่บทใด มีอยู่ อ.หมู่บทนั้น ชื่อว่ายุตตตุโถ.

นาม มี ๕ ประการ คือ

๑. นามนาม เช่น สตุตา พระศาสดา (สาส + รตุตุ)
๒. สัพพนาม มี ๒๗ ตัว มี สพฺพ, กตฺร, กตม เป็นต้น
๓. สมาสนาม เช่น ราชปุริโส ราชบุรุษ (ราช + ปุริส)
๔. ตัทธิธนาม เช่น สามณฺณํ ความเป็นสิ่งเหมือนกัน (สมาน + ญฺย)
๕. กิตกนาม เช่น กาทพฺพํ พึงถูกกระทำ (กร + ตพฺพ)

คาถาแสดงนาม ๕ ประการ

นามนาม สัพพนาม สมานัส ตทริตฺ ตตา,
กิตกณฺจาทิ วิณฺญุหิ นามํ ปณฺจวิธํ มตฺ.

บัณฑิตทราบว่ นาม มี ๕ ประการ คือ นามนาม, สัพพนาม, สมานนาม,
ตทริตนาม และกิตกณนาม

วากยะ ๒

(๑) **โลกิกวากย** คือ วากยะที่ปรากฏอยู่ในโลก เป็นวากยะที่สำเร็จแล้ว โดยการสำเร็จรูปเป็นอุทาหรณ์ได้ เช่น รณโณ ปุริโส. อ.บุรุษ ของพระราชชา.

(๒) **อโลกิกวากย** คือ วากยะที่ไม่ปรากฏในโลก เป็นวากยะที่ยังไม่สำเร็จ ยังไม่ควรแก่การเป็นอุทาหรณ์ได้ เป็นแต่เพียงศัพท์ แล้วลงวิภัตติเท่านั้น เช่น ราช + ส, ปุริส + ส ใช้เป็นอุทาหรณ์ไม่ได้

ลักษณะของสมาส มี ๓ ประการ

๑. **เอกปท** มีบทเดียวกัน เช่น “रणโณ ปุตุโต ราชปุตุโต”. รูปวิเคราะห์มีสองบท คือ “रणโณ ปุตุโต” แต่เมื่อสำเร็จเป็นบทสมาสแล้ว เหลือเพียงบทเดียว คือ “ราชปุตุโต” เท่านั้น

๒. **เอโกจจารณ** สวดเป็นบทเดียวกัน เช่น “ราชปุตุโต” เวลาอ่านออกเสียง ต้องอ่านเป็นบทเดียวกัน

๓. **เอกวิภตติ** มีวิภตติเดียวกัน เช่น “रणโณ ปุตุโต ราชปุตุโต”. รูปวิเคราะห์มีสองบท สองวิภตติ รูปสำเร็จเหลือบทเดียว มีวิภตติตัวเดียวกัน อยู่สุดท้ายของบทคือ “ราชปุตุโต” มาจาก “ราชปุตุต + สวิภตติ”

คาถาแสดงลักษณะของสมาส ๓ ประการ

เอกปทตา สยฺยตฺตํ เอโกจจารณตา ยุตฺตํ
เอกวิภตติตา ยุตฺตํ สมาสเส ลกฺขณมตฺตยํ.

ลักษณะของสมาส ๓ ประการ คือ (๑) ประกอบด้วยควมมีบทเป็นอันเดียวกัน (๒) ประกอบด้วยการสวดเป็นบทเดียวกัน และ (๓) ประกอบด้วยควมมีวิภตติเดียวกัน

๓๓๒. **เตสํ วิภตติโย โลปา จ.**

วิภตติโย อ.วิภตติ ท. **เตสํ (สมาสตทริตยาทาธิปจฺจยฺนฺตนา)** แห่งสมาสบท ตทริตบท และบทอันมีอายปัจจยเป็นต้นเป็นที่สุด ท.เหล่านั้น **ยุตฺตตฺตนา** อันมีอรรถประกอบกัน **โลปา** เป็นวิภตติอันนักศึกษายังลป **โหนติ** ย่อมเป็น **จ** บ้าง.

(ลปวิภตติแห่งสมาสบท ตทริตบท และบทที่มีอายปัจจยเป็นต้นเป็นที่สุด ที่มีอรรถประกอบกัน บ้าง)

สูตรนี้มี ๔ บท. เป็น **โลปวิธสูตร**. **จศัพท** : มีอรรถ **นิวัตตปาณาธารณ** ห้ามการลบลวิภัตติบ้าง เช่น ปภงฺกโร เป็นต้น (ห้ามลบลวิภัตติของบทหน้าในอภุตตสมาส). ด้วย “เตส” ศัพทในสูตรนี้ รวบรวมการลบลวิภัตตินามของธาตุปัจจัยนตฺนัย ซึ่งเป็นการนำนามศัพท+ปัจจัย+วิภัตติอาขยาตมาประกอบกัน รูปสำเร็จเป็นกิริยาอาขยาต เช่น ปพฺพตายติ (ปพฺพต + อาย + ติ) ย่อมประพฤติเพียงดังภูเข.

อุปมาการลบลวิภัตติ

อสติ จนฺทกนฺตมฺหิ	โนปยาติ ตโต ภว	
ตเถว ปจฺจเย ลุตเต	อตโต วิชฺชติ ตสฺสปี	
สุริยกนฺตโน เอว	เวทิตพฺโพ สุริมตา.	(สทฺทสารตฺตปฺปกาสนิ)

เมื่อจันทกันตะไม่มีอยู่ น้ำที่เกิดขึ้นจากแก้วจันทกันตะนั้น ย่อมไม่หายไป จันใด, เมื่อวิภัตติและปัจจัยถูกลบแล้ว ถึงผลของวิภัตติและปัจจัยนั้น ก็ยังมีอยู่ เหมือนอย่างนั้นนั่นแหละ ผู้มีปัญญาดีพึงทราบสุริยกันตฺนัยอย่างนี้

๓๓๓. ปกติ จ’สฺส สรณฺตสฺส.

วิภตฺติสฺส ครั้นเมื่อวิภัตติ ท. **ลุตตาสฺส** ถูกลบแล้ว **ปกติ** อ.ความเป็นปกติ **อสฺส** (ยฺตฺตตฺตสทฺทสฺส) แห่งศัพทอันมีอรรถประกอบกันนั้น **สรณฺตสฺส** อันมีสระเป็นที่สุด **โหติ** ย่อมมี **จ** ด้วย.

(เมื่อลบลวิภัตติแล้ว ทำศัพทที่มีอรรถประกอบกันที่มีสระเป็นที่สุดให้เป็นปกติ)

สูตรนี้มี ๔ บท คือ ปกติ, จ, อสฺส, สรณฺตสฺส. เป็น **ปกติวิธสูตร**. **จศัพท** : มีอรรถ **อวฺตตฺตสมฺจฺจย** รวบรวมเอาบทที่มีนิหิตเป็นที่สุด ให้ทำเป็นปกติด้วย เช่น กิสมฺทย, อิหปฺปจฺจยตา เป็นต้น.

ติวิธลึงคฺ ลิงค์ ๓ อย่าง คือ

- (๑) **สมาสลึงค** เช่น “ราช, ปุริส” มาจากรูปวิเคราะห์ว่า “รณฺโณ ปุริโส ราชปุริโส”
- (๒) **ตฺทฺธิตลึงค** เช่น “วลฺลฺกฺจ ณ” มาจากรูปวิเคราะห์ว่า “วลฺลฺกฺจสฺส อปจฺจ วาลฺลฺกฺจ”
- (๓) **อายาธิปจฺจยนฺตลึงค** ลิงค์ของศัพทที่มี อายปัจจัยเป็นต้นเป็นที่สุด เช่น “ปพฺพต อาย” มาจากบทตั้งว่า “ปพฺพตมิว อตฺตทานมาจฺรติ ปพฺพตตายติ, สโม”. (หมายเหตุ : ธาตุปัจจัยในอาขยาต ๓ ตัว คือ อาย, อีย และ ฌยปัจจัย)

๓๓๔. ตฺทฺธิต-สมาส-กิตกา นาม’ว’ตเวตฺนนาทีสฺ จ.

ตฺทฺธิตสมาสกิตกา อ.ตฺทฺธิต สมาส และกิตก ท. (โสตฺทฺชนฺหิ) อันนักศึกษา ท. **ทฺฏฺทพฺพา** พึงทราบ **นาม’ว’** ว่าเป็นเพียงดังนาม **อตเวตฺนนาทีสฺ** (รูปฺสฺ) ในรูป ท.อันไม่มี ตเว และ ตฺนปัจจัยเป็นต้นเป็นที่สุด **จ** ด้วย.

(ตั้งตฺทฺธิต สมาส และกิตก เป็นเพียงดังนาม ในรูปที่ไม่มี ตเว และ ตฺนปัจจัยเป็นต้นเป็นที่สุด)

สูตรนี้มี ๕ บท คือ ตฤติตสมาสกิตกา, นาม, อิว, อตเวตุนาที่สุ, จ. เป็น **พยุปะเทสชาติเทสสุตต** สูตรสำหรับชี้แจงการตั้งชื่อเป็นนาม. **ศัพท์** : มีอรรธ **อวุตตสมุจจย** รวบรวมเอาศัพท์ที่มีกิจจปัจจยและอิตถิลิงค์ โขตกปัจจยเป็นที่สุด ให้ตั้งชื่อเป็นนามด้วย.

ตเวตุนาที่ปัจจย ได้แก่ปัจจย ๕ ตัว ในกิตก์ คือ ตเว, ตฺ, ตุน, ตฺวาน และ ตฺวาปัจจย ไม่ต้องตั้งเป็นนาม เพราะรูปสำเร็จเป็นอพยยศัพท์ หรือเป็นนิบาตบท ฉะนั้น ใน นิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส เช่น น กตฺวา ออกตฺวา. เมื่อเข้าสมาสแล้ว ก็ไม่ต้องตั้งเป็นนามด้วยเช่นกัน เพราะรูปสำเร็จเป็นสมาสแล้ว จัดเป็นอพยยศัพท์

๓๓๕. โส นปุสกลิงโค.

โส (อพยยิภาโว) อ.อพยยิภาวสมาสนั้น (**โสตุขเนหิ**) อันนศึกษา ท. **ทฏัพโพ** พิงทราบ **นปุสกลิงโค** ว่าเป็นนปุสกลิงค์.

(ตั้งอพยยิภาวสมาส เป็นนปุสกลิงค์)

สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น **วิธยงคปริภาสาสูตร**.

วิ. นปุสกา ลิงค์ **เอตสชาติ นปุสกลิงโค**, อพยยิภาโว. (นปุสกา + ลิงค)

อ.ลิงค์ อันเป็นนปุสกะ แห่งอพยยิภาวสมาสนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.อพยยิภาวสมาสนั้น ชื่อว่านปุสกลิงค.

๓๓๖. อํ วิภตฺตีเนมการนฺตา อพยยิภาวา.

อํ อ.การอาเทศเป็น **อํ วิภตฺตีเน** แห่งวิภตฺตี ท. **ปราส** อันเป็นเบื้องหลัง **อพยยิภาวา** จากอพยยิภาวสมาส **อการนฺตา** อันเป็นอการันต์ **โหติ** ย่อมมี **กวจิ** บ้าง.

(แปลงวิภตฺตีทั้งหลายที่เป็นเบื้องหลังจากอพยยิภาวสมาสที่เป็นอการันต์ เป็น อํ บ้าง)

สูตรนี้มี ๔ บท คือ อํ, วิภตฺตีเน, อการนฺตา, อพยยิภาวา. เป็น **อาเทศวิธสูตร**.

วิ. นครสฺส สมิปี อุปนฺคร. (อุป + นคร)

อ.ที่ใกล้ แห่งเมือง ชื่อว่าอุปนคร. (ที่ใกล้แห่งเมือง)

ทำตัวรูป นครสฺส สมิปี อุปนคร	ศัพท์เดิมคือ	= อุป + นคร
หลัง อุปอุปสค์ ลง สิปฐมาวิภตฺตี	อุป + สิ, นคร	= ลิงคตฺเต ปฐมา.
หลังจากอุปสค์ ลบสิวิภตฺตี	อุป + สิ, นคร	= สหฺพาสมาวุโสปลศฺคฺคฺนิปาตาทิหิ จ.
หลัง นคร ลง สหฺฐวิภตฺตี	อุป, นคร + ส	= สามิสฺมี ญฺฐิ.
เพราะ สวิภตฺตี ลง สุอาคม	อุป, นคร + ส-ส	= สาคโม เส.
สมิปี อ.ที่ใกล้ นครสฺส แห่งเมือง อิติ อตฺเต ในอรรธนี้		
บทติดต่อกันและชื่ออพยยิภาวสมาส	อุปนครสฺส	= อุปสฺคฺคฺนิปาตฺบุพโก อพยยิภาโว.
ตั้งเป็นยุตตตตสมาส	อุปนครสฺส	= นามานํ สมาสโย ยุตตตฺโต.
ลบวิภตฺตี	อุปนคร + ส,	= เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.

เป็นปกติ	อุปนคร	= ปกติ จสส สรณุตสส.
ตั้ง อุปนคร เป็นนาม	อุปนคร	= ตฤทธิตสมาสกิตกา นามวาท
ตั้ง อุปนคร เป็นนปุงสกลิงค์	อุปนคร	= โส นปุงสกลิงโค.
หลัง อุปนคร ลง สิปรูมาวิวัตติ	อุปนคร + สิ	= ลิงคตฺเต ปฺรมา.
หลังอภัยยัชกาลสมาส แผลง สิ เป็น อ	อุปนคร + สิ → อ	= อ วิภตฺตีนมการนฺตา อภัยยัชกาลา.
แยกพยัญชนะ รุ ออกจากสระ อ	อุปนครุ อ + อ	= ปุพฺพมฺโห อฺปฺยสฺสรฺ สฺเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	อุปนครุ ฺ + อ	= สฺรโลโปมาเทสฺปฺจฺยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ รุ ไปประกอบกับสระ อ	อุปนครุ	= นเย ปฺรฺ ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **อุปนครุ**. (ที่ใกล้เมือง)

อุปนครสัพทพทมาลา (ใกล้เมือง)

วิวัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฺรมา.	อุปนครุ	อุปนครุ
อาลปนะ.	อุปนครุ	อุปนครุ
ทฺติยา.	อุปนครุ	อุปนครุ
ตฺติยา.	อุปนครุ อุปนฺคเรณ	อุปนครุ อุปนฺคเรหิ
จตฺตถิ.	อุปนครุ	อุปนครุ
ปฺญจมี.	อุปนฺครา อุปนฺครมฺหา อุปนฺครสฺมา	อุปนฺคเรหิ
หฺนฺถึ.	อุปนครุ อุปนฺครสฺส	อุปนครุ อุปนฺครานํ
สฺตตฺถมี.	อุปนครุ อุปนฺครมฺหิ อุปนฺครสฺมี	อุปนครุ อุปนฺคเรสุ

ตัวอย่างที่เป็น อุปสัคคบุพพะ อภัยยัชกาลสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “อุปนครุ” มีดังนี้

- วิ. กุมภสฺส สมิปี อุปฺกมฺภ. (อุป + กุมภ) (อุป = สมิปี-ใกล้)
อ.ที่ใกล้ แห่งหม้อ ชื่อว่าอุปฺกมฺภ. (ที่ใกล้หม้อ)
- วิ. ทฺรณํ อภาโว นิตฺทฺรณํ. (นิ + ทฺรณ) (นิ = อภาว-ความไม่มี)
อ.ความไม่มี แห่งความเร้าร้อน ท. ชื่อว่านิตฺทฺรณ. (ไม่มีความเร้าร้อน)
- วิ. มสฺกานํ อภาโว นิมฺมสฺกํ. (นิ + มสฺก) (นิ = อภาว-ความไม่มี)
อ.ความไม่มี แห่งยุง ท. ชื่อว่านิมฺมสฺก. (ไม่มียุง)
- วิ. รตฺสฺส ปฺจฺฉา อนฺรตฺ. (อนฺ + รต) (อนฺ = ปฺจฺฉา-ภายหลัง)
ในภายหลัง แห่งรต ชื่อว่าอนฺรต. (ภายหลังรต)

- วิ. วาตสส ปจฺฉา อญฺวาทฺ. (อนฺ + วาต) (อนฺ = ปจฺฉา-ภายหลัง)
ในภายหลัง แห่งลม ชื่อว่าอญฺวาท. (ภายหลังลม)
- วิ. สรูปสส โยคฺคํ ยถาสรูป. (ยถา + สรูป) (ยถา = โยคฺค-สมควร)
อ.ความสมควร แก่สภาพของตนเอง ชื่อว่ายถาสรูป. (ตามสมควรแก่สภาพของตน)
- วิ. รูปสส โยคฺคํ อญฺรูป. (อนฺ + รูป) (อนฺ = โยคฺค-สมควร)
อ.ความสมควร แก่รูป ชื่อว่าอญฺรูป. (ตามความสมควร, ตามความเหมาะสม)
- วิ. อตฺตานมตฺตานํ ปติ ปจฺจตฺต. (ปติ + อตฺต)
เฉพาะ ซึ่งตนๆ ชื่อว่าปจฺจตฺต. (เฉพาะตนๆ)

ทำตัวรูป	อตฺตานมตฺตานํ ปติ ปจฺจตฺต	ศัพท์เดิมคือ	= ปติ + อตฺต
	หลัง ปติอุปสัค ลง สิปฺฐมาวิภัตติ	ปติ + ลี, อตฺต	= ลิงคฺเต ป ^๐ มา.
	หลังจากอุปสัค ลง สิปฺฐมาวิภัตติ	ปติ + ลี, อตฺต	= สหฺพสมาวุโสปสฺคฺคฺนิปาตาทิหิ จ.
	หลัง อตฺต ลง อํหฺติยาวิภัตติ	ปติ, อตฺต + อํ	= กम्मปฺปวจฺนียยฺตฺเต.
	หลังจาก อตฺตศัพท์ แผลง อํ เป็น อานํ	ปติ, อตฺต + อํ → อานํ	= พฺรหฺมตฺตสฺวราชาติโต อมานํ.
	แยกพยัญชนะ ตฺ ออกจากสระ อ	ปติ, อตฺต อ + อานํ	= ปุพฺพมโห ^๑ ตมฺสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
	ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ปติ, อตฺต ฺช + อานํ	= สรโลโปมาเทสฺปจฺจยาติมฺหิฯ
	นำพยัญชนะ ตฺ ไปประกอบกับสระ อา	ปติ, อตฺตานํ	= นเย ปฺรํ ยฺตฺเต.
	ปติ เฉพาะ อตฺตานมตฺตานํ ซึ่งตนๆ อิติ อตฺเต ในอรรถนี้		
	บทยึดต่อกันและชื่ออภัยยี่ภาวสมาส	ปติอตฺตานํ	= อุปสฺคฺคฺนิปาตฺปุพฺพโก อพฺยยี่ภาโว.
	ตั้งเป็นยุตต์ตตสมาส	ปติอตฺตานํ	= นามานํ สมาส ยุตฺตฺตฺโต.
	ลบวิภัตติ	ปติอตฺต + ฺช	= เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.
	เป็นปกติ	ปติอตฺต	= ปกฺติ จสฺส สฺรณฺตฺสฺส.
	เพราะสระหลัง แผลง ติ เป็น จ	ป ติ → จ + อตฺต	= สหฺโพ จํ ติ.
	แยกพยัญชนะ จ ออกจากสระ อ	ป จ อ + อตฺต	= ปุพฺพมโห ^๑ ตมฺสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
	ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ป จ ฺช + อตฺต	= สรโลโปมาเทสฺปจฺจยาติมฺหิฯ
	นำพยัญชนะ จ ไปประกอบกับสระ อ	ปจฺจตฺต	= นเย ปฺรํ ยฺตฺเต.
	จฺ สหฺสฺทเวภาว	ป จ-จตฺต	= ปฺร เทวภาโว ภาเน.
	ตั้ง ปจฺจตฺต เป็นนาม	ปจฺจตฺต	= ตฺทฺริตฺตสมาสกิตฺกานามํวาท
	ตั้ง ปจฺจตฺต เป็นนปฺงสกลิงค์	ปจฺจตฺต	= โส นปฺงสกลิงฺโค.
	หลัง ปจฺจตฺต ลง สิปฺฐมาวิภัตติ	ปจฺจตฺต + ลี	= ลิงคฺเต ป ^๐ มา.
	หลังอภัยยี่ภาวสมาส แผลง ลี เป็น อํ	ปจฺจตฺต + ลี → อํ	= อํ วิภตฺติเนมการนฺตา อพฺยยี่ภาวา.
	แยกพยัญชนะ ตฺ ออกจากสระ อ	ปจฺจตฺต อ + อํ	= ปุพฺพมโห ^๑ ตมฺสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.

ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ ปจฺจตฺตฺ ๔ + อํ = สรโลโปมาเทสปปจฺจยาติมฺหิฯ
 นำพยัญชนะ ตฺ ไปประกอบกับสระ อ ปจฺจตฺตํ = นเย ปรํ ยุตฺเต.
 สำเร็จรูปเป็น **ปจฺจตฺตํ**. (เฉพาะตนๆ)

- วิ. อทฺธมาสํ อทฺธมาสํ อนุ ออนุทฺธมาสํ. (อนุ + อทฺธมาส) (อนุ = วิชา-กล่าวซ้ำ)
 ในกึ่งแห่งเดือนๆ ชื่อว่าอนุทฺธมาส. (ทุกๆ กึ่งแห่งเดือน) (เพราะสระหลัง แปลง อุ เป็น วุ = วโมทฺทฺตาม)
- วิ. เชฏฺฐานํ อนุปุพฺโพ อนุเชฏฺฐจํ. (อนุ + เชฏฺฐ) (อนุ = อนุปุพฺพ-ลำดับ)
 อลำดับ แห่งบุคคลผู้เจริญ ท. ชื่อว่าอนุเชฏฺฐจ. (ลำดับแห่งผู้เจริญ)
- วิ. โสตฺตสฺส ปฏฺฐิโลมํ ปฏฺฐิสฺสอํ. (ปติ + โสต) (ปฏฺฐิ = ปฏฺฐิโลม-ทวนกลับ)
 อ.ทวน แห่งกระแส ชื่อว่าปฏฺฐิสฺสอ. (ทวนกระแส)
- วิ. ปถสฺส ปฏฺฐิโลมํ ปฏฺฐิปถํ. (ปติ + ปถ) (ปฏฺฐิ = ปฏฺฐิโลม-ทวนกลับ)
 อ.ทวน แห่งทาง ชื่อว่าปฏฺฐิปถ. (สวนทาง)
- วิ. วาตสฺส ปฏฺฐิโลมํ ปฏฺฐิวาตํ. (ปติ + วาต) (ปฏฺฐิ = ปฏฺฐิโลม-ทวนกลับ)
 อ.ทวน แห่งลม ชื่อว่าปฏฺฐิวาต. (ทวนลม)
- วิ. อตฺตทานํ อธิกิจฺจ ปวตฺตา อชฺฌตฺตํ. (อติ + อตฺต)
 (อ.ธรรม ท.) อันอาศัยซึ่งตนแล้วเป็นไป ชื่อว่าอชฺฌตฺต. (อาศัยตนแล้วเป็นไป, ภายในตน)
- ทำตัวรูป อตฺตทานํ อธิกิจฺจ ปวตฺตา **อชฺฌตฺตํ** คัพฺพํเดิมคือ = อติ + อตฺต
 หลัง อธิอุปสัค ลง สิปฺฐมาวิภตฺติ อติ + สิ, อตฺต = ลิงฺคตฺเต ป^๐มา.
 หลังจากอุปสัค ลบสิวิภตฺติ อติ + สฺ, อตฺต = สพุพาสมาวุโสปสคฺคฺนิปาตาทิหิ จ.
 หลัง อตฺต ลง อํหฺตฺติยาวิภตฺติ อติ, อตฺต + อํ = กम्मปฺพวจฺนียุตฺเต.
 หลังจาก อตฺต แปลง อํ เป็น อานํ อติ, อตฺต + อํ → อานํ = พุรฺหมตฺตสฺวราชาทิตฺ อมานํ.
 แยกพยัญชนะ ตฺ ออกจากสระ อ อติ, อตฺต อ + อานํ = ปุพฺพมโร อติมสฺสรํ สฺเรน วิโยชเย.
 ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ อติ, อตฺต ๔ + อานํ = สรโลโปมาเทสปปจฺจยาติมฺหิฯ
 นำพยัญชนะ ตฺ ไปประกอบกับสระ ออ อติ, อตฺตทานํ = นเย ปรํ ยุตฺเต.
 (ธมฺมา) อ.ธรรม ท. อตฺตทานํ อธิกิจฺจ ปวตฺตา อันอาศัยซึ่งตนแล้วเป็นไป อติ อตฺเต ในอรรถนี้
 บทติดต่อกันและชื่ออภัยยัชฎาสมาส อติอตฺตทานํ = อุปสคฺคฺนิปาตปุพฺพโก อภัยยัชฎาโว.
 ตั้งเป็นยุตต์ตตฺตสมาส อติอตฺตทานํ = นามานํ สมาส ยุตฺตตฺโต.
 ลบวิภตฺติ อติอตฺต + สฺ = เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.
 เป็นปกติ อติอตฺต = ปกติ จสฺส สฺรณตฺตสฺส.
 เพราะสระหลัง แปลง อติ เป็น อชฺฌ อติ → อชฺฌ + อตฺต = อชฺฌอติ.
 แยกพยัญชนะ ฉ ออกมาจากสระ อ อชฺฌ อ + อตฺต = ปุพฺพมโร อติมสฺสรํ สฺเรน วิโยชเย.

ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	อชฺฌ ๕ + อตฺต	= สรโลโปมาเทศปฺปจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ฌ ไปประกอบสระ อ	อชฺฌตฺต	= นเย ปรี ฺยตฺเต.
ตั้ง อชฺฌตฺต เป็นนาม	อชฺฌตฺต	= ตทฺฐิตสมาสกิตกา นามวํฯ
ตั้ง อชฺฌตฺต เป็นนปฺงสกลิงค์	อชฺฌตฺต	= โส นปฺสกลิงฺโค.
หลัง อชฺฌตฺต ลง สิปฺฐมาวิภตฺติ	อชฺฌตฺต + สิ	= ลิงฺคตฺเต ปิ มา.
หลังอภัยยิภาวสมาส แปลง สิ เป็น อ	อชฺฌตฺต + สิ → อ	= อ วิภตฺตีนมการนฺตา อพฺยยิภาวา.
แยกพยัญชนะ ตฺ ออกจากสระ อ	อชฺฌตฺตฺ ๐ + อ	= ปุพฺพมโห อิมสฺสรฺ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	อชฺฌตฺตฺ ๕ + อ	= สรโลโปมาเทศปฺปจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ตฺ ไปประกอบกับสระ อ	อชฺฌตฺต	= นเย ปรี ฺยตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **อชฺฌตฺต**. (อาศัยตนแล้วเป็นไป, ภายในตน)

หมายเหตุ : อุทาหรณ์ว่า อุปุภุมํ ถึง อชฺฌตฺต มีวิธีทำตัวรูปและแจกปทมาลาเหมือนกับ “อุปนคร”.

- วิ. อา ปาณโกฏฺฐิยา อาปาณโกฏฺฐิกํ. (อา + ปาณโกฏฺฐิ)
 ถึงที่สุดแห่งชีวิต ชื่อว่าอาปาณโกฏฺฐิก. (ถึงที่สุดชีวิต)
- วิ. อา ฑุมารฺเห (ยโส กจฺจายนสฺส) อาฑุมารํ. (อา + ฑุมาร) (อา = อภิวิธิ-แฝไป)
 (อ.ชื่อเสียง ของพระกัจจายนะ) แฝไปถึงเด็ก ท. ชื่อว่าอาฑุมาร. (แฝไปถึงเด็ก)

ทำตัวรูป อา ปาณโกฏฺฐิยา อาปาณโกฏฺฐิกํ	ศัพท์เดิมคือ	= อา + ปาณโกฏฺฐิ
หลัง อาอุปสัค ลง สิปฺฐมาวิภตฺติ	อา + สิ, ปาณโกฏฺฐิ	= ลิงฺคตฺเต ปจฺจมา.
หลังจากอุปสัค ลบสิวิภตฺติ	อา + สิ , ปาณโกฏฺฐิ	= สพฺพาสมาวุโสปสคฺคณิปาตาทีหิ จ.
หลัง ปาณโกฏฺฐิ ลง สฺมาปญฺจมีวิภตฺติ	อา, ปาณโกฏฺฐิ + สฺมา	= อปาทานเ ปญฺจมี.
ตั้ง อ ที่กล่าวอดีตถึงชื่อ ป	อา, ปาณโกฏฺฐิ + สฺมา	= เต อิตฺติชฺชยา โป.
หลังจาก อ ที่ชื่อป แปลง สฺมา เป็น ยา	อา, ปาณโกฏฺฐิ + สฺมา → ยา = ปโต ยา.	
อา ปาณโกฏฺฐิยา ถึงที่สุดแห่งชีวิต อิติ อตฺเต ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่ออภัยยิภาวสมาส	อาปาณโกฏฺฐิยา	= อุปสคฺคณิปาตปุพฺพโก อพฺยยิภาโว.
ตั้งเป็นยุตตตตสมาส	อาปาณโกฏฺฐิยา	= นามานํ สฺมาโส ฺยตฺตตฺโต.
ลบวิภตฺติ	อาปาณโกฏฺฐิ + สฺมา	= เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	อาปาณโกฏฺฐิ	= ปกติ จสฺส สฺรณฺตสฺส.
ลง กปัจจัยที่สุดสมาส	อาปาณโกฏฺฐิ + ก	= กฺวจิ สฺมาสนฺตคฺคตฺตานมการนฺโต.
ตั้ง อาปาณโกฏฺฐิก เป็นนาม	อาปาณโกฏฺฐิก	= ตทฺฐิตสมาสกิตกา นามวํฯ
ตั้ง อาปาณโกฏฺฐิก เป็นนปฺงสกลิงค์	อาปาณโกฏฺฐิก	= โส นปฺสกลิงฺโค.

หลัง อาปาณโกฏิก ลง สิปฐมาวิวัตติ	อาปาณโกฏิก + ส	=	ลึงคตเถ ปฐมา.
หลังอภัยยี่ภาวสมาส แผลง ส เป็น อ	อาปาณโกฏิก + ส → อ	=	อ วิภตฺตีนมการนฺตา อภัยยี่ภาวา.
แยกพยัญชนะ ฤ ออกจากสระ อ	อาปาณโกฏิก อ + อ	=	ปุพฺพมโรจิตฺตมสุสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	อาปาณโกฏิก ฆ + อ	=	สรโลโปมาเทสฺสปจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ฤ ไปประกอบกับสระ อ	อาปาณโกฏิก	=	นเย ปรี ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **อาปาณโกฏิก**. (ถึงที่สุดชีวิต)

๓๓๗. สโร รสฺโส นปฺสเก.

สโร อ.สระ (อนฺโต) อันเป็นที่สุด **สมาสสุส** ของสมาส **วตฺตมานสุส** อันเป็นไปอยู่ **นปฺสเก** ในนปฺสกลิงค์ **รสฺโส** เป็นรัสสระ **โหติ** ย่อมเป็น.

(รัสสระที่สุดของสมาสที่เป็นไปในนปฺสกลิงค์)
 สูตรนี้มี ๓ บท. เป็น **รัสสวิธิสูตร**.

การทำรัสสระ ด้วยสูตรนี้ ใช้ได้ใน ๔ สมาส

- (๑) อภัยยี่ภาวสมาส เช่น ภิกฺขาย สมฺหุจฺฉิตฺติ สุภิกฺขํ. (สุ + ภิกฺขา)
- (๒) ทิศสมาส เช่น จตฺตสุโส ทิสฺสา จตฺตทฺทิสฺส. (จตฺ + ทิสฺสา)
- (๓) ทวินทสมาส เช่น สมฺโถ จ วิปฺสฺสนา จ สมถวิปฺสฺสนํ. (สมถ + วิปฺสฺสนา)
- (๔) พหุพหีสมาส มีลิงค์เหมือนบทที่ถูกต้องแล้ว (อภิเษยลิงค์) เฉพาะที่วิเคราะห์เป็นนปฺสกลิงค์

วิ. ภิกฺขาย สมฺหุจฺฉิตฺติ สุภิกฺขํ. (สุ + ภิกฺขา)

อ.ความสมบูรณ์ แห่งอาหาร เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสุภิกฺข. (ความสมบูรณ์แห่งอาหาร)

ทำตัวรูป ภิกฺขาย สมฺหุจฺฉิตฺติ สุภิกฺขํ	ศัพท์เดิมคือ	=	สุ + ภิกฺขา
หลัง สุอุปสัค ลง สิปฐมาวิวัตติ	สุ + ส, ภิกฺขา	=	ลึงคตเถ ปฐมา.
หลังจากอุปสัค ลบสิวิวัตติ	สุ + สฺ, ภิกฺขา	=	สพฺพาสมาวุโสปสคฺคินปาทาทีหิ จ.
หลัง ภิกฺขา ลง สมนฺฐิวีวัตติ	สุ, ภิกฺขา + ส	=	สามิสฺมี ฉฺฉุสิ.
ตั้ง อา ที่กล่าวอดีตลิงค์ชื่อ ม	สุ, ภิกฺขา + ส	=	อา โฆ.
หลังจาก อา ที่ชื่อ ม แผลง ส เป็น อาย	สุ, ภิกฺขา + ส → อาย	=	มโต นาทีน.
แยกพยัญชนะ ข ออกจากสระ อา	สุ, ภิกฺข อ + อาย	=	ปุพฺพมโรจิตฺตมสุสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สุ, ภิกฺข ฆ + อาย	=	สรโลโปมาเทสฺสปจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ข ไปประกอบกับสระ อา	สุ, ภิกฺขาย	=	นเย ปรี ยุตฺเต.

สมิทฺธิ อ.ความสมบูรณ์ ภิภุขาย แห่งอาหาร อิติ อตฺเต ในอรรถนี้		
บพติดต่อกันและชื่ออภัยยี่ภาวสมาส	สุภิกุขาย	= อุปสคคณิปาตปุพฺพโก อพฺยยี่ภาโว.
ตั้งเป็นยุตต์ตตสมาส	สุภิกุขาย	= นามานํ สมาสโย ยุตฺตตฺโต.
ลปวิภัตติ	สุภิกุขา + ส	= เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	สุภิกุขา	= ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส.
ตั้ง สุภิกุขา เป็นนาม	สุภิกุขา	= ตทฺฐิตสมาสกิตฺตา นามวฺยาฯ
ตั้ง สุภิกุขา เป็นนปฺงสกลิงค์	สุภิกุขา	= โส นปฺสกลิงฺโก.
รัสสะสระที่สุตในนปฺงสกลิงค์	สุภิกุขา → สุภิกุข	= สโร รสโย นปฺสเก.
หลัง สุภิกุข ลง สิปฺฐมาวิภัตติ	สุภิกุข + ส	= ลิงฺคตฺเต ปจฺมา.
หลังอภัยยี่ภาวสมาส แปลง ส เป็น อ	สุภิกุข + ส → อ	= อ วิภตฺตีเนมการนฺตา อพฺยยี่ภาวา.
แยกพยัญชนะ ขุ ออกจากสระ อ	สุภิกุข อ + อ	= ปุพฺพมโรจิตฺมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลปสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สุภิกุข ส + อ	= สรโลโปมาเทสฺปฺจฺยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ขุ ไปประกอบกับสระ อ	สุภิกุขํ	= นเย ปรี ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **สุภิกุขํ**. (ความสมบูรณ์แห่งอาหาร)

- วิ. คงคฺย สมิเป วตฺตตีติ อุปคฺงคํ. (อุป + คงคฺ) (อุป = สมิป-ใกล้)
 ย่อมเป็นไป ในที่ใกล้ แห่งแม่น้ำคงคฺฯ ชื่อว่าอุปคงค. (ใกล้แม่น้ำคงค)
- วิ. มณิกาย สมิปํ อุปมณิกํ. (อุป + มณิกา) (อุป = สมิป-ใกล้)
 อ.ใกล้ แห่งโอ่งน้ำ ชื่อว่าอุปมณิก. (ใกล้โอ่งน้ำ)

๓๓๘. อดฺยสุมา โลโป จ.

โลโป อ.การลบ **วิภตฺตี** แห่งวิภัตติ ท. **ปราสํ** อันเป็นเบื้องหลัง **อพฺยยี่ภาวา** จากอภัยยี่ภาวสมาส
อดฺยสุมา อันอื่น (**อการนฺตโต**) จากอการันต์ **โหติ** ย่อมมี **จ** ด้วย.

(หลังจากอภัยยี่ภาวสมาสอันอื่นจากอการันต์ ลปวิภัตติทั้งหลาย)

สูตรนี้มี ๓ บท. เป็น **โลปวิธิสฺสฺตร**. **จศัพท์** : มีอรรถ **อนุกฺทฺตฺน** ดึงบทว่า “อพฺยยี่ภาวา” มาไว้ในสูตรนี้.

- วิ. อิตฺตีสุ อธิกิจฺจ อธิตฺติ. (อธิ + อิตฺตี), “อิตฺตีสุ อธิกิจฺจ กถา ปวตฺตตีติ อตฺโต.
- อ.คำพูด อาศัยแล้ว ในหญิง ท. ย่อมเป็นไป ชื่อว่าอธิตฺติ. (อาศัยหญิงเป็นไป)

ทำตัวรูป อิตฺตีสุ อธิกิจฺจ อธิตฺติ	ศัพท์เดิมคือ	= อธิ + อิตฺตี
หลัง อธิอุปสค์ ลง สิปฺฐมาวิภัตติ	อธิ + ส, อิตฺตี	= ลิงฺคตฺเต ปจฺมา.
หลังจากอุปสค์ ลปวิภัตติ	อธิ + ส, อิตฺตี	= สพฺพาสมาวุโสปสคคณิปาตาทีหิ จ.
หลัง อิตฺตี ลง สุตฺตตฺมีวิภัตติ	อธิ, อิตฺตี + ส	= โอกาเส สุตฺตตฺมี.

(กถา อ.คำพูด) อธิกิจจ อาศัยแล้ว	อิตฺตีสฺส ในหญิง ท. (ปวดตติ ย่อมเป็นไป)	อิตฺติ อตฺเต ในอรรถนี้
บทติดต่อกันและชื่ออัปยัยภาวสมาส	อริอิตฺตีสฺส	= อุปสคฺคฺนิปาตปุพฺพโก อพฺยัยภาโว.
ตั้งเป็นยุตต์ตตสมาส	อริอิตฺตีสฺส	= นามานํ สฺมาโส ยุตฺตตฺโต.
ลปวิภัตติ	อริอิตฺตี + สฺ	= เตสํ วิภตฺตโย โลปา จ.
เป็นปกติ	อริอิตฺตี	= ปกติ จสฺส สฺรณตฺสส.
แยกพยัญชนะ ฐ ออกจากสระ อี	อฐ อี + อิตฺตี	= ปุพฺพมโรจิตฺมสฺสรํ สฺเรน วิโยชเย.
เพราะสระหลัง ลปสระหน้า	อฐ ฐี + อิตฺตี	= สฺรา สฺเร โลป.
นำพยัญชนะ ฐ ไปประกอบกับสระ อี	อริอิตฺตี	= นเย ปํ ยุตฺเต.
ตั้ง อริอิตฺตี เป็นนาม	อริอิตฺตี	= ตฺทฺริตฺตสมาสกิตฺตา นามวาท.
ตั้ง อริอิตฺตี เป็นนปุงสกลิงค์	อริอิตฺตี	= โส นปฺสกลิงฺโก.
รัสสระที่สุดในนปุงสกลิงค์	อริอิตฺตี → อริอิตฺติ	= สโร รสฺโส นปฺสเก.
หลัง อริอิตฺติ ลง ลิปฺฐมาวิภัตติ	อริอิตฺติ + ลี	= ลิงฺคตฺเต ปฺรมา.
หลังอัปยัยภาวสมาส ลป ลีวิภัตติ	อริอิตฺติ + ลี	= อณฺณสฺมา โลโป จ.

สำเร็จรูปเป็น **อริอิตฺติ**. (อาศัยหญิงเป็นไป)

- วิ. กุมารีสฺส อธิกิจจ อธิกุมาริ. (อริ + กุมาริ) (อริ = อธิกิจจ-อาศัย)
อาศัยแล้ว ในเด็กหญิง ท. (ย่อมเป็นไป) ชื่อว่าอธิกุมาริ. (อาศัยในเด็กหญิงเป็นไป)
- วิ. วรฺยา สฺมีปํ อฺปวฺฐ. (อุป + วฐ) (อุป = สมีป-ใกล้)
อ.ที่ใกล้ แห่งหญิงสาว ชื่อว่าอุปวฐ. (ที่ใกล้หญิงสาว)
- วิ. คฺนฺนํ สฺมีปํ อฺปคฺ. (อุป + โค) (อุป = สมีป-ใกล้) (รัสสระ โอ ของ โคศัพท์ เป็น อ = สโร รสฺโส นปฺสเก)
อ.ที่ใกล้ แห่งวัว ท. ชื่อว่าอุปค. (ที่ใกล้วัว)

๔.๑.๒ นิบาตปุพฺพกะ อัปยัยภาวสมาส

- วิ. ชิวสฺส ยตฺตโก ปฺริจฺเฉโท ยาวชิว. (ยาว + ชิว)
อ.การกำหนด อันมีประมาณเพียงใด แห่งชีวิต ชื่อว่ายาวชิว. (กำหนดเพียงใดแห่งชีวิต, ตลอดชีวิต, ตลอดชีพ)
ทำตัวรูป ชิวสฺส ยตฺตโก ปฺริจฺเฉโท ยาวชิว	ศัพท์เดิมคือ	= ยาว + ชิว
หลัง ยาวศัพท์ ลง ลิปฺฐมาวิภัตติ	ยาว + ลี, ชิว	= ลิงฺคตฺเต ปิมา.
หลังจากนิบาต ลปลีวิภัตติ	ยาว + ลี, ชิว	= สพฺพาสฺมาวุโสปสคฺคฺนิปาตาทิหิ จ.
หลัง ชิว ลง สมนฺนวิภัตติ	ยาว, ชิว + ส	= สามิสฺมี ญฺญี.

เพราะ สวิภัตติ ลง สุอาคม	ยาว, ชิว + ส-ส	= สาคโม เส.
ปริจฺเฉทโท อ.กำหนด ยตฺตโก อันมีประมาณเพียงใด ชิวสฺส แห่งชีวิต อิติ อตฺเต ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่ออภัยยี่ภาวสมาส	ยาวชิวสฺส	= อุปสคฺคินิปาตปุพฺพโก อพฺยยี่ภาโว.
ตั้งเป็นยุตตตตสมาส	ยาวชิวสฺส	= นามานํ สมาสโย ยุตตตฺโต.
ลบวิภัตติ	ยาวชิว + ส	= เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	ยาวชิว	= ปกติ จสฺส สรรนตฺสส.
ตั้ง ยาวชิว เป็นนาม	ยาวชิว	= ตฺทฺชิตสมาสกิตกา นามวํฯ
ตั้ง ยาวชิว เป็นนปฺงสกลิงค์	ยาวชิว	= โส นปฺงสกลิงฺโค.
หลัง ยาวชิว ลง สิปฺฐมาวิภัตติ	ยาวชิว + ส	= ลิงฺคตฺเต ปมา.
หลังอภัยยี่ภาวสมาส แปลง ส เป็น อ	ยาวชิว + ส → อ	= อ วิภตฺตีมการนฺตฺตา อพฺยยี่ภาวา.
แยกพยัญชนะ ว ออกจากสระ อ	ยาวชิว อ + อ	= ปุพฺพมโร ตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ยาวชิว ๔ + อ	= สรโลโปมาเทสปฺจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ว ไปประกอบกับสระ อ	ยาวชิว	= นเย ปรี ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **ยาวชิว**. (กำหนดเพียงใดแห่งชีวิต, ตลอดชีวิต)

วิ. อายุสฺส ยตฺตโก ปริจฺเฉทโท ยาวตฺตายุกํ. (ยาวตา + อายุ)

อ.การกำหนด อันมีประมาณเพียงใด แห่งอายุ ชื่อว่ายาวตฺตายุก. (กำหนดเพียงใดแห่งอายุ, ตลอดอายุ)

ทำตัวรูป อายุสฺส ยตฺตโก ปริจฺเฉทโท ยาวตฺตายุกํ	ศัพท์เดิมคือ	= ยาวตา + อายุ
หลัง ยาวตฺตศัพท์ ลง สิปฺฐมาวิภัตติ	ยาวตา + ส, อายุ	= ลิงฺคตฺเต ปมา.
หลังจากนิบาต ลบวิภัตติ	ยาวตา + ส, อายุ	= สพฺพาสมาวุโสปสคฺคินิปาตาทิหิ จ.
หลัง อายุ ลง สมนฺวิภัตติ	ยาวตา, อายุ + ส	= สามิสฺมิ ญฺเฏ.
เพราะ สวิภัตติ ลง สุอาคม	ยาวตา, อายุ + ส-ส	= สาคโม เส.
ปริจฺเฉทโท อ.การกำหนด ยตฺตโก อันมีประมาณเพียงใด อายุสฺส แห่งอายุ อิติ อตฺเต ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่ออภัยยี่ภาวสมาส	ยาวตฺตอายุสฺส	= อุปสคฺคินิปาตปุพฺพโก อพฺยยี่ภาโว.
ตั้งเป็นยุตตตตสมาส	ยาวตฺตอายุสฺส	= นามานํ สมาสโย ยุตตตฺโต.
ลบวิภัตติ	ยาวตฺตอายุ + ส	= เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	ยาวตฺตอายุ	= ปกติ จสฺส สรรนตฺสส.
แยกพยัญชนะ ต ออกจากสระ อา	ยาวตฺ ต + อายุ	= ปุพฺพมโร ตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
เพราะสระหลัง ลบสระหน้า	ยาวตฺ ๒ + อายุ	= สรา เสร โลปี.
นำพยัญชนะ ต ไปประกอบกับสระ อา	ยาวตฺตอายุ	= นเย ปรี ยุตฺเต.
ลง กปัจจัยที่สุดสมาส	ยาวตฺตอายุ + ก	= กฺวฺจ สมาสนฺตฺตทานมการนฺโต.

ตั้ง ยาวตายุก เป็นนาม	ยาวตายุก	= ตพฐิตสมาสกิตกา นามว่า
ตั้ง ยาวตายุก เป็นนปุงสกสิงค์	ยาวตายุก	= โส นปุงสกสิงโค.
หลัง ยาวตายุก ลง สิปฐมาวิวัตติ	ยาวตายุก + สิ	= ลิงคตฺเต ป ^๐ มา.
หลังอภัยยัชฌาสูตร แปลง สิ เป็น อ	ยาวตายุก + สิ → อ	= อ วิภตฺตีนมการนตา อภัยยัชฌา.
แยกพยัญชนะ กุ ออกจากสระ อ	ยาวตายุก อ + อ	= ปุพฺพมโร ตมสฺสรฺ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ยาวตายุก ฐ + อ	= สโรโลโปมาเทสปปุจฺจยาทิมาหิฯ
นำพยัญชนะ กุ ไปประกอบกับสระ อ	ยาวตายุก	= นเย ปรี ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **ยาวตายุก**。(กำหนดเพียงใดแห่งอายุ, ตลอดอายุ)

- วิ. วุฑฒานํ ปฏิปาณฺฑิ ยถาวุฑฺฒํ. (ยถา + วุฑฺฒ)
- อ.ลำดับ แห่งผู้เจริญ ท. ชื่อว่ายถาวุฑฺฒ. (ลำดับผู้เจริญ)
- วิ. เย เย วุฑฺฒา ยถาวุฑฺฒํ. (ยถา + วุฑฺฒ)
- อ.ผู้เจริญ ท. ไต ไต ชื่อว่ายถาวุฑฺฒ. (ลำดับผู้เจริญ)
- วิ. กมํ อนตฺติกุมิตฺวา ยถากุมํ. (ยถา + กม)
- ไม่ข้ามแล้ว ซึ่งลำดับ ชื่อว่ายถากุม. (ตามลำดับ)
- วิ. สตฺตี อนตฺติกุมิตฺวา ยถาสตฺตี. (ยถา + สตฺตี)
- ไม่เกินแล้ว ซึ่งความสามารถ ชื่อว่ายถาสตฺตี. (ตามความสามารถ)
- วิ. พลํ อนตฺติกุมิตฺวา ยถาพลํ. (ยถา + พล)
- ไม่เกินแล้ว ซึ่งกำลัง ชื่อว่ายถาพล. (ตามกำลัง)
- วิ. ยตฺตเถน อตฺตโย ยาวทตฺถํ. (ยาว + อตฺต) (เพราะสระหลัง ลง ทูอาคม = ยวมทนตรลา จากมา)
- อ.ความต้องการ ด้วยวัตถุมีประมาณเท่าใด (อตฺถิ มีอยู่) ชื่อว่ายาวทตฺถ. (เท่าที่ต้องการ)
- วิ. ปพฺพตฺสฺส ปรมภาโค ติโรปพฺพตฺ. (ติโร + ปพฺพต)
- อ.ส่วนอื่น แห่งภูเขา ชื่อว่าติโรปพฺพต. (ภายนอกแห่งภูเขา)
- วิ. ปากการสฺส ปรมภาโค ติโรปากการํ. (ติโร + ปากการ)
- อ.ส่วนอื่น แห่งกำแพง ชื่อว่าติโรปากการ. (ภายนอกกำแพง)
- วิ. กุญฺญสฺส ปรมภาโค ติโรกุญฺญํ. (ติโร + กุญฺญ)
- อ.ส่วนอื่น แห่งฝา ชื่อว่าติโรกุญฺญ. (ภายนอกฝาเรือน)
- วิ. ปาสาทสฺส อนฺโต อนฺโตปาสาทํ. (อนฺโต + ปาสาท)
- ในภายใน แห่งปราสาท ชื่อว่าอนฺโตปาสาท. (ภายในปราสาท)
- วิ. นครสฺส อนฺโต อนฺโตนครํ. (อนฺโต + นคร)
- ในภายใน แห่งเมือง ชื่อว่าอนฺโตนคร. (ภายในเมือง)

- วิ. วสฺสสฺส อนฺโต อนฺโตวสฺสฺ. (อนฺโต + วสฺส)
ในภายโน แห่งกาลฝน ชื่อว่าอนฺโตวสฺสฺ. (ภายโนกาลฝน, ภายโนพรรษา)
- วิ. นครสฺส พหิ พหिनฺคร. (พหิ + นคร)
ในภายนอก แห่งเมือง ชื่อว่าพหिनฺคร. (ภายนอกเมือง)
- วิ. ปาสาทสฺส อฺปฺริ อฺปฺริปาสาท. (อฺปฺริ + ปาสาท)
ในเบ็องบน แห่งปราสาท ชื่อว่าอฺปฺริปาสาท. (เบ็องบนปราสาท)
- วิ. มนฺจสฺส อฺปฺริ อฺปฺริมฺจ. (อฺปฺริ + มนฺจ)
ในเบ็องบน แห่งเตียง ชื่อว่าอฺปฺริมฺจ. (เบ็องบนเตียง)
- วิ. มนฺจสฺส เหมฺอํ เหมฺอํมฺจ. (เหมฺอํ + มนฺจ)
ในภายใต้ แห่งเตียง ชื่อว่าเหมฺอํมฺจ. (ใต้เตียง)
- วิ. ปาสาทสฺส เหมฺอํ เหมฺอํปาสาท. (เหมฺอํ + ปาสาท)
ในภายใต้ แห่งปราสาท ชื่อว่าเหมฺอํปาสาท. (ใต้ปราสาท)
- วิ. ฆตฺตสฺส ปุเร ปุเรฆตฺต. (ปุเร + ฆตฺต)
ในกาลก่อน แห่งภัตฺร ชื่อว่าปุเรฆตฺต. (ก่อนอาหาร)
- วิ. ฆตฺตสฺส ปจฺฉา ปจฺฉาฆตฺต. (ปจฺฉา + ฆตฺต)
ในกาลภายหลัง แห่งภัตฺร ชื่อว่าปจฺฉาฆตฺต. (หลังอาหาร)
- วิ. สห มฺกฺขิกาย ฆฺณชฺตีติ สหฺมฺกฺขิก. (สห + มฺกฺขิกา)
ย้อมกิน พร้อมกับแมลงวัน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสหฺมฺกฺขิก. (พร้อมกับแมลงวัน)
- วิ. คฺงคฺย โอรฺ โอรคฺงค. (โอรฺ + คฺงค) (เพราะพยัญชนะ ลบนคฺหิต = พยัญชนะ จ)
อ. ผึ่งข้างนี้ แห่งแม่น้ำคฺงค ชื่อว่าโอรคฺงค. (ผึ่งข้างนี้แห่งแม่น้ำคฺงค)

ทำตัวรูป	สห มฺกฺขิกาย ฆฺณชฺตีติ	สหฺมฺกฺขิก	ศัพท์เดิมคือ	= สห + มฺกฺขิกา
	หลัง สหศัพท์ ลง ลิปฺฐมาวิภตฺติ		สห + ลี, มฺกฺขิกา	= ลิงคฺตฺเถ ปิมา.
	หลังจากนิบาต ลบสิวิภตฺติ		สห + ลี, มฺกฺขิกา	= สหฺพาสมาวุโสปลศฺคฺคฺนิปาตาทีหิ จ.
	หลัง มฺกฺขิกา ลง นาดติยาวิภตฺติ		สห, มฺกฺขิกา + นา	= สหฺทํโยเค จ.
	ตั้ง อา ที่กล่าวอิตฺถิลิงคฺชื่อ ม		สห, มฺกฺขิกา + นา	= อา โไม.
	หลังจาก ม แปลง นา เป็น อาย		สห, มฺกฺขิกา + นา → อาย	= มโต นาทีน.
	แยกพยัญชนะ ฤ ออกจากสระ อา		สห, มฺกฺขิกฺ อ + อาย	= ปุพฺพมโร ตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
	ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ		สห, มฺกฺขิกฺ ฐา + อาย	= สรโลโปมาเทสฺปฺจฺยาทิมฺหิ
	นำพยัญชนะ ฤ ไปประกอบกับสระ อา		สห, มฺกฺขิกาย	= นเย ปรี ญฺตเต.
	ฆฺณชฺติ ย้อมกิน สห มฺกฺขิกาย กับด้วยแมลงวัน อิตฺถิลิงคฺ ในอรรณนี้			
	บทติดต่อกันและชื่ออภัยยี่ภาวสมาส		สหฺมฺกฺขิกาย	= อฺปลศฺคฺคฺนิปาตฺปุพฺพโก อพฺยयीภาโว.

ตั้งเป็นยัตต์ตตสมาส	สหมกฺขิกาย	= นามานํ สมาสโย ยุตตตโต.
ลบริกัฏติ	สหมกฺขิกา + ฬ	= เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	สหมกฺขิกา	= ปกติ จสฺส สรรนฺตสฺส.
ตั้ง สหมกฺขิกา เป็นนาม	สหมกฺขิกา	= ตทฺธิตฺตสมาสกิตฺตา นามวาท.
แปลง สห เป็น ส	สห → ส, มกฺขิกา	= เตสฺสุ วุทฺธิโลปาคมวิการวิปริตาท.
ตั้ง สหฺมกฺขิกา เป็นนปฺงสกลิงค์	สมกฺขิกา	= โส นปฺสกลิงฺโค.
รัสสระสระที่สูงสุดในนปฺงสกลิงค์	สมกฺขิกา → สมกฺขิก	= สโร รสฺโส นปฺสเก.
หลัง สมกฺขิก ลง สิปรูมาวิภตฺติ	สมกฺขิก + สิ	= ลิงฺคตฺเต ปมา.
หลังอภัยยัชฌายสมาส แปลง สิ เป็น อ	สมกฺขิก + สิ → อ	= อ วิภตฺตีนมการนฺตา อพฺยยัชฌาวา.
แยกพยัญชนะ กุ ออกจากสระ อ	สมกฺขิกุ อ + อ	= ปุพฺพมโร ตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สมกฺขิกุ ๕ + อ	= สรโลโปมาเทสฺปจฺจยาทิมฺหิ.
นำพยัญชนะ กุ ไปประกอบกับสระ อ	สมกฺขิกํ	= นเย ปรี ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **สมกฺขิกํ**. (พร้อมทั้งแมลงวัน)

จบ อภัยยัชฌายสมาส

ไอชคุณ

ไอช สมาสพหุลย เมโส คชชัสส ชีตัง,
 ปชชปยนาโกโล โสยัม กนโต กามียเต ยถา.
 (สุโทธาลังการ. คทาที่ ๑๒๑)

ความมีบทสมาสมาก ชื่อว่าไอชคุณ ไอชคุณนี้เป็นชีวิต
 ของร้อยแก้ว ไอชคุณที่แจ่มกระจ่างนั้น ย่อมนำปรารถนา
 แม้ในร้อยกรอง ดังอุทาหรณ์ที่จะกล่าวต่อไป

๔.๒ กัมมธารยสมาส

กัมมธารยสมาส คือ สมาสที่ทรงซึ่งนามสองอย่างไว้ประดุจกรรม มีวิเคราะห์ว่า “กมฺมมิว ทวฺยฺ ธารยติติ กัมมธารโย”. สมาสใด ย่อมทรงไว้ ซึ่งนามสองอย่าง เพียงดังกรรม เพราะเหตุนั้น สมาสนั้น ชื่อว่ากัมมธารย. เช่น กฏฺ กโรติ. ย่อมกระทำ ซึ่งเสื่อ. ในตัวอย่างนี้ บทว่า “กฏฺ” เป็นกรรม แปลว่า “เสื่อ” เสื่อเป็นสิ่งที่ถูกกระทำขึ้นมา กรรมคือ เสื่อสามารถทำให้เกิด ๒ สิ่ง คือ ๑. ทำให้เกิดกิริยาการทำ (กโรติ) และ ๒. ทำให้เกิดประโยชน์ต่างๆ เช่น นำมาปูนั้ง ปูนอนได้ เป็นต้น ฉนฺโต กัมมธารยสมาสนี้ ก็เป็นเช่นนั้น คือ มีสิ่งสองสิ่งอยู่ในตัวเดียวกัน เช่น “มหาปุริโส” คำนี้มาจาก “มหา” แปลว่า “ประเสริฐ” และ “ปุริโส” แปลว่า “บุรุษ” หมายความว่า ผู้ประเสริฐก็คือบุรุษ บุรุษก็เป็นผู้ประเสริฐ คนนั้น เป็นคนๆ เดียวกัน รวมความว่าสามารถทรงอรรถ ๒ อย่าง คือ อรรถ “มหา = ประเสริฐ” และอรรถ “ปุริโส = บุรุษ” ไว้ในอรรถอันเดียวคือบุรุษผู้ประเสริฐ ไม่ใช่แยกเป็นคนละส่วนกัน

กัมมธารยสมาส มี ๙ ประการ คือ

(๑) **วิเสสนบุพพปท** คือ กัมมธารยสมาสที่บทวิเสสนะอยู่หน้า เช่น มหนฺโต จ โส ปุริโส จาติ มหาปุริโส. อ.ผู้ประเสริฐด้วย อ.ผู้ประเสริฐนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ามหาปุริส. (บุรุษผู้ประเสริฐ) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “มหนฺโต” เป็นบทวิเสสนะ อยู่ข้างหน้า ทำหน้าที่ขยายบทว่า “ปุริโส” ๗ เป็นวิเสสยะ

(๒) **วิเสสนุตตรปท** คือ กัมมธารยสมาสที่บทวิเสสนะอยู่หลัง เช่น สาริปฺตฺโต จ โส เถโร จาติ สาริปฺตฺตฺเถโร. อ.พระสารีบุตรด้วย อ.พระสารีบุตรนั้น เป็นพระเถระด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าสาริปฺตฺตฺเถโร. (พระสารีบุตรผู้เถระ) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “เถโร” เป็นบทวิเสสนะ ทำหน้าที่ขยายบทว่า “สาริปฺตฺโต” ๗ เป็นวิเสสยะ

(๓) **วิเสสนิณายปท** คือ กัมมธารยสมาสที่บททั้งสองเป็นวิเสสนะ แปลว่า “ทั้ง...ทั้ง..., หรือ...และ...” เช่น สิตฺตฺจ ตํ อฺนฺนฺตฺตฺจาติ สิตฺตฺตฺนฺ. อ.วัตฺตฺนฺนั้น เย็นด้วย ร้อนด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าสิตฺตฺตฺนฺ. (ทั้งเย็นทั้งร้อน) ในตัวอย่างนี้ ทั้งบทว่า “สิตฺ” และบทว่า “อฺนฺนฺ” เป็นบทวิเสสนะทั้งคู่ เวลาแปลต้องใส่บทวิเสสยะเข้ามา

(๔) **อุปมานุตตรปท** คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทที่เปรียบเทียบอยู่หลัง เช่น สฺโห วิย สฺโห, มฺนิ จ โส สฺโห จาติ มฺนิสฺโห. ราชสฺหฺ อ.ราชสฺหฺ ชื่อว่าสฺหฺ (เพียงดังราชสฺหฺ), อ.พระมุนีด้วย อ.พระมุนีนั้น เป็นเพียงดังราชสฺหฺด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ามฺนิสฺหฺ. (พระมุนีผู้เป็นเพียงดังราชสฺหฺ) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สฺโห” เป็นบทอุปมา ซึ่งนำมาเปรียบเทียบกับพระพุทเจ้าว่าเหมือนราชสฺหฺ

(๕) **สมภวานาบุพพปท** คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทที่ถูกยกย่องอยู่หน้า โดยใช้ “อิตฺตฺคฺพฺ” แปลว่า “...ว่า..., ...ว่าเป็น...” คั่นระหว่างกลาง เช่น รมฺโม อิตฺติ พุทฺธิ รมฺมฺพุทฺธิ. อ.ความรู้ ว่าเป็นธรรม ชื่อว่ารมฺมฺพุทฺธิ. (ความรู้ ว่าเป็นธรรม) ในตัวอย่างนี้ บทที่เป็นสมภวานา คือ “รมฺโม” โดยมี “อิตฺติ” คั่นตรงกลาง

(๖) **อวธารณบุพพปท** คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทที่กำหนดอยู่หน้า โดยใช้ “เอว” คั่น ซึ่งแปลว่า “นั่น เทียบ, เท่านั้น” เป็นตัวกำหนด เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว แปลว่า “คือ...” เช่น สทฺธา เอว จฺนํ สทฺธาจฺนํ. อ.ศรัทธา นั้นเทียบ เป็นทรัพย์ ชื่อว่าสทฺธาจฺนํ. (ทรัพย์คือศรัทธา)

(๗) **นนิบาตบุพพบท** คือ กัมมธรรายสมาสที่มี นนิบาตปฏิเสธอยู่หน้า แปลว่า “ไม่ใช่...” เช่น น พุราหุมนโณ อพราหุมนโณ. อ.พราหุมน ไม่ใช่ ชื่อว่าอพราหุมน. (ผู้ไม่ใช่พราหุมน)

(๘) **กบุพพบท** คือ กัมมธรรายสมาสที่มี กุนิบาต(ที่มีอรรธนาเกลียดและน้อย)อยู่หน้า เช่น กุจฉิต อหฺนํ กทหนฺ. อ.ข้าว อันน่าเกลียด ชื่อว่ากทหน. (ข้าวน่าเกลียด)

(๙) **ปาทีบุพพบท** คือ กัมมธรรายสมาสที่มีอุปสค์มี ป เป็นต้นอยู่หน้า เช่น ปธานํ วจฺณํ ปาวจฺณํ. อ.คำพูด อันเป็นประธาน ชื่อว่าปาวจณ. (ปาพจน์, พระพุทธพจน์)

คาถาสรูป กัมมธรรายสมาส ๙ ประการ

วิเสสนบุพพบท	วิเสสนุตตรบท,
วิเสสนโณโย เจว	อุปมานุตตรบท,
สมภวานาบุพพบท	อวธารณบุพพโก,
น กบุพพบท เจว	ปาทีบุพพบทติ จ.

กัมมธรรายสมาส มี ๙ ประการ คือ (๑) วิเสสนบุพพบท (๒) วิเสสนุตตรบท (๓) วิเสสนโณโยบท (๔) อุปมานุตตรบท (๕) สมภวานาบุพพบท (๖) อวธารณบุพพบท (๗) นนิบาตบุพพบท (๘) กบุพพบท และ (๙) ปาทีบุพพบท

หมายเหตุ : ในรูปวิเคราะห์ของกัมมธรรายสมาส ๔ ประเภทแรก คือ (๑) วิเสสนบุพพบท (๒) วิเสสนุตตรบท (๓) วิเสสนโณโยบท และ (๔) อุปมานุตตรบท ต้องใส่ จศัพท์และตศัพท์เข้ามาด้วย เพื่อให้ปรากฏความมีอรรธเป็นอันเดียวกัน มีบาลีว่า “ตุลยาธิกรณภาวปฺลิตฺตตฺตํ จสทฺตสทฺตปฺปโยโค” การประกอบ จศัพท์ และตศัพท์ เพื่อความสำเร็จความมีอรรธเป็นอันเดียวกัน เช่น “มหฺนโต จ โส ปุริโส จาติ มหาปุริโส”. บุรุษผู้ประเสริฐ ผู้ประเสริฐก็คือบุรุษนั่นเอง และตศัพท์ที่ใส่เข้ามานั้น ต้องมีลิงค์ ตามลิงค์ของบทหน้า

เช่น วินโย จ โส ปิฏกญฺจาติ วินยปิฏกํ. (วินย + ปิฏก)

อ.พระวินัยด้วย อ.พระวินัยนั้น เป็นปิฏกด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าวินยปิฏก. (ปิฏกอันเป็นพระวินัย)

อวิชชา จ สภา ปจฺจโย จาติ อวิชชาปจฺจโย. (อวิชชา + ปจฺจโย)

อ.อวิชชาด้วย อ.อวิชชานั้น เป็นปัจจยด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าอวิชชาปจฺจโย. (อวิชชาเป็นปัจจย)

วตฺตฺต จ ตํ วิเสโส จาติ วตฺตฺตวิเสโส. (วตฺตฺต + วิเสส)

อ.วัตตด้วย อ.วัตตนั้น เป็นวัตตอันพิเศษด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าวตฺตฺตวิเสโส.(วัตตอันพิเศษ) เป็นต้น

๔.๒.๑ วิเสสนบุพพบท กัมมชาดก

๓๓๙. ทวิปเท ตุลยาริกรณ กัมมชาดก

ทวิปเท ครั้นเมื่อบททั้งสอง ตุลยาริกรณ อันมีอรรถที่ตั้งเหมือนกัน สติ มีอยู่, โส (ตุลยาริกรณปทสมุโห) อ.หมู่แห่งบทอันมีอรรถที่ตั้งเหมือนกันนั้น สมาส เป็นสมาส กัมมชาดก มีชื่อว่ากัมมชาดก โหติ ย่อมเป็น.

(เมื่อมีบททั้งสองอันมีอรรถที่ตั้งเหมือนกัน หมู่บทนั้น มีชื่อว่ากัมมชาดก)

สูตรนี้มี ๓ บท. เป็น วิธิตุสตรและสัตตยาสูตร.

คำว่า “ตุลยาริกรณ” แปลว่า มีอรรถที่ตั้งเหมือนกัน มีวิเคราะห์ว่า “ตุลย สมาน อธิกรณ อตโต ยสส ปททวยสส ตํ ตุลยาริกรณ, ปททวย” แปลว่า อรรถที่ตั้งเหมือนกันของบททั้งสอง มีอยู่ บททั้งสองนั้น ชื่อว่าตุลยาริกรณ, ได้แก่บททั้งสองมีอรรถที่ตั้งเหมือนกัน หมายความว่า บทที่จะมาทำเป็นกัมมชาดกนั้น ทั้งสองบท ต้องมี วิภัตติและวจนะเหมือนกัน เช่น มหนโต จ โส ปุริโส จาติ มหาปุริโส แปลว่า อ.ผู้ประเสริฐด้วย อ.ผู้ประเสริฐนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ามหาปุริส (บุรุษผู้ประเสริฐ) ในตัวอย่างนี้ บททั้งสอง ได้แก่ “มหนโต” และ “ปุริโส” เป็นตุลยาริกรณกัน คือมีลิงค์เหมือนกัน ได้แก่ปุงลิงค์ วิภัตติเหมือนกัน ได้แก่ปฐมาวิภัตติ และมีวจนะเหมือนกัน ได้แก่เอกวจนะ ในการตั้งรูปวิเคราะห์ของกัมมชาดกนี้ บททั้งสองต้องลงปฐมาวิภัตติเหมือนกันเท่านั้น

คำว่า “ตุลยาริกรณ” นี้ มีใช้ใน ๒ สมาส คือ (๑) กัมมชาดก และ (๒) พหุพพิทสมาส เฉพาะกลุ่มตุลยาริกรณพหุพพิทสมาสเท่านั้น ฉะนั้น ในการตั้งรูปวิเคราะห์ของสมาสทั้งสองดังกล่าว บททั้งสองต้องมีอรรถที่ตั้งเหมือนกัน คือต้องมีวิภัตติและวจนะเหมือนกัน สำหรับวิภัตตินั้น ใช้ปฐมาวิภัตติเท่านั้น ส่วนลิงค์ เหมือนกันหรือต่างกันได้

๓๔๐. มหตี มหา ตุลยาริกรณ ปเท.

ปเท ในเพราะบท ตุลยาริกรณ อันมีอรรถเหมือนกัน ปเร อันเป็นเบื้องหลัง มหา อ.การแปลงเป็น มหา มหตี แห่ง มหนตคัพท ท. โหติ ย่อมมี.

(เพราะบทหลังที่มีอรรถเหมือนกัน แปลง มหนตคัพท เป็น มหา)

สูตรนี้มี ๔ บท. เป็น อาเทศวิธิตุสตร. ด้วยการแสดงเป็นพหูวจนะว่า “มหตี” สามารถแปลง มหนต เป็น มห ได้ เช่น มหพยู (มหนต + ภาย).

๓๔๑. อุภา ตปฺปุริสา.

อุภา (กัมมชาดกติกุสมาส) อ.กัมมชาดกและติกุสมาส ท. ทั้งสอง ตปฺปุริสา มีชื่อว่าตปฺปุริสา โหนติ ย่อมเป็น.

(ตั้งกัมมชาดกและติกุสมาสทั้งสอง มีชื่อว่าตปฺปุริสมาส)

สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น สัตตยาสูตร.

ศัพท์ป็น สมาส มี ๒ ประเภท

(๑) **ศัพท์ป็น สมาส** คือ ศัพท์ป็น สมาสล้วนๆ หมายความว่า ศัพท์ป็น สมาสนี้ จะมีบทหลังเป็นประธาน และรูปสำเร็จจะได้อรรถของบทหลังด้วย เช่น “รณโณ ปุริโส ราชปุริโส”. ในวิเคราะห์นี้ บทว่า “รณโณ” เป็นบทหน้า ทำหน้าที่ขยายความของบทว่า “ปุริโส” ซึ่งเป็นบทหลังและทำหน้าที่เป็นประธาน และเมื่อย่อเข้าเป็นสมาสแล้ว ก็ได้ อรรถของบทหลังคือหมายเอาบุรุษ ไม่ได้หมายเอาพระราชชา บทขยายใช้วิภัติตั้งแต่หัตถวิภัติ จนถึงสัทหัตถวิภัติ ส่วนบทที่ถูกขยายใช้ปฐมาวิภัติเสมอ ศัพท์ป็น สมาสนี้มี ๘ ประเภท คือ หัตถวิภัติป็น สมาส, สัทหัตถวิภัติป็น สมาส, จตุตถวิภัติป็น สมาส, ปัญจวิภัติป็น สมาส, ษัฏวิภัติป็น สมาส, สัตตวิภัติป็น สมาส, อมาทิป็น สมาส และอโลป ศัพท์ป็น สมาส

(๒) **มิสสกตศัพท์ป็น สมาส** คือ ศัพท์ป็น สมาสที่ผสม หมายความว่า เป็นศัพท์ป็น สมาส แต่มีลักษณะเฉพาะ เป็นของตัวเอง ตรงที่ทั้งบทขยายและบทที่ถูกขยาย ล้วนเป็นปฐมาวิภัติด้วยกันทั้งคู่ โดยได้อรรถของบทหลัง เป็น ประธาน เหมือนลักษณะของศัพท์ป็น สมาส มี ๒ สมาส คือ

๒.๑) **กัมมชารยสมาส** มีลักษณะส่วนใหญ่เหมือนกับศัพท์ป็น สมาส ตรงที่มีอรรถของบทหลัง เป็น ประธาน แตกต่างกับศัพท์ป็น สมาส ตรงที่บทขยายจะต้องประกอบด้วยปฐมาวิภัติ ส่วนศัพท์ป็น สมาสนั้น จะมีบทขยาย เป็นวิภัติตั้งแต่หัตถวิภัติ จนถึงสัทหัตถวิภัติ

๒.๒) **ทิกุสมาส** มีลักษณะเหมือนวิเสสนบุพพบทกัมมชารยสมาสทุกประการ แตกต่างตรงที่มีบทหน้า เป็นปกติสังขยา ซึ่งทำหน้าที่เป็นวิเสสนะของบทหลังเท่านั้น จึงได้ชื่อเรียกว่ากัมมชารยสมาส อีกชื่อหนึ่ง

สรุปว่า ลักษณะที่เหมือนกันของศัพท์ป็น สมาสทั้ง ๒ ประเภท คือ ศัพท์ป็น สมาสและมิสสกตศัพท์ป็น สมาส จะได้อรรถของบทหลังเป็นประธาน ยกเว้นกัมมชารยสมาสบางประเภทที่มีอรรถของบทหน้าเป็นประธาน

ส่วนข้อแตกต่าง คือ ศัพท์ป็น สมาส บทขยายจะใช้วิภัติตั้งแต่หัตถวิภัติ จนถึงสัทหัตถวิภัติ ส่วนมิสสกตศัพท์ป็น สมาส บทขยาย ใช้ปฐมาวิภัติ สำหรับบทที่ถูกขยาย(วิเสสนะ) ใช้ปฐมาวิภัติเหมือนกันทั้งหมด ฉะนั้น กัมมชารยสมาสและทิกุสมาส จึงจัดเข้าในศัพท์ป็น สมาสด้วยเหตุผลดังกล่าวมาแล้ว

วิ. มหฺนโต จ โส ปุริโส จาติ มหาปุริโส. (มหฺนโต + ปุริโส)

อ. ประเสริฐด้วย อ. ประเสริฐนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ามหาปุริโส. (บุรุษผู้ประเสริฐ)

ทำตัวรูป มหฺนโต จ โส ปุริโส จาติ มหาปุริโส	ศัพท์เดิมคือ	= มหฺนโต + ปุริโส
หลัง มหฺนโต ลง สิปฐมาวิภัติ	มหฺนโต + สิ, ปุริโส	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากอาการันต์ แปลง สิ เป็น โอ	มหฺนโต + สิ → โอ, ปุริโส	= โส.
แยกพยัญชนะ ต ออกจากสระ อ	มหฺนโต อ + โอ, ปุริโส	= ปุพฺพมโห ^๐ ตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	มหฺนโต ๔ + โอ, ปุริโส	= สรโลโปมาเทสปฺจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ต ไปประกอบกับสระ โอ	มหฺนโต, ปุริโส	= นเย ปรี ฺยตเต.

หลัง ปุริส ลง สิปฐมาวิภัตติ	มหนโต, ปุริส + สิ	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากอการันต์ แผลง สิ เป็น โอ	มหนโต, ปุริส + สิ → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ สุ ออกจากสระ อ	มหนโต, ปุริส อ + โอ	= ปุพพมโร ^๐ ตมสฺสร ^๐ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	มหนโต, ปุริส ๒ + โอ	= สรโลโปมาเทสปลุจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ สุ ไปประกอบกับสระ โอ	มหนโต, ปุริโส	= นเย ปรั ยุตเต.
หลัง จศัพท์ทั้งสอง ลง สิปฐมาวิภัตติ	จ + สิ, จ + สิ	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากนิบาต ลบสิวิภัตติ	จ + สฺ, จ + สฺ	= สพฺพาสมาวุโสปลุคฺคฺนิปาตาทิหิ จ.
หลังจาก ตศัพท์นาม ลง สิปฐมาวิภัตติ	ต + สิ	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
เพราะสิวิภัตติ แผลง ต เป็น ส	ต → ส + สิ	= เอตเตสฺ โต.
หลังจากอการันต์ แผลง สิ เป็น โอ	ส + สิ → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ สุ ออกจากสระ อ	สุ อ + โอ	= ปุพพมโร ^๐ ตมสฺสร ^๐ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สุ ๒ + โอ	= สรโลโปมาเทสปลุจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ สุ ไปประกอบกับสระ โอ	โส	= นเย ปรั ยุตเต.
มหนโต จ อ.ผู้ประเสริฐด้วย โส อ.ผู้ประเสริฐนั้น ปุริโส จ เป็นบุรุษด้วย อิติ อตเถ ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อกัมมธรรายสมาส	มหนโตจโสปุริโสจ	= ทวิเป ทุลยาธิกรณณ กम्मธรราย.
ตั้งเป็นยุดต์ตตสมาส	มหนโตจโสปุริโสจ	= นามานํ สมาส ยุตตโต.
ลบวิภัตติทั้งหลาย	มหนต+ สฺ, จ, ต+ สฺ, ปุริส+ สฺ, จ	= เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	มหนตจตปุริสจ	= ปกติ จสฺส สรณตฺสฺส.
ลบ จศัพท์ทั้งสอง และตศัพท์	มหนต ๒ ต ปุริส ๒	= วุตตฺตฺถานมปฺปิโยโค.
เพราะบทหลัง แผลง มหนต เป็น มหา	มหนต → มหา, ปุริส	= มหตํ มหา ทุลยาธิกรณณ ปเท.
ตั้งกัมมธรรายสมาสชื่อตปุริสสมาส	มหาปุริส	= อุภเว ตปุริสสา.
ตั้ง มหาปุริส เป็นนาม	มหาปุริส	= ตทฺธิตสมาสกิตกา นามํวาฯ
หลัง มหาปุริส ลง สิปฐมาวิภัตติ	มหาปุริส + สิ	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากอการันต์ แผลง สิ เป็น โอ	มหาปุริส + สิ → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ สุ ออกจากสระ อ	มหาปุริส อ + โอ	= ปุพพมโร ^๐ ตมสฺสร ^๐ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	มหาปุริส ๒ + โอ	= สรโลโปมาเทสปลุจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ สุ ไปประกอบกับสระ โอ	มหาปุริโส	= นเย ปรั ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น มหาปุริโส. (บุรุษผู้ประเสริฐ)

มหาปริสสทพทพมาลา (บุรุษผู้ประเสริฐ)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	มหาปริโส	มหาปริสา
อาลปนะ.	โภา มหาปริส มหาปริสา	ภวานโต มหาปริสา
ทุตिया.	มหาปริสส์	มหาปริเส
ตติยา.	มหาปริเสน	มหาปริเสหิ มหาปริเสภิ
จตุตถี.	มหาปริสสส	มหาปริसान
ปัญจมี.	มหาปริสา มหาปริสมหา มหาปริสสุม	มหาปริเสหิ มหาปริเสภิ
ฉกฺษี.	มหาปริสสส	มหาปริसान
สัตตมี.	มหาปริเส มหาปริสมหิ มหาปริสสมิ	มหาปริเสสุ

วิ. มหุตตญจ ตํ ภายญจาทิ มหพภยํ. (มหุต + ภาย)

อ.ใหญ่ด้วย อ.ใหญ่นั้น เป็นภัยด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามหพภย. (ภัยใหญ่)

ทำตัวรูป มหุตตญจ ตํ ภายญจาทิ มหพภยํ	ศัพท์เดิมคือ	= มหุต + ภาย
หลัง มหุต ลง สิปฐมาวิภัตติ	มหุต + สิ, ภาย	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากออกกรณ์ต์ แปลง สิ เป็น อ	มหุต + สิ → อ, ภาย	= สี่.
แยกพยัญชนะ ต ออกจากสระ อ	มหุต, อ + อ, ภาย	= ปุพพมโห ^๑ ตมสสร ^๑ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	มหุต, ๔ + อ, ภาย	= สรโลโปมาเทสปปจจยาทิมุหิ
นำพยัญชนะ ต ไปประกอบกับสระ อ	มหุต, ภาย	= นเย ปรี ยุตเต.
หลัง ภาย ลง สิปฐมาวิภัตติ	มหุต, ภาย + สิ	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากออกกรณ์ต์ แปลง สิ เป็น อ	มหุต, ภาย + สิ → อ	= สี่.
แยกพยัญชนะ ย ออกจากสระ อ	มหุต, ภาย อ + อ	= ปุพพมโห ^๑ ตมสสร ^๑ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	มหุต, ภาย ๔ + อ	= สรโลโปมาเทสปปจจยาทิมุหิ
นำพยัญชนะ ย ไปประกอบกับสระ อ	มหุต, ภาย	= นเย ปรี ยุตเต.
หลัง จศัพท์ทั้งสอง ลง สิปฐมาวิภัตติ	จ + สิ, จ + สิ	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากนิบาต ลบสิวิภัตติ	จ + สี่, จ + สี่	= สพพาสมาวุโสปสคคณิปาตาทิหิ จ.
หลังจาก ตศัพท์นาม ลง สิปฐมาวิภัตติ	ต + สิ	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากออกกรณ์ต์ แปลง สิ เป็น อ	ต + สิ → อ	= สี่.
แยกพยัญชนะ ต ออกจากสระ อ	ต อ + อ	= ปุพพมโห ^๑ ตมสสร ^๑ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ต ๔ + อ	= สรโลโปมาเทสปปจจยาทิมุหิ

นำพยัญชนะ ตู ไปประกอบกับสระ อ	ต	= นเย ปร ยุตเต.
มหนุดลจ อ.ใหญ่ด้วย ต อ.ใหญ่นั้น ภายจน เป็นนัยด้วย อิติ อตเถ ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อกัมมธรรายสมาส	มหนุดลจตมยณจ	= ทวิปเท ตุลยาธิกรณ กมมธรรายโย.
ตั้งเป็นยุตต์ตถสมาส	มหนุดลจตมยณจ	= นามาน สมาส ยุตตตโต.
ลวิวัตติทั้งหลาย	มหนุด+ สฺ, จ, ต+ สฺ, ภาย+ สฺ, จ	= เตส วิภตติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	มหนุดจตมยจ	= ปกติ จสส สรณตสส.
ลบ จศัพท์ทั้งสอง และตศัพท์	มหนุด ๔ ๕ ภาย ๔	= วุตตตถานมปปโยโค.
เพราะบทหลัง แปลง มหนุด เป็น มห	มหนุด → มห, ภาย	= “มหต”ศัพท์ในสูตร“มหต มหาฯ”
พ อสทิสเทวภาวะ	มห พ-ภาย	= วคเค โมสมโสมสาน ตติยป ^๐ มา.
ตั้งกัมมธรรายสมาสชื่อตปปริสสมาส	มหพวย	= อุเม ตปปริสา.
ตั้ง มหพวย เป็นนาม	มหพวย	= ตพริตสมาสกิตกา นามว่าฯ
หลัง มหพวย ลง สิปฐุมาวีวัตติ	มหพวย + สิ	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากออการันต์ แปลง สิ เป็น อ	มหพวย + สิ → อ	= สิ.
แยกพยัญชนะ ย ออกจากสระ อ	มหพวย อ + อ	= ปุพพมโร ตมสสร สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	มหพวย ๒ + อ	= สรโลโปมาเทสปปจจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ย ไปประกอบกับสระ อ	มหพวย	= นเย ปร ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **มหพวย**. (ภัยใหญ่, มหันตภัย)

วิ. สนโต จ โส ปุริโส จาติ สปปุริโส. (สนต + ปุริส)

อ.ผู้สงบด้วย อ.ผู้สงบนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสปปุริส. (สัตบุรุษ)

ทำตัวรูป สนโต จ โส ปุริโส จาติ สปปุริโส	ศัพท์เดิมคือ	= สนต + ปุริส
หลัง สนต ลง สิปฐุมาวีวัตติ	สนต + สิ, ปุริส	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากออการันต์ แปลง สิ เป็น โอ	สนต + สิ → โอ, ปุริส	= โส.
แยกพยัญชนะ ตู ออกจากสระ อ	สนต อ + โอ, ปุริส	= ปุพพมโร ตมสสร สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สนต ๒ + โอ, ปุริส	= สรโลโปมาเทสปปจจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ตู ไปประกอบกับสระ โอ	สนโต, ปุริส	= นเย ปร ยุตเต.
หลัง ปุริส ลง สิปฐุมาวีวัตติ	สนโต, ปุริส + สิ	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากออการันต์ แปลง สิ เป็น โอ	สนโต, ปุริส + สิ → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ ส ออกจากสระ อ	สนโต, ปุริส อ + โอ	= ปุพพมโร ตมสสร สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สนโต, ปุริส ๒ + โอ	= สรโลโปมาเทสปปจจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ส ไปประกอบกับสระ โอ	สนโต, ปุริส	= นเย ปร ยุตเต.

หลัง จศัพททั้งสอง ลง สิปฐุมาวีรัตติ	จ + ส, จ + ส	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากนิบาต ลปสิวิรัตติ	จ + ส, จ + ส	= สพพาสมาวุโสปสคคณิปาตาทิหิ จ.
หลังจาก ตสัพพนาม ลง สิปฐุมาวีรัตติ	ต + ส	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
เพราะสิวิรัตติ แปลง ต เป็น ส	ต → ส + ส	= เอตเตสโต.
หลังจากอการันต์ แปลง ส เป็น โอ	ส + ส → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ ส ออกจากสระ อ	ส อ + โอ	= ปุพพมโไฮ ^๐ ตมสสร ^๐ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ส ฺ + โอ	= สรโลโปมาเทสปุจจุยาทิมุหิฯ
นำพยัญชนะ ส ไปประกอบกับสระ โอ	โส	= นเย ปรี ยุตเต.
สนฺโต จ อ.ผู้สงบด้วย โส อ.ผู้สงบนั้น ปุริโส จ เป็นบุรุษด้วย อิติ อตเถ ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อกัมมธรรยสมาส	สนฺโตจโสปุริโสจ	= ทวิปเท ตุลยาธิกรณ กมฺมธรรโย.
ตั้งเป็นยุตตัตตสมาส	สนฺโตจโสปุริโสจ	= นามานํ สมาส ยุตตตเถ.
ลปวิรัตติทั้งหลาย	สนฺต+ ส, จ, ต+ ส, ปุริส+ ส, จ	= เตสํ วิรัตติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	สนฺตจตปุริสา	= ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส.
ลบ จศัพททั้งสอง และตศัพท	สนฺต ฺ ฺ ปุริส ฺ	= วุตตตถานมบุปโยโค.
ในสมาส แปลง สนฺต เป็น ส	สนฺต → ส, ปุริส	= จศัพท ใน “สนฺตสททสฺส โส ภาฯ”
ป. สทิสเทวภาวะ	ส ปุ-ปุริส	= ปร เทวภาโว าน.
ตั้งกัมมธรรยสมาสชื่อตปุริสสมาส	สปปุริส	= อุมา ตปุริสา.
ตั้ง สปปุริส เป็นนาม	สปปุริส	= ตทฺธิตสมาสกิตกา นามวาท
หลัง สปปุริส ลง สิปฐุมาวีรัตติ	สปปุริส + ส	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากอการันต์ แปลง ส เป็น โอ	สปปุริส + ส → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ ส ออกจากสระ อ	สปปุริส อ + โอ	= ปุพพมโไฮ ^๐ ตมสสร ^๐ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สปปุริส ฺ + โอ	= สรโลโปมาเทสปุจจุยาทิมุหิฯ
นำพยัญชนะ ส ไปประกอบกับสระ โอ	สปปุริโส	= นเย ปรี ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **สปปุริโส**. (สตับุรุษ, บุรุษผู้สงบ)

ตัวอย่างที่เป็น วิเสสนบุพพบท กัมมธรรยสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “มหาปุริโส” มีดังนี้

วิ. มหนฺโต จ โส วิโร จาติ มหาวีโร. (มหนฺต + วิโร)

อ.มากด้วย อ.มากนั้น เป็นผู้กล้าหาญด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ามหาวิโร. (ผู้กล้าหาญมาก)

วิ. มหนฺโต จ โส มุณี จาติ มหามุณี. (มหนฺต + มุณี)

อ.ผู้ประเสริฐด้วย อ.ผู้ประเสริฐนั้น เป็นพระมุณีด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ามหามุณี. (พระมุณีผู้ประเสริฐ)

- วิ. มหนตตจ ตํ พลนจจาติ มหาพล. (มหนต + พล)
 อ.มากด้วย อ.มากนั้น เป็นกำลังด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามหาพล. (กำลังมาก)
- วิ. ปุพฺโพ จ โส ปุริโส จาติ ปุพฺพปุริโส. (ปุพฺพ + ปุริส)
 อ.ข้างหน้าด้วย อ.ข้างหน้านั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปุพฺพปุริส. (บุรุษคนก่อน)
- วิ. ปโร จ โส ปุริโส จาติ ปฺรปุริโส. (ปฺร + ปุริส)
 อ.ข้างหลังด้วย อ.ข้างหลังนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปฺรปุริส. (บุรุษคนหลัง)
- วิ. ปโม จ โส ปุริโส จาติ ปโมปุริโส. (ปโม + ปุริส)
 อ.ที่หนึ่งด้วย อ.ที่หนึ่งนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปโมปุริส. (บุรุษที่ ๑)
- วิ. มขฺฉิมโ จ โส ปุริโส จาติ มขฺฉิมปุริโส. (มขฺฉิม + ปุริส)
 อ.มีในท่ามกลางด้วย อ.มีในท่ามกลางนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามขฺฉิมปุริส. (บุรุษผู้มีในท่ามกลาง)
- วิ. อุตฺตมโ จ โส ปุริโส จาติ อุตฺตมปุริโส. (อุตฺตม + ปุริส)
 อ.สูงสุดด้วย อ.สูงสุดนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอุตฺตมปุริส. (บุรุษผู้สูงสุด)
- วิ. ทนฺโต จ โส ปุริโส จาติ ทนฺตปุริโส. (ทนฺต + ปุริส)
 อ.ผู้ฝึกแล้วด้วย อ.ผู้ฝึกแล้วนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทนฺตปุริส. (บุรุษผู้ฝึกแล้ว)
- วิ. ปฺรมโ จ โส ปุริโส จาติ ปฺรมปุริโส. (ปฺรม + ปุริส)
 อ.ยอดเยี่ยมด้วย อ.ยอดเยี่ยมนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปฺรมปุริส. (บุรุษผู้ยอดเยี่ยม)
- วิ. วิโร จ โส ปุริโส จาติ วิรปุริโส. (วิร + ปุริส)
 อ.ผู้กล้าหาญด้วย อ.ผู้กล้าหาญนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวิรปุริส. (บุรุษผู้กล้าหาญ, วิรบุรุษ)
- วิ. เสโต จ โส หตฺถิ จาติ เสตหตฺถิ. (เสต + หตฺถิ)
 อ.ขาวด้วย อ.ขาวนั้น เป็นข้างด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเสตหตฺถิ. (ข้างเผือก)
- วิ. กณฺโห จ โส สบฺโป จาติ กณฺหสบฺโป. (กณฺห + สบฺป)
 อ.ดำด้วย อ.ดำนั้น เป็นงูด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากณฺหสบฺป. (งูดำ, งูเห่า)
- วิ. นิลนฺจ ตํ อฺปฺปลนฺจจาติ นิลฺปฺปล. (นिल + อฺปฺปล)
 อ.เขียวด้วย อ.เขียวนั้น เป็นดอกอูบลด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่านิลฺปฺปล. (ดอกอูบลเขียว)
- วิ. โลหิตนฺจ ตํ จนฺทนฺจจาติ โลหิตจฺนทฺ. (โลหิต + จนฺท)
 อ.แดงด้วย อ.แดงนั้น เป็นจันทน์ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าโลหิตจฺนทฺ. (จันทน์แดง)

๓๔๒. ปุ่มสสุ ลิงคาคีสุ สมาสเสสุ.

สมาสเสสุ ในสมาส ท. ลิงคาคีสุ (ปรปเทศ) ในเพราะบทหลัง ท. มี ลิงค เป็นต้น (อนโต อกาโร) อ.อักษรรันเป็นที่สุด **ปุ่มสสุ** ของปุ่มศัพท์ **อาปชชเต** ย่อมถึง **โลป** ซึ่งการลบ.

(ในสมาส เพราะบทหลังมี ลิงค เป็นต้น ลบสระ อ ที่สุดของปุ่มศัพท์)

สูตรนี้มี ๓ บท. เป็น **โลปวิธสูตร**.

วิ. ปุมา จ โส โกกิโล จาติ ปุงโกกิโล. (ปุมา + โกกิล)

อ.ตัวผู้ด้วย อ.ตัวผู้นั้น เป็นนกดุเหว่าด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปุงโกกิล. (นกดุเหว่าตัวผู้)

ทำตัวรูป ปุมา จ โส โกกิโล จาติ ปุงโกกิโล	ศัพท์เดิมคือ	= ปุมา + โกกิล
หลัง ปุมา ลง สิปฐมาวีวัตติ	ปุมา + ส, โกกิล	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
เพราะสิวิวัตติ แปลง อ กับ ส เป็น อา	ปุมา อ+ส → อา, โกกิล	= ปุมนตสสา สิมหิ.
นำพยัญชนะ ม ไปประกอบกับสระ อา	ปุมา, โกกิล	= นเย ปร ^๐ ยุตเต.
หลัง โกกิล ลง สิปฐมาวีวัตติ	ปุมา, โกกิล + ส	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากออกวรรณ์ แปลง ส เป็น โอ	ปุมา, โกกิล + ส → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ ล ออกจากสระ อ	ปุมา, โกกิล อ + โอ	= ปุพพมโร ^๐ ตมสสร ^๐ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ปุมา, โกกิล ๗ + โอ	= สรโลโปมาเทศปจจุยาทิมหิฯ
นำพยัญชนะ ล ไปประกอบกับสระ โอ	ปุมา, โกกิโล	= นเย ปร ^๐ ยุตเต.
หลัง จศัพท์ทั้งสอง ลง สิปฐมาวีวัตติ	จ + ส, จ + ส	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากนิบาต ลบสิวิวัตติ	จ + ส, จ + ส	= สพพาสมาวุโสปลคคณิปาตาทิหิ จ.
หลังจาก ตศัพท์นาม ลง สิปฐมาวีวัตติ	ต + ส	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
เพราะสิวิวัตติ แปลง ต เป็น ส	ต → ส + ส	= เอตเตสโต.
หลังจากออกวรรณ์ แปลง ส เป็น โอ	ส + ส → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ ส ออกจากสระ อ	ส อ + โอ	= ปุพพมโร ^๐ ตมสสร ^๐ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ส ๗ + โอ	= สรโลโปมาเทศปจจุยาทิมหิฯ
นำพยัญชนะ ส ไปประกอบกับสระ โอ	โส	= นเย ปร ^๐ ยุตเต.
ปุมา จ อ.ตัวผู้ด้วย โส อ.ตัวผู้นั้น โกกิโล จ เป็นนกดุเหว่าด้วย	อติ อตเถ ในอรรณนี้	
บทติดต่อกันและชื่อกัมมธารยสมาส	ปุมาจโสโกกิโลจ	= ทวิปเท ตุลยาธิกรณ กम्मธารโย.
ตั้งเป็นยุตต์ตตสมาส	ปุมาจโสโกกิโลจ	= นามาน ^๐ สมาส ยุตตตเถ.
ลบวิวัตติทั้งหลาย	ปุมา+ ส, จ, ต+ ส, โกกิล+ ส, จ	= เตส ^๐ วิมตติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	ปุมาจตโกกิลจ	= ปกติ จสส สรนตสส.
ลบ จศัพท์ทั้งสอง และตศัพท์	ปุมา ๘ ๘ โกกิล ๘	= วุตตตถานมปปโยโค.

เพราะบทหลัง ลบสระที่สุดของปุ้มศัพท์	ปุ้ม ๒ โกกิล	= ปุ้มสุส ลิงคาที่สุ สมาสสุ.
ตั้ง อุ ซื่อ ล	ปุ้ม โกกิล	= อิวณฺณวณฺณา ฉลลา.
หลังจาก อุ ที่ซื่อล แปลง ม เป็นนิคหิต	ปุ ม → ° โกกิล	= อโม่ นิคคหิตํ ฉลเปหิ.
เพราะพยัญชนะ แปลงนิคหิตเป็น ง	ปุ ° → ง โกกิล	= วคฺคนฺตํ วา วคฺเค.
ตั้งกัมมธรรยสมาสชื่อตปุริสสมาส	ปุ้งโกกิล	= อุเม ตปุริสา.
ตั้ง ปุ้งโกกิล เป็นนาม	ปุ้งโกกิล	= ตทฺธิตสมาสกิตกา นามวาท
หลัง ปุ้งโกกิล ลง สิปฐมาวิรัตติ	ปุ้งโกกิล + ส	= ลิงคตเถ ปโมา.
หลังจากออการันต์ แปลง ส เป็น โอ	ปุ้งโกกิล + ส → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ ล ออกจากสระ อ	ปุ้งโกกิล อ + โอ	= ปุพฺพมโร ตมสุสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ปุ้งโกกิล ๒ + โอ	= สรโลโปมาเทสฺปฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ล ไปประกอบกับสระ โอ	ปุ้งโกกิล	= นเย ปร์ ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **ปุ้งโกกิล**. (นกดุเหว่าตัวผู้)

ตัวอย่างที่เป็น วิเสสนบุพพบท กัมมธรรยสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “ปุ้งโกกิล” มีดังนี้

วิ. ปุมา จ โส นาโค จาติ ปุณฺนาโค. (ปุ้ม + นาค)

อ.ตัวผู้ด้วย อ.ตัวผู้นั้น เป็นต้นภาวะกึ่งด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปุณฺนาค. (ต้นภาวะกึ่ง, ต้นบุณฺนาค)

๓๔๓. กัมมธรรย-สณฺเณ จ.

กัมมธรรยสณฺเณ จ ในสมาสอันมีชื่อว่ากัมมธรรยะ ปเท ในเพราะบทหลัง **ตุลยาธิกรณ** อันเป็นตุลยาธิกรณะ **วตฺตมาน** อันเป็นไปอยู่ **อิตฺติย** ในอิตฺติลึงค์ **เจ** หากว่า **ภาสิตปุ้มิตฺติ** อ.ศัพท์อิตฺติลึงค์ อันเคยกล่าวปุ้งลึงค์ **อิตฺติ** มีอยู่, **โส ภาสิตปุ้มิตฺติสทโท** อ.ศัพท์อิตฺติลึงค์อันเคยกล่าวปุ้งลึงค์นั้น **โสตุชเนน** อันนํการศึกษา **ทฏฺโพ** พึงทราบ **ปุมา อิว** ว่าเป็นเพียงตั้งปุ้งลึงค์.

(ในกัมมธรรยสมาส เพราะบทหลังที่เป็นตุลยาธิกรณะที่เป็นอิตฺติลึงค์ ถ้าศัพท์หน้านั้นเคยเป็นปุ้งลึงค์ ก็พึงทราบว่าเป็นเหมือนปุ้งลึงค์)

สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น **วิธิสฺตร**. สูตรนี้เป็น **สภาวาติเทสสุตฺต** สูตรแสดงสภาพที่เคยเป็นนั้น.

จศัพท์ : มีอรรถ **อวุตฺตสมุจฺย** รวบรวมเอาอรรถที่ไม่ได้กล่าวไว้ในสูตร ๓ อย่าง คือ

(๑) นาม เช่น ยโต อิตฺติยา (ยา + โต), ยตร อิตฺติยํ (ยา + ตร). เมื่อลงปัจจัยมาแล้ว ให้รัสสะ อา เป็น อ

(๒) ตั้ทริต เช่น อิตฺติยา ภาโว อิตฺตตฺ. (อิตฺติ + ตต) เมื่อเข้าเป็นตั้ทริต ให้ตั้ง อิตฺติ เป็น อิตฺต เป็นเหมือนปุ้งลึงค์

(๓) อาชยาต เช่น สภา อิตฺติ วิย อตฺตทานมาจรตฺติ ตทายติ. (ตา + อาย + ติ) เมื่อจะรวมกัน ให้ตั้ง ตา เป็น ต เป็นเหมือนปุ้งลึงค์ และลง ทฺอาคม

สำเร็จรูปเป็น **ขตติยกถุณา**. (สาวน้อยผู้เป็นกษัตริย์)

ตัวอย่างที่เป็น วิเสสนบุพพบท กัมมธรรยสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “ขตติยกถุณา” มีดังนี้

- วิ. รตตะ จ สา ลตะ จาติ รตตะลตะ. (รตตะ + ลตะ)
 อ.แดงด้วย อ.แดงนั้น เป็นแถววัลย์ด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ารตตะลตะ. (แถววัลย์แดง)
- วิ. ทุตติยา จ สา ภิกขา จาติ ทุตติยาภิกขา. (ทุตติยา + ภิกขา)
 อ.ที่สองด้วย อ.ที่สองนั้น เป็นอาหารด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าทุตติยาภิกขา. (อาหารที่ ๒)
- วิ. พุราหุณิ จ สา ทาริกา จาติ พุราหุณิตาริกา. (พุราหุณิ + ทาริกา)
 อ.พราหุณิด้วย อ.พราหุณินั้น เป็นเด็กหญิงด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าพุราหุณิตาริกา. (เด็กหญิงพราหุณิ)
- วิ. นาคา จ สา มาณวิกา จาติ นาคมาณวิกา. (นาคา + มาณวิกา)
 อ.นางพญานาคด้วย อ.นางพญานาคนั้น เป็นสาวด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่านาคมาณวิกา. (นางนาคมาณวิกา)
- วิ. ขตติยา จ สา กุมารี จาติ ขตติยากุมารี. (ขตติยา + กุมารี)
 อ.หญิงกษัตริย์ด้วย อ.หญิงกษัตริย์นั้น เป็นเด็กหญิงด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าขตติยากุมารี. (เด็กหญิงกษัตริย์)
- วิ. กุมารี จ สา สมณี จาติ กุมารสมณี. (กุมารี + สมณี)
 อ.เด็กหญิงด้วย อ.เด็กหญิงนั้น เป็นพระสมณีนด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ากุมารสมณี. (พระสมณีนผู้เป็นเด็กหญิง)
- วิ. ตรุณี จ สา พุราหุณิ จาติ ตรุณิพุราหุณิ. (ตรุณี + พุราหุณิ)
 อ.หญิงสาวด้วย อ.หญิงสาวนั้น เป็นนางพราหุณิด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าตรุณิพุราหุณิ. (นางพราหุณิสาว)

ตัวอย่างที่มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “มหาปุริโส” โดยไม่ต้องตั้งบทบาทหน้าเป็นปุงลิงค์ เพราะไม่เคยเป็นมาก่อน มีดังนี้

- วิ. คงคา จ สา นที จาติ คงคานที. (คงคา + นที)
 อ.คงคาคด้วย อ.คงคานั้น เป็นแม่น้ำด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าคงคานที. (แม่น้ำคงคา)
- วิ. ตณฺหา จ สา นที จาติ ตณฺหานที. (ตณฺหา + นที)
 อ.ตณฺหาด้วย อ.ตณฺหานั้น เป็นเพียงดั่งแม่น้ำด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าตณฺหานที. (ตณฺหาตุจแม่น้ำ)
- วิ. ปุรตฺติโม จ โส กาโย จาติ ปุรตฺติมกาโย. (ปุรตฺติม + กาย)
 อ.มีในเบื้องหน้าด้วย อ.มีในเบื้องหน้านั้น เป็นกายด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าปุรตฺติมกาย. (กายอันมีในเบื้องหน้า)

ทำตัวรูป ปุรตฺติโม จ โส กาโย จาติ **ปุรตฺติมกาโย** ศัพท์เดิมคือ = ปุรตฺติม + กาย
 หลัง ปุรตฺติม ลง สิปฐมาวิวัตติ ปุรตฺติม + สิ, กาย = ลิงคตฺเต ป^๐มา.
 หลังจากการันต์ แผลง สิ เป็น โอ ปุรตฺติม + สิ → โอ, กาย = โส.
 แยกพยัญชนะ ม ออกจากสระ อ ปุรตฺติม อ + โอ, กาย = ปุพฺพมโร^๐ตมสุสร^๐สเรน วิโยชเย.
 ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ ปุรตฺติม ๔ + โอ, กาย = สรโลโปมาเทสฺสปุจฺจยาติมฺหิฯ
 นำพยัญชนะ ม ไปประกอบกับสระ โอ ปุรตฺติโม, กาย = นเย ปรี ๒ตฺเต.

หลัง กาย ลง สิปฐุมาวีรัตติ	ปุรตฺติโม, กาย + สิ	= ลิงคฺตฺเถ ปอฺมา.
หลังจากอการันต์ แปลง สิ เป็น โไอ	ปุรตฺติโม, กาย + สิ → โไอ	= โส.
แยกพยัญชนะ ย ออกจากสระ อ	ปุรตฺติโม, กาย อ + โไอ	= ปุพฺพมโหิ ตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ปุรตฺติโม, กาย ฺย + โไอ	= สรโลโปมาเทสฺปฺจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ย ไปประกอบกับสระ โไอ	ปุรตฺติโม, กาโย	= นเย ปฺรํ ยุตฺเต.
หลัง จศัพททั้งสอง ลง สิปฐุมาวีรัตติ	จ + สิ, จ + สิ	= ลิงคฺตฺเถ ปอฺมา.
หลังจากนิบาต ลบสิวิรัตติ	จ + สฺ, จ + สฺ	= สพฺพาสมาวุโสปฺสคฺคฺนิปาตาทึหิ จ.
หลังจาก ตสฺพนาม ลง สิปฐุมาวีรัตติ	ต + สิ	= ลิงคฺตฺเถ ปอฺมา.
เพราะสิวิรัตติ แปลง ต เป็น ส	ต → ส + สิ	= เอตเตสฺ โต.
หลังจากอการันต์ แปลง สิ เป็น โไอ	ส + สิ → โไอ	= โส.
แยกพยัญชนะ สฺ ออกจากสระ อ	สฺ อ + โไอ	= ปุพฺพมโหิ ตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สฺ ฺย + โไอ	= สรโลโปมาเทสฺปฺจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ สฺ ไปประกอบกับสระ โไอ	โส	= นเย ปฺรํ ยุตฺเต.
ปุรตฺติโม จ อ.มีในเบื้องหน้าด้วย โส อ.มีในเบื้องหน้านั้น	กาโย จ	เป็นกายด้วย อิติ อตฺเถ ในอรรถนี้
บทติดต่อกันและชื่อกัมมธารยสมาส	ปุรตฺติโมจโสกาโยจ	= ทวิปฺเท ตฺถยฺยธฺรณฺณ กมฺมธฺรณโย.
ตั้งเป็นยุตตตตสมาส	ปุรตฺติโมจโสกาโยจ	= นามานํ สฺมาโส ยุตฺตตฺโต.
ลบวิรัตติทั้งหลาย	ปุรตฺติม+สฺ, จ, ต+สฺ, กาย+ สฺ, จ	= เตสํ วิมตฺติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	ปุรตฺติมจตฺกายจ	= ปกติ จสฺส สฺรณฺตฺสฺส.
ลบ จศัพททั้งสอง และตศัพท	ปุรตฺติม ฺย ฺย กาย ฺย	= วุตฺตตฺถานมฺปฺโยโค.
ตั้งกัมมธารยสมาสชื่อตปฺริสสมาส	ปุรตฺติมกาย	= อุมา ตปฺปฺริสา.
ตั้ง ปุรตฺติมกาย เป็นนาม	ปุรตฺติมกาย	= ตฺทฺธิตฺสฺมาสฺกิตฺกา นามวํฯ
หลัง ปุรตฺติมกาย ลง สิปฐุมาวีรัตติ	ปุรตฺติมกาย + สิ	= ลิงคฺตฺเถ ปอฺมา.
หลังจากอการันต์ แปลง สิ เป็น โไอ	ปุรตฺติมกาย + สิ → โไอ	= โส.
แยกพยัญชนะ ย ออกจากสระ อ	ปุรตฺติมกาย อ + โไอ	= ปุพฺพมโหิ ตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ปุรตฺติมกาย ฺย + โไอ	= สรโลโปมาเทสฺปฺจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ย ไปประกอบกับสระ โไอ	ปุรตฺติมกาโย	= นเย ปฺรํ ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **ปุรตฺติมกาโย**. (กายอันมีในเบื้องหน้า)

ตัวอย่างที่เป็น วิเสสนบุพพบท กัมมธารยสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “ปุรตฺติมกาโย” มีดังนี้

วิ. ปฺจฺฉิม โจ โส กาโย จาติ ปฺจฺฉิมกาโย. (ปฺจฺฉิม + กาย)

อ.มีในเบื้องหลังด้วย อ.มีในเบื้องหลังนั้น เป็นกายด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าปฺจฺฉิมกาย. (กายอันมีในเบื้องหลัง)

- วิ. เหฏฐิม โส กาโย จาติ เหฏฐิมกาโย. (เหฏฐิม + กาย)
 อ.มีในเบื้องล่างด้วย อ.มีในเบื้องล่างนั้น เป็นกายด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าเหฏฐิมกาย. (กายอันมีในเบื้องล่าง)
- วิ. อุปริโม โส กาโย จาติ อุปริมกาโย. (อุปริม + กาย)
 อ.มีในเบื้องบนด้วย อ.มีในเบื้องบนนั้น เป็นกายด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าอุปริมกาย. (กายอันมีในเบื้องบน)
- วิ. สพุโพ โส กาโย จาติ สพุพกาโย. (สพุพ + กาย)
 อ.ทั้งปวงด้วย อ.ทั้งปวงนั้น เป็นกายด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าสพุพกาย. (กายทั้งปวง)
- วิ. ปุราณโณ โส วิหาโร จาติ ปุราณวิหาโร. (ปุราณ + วิหาร)
 อ.เก่าด้วย อ.เก่านั้น เป็นวิหารด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าปุราณวิหาร. (วิหารเก่า)
- วิ. นโว โส อาวาโส จาติ นววาโส. (นว + อาวาส) (ลบสระหน้า, ทิฆะสระหลัง)
 อ.ใหม่ด้วย อ.ใหม่นั้น เป็นอาวาสด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่านววาโส. (อาวาสใหม่, วัดใหม่, ที่อยู่ใหม่)
- วิ. กตโร โส นิกาโย จาติ กตโรนิกาโย. (กต + นิกาย)
 อ.ไหนด้วย อ.ไหนนั้น เป็นนิกายด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ากตโรนิกาย. (นิกายไหน)
- วิ. กตโม โส นิกาโย จาติ กตมโรนิกาโย. (กตม + นิกาย)
 อ.ไหนด้วย อ.ไหนนั้น เป็นนิกายด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ากตมโรนิกาย. (นิกายไหน)
- วิ. เหตุ โส ปจฺจโย จาติ เหตุปจฺจโย. (เหตุ + ปจฺจย)
 อ.เหตุด้วย อ.เหตุนี้ เป็นปัจจัยด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าเหตุปจฺจย. (เหตุปัจจัย)
- วิ. อพฺหุลํ พฺหุลํ กตฺตติ พฺหุลิกตฺ. (พฺหุล + กต) (ลง อีอาคม = ยทฺนุปฺนฺนา นิปาตนา สิขฺณนฺติ)
 อ.วัดดูอันไม่มาก ถูกกระทำแล้ว ให้มีมาก เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าพฺหุลิกต. (ถูกกระทำให้มีมาก)
- วิ. ชีวิตปฺปรานํ นวกํ ชีวิตนวกํ. (ชีวิต + นวก)
 อ.หมวดเก่า อันมีชีวิตรูปเป็นประธาน ชื่อว่าชีวิตนวก. (หมวดเก่ามีชีวิตรูปเป็นประธาน)

๔.๒.๒ วิเสสนุตตรบท กัมมชารยสมาส

- วิ. สาริปฺุตโต โส เถโร จาติ สาริปฺุตตเถโร. (สาริปฺุตต + เถร)
 อ.พระสาริปฺุตตรด้วย อ.พระสาริปฺุตตรนั้น เป็นพระเถระด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าสาริปฺุตตเถโร. (พระสาริปฺุตตรเถระ)

ทำตัวรูป สาริปฺุตโต โส เถโร จาติ สาริปฺุตตเถโร ศัพท์เดิมคือ = สาริปฺุตต + เถร
 หลัง สาริปฺุตต ลง สิปฺฐมาวิภตฺติ สาริปฺุตต + สิ, เถร = ลิงคตฺเถ ปิมา.
 หลังจากออการันต์ แปลง สิ เป็น โอ สาริปฺุตต + สิ → โอ, เถร = โส.
 แยกพยัญชนะ ตฺ ออกจากสระ อ สาริปฺุตตฺ อ + โอ, เถร = ปุพฺพมโร ตมสฺสรฺ สเรณ วิโยชเย.
 ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ สาริปฺุตตฺ ๒ + โอ, เถร = สรโลโปมาเทสฺปจฺจยาติมฺหิฯ

นำพยัญชนะ ต ไปประกอบกับสระ โอ	สาริปุตโต, เถร	= นเย ปรี ยุตเต.
หลัง เถร ลง สิปฐุมาวีรัตติ	สาริปุตโต, เถร + ส	= ลิงคตฺเถ ป ^๐ มา.
หลังจากออการันต์ แผลง ส เป็น โอ	สาริปุตโต, เถร + ส → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ รุ ออกจากสระ อ	สาริปุตโต, เถร ๐ + โอ	= ปุพฺพมโห ^๐ ตมสฺสร ^๐ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สาริปุตโต, เถร ๒ + โอ	= สรโลโปมาเทสฺสปุจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ รุ ไปประกอบกับสระ โอ	สาริปุตโต, เถโร	= นเย ปรี ยุตเต.
หลัง จศัพท์ทั้งสอง ลง สิปฐุมาวีรัตติ	จ + ส, จ + ส	= ลิงคตฺเถ ป ^๐ มา.
หลังจากนิบาต ลบสิวิรัตติ	จ + ส, จ + ส	= สพฺพาสมาวุโสฺสคฺคฺนิปาตาทึหิ จ.
หลังจาก ตศัพท์นาม ลง สิปฐุมาวีรัตติ	ต + ส	= ลิงคตฺเถ ป ^๐ มา.
เพราะสิวิรัตติ แผลง ต เป็น ส	ต → ส + ส	= เอตเตสํ โต.
หลังจากออการันต์ แผลง ส เป็น โอ	ส + ส → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ ส ออกจากสระ อ	ส ๐ + โอ	= ปุพฺพมโห ^๐ ตมสฺสร ^๐ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ส ๒ + โอ	= สรโลโปมาเทสฺสปุจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ส ไปประกอบกับสระ โอ	โส	= นเย ปรี ยุตเต.
สาริปุตโต จ ๐. พระสารีบุตรด้วย โส ๐. พระสารีบุตรนั้น เถโร จ เป็นพระเถระด้วย อิติ อตฺเถ ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อกัมมหารยสมาส	สาริปุตโตจโสเถโรจ	= ทวิปเท ตฺถุยาธิกรณ กम्मหารโย.
ตั้งเป็นยุตตตตสมาส	สาริปุตโตจโสเถโรจ	= นามานํ สมาส ยุตตตฺเถ.
ลบวิรัตติทั้งหลาย	สาริปุตต + ส, จ, ต + ส, เถร + ส, จ	= เตสํ วิรัตติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	สาริปุตตจตเถรจ	= ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส.
ลบ จศัพท์ทั้งสอง และตศัพท์	สาริปุตต ๒ ๒ เถร ๒	= วุตตตฺถานมฺปิโยโค.
ตั้งกัมมหารยสมาสชื่อตปุริสสมาส	สาริปุตตเถร	= อุมา ตปุริสา.
ต อสทิสเทวมาวะ	สาริปุตต ต-เถร	= วคฺเค โมสาโมसानํ ตติยป ^๐ มา.
ตั้ง สาริปุตตตเถร เป็นนาม	สาริปุตตตเถร	= ตทฺธิตสมาสกิตกา นามวาฯ
หลัง สาริปุตตตเถร ลง สิปฐุมาวีรัตติ	สาริปุตตตเถร + ส	= ลิงคตฺเถ ป ^๐ มา.
หลังจากออการันต์ แผลง ส เป็น โอ	สาริปุตตตเถร + ส → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ รุ ออกจากสระ อ	สาริปุตตตเถร ๐ + โอ	= ปุพฺพมโห ^๐ ตมสฺสร ^๐ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สาริปุตตตเถร ๒ + โอ	= สรโลโปมาเทสฺสปุจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ รุ ไปประกอบกับสระ โอ	สาริปุตตตเถโร	= นเย ปรี ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น สาริปุตตตเถโร. (พระสารีบุตรผู้เถระ, พระสารีบุตรเถระ)

ตัวอย่างที่เป็น วิเสสนุนทรบท กัมมธรรยสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “สาริปุตตเตโจ” มีดังนี้

- วิ. มหาโมคคัลลาน จ โส เตโร จาติ มหาโมคคัลลานเตโร. (มหาโมคคัลลาน + เตโร)
 อ.พระมหาโมคคัลลานะด้วย อ.พระมหาโมคคัลลานะนั้น เป็นพระเถระด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามหาโมคคัลลานเตโร. (พระมหาโมคคัลลานะผู้เถระ, พระเถระชื่อว่ามหาโมคคัลลานะ, พระมหาโมคคัลลานเถระ)
- วิ. มหากัสสป จ โส เตโร จาติ มหากัสสปเตโร. (มหากัสสป + เตโร)
 อ.พระมหากัสสปะด้วย อ.พระมหากัสสปะนั้น เป็นพระเถระด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ามหากัสสปเตโร. (พระมหากัสสปะผู้เถระ, พระเถระชื่อว่ามหากัสสปะ, พระมหากัสสปเถระ)
- วิ. พุทฺธิโมโส จ โส อาจริโย จาติ พุทฺธิโมสาจริโย. (พุทฺธิโมส + อาจริโย)
 อ.พระพุทฺธิมอสะด้วย อ.พระพุทฺธิมอสะนั้น เป็นอาจารย์ด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าพุทฺธิโมสาจริโย. (พระพุทฺธิมอสะผู้เป็นอาจารย์, พระอาจารย์ชื่อว่าพุทฺธิมอสะ, พระพุทฺธิโมสาจารย์)
- วิ. ธรรมपाल จ โส อาจริโย จาติ ธรรมपालาจริโย. (ธรรมपाल + อาจริโย)
 อ.พระธรรมपालะด้วย อ.พระธรรมपालะนั้น เป็นอาจารย์ด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าธรรมपालาจริโย. (พระธรรมपालะผู้เป็นอาจารย์, พระอาจารย์ชื่อว่าธรรมपालะ, พระธรรมपालาจารย์)
- วิ. อาจริโย จ โส คุตติโล จาติ อาจริยคุตติโล. (อาจริโย + คุตติโล)
 อ.อาจารย์ด้วย อ.อาจารย์นั้น เป็นคุตติละด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าอาจริยคุตติโล. (อาจารย์คุตติละ)
- วิ. มโหสธ จ โส ปณฺธิโต จาติ มโหสธปณฺธิโต. (มโหสธ + ปณฺธิโต)
 อ.มโหสธด้วย อ.มโหสธนั้น เป็นบัณฑิตด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ามโหสธปณฺธิโต. (มโหสธบัณฑิต)
- วิ. วิรุโร จ โส ปณฺธิโต จาติ วิรุรปณฺธิโต. (วิรุโร + ปณฺธิโต)
 อ.วิรุรด้วย อ.วิรุรนั้น เป็นบัณฑิตด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าวิรุรปณฺธิโต. (วิรุรบัณฑิต)
- วิ. วตฺถุ จ ตํ วิเสโส จาติ วตฺถุวิเสโส. (วตฺถุ + วิเสโส)
 อ.วตฺถุด้วย อ.วตฺถุนั้น เป็นความพิเศษด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าวตฺถุวิเสโส. (วตฺถุพิเศษ)

๔.๒.๓ วิเสสนโยบายบท กัมมธรรยสมาส

- วิ. สิตฺตญจ ตํ อุณฺหญาติ สิตฺตญหํ. (สิต + อุณฺห)
 อ.วตฺถุนั้น เย็นด้วย ร้อนด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าสิตฺตญหํ. (ทั้งเย็นทั้งร้อน)

ทำตัวรูป สิตฺตญจ ตํ อุณฺหญาติ สิตฺตญหํ	ศัพท์เดิมคือ	= สิต + อุณฺห
หลัง สิต ลง สิปลฺฐมาวิภัตติ	สิต + สิ, อุณฺห	= ลิงฺคตเถ ปิมา.
หลังจากออกจันต์ แผลง สิ เป็น อ	สิต + สิ → อ, อุณฺห	= สิ.
แยกพยัญชนะ ต ออกจากสระ อ	สิต อ + อ, อุณฺห	= ปุพฺพมโหิ ตมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.

ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สีตุ ๕ + อ, อุณฺห	= สรโลโปมาเทสปุจฺจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ๓ ไปประกอบกับสระ อ	สีตฺ, อุณฺห	= นเย ปรี ๕ตุเต.
หลัง อุณฺห ลง สิปฐมาวีถติ	สีตฺ, อุณฺห + สิ	= ลิงฺคฺเต ป ^๐ มา.
หลังจากอาการันต์ แปลง สิ เป็น อ	สีตฺ, อุณฺห + สิ → อ	= สี.
แยกพยัญชนะ ๓ ออกจากสระ อ	สีตฺ, อุณฺห ๑ + อ	= ปุพฺพมโห ^๑ ตมฺสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สีตฺ, อุณฺห ๕ + อ	= สรโลโปมาเทสปุจฺจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ๓ ไปประกอบกับสระ อ	สีตฺ, อุณฺห	= นเย ปรี ๕ตุเต.
หลัง จศฺพท์ทั้งสอง ลง สิปฐมาวีถติ	จ + สิ, จ + สิ	= ลิงฺคฺเต ป ^๐ มา.
หลังจากนิบาต ลบสิวิถติ	จ + สี, จ + สี	= สพฺพาสมาวุโสปลฺลคฺคฺนิปาตาทิหิ จ.
หลังจาก ตสฺพฺพนาม ลง สิปฐมาวีถติ	ต + สิ	= ลิงฺคฺเต ป ^๐ มา.
หลังจากอาการันต์ แปลง สิ เป็น อ	ต + สิ → อ	= สี.
แยกพยัญชนะ ๓ ออกจากสระ อ	๓ ๑ + อ	= ปุพฺพมโห ^๑ ตมฺสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	๓ ๕ + อ	= สรโลโปมาเทสปุจฺจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ๓ ไปประกอบกับสระ อ	ต	= นเย ปรี ๕ตุเต.
ต อ. วัตฺตุนั้น สีตฺตฺย เย็นด้วย อุณฺหฺยจ ร้อนด้วย อิติ อตฺเต ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อกัมมหารยสมาส	สีตฺตฺยจตฺอุณฺหฺยจ	= ทฺวิเป ทฺลฺยาธิกรณ กมฺมหารโย.
ตั้งเป็นยุตต์ตตสมาส	สีตฺตฺยจตฺอุณฺหฺยจ	= นามานํ สมาส ๕ตุตฺตฺโต.
ลบวิถติทั้งหลาย	สีตฺ + สี, จ, ต + สี, อุณฺห + สี, จ	= เตสํ วิถติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	สีตฺจตฺอุณฺหฺยจ	= ปกติ จสฺส สรณฺตฺสส.
ลบ จศฺพท์ทั้งสอง และตศฺพท์	สีตฺ ๕ ๕ อุณฺห ๕	= วุตฺตฺตฺตฺตฺตฺนํ ปฺปิโยโค.
ตั้งกัมมหารยสมาสชื่อตปฺปฺริสสมาส	สีตฺอุณฺห	= อุมา ตปฺปฺริสา.
แยกพยัญชนะ ๓ ออกจากสระ อ	สีตฺ ๑ + อุณฺห	= ปุพฺพมโห ^๑ ตมฺสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
เพราะสระหลัง ลบสระหน้า	สีตฺ ๕ + อุณฺห	= สรา เสเร โลปี.
นำพยัญชนะ ๓ ไปประกอบกับสระ อุ	สีตฺอุณฺห	= นเย ปรี ๕ตุเต.
ตั้ง สีตฺอุณฺห เป็นนาม	สีตฺอุณฺห	= ตทฺธิตสมาสกิตฺตา นามวฺวา
หลัง สีตฺอุณฺห ลง สิปฐมาวีถติ	สีตฺอุณฺห + สิ	= ลิงฺคฺเต ป ^๐ มา.
หลังจากอาการันต์ แปลง สิ เป็น อ	สีตฺอุณฺห + สิ → อ	= สี.
แยกพยัญชนะ ๓ ออกจากสระ อ	สีตฺอุณฺห ๑ + อ	= ปุพฺพมโห ^๑ ตมฺสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สีตฺอุณฺห ๕ + อ	= สรโลโปมาเทสปุจฺจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ๓ ไปประกอบกับสระ อ	สีตฺอุณฺห	= นเย ปรี ๕ตุเต.

สำเร็จรูปเป็น สีตฺอุณฺหฺ. (ทั้งเย็นทั้งร้อน)

ตัวอย่างที่เป็น วิเศษโนมายบท กัมมธรรยสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “สีตุณฺห” มีดังนี้

- วิ. สนิทฺโห จ โส อฺณฺโห จาติ สนิทฺธฺณฺโห, มาโส. (สนิทฺ + อฺณฺ)
- อ.ถ้วนัน อ่อนนุ่มด้วย ร้อนด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าสนิทฺธฺณฺ. (ทั้งอ่อนนุ่มทั้งร้อน)
- วิ. ขณฺโซ จ โส ขุชฺโซ จาติ ขณฺขุชฺโซ. (ขณฺ + ขุชฺ)
- อ.บุรุษนั้น ขาเขยงด้วย ค่อมด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าขณฺขุชฺ. (ทั้งขาเขยงทั้งค่อม)
- วิ. อนฺโร จ โส พฺริโร จาติ อนฺพฺริโร. (อนฺ + พฺริ)
- อ.บุรุษนั้น ตาบอดด้วย หูหนวกด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าอนฺพฺริ. (ทั้งบอดทั้งหนวก)
- วิ. กตฺตฺย ตํ อกตฺตฺยจาติ กตฺตํ. (กต + อกต)
- อ.กรรมนั้น อันถูกกระทำแล้วด้วย อันไม่ถูกกระทำแล้วด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ากตฺต. (ทั้งที่ถูกกระทำแล้ว ทั้งยังไม่ถูกกระทำ)
- วิ. จิตฺตฺย ตํ อจิตฺตฺยจาติ จิตฺตฺยจฺจํ. (จิตฺ + อจิตฺ)
- อ.วัตถุนี้ มีช่องใหญ่ด้วย มีช่องเล็กด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าจิตฺตฺยจฺจ. (ทั้งมีช่องใหญ่ทั้งมีช่องเล็ก)
- วิ. อจฺจฺย ตํ อจฺจฺยจาติ อจฺจฺจํ. (อจฺจ + อจ)
- อ.กิจนั้น อันสูงด้วย อันต่ำด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าอจฺจฺจ. (ทั้งสูงทั้งต่ำ)
- วิ. ฉินฺนฺย ตํ ภาณฺนฺยจาติ ฉินฺนฺยภาณฺนํ. (ฉินฺน + ภาณ)
- อ.วัตถุนี้ อันถูกตัดแล้วด้วย อันถูกผ่าแล้วด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าฉินฺนฺยภาณฺน. (ทั้งถูกตัดแล้วทั้งถูกผ่าแล้ว)
- วิ. สิตฺตฺย ตํ สมนฺนฺยจาติ สิตฺตฺยสมฺนฺยํ. (สิตฺ + สมนฺ)
- อ.สถานที่นั้น อันถูกรดแล้วด้วย อันถูกกวาดแล้วด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าสิตฺตฺยสมฺนฺย. (ทั้งถูกรดทั้งถูกกวาด)
- วิ. คตฺตฺย ตํ ปจฺจาคตฺตฺยจาติ คตฺตํ. (คต + ปจฺจาคต)
- อ.สถานที่นั้น อันถูกไปแล้วด้วย อันถูกกลับแล้วด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าคตฺต. (ทั้งถูกไปทั้งถูกกลับ)
- วิ. อาคฺตา จ เต อาคฺตา จาติ อาคฺตาคฺตา, ชนา. (อาคต + อาคต)
- อ.ชน ท. เหล่านั้น ผู้มาแล้วด้วย ผู้มาแล้วด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าอาคฺตาคฺตา, ได้แก่ชนทั้งหลาย. (ผู้ทั้งมาแล้ว ทั้งมาแล้ว)
- วิ. จินฺตฺย ตํ จินฺตฺยจาติ จินฺตฺยจฺจํ, จินฺตฺนํ. (จินฺต + จินฺต)
- อ.ความคิดนั้น อันถูกคิดแล้วด้วย อันถูกคิดแล้วด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าจินฺตฺยจฺจ. (ทั้งถูกคิดแล้วทั้งถูกคิดแล้ว)

๔.๒.๔ อุปมานุตตรบท กัมมธารยสมาส

วิ. สีโห วีย สีโห, มุณี จ โส สีโห จาติ มุณีสีโห. (มุณี + สีห)

เพียงดั่ง อ.ราชสีห์ ชื่อว่าสีห. (เพียงดั่งราชสีห์), อ.พระมุณีด้วย อ.พระมุณินั้น เป็นเพียงดั่งราชสีห์ด้วย เพราะเหตุ
นั้น ชื่อว่ามุณีสีห. (พระมุณีผู้เป็นเพียงดั่งราชสีห์)

ทำตัวรูป มุณี จ โส สีโห จาติ มุณีสีโห	ศัพท์เดิมคือ	= มุณี + สีห
หลัง มุณี ลง สิปฐมาวีวัตติ	มุณี + สี, สีห	= ลิงคตฺเต ป ^๐ มา.
ลบ สิวัตติ	มุณี + สี, สีห	= เสสโต โลป คสิปี.
หลัง สีห ลง สิปฐมาวีวัตติ	มุณี, สีห + สี	= ลิงคตฺเต ป ^๐ มา.
หลังจากออกวรรณ์ แผลง สี เป็น โอ	มุณี, สีห + สี → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ หุ ออกจากสระ อ	มุณี, สีหุ อ + โอ	= ปุพฺพมโห ^๐ ตมสฺสร ^๐ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	มุณี, สีหุ ๘ + โอ	= สรโลไปมาเทสฺปฺจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ หุ ไปประกอบกับสระ โอ	มุณี, สีโห	= นเย ปฺรํ ยุตเต.
หลัง จศัพท์ทั้งสอง ลง สิปฐมาวีวัตติ	จ + สี, จ + สี	= ลิงคตฺเต ป ^๐ มา.
หลังจากนิบาต ลบสิวัตติ	จ + สี, จ + สี	= สพฺพาสมาวุโสปลคฺคฺนิปาตาทีหิ จ.
หลังจาก ตศัพท์นาม ลง สิปฐมาวีวัตติ	ต + สี	= ลิงคตฺเต ป ^๐ มา.
เพราะสิวัตติ แผลง ต เป็น ส	ต → ส + สี	= เอตเตสํ โต.
หลังจากออกวรรณ์ แผลง สี เป็น โอ	ส + สี → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ สฺ ออกจากสระ อ	สฺ อ + โอ	= ปุพฺพมโห ^๐ ตมสฺสร ^๐ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สฺ ๘ + โอ	= สรโลไปมาเทสฺปฺจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ สฺ ไปประกอบกับสระ โอ	โส	= นเย ปฺรํ ยุตเต.
มุณี จ อ.พระมุณีด้วย โส อ.พระมุณินั้น สีโห จ เป็นเพียงดั่งราชสีห์ด้วย	อติ อตฺเต ในอรรถนี้	
บทติดต่อกันและชื่อกัมมธารยสมาส	มุณีจโสสีโหจ	= ทฺวิปเท ตฺถฺลยาธิกรณ กมฺมธารโย.
ตั้งเป็นยุตตัตตสมาส	มุณีจโสสีโหจ	= นามานํ สมาส ยุตตฺเต.
ลบวิวัตติทั้งหลาย	มุณี+ สี, จ, ต+ สี, สีห+ สี, จ=	เตสํ วิมตฺติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	มุณี จ ต สีห จ	= ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส.
ลบ จศัพท์ทั้งสอง และตศัพท์	มุณี ๘ ๘ สีห ๘	= วุตตฺเตถานมฺปฺปิโยโค.
ตั้งกัมมธารยสมาสชื่อตปฺริสสมาส	มุณีสีห	= อุมา ตปฺปริสา.
ตั้ง มุณีสีห เป็นนาม	มุณีสีห	= ตทฺธิตสมาสกิตกา นามวํฯ
หลัง มุณีสีห ลง สิปฐมาวีวัตติ	มุณีสีห + สี	= ลิงคตฺเต ป ^๐ มา.

หลังจากออการันต์ แปลง ส เป็น โอ	มุณิสีห + ส → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ หุ ออกจากสระ อ	มุณิสีหุ อ + โอ	= ปุพพมโห ^๕ ตมสฺสรฺ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	มุณิสีหุ ๒ + โอ	= สรโลโปมาเทสบุปฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ หุ ไปประกอบกับสระ โอ	มุณิสีโห	= นเย ปรี ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **มุณิสีโห**. (พระมุณีผู้เป็นเพียงดั่งราชสีห์)

ตัวอย่างที่เป็น อุปมาอุตตรบท กัมมธารยสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “มุณิสีโห” มีดังนี้

- วิ. วสโผ วิย วสโผ, มุณี จ โส วสโผ จาติ มุณิวสโผ. (มุณี + วสภ)
เพียงดั่งโคอุสมะ ชื่อว่าวสภ, อ.พระมุณีด้วย อ.พระมุณินั้น เป็นเพียงดั่งโคอุสมะด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามุณิวสภ.
(พระมุณีผู้เป็นเพียงดั่งโคอุสมะ)
- วิ. ปุงคโว วิย ปุงคโว, มุณี จ โส ปุงคโว จาติ มุณีปุงคโว. (มุณี + ปุงคว)
เพียงดั่งโคหนุ่ม ชื่อว่าปุงคว, อ.พระมุณีด้วย อ.พระมุณินั้น เป็นเพียงดั่งโคหนุ่มด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามุณีปุงคว.
(พระมุณีผู้เป็นเพียงดั่งโคหนุ่ม)
- วิ. นาโค วิย นาโค, พุทฺโธ จ โส นาโค จาติ พุทฺธนาโค. (พุทฺธ + นาค)
เพียงดั่งช้างตัวประเสริฐ ชื่อว่านาค, อ.พระพุทฺธเจ้าด้วย อ.พระพุทฺธเจ้านั้น เป็นเพียงดั่งช้างตัวประเสริฐด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าพุทฺธนาโค. (พระพุทฺธเจ้าผู้เป็นเพียงดั่งช้างตัวประเสริฐ)
- วิ. อาทิจฺโจ วิย อาทิจฺโจ, พุทฺโธ จ โส อาทิจฺโจ จาติ พุทฺธาทิจฺโจ. (พุทฺธ + อาทิจจ)
เพียงดั่งพระอาทิตย์ ชื่อว่าอาทิจจ, อ.พระพุทฺธเจ้าด้วย อ.พระพุทฺธเจ้านั้น เป็นเพียงดั่งพระอาทิตย์ด้วย เพราะเหตุ
นั้น ชื่อว่าพุทฺธาทิจจ. (พระพุทฺธเจ้าผู้เป็นเพียงดั่งพระอาทิตย์)
- วิ. รลฺลิตฺติ วิย รลฺลิตฺติ, สทฺธมฺโม จ โส รลฺลิตฺติ จาติ สทฺธมฺมรลฺลิตฺติ. (สทฺธมฺม + รลฺลิตฺติ)
เพียงดั่งรัศมี ชื่อว่ารลฺลิตฺติ, อ.พระสทฺธมฺมด้วย อ.พระสทฺธมฺมนั้น เป็นเพียงดั่งรัศมีด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสทฺธมฺม-
รลฺลิตฺติ. (พระสทฺธมฺมเป็นเพียงดั่งรัศมี)
- วิ. สาคโร วิย สาคโร, วินโย จ โส สาคโร จาติ วินยสาคโร. (วินย + สาคร)
เพียงดั่งมหาสมุทร ชื่อว่าสาคร, อ.พระวินัยด้วย อ.พระวินัยนั้น เป็นเพียงดั่งมหาสมุทร เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวินย
สาคร. (พระวินัยเป็นเพียงดั่งมหาสมุทร)
- วิ. ปุณฺฑริกมิว ปุณฺฑริกโก, สมณฺโณ จ โส ปุณฺฑริกโก จาติ สมณฺณปุณฺฑริกโก. (สมณฺณ + ปุณฺฑริก)
เพียงดั่งดอกบัวบุณฑริก ชื่อว่าปุณฺฑริก, อ.พระสมณะด้วย อ.พระสมณะนั้น เป็นเพียงดั่งดอกบัวบุณฑริกด้วย
เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสมณฺณปุณฺฑริก. (พระสมณะผู้เป็นเพียงดั่งดอกบัวบุณฑริก) ได้แก่พระอนาคามี
- วิ. ปทุมมิว ปทุม, สมณฺโณ จ โส ปทุม จาติ สมณฺณปทุม. (สมณฺณ + ปทุม)
เพียงดั่งดอกปทุม ชื่อว่าปทุม, อ.พระสมณะด้วย อ.พระสมณะนั้น เป็นเพียงดั่งดอกปทุมด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า
สมณฺณปทุม. (พระสมณะผู้เป็นเพียงดั่งดอกปทุม) ได้แก่พระสกทาคามี

- วิ. จนุโท วีย จนุโท, มุขณจ ตั จนุโท จาติ มุขจนุโท. (มุข + จนุท)
 เพียงดั่งพระจันทร์ ชื่อว่าจนุท, อ.ใบหน้าด้วย อ.ใบหน้านั้น เป็นเพียงดั่งพระจันทร์ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามุข
 จนุท. (ใบหน้าเพียงดั่งพระจันทร์)
- วิ. ปทุมมิว ปทุม, มุขณจ ตั ปทุมณจาติ มุขปทุม. (มุข + ปทุม)
 เพียงดั่งดอกปทุม ชื่อว่าปทุม, อ.ใบหน้าด้วย อ.ใบหน้านั้น เพียงดั่งดอกปทุมด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามุขปทุม.
 (ใบหน้าเพียงดั่งดอกปทุม)

๔.๒.๕ สัมภาวนาบุพพบท กัมมธารยสมาส

- วิ. รมโม อิติ พุทธิ รมมพุทธิ. (รมม + อิติ + พุทธิ)
 อ.ความรู้ ว่าเป็นธรรม ชื่อว่ารมมพุทธิ. (ความรู้ ว่าเป็นธรรม)

ทำตัวรูป รมโม อิติ พุทธิ รมมพุทธิ	ศัพท์เดิมคือ	= รมม + อิติ + พุทธิ
หลัง รมม ลง สิปฐมาวิรัตติ	รมม + สติ, พุทธิ	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากออกกรณ์ต์ แปลง สติ เป็น โอ	รมม + สติ → โอ, พุทธิ	= โส.
แยกพยัญชนะ มุ ออกจากสระ อ	รมม อ + โอ, พุทธิ	= ปุพพมโร ^๑ ตมสสรุ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	รมม ๕ + โอ, พุทธิ	= สรโลไปมาเทสปปจยาทิมหิฯ
นำพยัญชนะ มุ ไปประกอบกับสระ โอ	รมโม, พุทธิ	= นเย ปรั ยุตเต.
หลัง พุทธิ ลง สิปฐมาวิรัตติ	รมโม, พุทธิ + สติ	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
ลบสิวิรัตติ	รมโม, พุทธิ + สติ	= เสสโต โลป คสิปี.
หลัง อติศัพท์ ลง สิปฐมาวิรัตติ	อิติ + สติ	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากนิบาต ลบสิวิรัตติ	อิติ + สติ	= สพพาสมาวุโสปลคคณิปาตาที่หิ จ.
พุทธิ อ.ความรู้ รมโม อิติ ว่าเป็นธรรม อิติ อตเถ ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อกัมมธารยสมาส	รมโมอิติพุทธิ	= ทวิปะเท ตุลยาธิกรณ กมมธารโย.
ตั้งเป็นยุตตตตสมาส	รมโมอิติพุทธิ	= นามาน สมาส ยุตตตโต.
ลบวิรัตติทั้งหลาย	รมม + สติ, อิติ, พุทธิ + สติ	= เตส วิรัตติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	รมมอิติพุทธิ	= ปกติ จสส สรณตสส.
ลบ อติศัพท์	รมม อิติ พุทธิ	= วุตตตถานมปปโยโค.
ตั้งกัมมธารยสมาสชื่อตปปริสสมาส	รมมพุทธิ	= อุมา ตปปริสา.
ตั้ง รมมพุทธิ เป็นนาม	รมมพุทธิ	= ตพุทธิสมาสกิตกา นามวาฯ
หลัง รมมพุทธิ ลง สิปฐมาวิรัตติ	รมมพุทธิ + สติ	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.

๔.๒.๖ อวธารณบุพพบท กัมมธารยสมาส

วิ. कुโณ ऐव च कुणरु. (कुण + ऐव + च)

อ.คุณน้นเทียว เป็นทรัพย์ ชื่อว่าคุณน. (ทรัพย์คือคุณ)

ทำตัวรูป	कुโण ऐव च कुणरु	ศัพท์เดิมคือ	= คุณ + ऐव + च
	หลัง कुण ल्ग सिप्ฐुमाวิगतติ	कुण + सि, च	= लिंगकृते पौमा.
	หลังจากออการันต์ แผลง सि เป็น ओ	कुण + सि → ओ, च	= सो.
	แยกพยัญชนะ ण् ออกจากสระ ॐ	कुण् ॐ + ओ, च	= पुपुष्मोऽत्मसुस्रं सरुन वीयथे.
	ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	कुण् ॐ + ओ, च	= सरुलोपोमातेस्पुजुयाथिमिहि
	นำพยัญชนะ ण् ไปประกอบกับสระ ॐ	कुโण, च	= नये प्र युते.
	หลัง च ल्ग सिप्ฐुमाวิगतติ	कुโण, च + सि	= लिंगकृते पौमा.
	หลังจากออการันต์ แผลง सि เป็น ॐ	कुโण, च + सि → ॐ	= सि.
	แยกพยัญชนะ ण् ออกจากสระ ॐ	कुโण, च ॐ + ॐ	= पुपुष्मोऽत्मसुस्रं सरुन वीयथे.
	ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	कुโण, च ॐ + ॐ	= सरुलोपोमातेस्पुजुयाथिमिहि
	นำพยัญชนะ ण् ไปประกอบกับสระ ॐ	कुโण, च	= नये प्र युते.
	หลัง ऐवศัพท์ ल्ग सिप्ฐुमाวิगतติ	ऐव + सि	= लिंगकृते पौमा.
	หลังจากนิบาต ลบสิวิगतติ	ऐव + सि	= सपुष्मावुसोस्पुकुनिपाताथी ज.
	कुโण ऐव ॐ.คุณน้นเทียว च เป็นทรัพย์ ॐ ๐ตเถ ในอรรณนี้		
	บทติดต่อกันและชื่อกัมมธารยสมาส	कुโणऐवरु	= तृविपते तुल्याचिरुणे गमुधारये.
	ตั้งเป็นยุตตตตตสมาส	कुโणऐवरु	= नामान् समासो युतुतुโต.
	ลบวิगतติทั้งหลาย	कुण + सि, ऐव, च + सि	= तेसु विगतुयो लोपा ज.
	เป็นปกติ	कुณऐवरु	= ปกติ जसु सरुनुตसु.
	ลบ ऐवศัพท์	कुण ॐ च	= उतुतुदानมบุपोโค.
	ตั้งกัมมธารยสมาสชื่อตปุริสสมาส	कुณरु	= उमा तपुริसा.
	ตั้ง कुณरु เป็นนาม	कुณरु	= तथุठिसมาสกितกา नामवा
	หลัง कुณरु ल्ग सिप्ฐุमाวิगतติ	कुณरु + सि	= लिंगकृते पौमा.
	หลังจากออการันต์ แผลง सि เป็น ॐ	कुณरु + सि → ॐ	= सि.
	แยกพยัญชนะ ण् ออกจากสระ ॐ	कुณरु ॐ + ॐ	= पुपुष्मोऽत्मसुस्रं सरुन वीयथे.
	ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	कुณरु ॐ + ॐ	= सरुलोपोमातेस्पुजुयाथिमिहि
	นำพยัญชนะ ण् ไปประกอบกับสระ ॐ	कुณरु	= नये प्र युते.

สำเร็จรูปเป็น कुณरु. (ทรัพย์คือคุณ)

ตัวอย่างที่เป็น อวธารณบุพพบท กัมมธรรายสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “คุณธนะ” มีดังนี้

- วิ. สหุชา เอว ธนํ สหุชาธนํ. (สหุชา + ธน)
- อ.ศรัทธาเท่านั้น เป็นทรัพย์ ชื่อว่าสหุชาธน. (ทรัพย์คือศรัทธา)
- วิ. สीलเมว ธนํ สीलธนํ. (สีล + ธน)
- อ.ศีลเท่านั้น เป็นทรัพย์ ชื่อว่าสีลธน. (ทรัพย์คือศีล)
- วิ. ปญญา เอว ธนํ ปญญาธนํ. (ปญญา + ธน)
- อ.ปัญญาเท่านั้น เป็นทรัพย์ ชื่อว่าปญญาธน. (ทรัพย์คือปัญญา)
- วิ. จกขุ เอว อินฺทริยํ จกขุทฺทริยํ. (จกขุ + อินฺทริย)
- อ.จักขุเท่านั้น เป็นอินทรีย์ ชื่อว่าจกขุทฺทริย. (อินทรีย์คือจักขุ, จักขุทฺทริย)
- วิ. จกขุ เอว อายตณํ จกขายตณํ. (จกขุ + อายตณ)
- อ.จักขุเท่านั้น เป็นอายตนะ ชื่อว่าจกขายตณ. (อายตนะคือจักขุ, จักขายตนะ)
- วิ. จกขุ เอว ธาตุ จกขุธาตฺ. (จกขุ + ธาตุ)
- อ.จักขุเท่านั้น เป็นธาตุ ชื่อว่าจกขุธาตฺ. (ธาตุคือจักขุ)
- วิ. จกขุ เอว ทวารํ จกขุทวารํ. (จกขุ + ทวาร)
- อ.จักขุเท่านั้น เป็นทวาร ชื่อว่าจกขุทวาร. (ทวารคือจักขุ)
- วิ. รูปเมว อารมฺมณํ รูปารมฺมณํ. (รูป + อารมฺมณ)
- อ.รูปเท่านั้น เป็นอารมณ์ ชื่อว่ารูปารมฺมณ. (อารมณ์คือรูป, รูปารมฺมณ)

๔.๒.๗ นินิบาตบุพพบท กัมมธรรายสมาส

๓๔๕. อตฺตํ นสฺส ตปฺปฺริเส.

ตปฺปฺริเส ในตปฺปฺริสสมาส อตฺตํ อ.ความเป็น อ นสฺส แห่ง นินิบาต โหติ ย่อมมี.

(ในตปฺปฺริสสมาส แปลง นินิบาต เป็น อ)

สูตรนี้มี ๓ บท. เป็น **อาเทศวิริสูตร**. ด้วยการแบ่งสูตร(ทวิชากรณโยควิภาค)ว่า “**อตฺตํ นสฺส**” สามารถแปลง นินิบาต เป็น อ ได้ในอรรถตัดกัมมธรรายสมาส เช่น อปุณฺเคยยา, อจนฺทมูลโลกิตานิ, อสฺสทฺธโมซี, อลวณโมซี เป็นต้น และในนินิบาตบุพพบทพหุพหิสมาส เช่น อสโม, อปฺปฏิปกฺคโล, อปฺตฺตโก, อเหตุโก, อสฺวาสา, อวฺภูโก และ อภิกฺขุโก เป็นต้น

นินบาต : การปฏิเสธ มี ๒ อย่าง

(๑) **ปสขชปฏิเสธ** การปฏิเสธอรรถของสิ่งที่ถูกปฏิเสธนั้น ได้แก่ การปฏิเสธกิริยา เช่น อสุริยปสสา ราชทารา (มเหสีไม่เห็นพระอาทิตย์) เป็นต้น คำว่า “อสุริยปสสา” มาจากกรุปวิเคราะห์ว่า “สุริย น ปสสนตติ อสุริย-ปสสา”. นศัพท์ปฏิเสธกิริยาว่า “น ปสสนตติ” ย่อมไม่เห็น

(๒) **ปริยทาสปฏิเสธ** การปฏิเสธสิ่งซึ่งคล้ายคลึงกับสิ่งที่ถูกปฏิเสธนั้น ได้แก่ การปฏิเสธนาม เช่น อพราหฺมณ โฉไม่ใช่อพราหฺมณ, อมฺหุส โฉไม่ใช่มนุษย์ เป็นต้น

นินบาต มีอรรถ ๔ อย่าง คือ

(๑) **สทิสตต** นินบาตมีอรรถว่าเหมือน เช่น น พราหฺมณ โฉ อพราหฺมณ. แปลว่า อ.พราหฺมณ โฉไม่ใช่อพราหฺมณ (ผู้ไม่ใช่พราหฺมณ, ผู้เหมือนกับพราหฺมณ) มีบาลีว่า อพราหฺมณโฉติ พราหฺมณสทิสโต วุตตํ โหติ. แปลว่า มีคำอธิบายว่า บทว่า อพราหฺมณ โฉได้แก่ผู้เหมือนพราหฺมณ ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อพราหฺมณ” เป็นผู้คล้ายกับพราหฺมณ แต่ไม่ใช่พราหฺมณ ฉะนั้น นินบาตที่ปฏิเสธในบทว่า “อพราหฺมณ” นี้ จึงมีอรรถ “สทิส” แปลว่า เหมือน, คล้าย, ใกล้เคียง

(๒) **อณตต** นินบาตมีอรรถว่าอื่น เช่น น พยาทตา โฉ พยาทตา. แปลว่า อ.ธรรม ท. อันเป็นพยากต ไม่ใช่ชื่ออพยากต (ธรรมอันอื่นจากกุศลและอกุศล, อพยากตธรรม) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อพยากต” เป็นธรรมที่อื่นหรือนอกเหนือจากกุศลธรรมและอกุศลธรรมที่ไม่ใช่พยากตธรรม ฉะนั้น นินบาตที่ปฏิเสธในบทว่า “อพยากต” นี้ จึงมีอรรถ “อณต” แปลว่า อื่น, นอกเหนือ

(๓) **วิรุทตต** นินบาตมีอรรถว่าตรงกันข้าม เช่น น กุสลา โฉ อกุสลา. แปลว่า อ.กุสลา ท. ไม่ใช่ ชื่อออกุสลา (ธรรมอันตรงกันข้ามกับกุศล, อกุศลธรรม) มีบาลีว่า “กุสลาปฏิปทยาติ อตโต. แปลว่า อ.อธิบายว่า ธรรมอันเป็นปฏิปักษ์ต่อกุศล หรือธรรมอันตรงกันข้ามกับกุศล ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อกุสลา” ไม่ใช่กุศล หรือตรงกันข้ามกับกุศล ฉะนั้น นินบาตในบทว่า “อกุสลา” นี้ จึงมีอรรถ “วิรุท” แปลว่า ตรงกันข้าม, ปฏิปักษ์

(๔) **ปสขชปฏิเสธ** นินบาตมีอรรถกล่าวปฏิเสธกิริยา เช่น น กตฺวา โฉ ออกตฺวา. แปลว่า กระทำแล้ว ห้ามได้ ชื่ออออกตฺวา (ไม่กระทำแล้ว), น อุปวาโท โฉ อปฺวาโท. แปลว่า อ.การว่าร้าย ห้ามได้ ชื่อออปฺวาท (การไม่ว่าร้าย) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ออกตฺวา” ไม่กระทำแล้ว นินบาตทำหน้าที่ปฏิเสธกิริยา คือ กตฺวา คำว่า กิริยา ในที่นี้ หมายถึงถึงกิริยาอาการทั้งหมด ไม่เฉพาะเจาะจงว่าศัพท์นั้น จะเป็นกิริยาศัพท์หรือไม่ก็ตาม ฉะนั้น นินบาต ในบทว่า “อปฺวาโท” การไม่ว่าร้าย จึงจัดเป็นการปฏิเสธกิริยา คือ อปฺวาโท การว่าร้าย ด้วยเหมือนกัน

สมาส ว่าโดยอรรถ มี ๔ ประการ

(๑) **บุพพทตตประธานสมาส** คือ สมาสที่มีอรรถของบทหน้าเป็นประธาน ได้แก่ อัพยยิวาสมาส

(๒) **อุตฺตรทตตประธานสมาส** คือ สมาสที่มีอรรถของบทหลังเป็นประธาน ได้แก่ กัมมธารยสมาส, ทิคฺสมาส และตฺปฺริสสมาส

(๓) **อุภยปทตตปธานสมาส** คือ สมาสที่มีอรรถของบททั้งสองเป็นประธาน ได้แก่ ทวันทสมาส

(๔) **อณฺณปทตตปธานสมาส** คือ สมาสที่มีอรรถของบทอื่นเป็นประธาน ได้แก่ พุพฺพพิหิสสมาส

วิ. น พฺราหฺมโณ อพฺราหฺมโณ. (น + พฺราหฺมณ) (๑.สทิสตฺถ = อรรถเหมือน)

อ.พฺราหฺมณฺ ไม้ใช้ ชื่อว่าอพฺราหฺมณ. (ผู้ไม่ใช่พฺราหฺมณฺ, ผู้เหมือนกับพฺราหฺมณฺ)

ทำตัวรูป น พฺราหฺมโณ อพฺราหฺมโณ	ศัพท์เดิมคือ	= น + พฺราหฺมณ
หลัง นนิบาต ลง สิปฺฐมาวิภตฺติ	น + สิ, พฺราหฺมณ	= ลิงฺคตฺถ ป ^๐ มา.
หลังจากนิบาต ลบ สิวิภตฺติ	น + สิ , พฺราหฺมณ	= สพุพาสมาวุโสปสฺสคฺคฺนิปาตาทิหิ จ.
หลัง พฺราหฺมณ ลง สิปฺฐมาวิภตฺติ	น, พฺราหฺมณ + สิ	= ลิงฺคตฺถ ป ^๐ มา.
หลังจากอาการันต์ แผลง สิ เป็น โอ	น, พฺราหฺมณ + สิ → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ ฌ ออกจากสระ อ	น, พฺราหฺมณฺ อ + โอ	= ปุพฺพมโห ^๑ ตมสฺสรฺ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	น, พฺราหฺมณฺ ๕ + โอ	= สรโลโปมาเทสฺสปฺจฺจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ฌ ไปประกอบกับสระ โอ	น, พฺราหฺมโณ	= นเย ปรํ ยุตฺเต.
พฺราหฺมโณ อ.พฺราหฺมณฺ น ไม้ใช้ อติ อตฺถ ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อกัมมธารยสมาส	นพฺราหฺมโณ	= ทฺวิปเท ตฺลฺยาธิกรณเณ กมฺมธารโย.
ตั้งเป็นยุตต์ตตสมาส	นพฺราหฺมโณ	= นามานํ สฺมาโส ยุตฺตตฺโถ.
ลบวิภตฺติ	นพฺราหฺมณ + สิ	= เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	นพฺราหฺมณ	= ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส.
ตั้งกัมมธารยสมาสชื่อตปฺปฺริสฺสสมาส	นพฺราหฺมณ	= อฺอุเก ตปฺปฺริสฺสา.
เพราะพยัญชนะหลัง แผลง น เป็น อ	น → อ พฺราหฺมณ	= อตฺตํ นสฺส ตปฺปฺริสฺเส.
ตั้ง อพฺราหฺมณ เป็นนาม	อพฺราหฺมณ	= ตฺทฺริตฺสฺมาสฺกิตกา นามํวาท
หลัง อพฺราหฺมณ ลง สิปฺฐมาวิภตฺติ	อพฺราหฺมณ + สิ	= ลิงฺคตฺถ ป ^๐ มา.
หลังจากอาการันต์ แผลง สิ เป็น โอ	อพฺราหฺมณ + สิ → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ ฌ ออกจากสระ อ	อพฺราหฺมณฺ อ + โอ	= ปุพฺพมโห ^๑ ตมสฺสรฺ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	อพฺราหฺมณฺ ๕ + โอ	= สรโลโปมาเทสฺสปฺจฺจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ฌ ไปประกอบกับสระ โอ	อพฺราหฺมโณ	= นเย ปรํ ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **อพฺราหฺมโณ**. (ผู้ไม่ใช่พฺราหฺมณฺ, ผู้เหมือนกับพฺราหฺมณฺ)

ตัวอย่างที่เป็น นนิบาตบุพพท กัมมธารยสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “อพฺราหฺมโณ” มีดังนี้

วิ. น มนุสฺโส อมฺนุสฺโส. (น + มนุสฺส)

อ.มนุสฺย ไม้ใช้ ชื่อว่าอมฺนุสฺส. (ผู้ไม่ใช่มนุสฺย, ผู้เหมือนมนุสฺย, อมนุสฺย)

- วิ. น สมโณ อสฺสมโณ. (น + สมณ)
อ.พระสมณะ ไม่ใช่ ชื่อว่าอสฺสมณ. (ผู้ไม่ใช่พระสมณะ, ผู้เหมือนพระสมณะ)
- วิ. น พุยากตา อพฺยากตา. (น + พุยากต) (๒.อณฺตตฺต = อรรถอื่น)
อ.ธรรมอันถูกกล่าวโดยความเป็นกุศลและอกุศล ท. ไม่ใช่ ชื่อว่าอพฺยากต. (ธรรมอันอื่นจากกุศลและอกุศล)
- วิ. น สกิลฺญา อสฺกิลฺญา. (น + สกิลฺญา)
อ.ธรรมอันเศร้าหมอง ท. ไม่ใช่ ชื่อว่าอสฺกิลฺญา. (ธรรมอันไม่เศร้าหมอง, ธรรมอันอื่นจากธรรมอันเศร้าหมอง)
- วิ. น ปริยาปนฺนา อปริยาปนฺนา. (น + ปริยาปนฺน) ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน ๑
อ.ธรรมอันนับเนื่องแล้ว ท. ไม่ใช่ ชื่อว่าอปริยาปนฺน. (ธรรมอันไม่นับเนื่อง, ธรรมอันอื่นจากปรีชาปັນนธรรม)
- วิ. น กุสลา อกุสลา. (น + กุสล) (๓.วิรุทฺตตฺต = อรรถตรงกันข้าม)
อ.กุศล ท. ไม่ใช่ ชื่อว่าอกุสล. (อกุศล, ธรรมอันตรงกันข้ามกับกุศล)
- วิ. น โลโก อโลโก. (น + โลภ)
อ.ความโลภ ไม่ใช่ ชื่อว่าอโลภ. (ความไม่โลภ, ธรรมอันตรงกันข้ามกับโลภะ, อโลภะ)
- วิ. น มิตฺโต อมิตฺโต. (น + มิตต)
อ.มิตร ไม่ใช่ ชื่อว่าอมิตต. (ไม่ใช่มิตร, ผู้ตรงกันข้ามกับมิตร, ศัตรู)
- วิ. น กตฺวา อกตฺวา. (น + กตฺวา) (๔.ปสฺซชฺชปฺปฏิเสธ = ปฏิเสธกิริยา)
กระทำแล้ว ไม่ใช่ ชื่อว่าอกตฺวา. (ไม่กระทำแล้ว)
- วิ. น กาทฺน อกาทฺน. (น + กาทฺน)
กระทำแล้ว ไม่ใช่ ชื่อว่าอกาทฺน. (ไม่กระทำแล้ว)
- วิ. น กโรนฺโต อกรอนฺโต. (น + กรอนฺต)
กระทำอยู่ ไม่ใช่ ชื่อว่าอกโรนฺโต. (ไม่กระทำอยู่, เมื่อไม่กระทำ)

๓๔๕. สเร อนุ.

สเร ในเพราะสระ ปเร อันเป็นเบื้องหลัง **ตปฺปฺริเส** ในตปฺปฺริสสมาส **อนุ** อ.การแปลงเป็น อนุ **นสฺส** แห่ง นินบาต **โหติ** ย่อมมี.

(เพราะสระหลัง ในตปฺปฺริสสมาส แปลง นินบาต เป็น อนุ)

สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น **อาเทศวิริสูตร**.

- วิ. น อสฺโส อนสฺโส. (น + อสฺส)
อ.ม้า ไม่ใช่ ชื่อว่าอนสฺส. (ไม่ใช่ม้า, เหมือนม้า)

ทำตัวรูป น อสฺโส อนสฺโส	ศัพท์เดิมคือ	= น + อสฺส
หลัง นินบาต ลง สิบฐมาวิวัตติ	น + สฺ, อสฺส	= ลิงคฺเต ป ^๐ มา.

หลังจากนิบาต ลบ สิวัดติ	น + สฺ, อสฺ	= สพฺพาสมาวุโสปสฺสคฺคฺนิปาตาทีหิ จ.
หลัง อสฺส ลง สิปฺฐฺมาวิวัตติ	น, อสฺส + สฺ	= ลิงฺคตฺเต ปโม.
หลังจากอการันต์ แปลง สฺ เป็น โอ	น, อสฺส + สฺ → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ สฺ ออกจากสระ อ	น, อสฺสฺ อ + โอ	= ปุพฺพมโร ตมฺสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	น, อสฺสฺ ๒ + โอ	= สรโลโปมาเทสฺปฺจฺจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ สฺ ไปประกอบกับสระ โอ	น, อสฺโส	= นเย ปรี ยุตเต.
อสฺโส อ.ม้า น ไม่ใช่ อิติ อุตเต ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อกัมมธรรายสมาส	นอสฺโส	= ทฺวิเป ตฺตุยาธิกรณ กมฺมธรรโย.
ตั้งเป็นยุตต์ตตสมาส	นอสฺโส	= นามานํ สฺมาโส ยุตฺตฺโต.
ลบวิวัตติ	นอสฺส + สฺ	= เตสํ วิวัตติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	นอสฺส	= ปกติ จสฺส สฺรณฺตสฺส.
ตั้งกัมมธรรายสมาสชื่อตปฺปฺริสฺสมาส	นอสฺส	= อุเก ตปฺปฺริสา.
เพราะสระหลัง แปลง น เป็น อนุ	น → อนุ อสฺส	= สเร อนุ.
นำพยัญชนะ อนุ ไปประกอบกับสระ อ	อนสฺส	= นเย ปรี ยุตเต.
ตั้ง อนสฺส เป็นนาม	อนสฺส	= ตฺทฺริตฺตสมาสกิตฺตา นามวาท
หลัง อนสฺส ลง สิปฺฐฺมาวิวัตติ	อนสฺส + สฺ	= ลิงฺคตฺเต ปโม.
หลังจากอการันต์ แปลง สฺ เป็น โอ	อนสฺส + สฺ → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ สฺ ออกจากสระ อ	อนสฺสฺ อ + โอ	= ปุพฺพมโร ตมฺสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	อนสฺสฺ ๒ + โอ	= สรโลโปมาเทสฺปฺจฺจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ สฺ ไปประกอบกับสระ โอ	อนสฺโส	= นเย ปรี ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **อนสฺโส**. (ไม่ใช่ม้า, เหมือนม้า)

ตัวอย่างที่เป็น นนิบาตบุพพท กัมมธรรายสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “อนสฺโส” มีดังนี้

- วิ. น อริโย อนริโย. (น + อริย)
 อ.อริยะ ไม่ใช่ ชื่อว่าอนริย. (ไม่ใช่พระอริยะ)
- วิ. น อีสฺสโร อนีสฺสโร. (น + อีสฺสร)
 อ.ผู้เป็นใหญ่ ไม่ใช่ ชื่อว่าอนีสฺสร. (ไม่ใช่ผู้เป็นใหญ่)
- วิ. น อิญฺโ อิญฺโ. (น + อิญฺ)
 อ.สิ่งที่น่าปรารถนา ไม่ใช่ ชื่อว่าอิญฺ. (สิ่งที่ไม่น่าปรารถนา, อิญฺฐารมณํ)
- วิ. น อุปฺวาโท อนุปฺวาโท. (น + อุปฺวาท)
 อ.การว่าร้าย ไม่ใช่ ชื่อว่าอนุปฺวาท. (การไม่ว่าร้าย)

- วิ. น อาทาย อนาคตาย. (น + อาทาย)
 ถือเอาแล้ว ไม่ใช่ ชื่อว่าอนาคตาย. (ไม่ถือเอาแล้ว)
 วิ. น โอลิเกตวา อนาคตวา. (น + โอลิเกตวา)
 แลดูแล้ว ไม่ใช่ ชื่อว่าอนาคตวา. (ไม่แลดูแล้ว)

๔.๒.๘ กุบุพพท กัมมชารยสมาส

๓๔๖. กท กุสส.

สเร ในเพราะสระ **ประ** อันเป็นเบื้องหลัง **ตปุริสเส** ในตปุริสสมาส **กท** อ.การแปลงเป็น **กท กุสส** แห่งก
 นิบาต **โทติ** ย่อมมี.

(เพราะสระหลัง ในตปุริสสมาส แปลง กุนิบาตเป็น กท)
 สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น **อาเทศวิริสูตร**.

- วิ. กุจจิตมนน กทนน. (ก + อนน)
 อ.ข้าว อันนำเกลียด ชื่อว่ากทนน. (ข้าวอันนำเกลียด)

ทำตัวรูป กุจจิตมนน กทนน	ศัพท์เดิมคือ	= ก + อนน
หลัง กุนิบาต ลง สิปฐมาวิรัตติ	ก + ส, อนน	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากนิบาต ลง สิปฐมาวิรัตติ	ก + ส, อนน	= สพพาสมาวุโสปลคคณิปาตาทิหิ จ.
หลัง อนน ลง สิปฐมาวิรัตติ	ก, อนน + ส	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากอการันต์ แปลง ส เป็น อ	ก, อนน + ส → อ	= ส.
แยกพยัญชนะ นุ ออกจากสระ อ	ก, อนนุ อ + อ	= ปุพพมโเชื้อตมสสรุ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ก, อนนุ ๘ + อ	= สรโลโปมาเทศปุจจุยาทิมุหิฯ
นำพยัญชนะ นุ ไปประกอบกับสระ อ	ก, อนนุ	= นเย ปรี ยุตเต.
อนนุ อ.ข้าว กุจจิต อันนำเกลียด อติ อตเถ ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อกัมมชารยสมาส	กอนนุ	= ทวิปเท ตุลยาธิกรณ กมมชารโย.
ตั้งเป็นยัตตตตสมาส	กอนนุ	= นามานุ สมาส ยุตตตโต.
ลงวิรัตติ	กอนนุ + ส	= เตส วิรัตติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	กอนนุ	= ปกติ จสส สรณตสส.
ตั้งกัมมชารยสมาสชื่อตปุริสสมาส	กอนนุ	= อุมา ตปุริสสา.
เพราะสระหลัง แปลง ก เป็น กท	ก → กท อนน	= กท กุสส.

นำพยัญชนะ ฑ ไปประกอบกับสระ อ	กทหน	= นเย ปรึ ยุตเต.
ตั้ง กทหน เป็นนาม	กทหน	= ตทฐิตสมาสกิตกา นามวาท
หลัง กทหน ลง สิปฐมาวิริตติ	กทหน + สิ	= ลิงคตฺเต ปมา.
หลังจากอการันต์ แปลง สิ เป็น อ	กทหน + สิ → อ	= สิ.
แยกพยัญชนะ ฑ ออกจากสระ อ	กทหนุ อ + อ	= ปุพพมโร ตมสสรุ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	กทหนุ ฐ + อ	= สรโลโปมาเทสปปุจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ฑ ไปประกอบกับสระ อ	กทหนุ	= นเย ปรึ ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น กทหนุ. (ข้าวนำเกลียด)

ตัวอย่างที่เป็น กุบุพพท กัมมธรรยสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “กทหนุ” มีดังนี้

- วิ. กุจฺฉิตมสน กทสน. (กุ + อสน) (เพราะสระหลัง แปลง กุ เป็น กท = กท กุสฺส)
 อ.อาหาร อันนำเกลียด ชื่อว่ากทสน. (อาหารอันนำเกลียด)

ตัวอย่างที่เป็น กุบุพพท กัมมธรรยสมาส แต่ไม่ต้องแปลง คุนิบาต เป็น กท เพราะบทว่า “สเร” ห้ามไว้ มีดังนี้

- วิ. กุจฺฉิตา ทารา กุทารา. (กุ + ทาร)
 อ.ภรรยา ท. ผู้นำเกลียด ชื่อว่ากุทาร. (ภรรยาผู้นำเกลียด, ภรรยาไม่ดี)
- วิ. กุจฺฉิตา ปุตฺตา กุปุตฺตา. (กุ + ปุตฺต)
 อ.บุตร ท. ผู้นำเกลียด ชื่อว่ากุปุตฺต. (บุตรผู้นำเกลียด, บุตรไม่ดี)
- วิ. กุจฺฉิตา ทาสา กุทาสา. (กุ + ทาส)
 อ.ทาส ท. ผู้นำเกลียด ชื่อว่ากุทาส. (ทาสผู้นำเกลียด, ทาสไม่ดี)
- วิ. กุจฺฉิตา ทิมฺหิ กุทิมฺหิ. (กุ + ทิมฺหิ)
 อ.ทิมฺหิ อันนำเกลียด ชื่อว่ากุทิมฺหิ. (ความเห็นอันนำเกลียด, มิจนาทิมฺหิ)

๓๕๗. กา'ปฺปตฺเตสุ จ.

ตปฺปฺริเส ในตปฺปฺริสสมาส กา อ.การแปลงเป็น กา กุสฺส แห่งคุนิบาต วตฺตมานสฺส อันเป็นไปอยู่
 อปฺปตฺเตสุ ในอรรถน้อย ท. โหติ ย่อมมี จ ด้วย.

(ในตปฺปฺริสสมาส แปลง คุนิบาตที่มีอรรถว่าน้อย เป็น กา)

สูตรนี้มี ๓ บท คือ กา, อปฺปตฺเตสุ, จ. เป็น อาเทสวิธีสูตร. จศัพท์ : มีอรรถ อหุทฺตฺตฺน ดังบทว่า “กุสฺส”
 มาไว้ในสูตรนี้. ด้วยการแสดงเป็นพหูพจน์ว่า “อปฺปตฺเตสุ” สามารถแปลง คุนิบาตที่มีอรรถว่า “กุจฺฉิต (นำเกลียด)”
 เป็น กา ได้ เช่น กาบฺริโส, กุปฺริโส (กุ+ปฺริส) บุรุษผู้นำเกลียด เป็นต้น

- วิ. อปุปกั ลวณ กาลวณ. (ก + ลวณ)
 อ.เกลื่อน อันน้อย ชื่อว่ากาลวณ. (เกลื่อนน้อย)

ทำตัวรูป อปุปกั ลวณ กาลวณ	ศัพท์เดิมคือ	= ก + ลวณ
หลัง ภูนิบาท ลง สิปฐมาวิรัตติ	ก + สี, ลวณ	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากนิบาท ลบ สิวรัตติ	ก + สี, ลวณ	= สหพาสมาวุโสปลศคคินิปาตาฯ
หลัง ลวณ ลง สิปฐมาวิรัตติ	ก, ลวณ + สี	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากอการันต์ แปลง สี เป็น อ	ก, ลวณ + สี → อ	= สี.
แยกพยัญชนะ ฌ ออกจากสระ อ	ก, ลวณ อ + อ	= ปุพพมโธ ^๑ ตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ก, ลวณ ๕ + อ	= สรโลโปมาเทสบุจฺจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ฌ ไปประกอบกับสระ อ	ก, ลวณ	= นเย ปรี ฺยุตเต.
ลวณ อ.เกลื่อน อปุปกั อันน้อย อิติ อตเถ ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อกัมมธรรยสมาส	กุลวณ	= ทวิปเท ตฺลยาธิกรณ กมฺมธโร.
ตั้งเป็นยุตตตตตสมาส	กุลวณ	= นามานํ สมาส ฺยุตตตโต.
ลบวิรัตติ	กุลวณ + สี	= เตสํ วิมตฺติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	กุลวณ	= ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส.
แปลง ภูนิบาทที่มีอรรถว่าน้อย เป็น กา	ก → กา ลวณ	= กาปุตฺเตสุ จ.
ตั้งกัมมธรรยสมาสชื่อตปุริสสมาส	กาลวณ	= อุณา ตปุริสา.
ตั้ง กาลวณ เป็นนาม	กาลวณ	= ตฺตฺติตสมาสกิตกา นามวํฯ
หลัง กาลวณ ลง สิปฐมาวิรัตติ	กาลวณ + สี	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากอการันต์ แปลง สี เป็น อ	กาลวณ + สี → อ	= สี.
แยกพยัญชนะ ฌ ออกจากสระ อ	กาลวณ อ + อ	= ปุพพมโธ ^๑ ตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	กาลวณ ๕ + อ	= สรโลโปมาเทสบุจฺจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ฌ ไปประกอบกับสระ อ	กาลวณ	= นเย ปรี ฺยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **กาลวณ**. (เกลื่อนน้อย)

ตัวอย่างที่เป็น กุบุพพท กัมมธรรยสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “กาลวณ” มีดังนี้

- วิ. อปุปกั ปุบุฝ กาบุบุฝ. (ก + ปุบุฝ)
 อ.ดอกไม้น้อย ชื่อว่ากาบุบุฝ. (ดอกไม้น้อย)
- วิ. กุจุลิต ปุริโส กาบุริโส, กุบุริโส วา. (ก + ปุริส)
 อ.บุรุษ ผู้นำเกลียด ชื่อว่ากาบุริส, เป็น กุบุริส บ้าง. (บุรุษผู้นำเกลียด)

๔.๒.๙ ปาทิบุพพบท กัมมธรรยสมาส

วิ. ปธานํ วจนํ ปาวจนํ. (ป + วจน)

อ.คำพูด อันเป็นประธาน ชื่อว่าปาวจน. (คำพูดอันเป็นประธาน, ปาพจน์, พระพุทธรพจน์)

ทำตัวรูป ปธานํ วจนํ ปาวจนํ	ศัพท์เดิมคือ	= ป + วจน
หลัง ปอุปลัค ลง สิปฐมาวีวัตติ	ป + สิ, วจน	= ลิงคตเถ ป [ิ] มา.
หลังจากอุปลัค ลง สิวิวัตติ	ป + สฺสิ, วจน	= สพพาสมาวุโสปลศคคินิปาตาทีหิ จ.
หลัง วจน ลง สิปฐมาวีวัตติ	ป, วจน + สิ	= ลิงคตเถ ป [ิ] มา.
หลังจากอการันต์ แปลง สิ เป็น อ	ป, วจน + สิ → อ	= สฺสิ.
แยกพยัญชนะ ญ ออกจากสระ อ	ป, วจนุ อ + อ	= ปุพพมโร [ิ] ตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ป, วจนุ ๕ + อ	= สโรโลโปมาเทสปปุจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ญ ไปประกอบกับสระ อ	ป, วจนํ	= นเย ปรี ยุตเต.
วจนํ อ.คำพูด ปธานํ อันเป็นประธาน อิติ อตเถ ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อกัมมธรรยสมาส	ปวจนํ	= ทวิเปท ตุลยาธิกรณณ กมฺมธรรโย.
ตั้งเป็นยุตตัตถสสมาส	ปวจนํ	= นามานํ สมาสโย ยุตตโต.
ลบริวัตติ	ปวจน + สฺสิ	= เตสํ วิวตฺติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	ปวจน	= ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส.
แยกพยัญชนะ ปุ ออกจากสระ อ	ปุ อ วจน	= ปุพพมโร [ิ] ตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ทิมะ อ เป็น อา ท่ามกลางสมาส	ปุ อ → อา วจน	= กฺวจาทิมชฺฌตฺตรานํ ทิมฺรสฺสาฯ
นำพยัญชนะ ปุ ไปประกอบกับสระ อา	ปาวจน	= นเย ปรี ยุตเต.
ตั้งกัมมธรรยสมาสชื่อตปฺปฺริสสมาส	ปาวจน	= อฺเถ ตปฺปฺริสสา.
ตั้ง ปาวจน เป็นนาม	ปาวจน	= ตทฺธิตสฺมาสกิตฺทา นามวาท
หลัง ปาวจน ลง สิปฐมาวีวัตติ	ปาวจน + สิ	= ลิงคตเถ ป [ิ] มา.
หลังจากอการันต์ แปลง สิ เป็น อ	ปาวจน + สิ → อ	= สฺสิ.
แยกพยัญชนะ ญ ออกจากสระ อ	ปาวจนุ อ + อ	= ปุพพมโร [ิ] ตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ปาวจนุ ๕ + อ	= สโรโลโปมาเทสปปุจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ญ ไปประกอบกับสระ อ	ปาวจนํ	= นเย ปรี ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **ปาวจนํ**. (คำพูดอันเป็นประธาน, ปาพจน์, พระพุทธรพจน์)

ตัวอย่างที่เป็น ปาทีปพพท กัมมธารยสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “ปาวจณ” มีดังนี้

- วิ. ภูสั วฑุชั ปวฑุชั, สรีรึ. (ป + วฑุช)
- อ.ร่างกาย อันใหญ่โต ยิ่ง ชื่อว่าปวฑุช. (ใหญ่โตยิ่ง)
- วิ. สม่ สมุมา วา อาธานั สมารานั. (ส + อาธาน)
- อ.การตั้งไว้ สม่่าเสมอ หรือด้วยดี ชื่อว่าสมาราน. (การตั้งไว้สม่่าเสมอหรือการตั้งไว้ด้วยดี)
- วิ. วิวิธา มติ วิมติ. (วิ + มติ)
- อ.ความรู้ อันมีอย่างต่างๆ ชื่อว่าวิมติ. (ความรู้อันมีอย่างต่างๆ, ความสงสัย)
- วิ. วิวิโร กปะโป วิกปะโป. (วิ + กปะโป)
- อ.การทำ อันมีอย่างต่างๆ ชื่อว่าวิกปะโป. (การทำหลายอย่าง)
- วิ. วิสิฏฐั กปะโป วิกปะโป. (วิ + กปะโป)
- อ.การทำ อันพิเศษ ชื่อว่าวิกปะโป. (การทำพิเศษ)
- วิ. อธิโก เทโว อติเทโว. (อติ + เทว)
- อ.เทวดา ผู้ยิ่ง ชื่อว่าอติเทว. (เทวดาผู้ยิ่งกว่าเทวดาองค์อื่น)
- วิ. อธิโก เทโว อธิเทโว. (อธิ + เทว)
- อ.เทวดา ผู้ยิ่ง ชื่อว่าอธิเทว. (เทวดาผู้ยิ่งกว่าเทวดาองค์อื่น)
- วิ. อธิกั สีสลั อธิสีสลั. (อธิ + สีสล)
- อ.ศีล อันยิ่ง ชื่อว่าอธิสีสล. (ศีลอันยิ่ง, อธิศีล)
- วิ. สุนุทโร คนุโร สุนุคนุโร. (สุ + คนุโร)
- อ.กลิ่น อันดี ชื่อว่าสุนุคนุโร. (กลิ่นดี, กลิ่นหอม)
- วิ. กุจฉิตโต คนุโร ทุกุคนุโร. (ทุ + คนุโร)
- อ.กลิ่น อันน่าเกลียด ชื่อว่าทุกุคนุโร. (กลิ่นอันน่าเกลียด, กลิ่นเหม็น)
- วิ. โสภณั กตั สุกตั. (สุ + กต)
- อ.กรรมอันบุคคลกระทำแล้ว อันงาม ชื่อว่าสุกต. (กรรมที่บุคคลทำดี, กุศล)
- วิ. อโสภณั กตั ทุกุกฏั. (ทุ + กต)
- อ.กรรมอันบุคคลกระทำแล้ว อันไม่งาม ชื่อว่าทุกุกฏ. (กรรมที่บุคคลทำชั่ว, อาบัติทุกกฏ, บาป)

อยุตต์ตตสมาส

อุทาหรณ์ต่อไปนี้ ตั้งเป็นสมาส ด้วยการแบ่งสูตร(ทวิธากรณโยควิภาค)ว่า “นามานัน สมาส” ในสูตร “นามานัน สมาส อยุตต์ตตส” เพราะมีเนื้อความที่ไม่ประกอบกัน เป็น อยุตต์ตตสมาส มีดังนี้

วิ. น ปุนเคยยา อปุนเคยยา. (น + ปุนเคยยา)

อ.คาถา อันฎกสวดอีก ไม่ใช่ ชื่อว่าอปุนเคยยา. (อันไม่ฎกสวดอีก)

ทำตัวรูป น ปุนเคยยา **อปุนเคยยา**

ศัพท์เดิมคือ

= น + ปุนเคยยา

หลัง นินิบาท ลง สิปรูมาวิรัตติ

น + สิ, ปุนเคยยา

= ลิงคตเถ ป^๐มา.

หลังจากนิบาท ลง สิวิรัตติ

น + สิ, ปุนเคยยา

= สหุพาสมาวุโสปสคคณิปาตยา

หลัง ปุนเคยยา ลง สิปรูมาวิรัตติ

น, ปุนเคยยา + สิ

= ลิงคตเถ ป^๐มา.

ลง สิวิรัตติ

น, ปุนเคยยา + สิ

= เสสโต โลป คสิปิ.

(คาถา) อ.คาถา ปุนเคยยา อันฎกสวดอีก น ไม่ใช่ อติ อตเถ ในอรรถนี้

บทติดต่อกันและเป็นอยุตต์ตตสมาส

นปุนเคยยา

= “นามานัน สมาส” โยควิภาคใน...

ลงวิรัตติ

นปุนเคยยา + สิ

= เตส วิรัตติโย โลปา จ.

เป็นปกติ

นปุนเคยยา

= ปกติ จสส สรณตสส.

เพราะพยัญชนะ แปลง น เป็น อ

น → อ ปุนเคยยา

= “อตต นสส” โยควิภาคใน อตตฯ

ตั้ง อปุนเคยยา เป็นนาม

อปุนเคยยา

= ตทริตสมาสกิตกา นามวา

หลัง อปุนเคยยา ลง สิปรูมาวิรัตติ

อปุนเคยยา + สิ

= ลิงคตเถ ป^๐มา.

ลง สิวิรัตติ

อปุนเคยยา + สิ

= เสสโต โลป คสิปิ.

สำเร็จรูปเป็น **อปุนเคยยา**. (อันไม่ฎกสวดอีก)

ตัวอย่างที่เป็น อยุตต์ตตสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “อปุนเคยยา” มีดังนี้

วิ. น จนมุโลโลกิกานิ อจนมุโลโลกิกานิ, มุขานิ. (น + จนมุโลโลกิก)

อ.หน้า ท. อันแห่งนดูซึ่งพระจันทร์ ไม่ใช่ ชื่อว่าจนมุโลโลกิก. (หน้าที่ไม่แห่งนดูพระจันทร์)

วิ. น สหุโรชิ อสสุหุโรชิ, ปุคคโล. (น + สหุโรชิ)

อ.บุคคลผู้กินซึ่งเครื่องเช่น ไม่ใช่ ชื่อว่าอสสุหุโรชิ. (ผู้ไม่กินเครื่องเช่น)

วิ. น ลวณโฆชิ อลวณโฆชิ, ปุคคโล. (น + ลวณโฆชิ)

อ.บุคคลผู้กินซึ่งเกลือ ไม่ใช่ ชื่อว่าอลวณโฆชิ. (ผู้ไม่กินเกลือ)

วิ. ทิฏฐุ ปุพพนติ ทิฏฐุปุพโพ, ตถาคต. (ทิฏฐุ + ปุพพ) กัตตุรูป

ผู้เห็นแล้ว (ซึ่งพระตถาคต) ปุพพ ในกาลก่อน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทิฏฐุ^๐ ปุพพ. (ผู้เคยเห็นแล้ว)

ทำตัวรูป ทิฏฐิโจ ปุพฺพนฺติ ทิฏฐิปุพฺโพ	ศัพท์เดิมคือ	= ทิฏฐิ° + ปุพฺพ
หลัง ทิฏฐิ° ลง สิปฺฐมาวิภัตติ	ทิฏฐิ° + สิ, ปุพฺพ	= ลิงคฺตฺเถ ป°มา.
หลังจากอาการันต์ แผลง สิ เป็น โอ	ทิฏฐิ° + สิ → โอ, ปุพฺพ	= โส.
แยกพยัญชนะ °. ออกจากสระ อ	ทิฏฐิ° อ + โอ, ปุพฺพ	= ปุพฺพมโร° ตมฺสฺสร° สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ทิฏฐิ° ๕ + โอ, ปุพฺพ	= สรโลโปมาเทสฺปฺจฺจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ °. ไปประกอบกับสระ โอ	ทิฏฐิ°, ปุพฺพ	= นเย ปฺรํ ยุตฺเต.
หลัง ปุพฺพ ลง อวิภัตติในอรรดสฺตฺตมี	ทิฏฐิ°, ปุพฺพ + อํ	= ตติยาสตฺตมีนญจ.
แยกพยัญชนะ พุ ออกจากสระ อ	ทิฏฐิ°, ปุพฺพ อ + อํ	= ปุพฺพมโร° ตมฺสฺสร° สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ทิฏฐิ°, ปุพฺพ ๕ + อํ	= สรโลโปมาเทสฺปฺจฺจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ พุ ไปประกอบกับสระ อ	ทิฏฐิ°, ปุพฺพ	= นเย ปฺรํ ยุตฺเต.
ทิฏฐิ° ผู้เห็นแล้ว (ตถาคต) ซึ่งพระตถาคต ปุพฺพ ในกาลก่อน อิติ อตฺเถ ในอรรณนี		
บทติดต่อกันและเป็นอิตฺตตฺตสมาส	ทิฏฐิ° ปุพฺพ	= “นามานํ สมาส” โยควิภาคฺเใน...
ลวิภัตติทั้งหลาย	ทิฏฐิ° + สิ, ปุพฺพ + ๕	= เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	ทิฏฐิ° ปุพฺพ	= ปกติ จสฺส สรณฺตฺสฺส.
ตั้ง ทิฏฐิ° ปุพฺพ เป็นนาม	ทิฏฐิ° ปุพฺพ	= ตทฺธิตฺตสมาสกิตฺกา นามวํฯ
หลัง ทิฏฐิ° ปุพฺพ ลง สิปฺฐมาวิภัตติ	ทิฏฐิ° ปุพฺพ + สิ	= ลิงคฺตฺเถ ป°มา.
หลังจากอาการันต์ แผลง สิ เป็น โอ	ทิฏฐิ° ปุพฺพ + สิ → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ พุ ออกจากสระ อ	ทิฏฐิ° ปุพฺพ อ + โอ	= ปุพฺพมโร° ตมฺสฺสร° สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ทิฏฐิ° ปุพฺพ ๕ + โอ	= สรโลโปมาเทสฺปฺจฺจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ พุ ไปประกอบกับสระ โอ	ทิฏฐิ° ปุพฺพ	= นเย ปฺรํ ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **ทิฏฐิ° ปุพฺโพ**. (ผู้เคยเห็นแล้ว)

ตัวอย่างที่เป็น อิตฺตตฺตสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “ทิฏฐิ° ปุพฺโพ” มีดังนี้

วิ. สฺสฺโต ปุพฺพนฺติ สฺสฺตฺปุพฺโพ รมฺม. (สฺสฺ + ปุพฺพ)

ผู้ฟังแล้ว ซึ่งธรรม ในกาลก่อน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสฺสฺตฺปุพฺพ. (ผู้เคยฟังแล้ว)

วิ. คฺคฺโต ปุพฺพนฺติ คคฺตฺปุพฺโพ มคฺค. (คคฺ + ปุพฺพ)

ผู้ไปแล้ว สู่หนทาง ในกาลก่อน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าคคฺตฺปุพฺพ. (ผู้เคยไปแล้ว)

วิ. ทิฏฐิ° ปุพฺพนฺติ ทิฏฐิ° ปุพฺพาทฺเวทา เตน. (ทิฏฐิ° + ปุพฺพ) กัมมรูป

อ.เทวดา ท. อันบุคคลนั้น เห็นแล้ว ในกาลก่อน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทิฏฐิ° ปุพฺพ. (ผู้อันเขาเคยเห็นแล้ว)

๔.๓ ทิคุสมาส

กัมมธรรายสมาสที่มีสังขยาอยู่หน้า ชื่อว่าทิคุสมาส มีวิเคราะห์ว่า “เทว คาโว **ทิคุ**, ทิคุ วิยาติ **ทิคุ**”. อ.วัจ ท. สองตัว ชื่อว่าทิคุ, อ.สมาสใด เหมือนทิคุศัพท์ เพราะเหตุนี้ อ.สมาสนั้น ชื่อว่าทิคุ. หรือวิเคราะห์ว่า “สงฺขยาปุพฺพตฺต-นฺปุสเกกตฺตสงฺขาเตหิ ทฺวิหิ ลกฺขณฺเหหิ คโต อวคโตติ **ทิคุ**”. ถูกรู้แล้ว ด้วยลักษณะ ท. สอง กล่าวคือ ความมีสังขยาอยู่หน้า และความเป็นนปุงสกลิงค์ เอกวจนะ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าทิคุ.(ทฺวิ+คฺมฺ+ฐ) วิเคราะห์อีกอย่างว่า “ทฺวิหิ ลกฺขณฺเหหิ คจฺจติ ปวตฺตติ **ทิคุ**”. ย่อมเป็นไป ด้วยลักษณะ ท. สอง เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าทิคุ. (ทฺวิ+คฺมฺ+ฐ) ฉะนั้น ทิคุสมาสนี้ ก็คือ กัมมธรรายสมาสนั้นเอง โดยมีลักษณะเหมือนกับกัมมธรรายสมาสทุกประการ แตกต่างตรงที่มีปกติสังขยา(จำนวน)อยู่หน้าเท่านั้น

ทิคุสมาส มี ๒ ประการ คือ

(๑) **สมาหารทิคุสมาส** คือ กัมมธรรายสมาสที่มีสังขยาอยู่หน้า รูปสำเร็จเป็นนปุงสกลิงค์ เอกวจนะแน่นอน เช่น “ตโย โลกา ติโลก” ศัพท์ว่า “ติ” เป็นสังขยา แปลว่า “สาม” และศัพท์ว่า “โลก” ศัพท์เดิมเป็นปุงลึงค์ แปลว่า “โลกที่อยู่อาศัย” เมื่อย่อเข้าเป็นสมาสมีรูปว่า “ติโลก” เป็นนการันต์ นปุงสกลิงค์ และต้องแจกปทมาลา เฉพาะวิภัตติ ฝ่ายเอกวจนะเท่านั้น

(๒) **อสมหารทิคุสมาส** คือ กัมมธรรายสมาสที่มีสังขยาอยู่หน้า รูปสำเร็จเป็นได้ทั้งเอกวจนะ และพหุวจนะ และเป็นลิงค์เดิมตามศัพท์หลัง คือศัพท์หลัง เดิมเป็นลิงค์อะไร ก็คงเป็นลิงค์นั้น ไม่ได้เปลี่ยนไป เช่น “เอโก ปุตฺโต เอกปุตฺโต” ศัพท์ว่า “เอก” เป็นสังขยา แปลว่า “หนึ่ง” และศัพท์ว่า “ปุตฺต” เป็นปุงลึงค์ รูปสำเร็จ ก็เป็นปุงลึงค์ตามเดิม และเป็นเอกวจนะ และอีกตัวอย่าง เช่น “ตโย ภวา ติภวา” รูปสำเร็จเป็นปุงลึงค์ พหุวจนะ

๓๔๘. สงฺขยา-ปุพฺพโท ทิคุ.

กัมมธรราย อ.กัมมธรรายสมาส **สงฺขยาปุพฺพโท** อันมีสังขยาอยู่หน้า **ทิคุ** มีชื่อว่าทิคุ **โหติ** ย่อมเป็น.

(ตั้งกัมมธรรายสมาสที่มีปกติสังขยาอยู่หน้า มีชื่อว่าทิคุสมาส)

สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น **สัตถุญฺญสูตร**.

ทำตัวรูป เทว คาโว ทิคุ	ศัพท์เดิมคือ	= ทฺวิ + โค
หลัง ทฺวิ ลง โยปฐฺมาวิภัตติ	ทฺวิ + โย, โค	= ลิงฺคตฺเต ป ^๐ มา.
เพราะโย แปลง ทฺวิ กับ โย เป็น เทว	ทฺวิ+โย → เทว, โค	= โยสุ ทฺวิหนํ เทว จ.
หลัง โค ลง โยปฐฺมาวิภัตติ	เทว, โค + โย	= ลิงฺคตฺเต ป ^๐ มา.
เพราะโย แปลง โอ ของ โค เป็น อว	เทว, คฺ โอ → อว + โย	= โยสุ จ.
หลังจากอวอาเทศ แปลง โย เป็น โอ	เทว, คฺ อว + โย → โอ	= ตฺตฺศัพท์โน ตโต โยโนโม ตฺ.
แยกพยัญชนะ ว ออกจากสระ อ	เทว, คฺ อว ว + โอ	= ปุพฺพมโร ตมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.

ลพบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	เทว, คฺ อาวฺ ๕+ โอ	= สรโลโปมาเทศปุจฉยาทิมหิฯ
นำพยัญชนะไปประกอบกับสระ	เทว, คาโว	= นเย ปรี ยุตฺเต.
คาโว อ.วั ท. เทว สองตัว อิติ อตฺเต ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อกัมมชารยสมาส	เทวคาโว	= ทฺวิปเท ตฺลยาธิกรณ กมฺมชารโย.
ตั้งเป็นยุดัตตสมาส	เทวคาโว	= นามานํ สมาสโย ยุตฺตโต.
ลปวิภัตติทั้งหลาย	ทฺวิ + โย, โค + โย	= เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	ทฺวิโค	= ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส.
แปลง ทฺวิ เป็น ทิ	ทฺวิ → ทิ, โค	= จศฺพํ ใน ทิเย ทฺวาปี จ.
รัสสะ โอ ของ โค เป็น อุ	ทิ, โค → คฺ	= สโร รสฺโส นปฺสเก.
ตั้งกัมมชารยสมาส ชื่อทิกฺสมาส	ทิกฺ	= สงฺขยาปฺพุโพ ทิกฺ.
ตั้งทิกฺสมาส ชื่อตปฺปฺริสมาส	ทิกฺ	= อุมา ตปฺปฺริสา.
สมาหารทิกฺ เป็นนปฺงสกลิงค์ เอกวจนะ	ทิกฺ	= ทิกฺสเสกตฺตํ.
ตั้ง ทิกฺ เป็นนาม	ทิกฺ	= ตทฺฐิตสมาสกิตฺทา นามวฺฯ
หลัง ทิกฺ ลง ลปฐฺมาวิภัตติ	ทิกฺ + ลี	= ลิงฺคตฺเต ปํมา.
ลป ลีวิภัตติ	ทิกฺ + ลี	= เสสโต โลปํ คสิปี.

สำเร็จรูปเป็น **ทิกฺ**. (วัสองตัว)

๔.๓.๑ สมาหารทิกฺสมาส

๓๔๙. ทิกฺสเสกตฺตํ.

เอกตฺตํ อ.ความเป็นเอกวจนะด้วย **นปฺสกลิงฺคตฺตณจ** อ.ความเป็นนปฺงสกลิงค์ด้วย **ทิกฺสส** แห่งทิกฺสมาส
โหติ ย่อมมี.

(สมาหารทิกฺสมาส มีความเป็นเอกวจนะและนปฺงสกลิงค์)

สูตรนี้มี ๒ บท คือ ทิกฺสส, เอกตฺตํ. เป็น **การิยาติเทศสูตร**.

วิ. ตโย โลกา ติโลกํ. (ติ + โลก)

อ.โลก ท. สาม ชื่อว่าติโลก. (โลกสาม)

ทำตัวรูป ตโย โลกา ติโลกํ	ศัพท์เดิมคือ	= ติ + โลก
หลัง ติ ลง โยปฐฺมาวิภัตติ	ติ + โย, โลก	= ลิงฺคตฺเต ปํมา.
เพราะโย แปลง ติ กับ โย เป็น ตโย	ติ+โย → ตโย, โลก	= ติจตฺตุนฺนํ ติสฺสเสกตฺสเสตโยจตฺตาโรฯ

หลัง โลก ลง โยปฐมาวิมัตติ	ตโย, โลก + โย	= ลิงคตฺเต ปโมมา.
หลังจากออการันต์ แผลง โย เป็น อา	ตโย, โลก + โย → อา	= สพุพโยนินมาเอ.
แยกพยัญชนะ ฤ ออกจากสระ อ	ตโย, โลก ฤ + อา	= ปุพพมโร ^๕ ตมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ตโย, โลก ๕ + อา	= สรโลโปมาเทสปปุจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ฤ ไปประกอบกับสระ อา	ตโย, โลก	= นเย ปรี ยุตเต.
โลกา อ.โลก ท. ตโย สาม อิติ อตฺเต ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อกัมมธารยสมาส	ตโยโลกา	= ทฺวิเป เทตุลยาธิกรณ กมฺมธารโย.
ตั้งเป็นยุดตตตสมาส	ตโยโลกา	= นามานํ สมาสโย ยุตตตโต.
ลบวิมัตติทั้งหลาย	ติ + โย, โลก + โย	= เตสํ วิมตฺติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	ติโลก	= ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส.
ตั้งกัมมธารยสมาส ชื่อทีคุสมาส	ติโลก	= สงฺขยาปุพฺโพ ทีคุ.
ตั้งทีคุสมาส ชื่อตปุริสสมาส	ติโลก	= อุเม ตปุริสา.
สมาหารทีคุ เป็นนบุงสกลิงค์ เอกวจนะ	ติโลก	= ทีคุสเสกตฺตํ.
ตั้ง ติโลก เป็นนาม	ติโลก	= ตทฺธิตสมาสกิตกา นามวาท
หลัง ติโลก ลง สิปฐมาวิมัตติ	ติโลก + สิ	= ลิงคตฺเต ปโมมา.
หลังจากออการันต์ แผลง สิ เป็น อัม	ติโลก + สิ → อัม	= สิ.
แยกพยัญชนะ ฤ ออกจากสระ อ	ติโลก ฤ + อัม	= ปุพพมโร ^๕ ตมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ติโลก ๕ + อัม	= สรโลโปมาเทสปปุจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ฤ ไปประกอบกับสระ อ	ติโลกัม	= นเย ปรี ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **ติโลกัม**. (โลกสาม)

ติโลกสหพทมาลา (โลกสาม)

วิมัตติ	เอกวจนะ
ปฐมา.	ติโลกัม
อาลปนะ.	เห ติโลก
ทฺติยา.	ติโลกัม
ตติยา.	ติโลกน
จตุตถี.	ติโลกสฺส
ปัญจมี.	ติโลกา ติโลกมฺหา ติโลกสมฺมา
ฉกฺขี.	ติโลกสฺส
สัตตมี.	ติโลก ติโลกมฺหิ ติโลกสมฺมิ

ตัวอย่างที่เป็น สมาสหริคฺสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “ติโลกิ” มีดังนี้

- วิ. ตโย ทณฺทา ติทฺถุท. (ติ + ทณฺท)
 อ.ท่อนไม้ ท. สาม ชื่อว่าติทณฺท. (ท่อนไม้ ๓ ท่อน)
- วิ. ตีณิ มลานิ สมหาภูวนิ, ตินฺณํ มลันํ สมหาโรติ วา ติมลํ. (ติ + มล)
 อ.มลทิน ท. สาม ถูกรวบรวมแล้ว, หรือ อ.การรวบรวม ซึ่งมลทิน ท. สาม ชื่อว่าติมล. (มลทิน ๓)
- วิ. ตีณิ ลฺกฺษณานิ สมหาภูวนิ, ตินฺณํ ลฺกฺษณันํ สมหาโรติ วา ติลฺกฺษณํ. (ติ + ลฺกฺษณ)
 อ.ลักษณะ ท. สาม ถูกรวบรวมแล้ว, หรือ อ.การรวบรวม ซึ่งลักษณะ ท. สาม ชื่อว่าติลฺกฺษณ. (ไตรลักษณะ)
- วิ. จตฺตาริ สจฺจานิ สมหาภูวนิ, จตฺตุนํ สจฺจันํ สมหาโรติ วา จตฺตฺสจฺจํ. (จตฺ + สจฺจ)
 อ.สัจจะ ท. สี่ ถูกรวบรวมแล้ว, หรือ อ.การรวบรวม ซึ่งสัจจะ ท. สี่ ชื่อว่าจตฺตฺสจฺจ. (อริยสัจ ๔)
- วิ. จตฺสโร ทิสฺวา จตฺตฺทิสฺ. (จตฺ + ทิสฺวา) (รัสสะ อา ที่ ทิสฺวา เป็น อ = สโร รัสโร นปฺสเก)
 อ.ทิศ ท. สี่ ชื่อว่าจตฺตฺทิส. (ทิศทั้ง ๔)
- วิ. ปณฺจ ลิกฺขาปทานิ ปณฺจลิกฺขาปทํ. (ปณฺจ + ลิกฺขาปท)
 อ.ลิกขาปท ท. ห้า ชื่อว่าปณฺจลิกฺขาปท. (ลิกขาปท ๕ ข้อ, คีล ๕)
- วิ. ฉ อายตฺตานิ สฬายตฺนํ. (ฉ + อายตฺน) (แปลง ฉ เป็น ส = ส ฉสฺส วา, ลง ลอาคม = ยวมทนตรลา จากมา)
 อ.อายตนะ ท. หก ชื่อว่าสฬายตฺน. (อายตนะ ๖)
- วิ. สตฺต อหา สตฺตาทํ. (สตฺต + อห)
 อ.วัน ท. เจ็ด ชื่อว่าสตฺตาท. (๗ วัน, หนึ่งสัปดาห์)
- วิ. อฏฺฐํ สีลานิ อฏฺฐํสีลํ. (อฏฺฐํ + สีล)
 อ.ศีล ท. แปด ชื่อว่าอฏฺฐํสีล. (ศีล ๘, อุโบสถศีล)
- วิ. นว โลกุตฺตรานํ นวโลกุตฺตรํ. (นว + โลกุตฺตร)
 อ.โลกุตตรธรรม ท. เก้า ชื่อว่านวโลกุตฺตร. (โลกุตตรธรรม ๙)
- วิ. ทส สีลานิ ทสสีลํ. (ทส + สีล)
 อ.ศีล ท. สิบ ชื่อว่าทสสีล. (ศีล ๑๐)
- วิ. สตานิ โยชนานิ สตโยชนํ. (สต + โยชน)
 อ.โยชน ท. หนึ่งร้อย ชื่อว่าสตโยชน. (ร้อยโยชน) (๑ โยชน = ๑๖ กิโลเมตร)

๓๕๐. กฺวจิ สมาสฺนต-คตฺตานํการฺนโต.

อนโต (สโร) อ.สระอันเป็นที่สุด **สมาสฺนตคตฺตานํ (นามานํ)** แห่งนาม ท. อันตั้งอยู่ในที่สุดของสมาส
อการโ แปลงเป็น อักษร **โหติ** ย่อมเป็น **กฺวจิ** ในบางอุทาหรณ์.

(แปลงสระที่สุดในนามที่ตั้งอยู่ในที่สุดของสมาส เป็น อ ในบางอุทาหรณ์)

สูตรนี้มี ๔ บท คือ กวจิ, สมาสนตคตาน, อกาโร, อนโต. เป็น **อาเทศวิริสูตร**. ด้วย “**การศัพท์**” ในสูตรนี้ ที่เกินมา สามารถลง กปัจจัย ในที่สุดสมาสมีอพยยิภาวสมาสและพหุพพิหิสมาสเป็นต้นได้ เช่น อาปาณโกฏิก (อพยยิภาวสมาส), อปุตตโก, อเหตุโก (พหุพพิหิสมาส) เป็นต้น การลง กปัจจัยนี้ให้ลงด้วยสูตรโดยตรง.

สูตรนี้มี ๒ นัย คือ

- (๑) นัยที่ ๑ ให้แปลงสระที่สุดของนามศัพท์ซึ่งอยู่ท้ายสมาสเป็น อ เช่น ทวิรตต (ทวิ + รตติ) เป็นต้น
- (๒) นัยที่ ๒ ให้ลง อปัจจัย และ กปัจจัย หลังนามศัพท์ซึ่งอยู่ท้ายสมาส เช่น ปญจคว, อปุตตโก เป็นต้น

วิ. ติสฺโส รตติโย ติรตต. (ติ + รตติ)
 อ.ราตรี ท. สาม ชื่อว่าติรตต. (สามราตรี)

ทำตัวรูป ติสฺโส รตติโย ติรตต	ศัพท์เดิมคือ	= ติ + รตติ
หลัง ติ ลง โยปฐมาวิวัตติ	ติ + โย, รตติ	= ลิงคตฺเถ ปมา.
เพราะโย แปลง ติ กับ โย เป็น ติสฺโส	ติ+โย → ติสฺโส, รตติ	= ติจตฺนฺนํ ติสฺโสจตฺสฺโสโตโยจตฺตโรฯ
หลัง รตติ ลง โยปฐมาวิวัตติ	ติสฺโส, รตติ + โย	= ลิงคตฺเถ ปมา.
รตติโย อ.ราตรี ท. ติสฺโส สาม อิติ อตฺเถ ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อกัมมธารยสมาส	ติสฺโสรตติโย	= ทวิปเท ตฺลยาธิกรณ กมฺมธารโย.
ตั้งเป็นยุตตตตสมาส	ติสฺโสรตติโย	= นามานํ สมาสโย ยุตตตโก.
ลบริวัตติทั้งหลาย	ติ + โย, รตติ + โย	= เตสํ วิวัตติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	ติรตติ	= ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส.
ตั้งกัมมธารยสมาส ชื่อทีคุสมาส	ติรตติ	= สงฺขยาปฺพุโพ ทิคุ.
ตั้งทีคุสมาส ชื่อตปฺปฺริสมาส	ติรตติ	= อฺเถ ตปฺปฺริสา.
สมาหารทิกฺ เป็นนปฺงสกลิงค์ เอกวจนะ	ติรตติ	= ทิคุสเสกตฺต.
แยกพยัญชนะ ตฺ ออกจากสระ อี	ติรตตฺ อี	= ปุพฺพมโร ตมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
แปลงสระ อี ที่สุดของสมาสเป็น อ	ติรตตฺ อี → อ	= กวจิ สมาสนตคตานมการนฺโต.
นำพยัญชนะ ตฺ ไปประกอบกับสระ อ	ติรตต	= นเย ปรี ยุตเต.
ตั้ง ติรตต เป็นนาม	ติรตต	= ตพฺพิตสมาสกิตกา นามวาฯ
หลัง ติรตต ลง สิปฐมาวิวัตติ	ติรตต + สิ	= ลิงคตฺเถ ปมา.
หลังจากอการันต์ แปลง สิ เป็น อ	ติรตต + สิ → อ	= สี.
แยกพยัญชนะ ตฺ ออกจากสระ อ	ติรตตฺ อ + อ	= ปุพฺพมโร ตมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ติรตตฺ อ + อ	= สโรโลปมาเทสฺปฺจฺยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ตฺ ไปประกอบกับสระ อ	ติรตต	= นเย ปรี ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **ติรตต**. (สามราตรี)

ตัวอย่างที่เป็น สมาสหาคูสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “ติรตุต” มีดังนี้

- วิ. เทว รตติโย ทวีรตุต. (ทวิ + รตติ) (แปลง อี ของรตติศัพท์ เป็น อ = กวจิ สมาสนตคตตามนการนโต)
 อ.ราตรี ท. สอง ชื่อว่าทวีรตุต. (๒ ราตรี, ๒ คีน)
- วิ. เทว องคุลियो ทวงคุล. (ทวิ + องคุล) (เพราะสระ อ หลัง ลบสระ อ หน้า = สรา สเร โลป, แปลง อี เป็น อ)
 อ.นิ้ว ท. สอง ชื่อทวงคุล. (๒ องคุล, ๒ นิ้ว)
- วิ. สตุต โคทวารियो สตุตโคทวาร. (สตุต + โคทวาร) (แปลง อี เป็น อ = กวจิ สมาสนตคต)
 อ.แม่น้ำโคทวารี ท. เจ็ด ชื่อว่าสตุตโคทวาร. (แม่น้ำโคทวารี ๗ สาย)
- วิ. ตาส สมหาโรติ วา สตุตโคทวาร. (สตุต + โคทวาร) (แปลง อี เป็น อ = กวจิ สมาสนตคต)
 อ.การรวบรวมแห่งแม่น้ำโคทวารี ๗ ท.เหล่านั้น เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าสตุตโคทวาร. (แม่น้ำโคทวารี ๗ สาย)
- วิ. ปณจ คาโว ปณจคว. (ปณจ + โค)
 อ.วัว ท. หัวตัว ชื่อว่าปณจคว. (วัวหัวตัว)

ทำตัวรูป ปณจ คาโว ปณจคว	ศัพท์เดิมคือ	= ปณจ + โค
หลัง ปณจ ลง โยปฐมาวิภัตติ	ปณจ + โย, โค	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
แยกพยัญชนะ จ ออกจากสระ อ	ปณจ อ + โย, โค	= ปุพพมโห ^๑ ตมสสร ^๑ สเรน วิโยชเย.
แปลง อ กับ โย เป็น อ	ปณจ อ+โย → อ, โค	= ปณจาที่นมหาโร.
นำพยัญชนะ จ ไปประกอบกับสระ อ	ปณจ, ค	= นเย ปรี ยุตเต.
หลัง โค ลง โยปฐมาวิภัตติ	ปณจ, โค + โย	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
แยกพยัญชนะ ค ออกจากสระ โอ	ปณจ, ค โอ + โย	= ปุพพมโห ^๑ ตมสสร ^๑ สเรน วิโยชเย.
เพราะ โย แปลง โอ ของโค เป็น อว	ปณจ, ค โอ → อว + โย	= โยสุ จ.
หลังจากอวอาเทศ แปลง โย เป็น โอ	ปณจ, ค อว + โย → โอ	= ตุศัพท์ใน ตโต โยนโม ตุ.
แยกพยัญชนะ ว ออกจากสระ อ	ปณจ, ค อว อ + โอ	= ปุพพมโห ^๑ ตมสสร ^๑ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ปณจ, ค อว ๘ + โอ	= สรโลโปมาเทสปุจยาทิมหิฯ
นำพยัญชนะไปประกอบกับสระ	ปณจ, คาโว	= นเย ปรี ยุตเต.
คาโว อ.วัว ท. ปณจ หัว อติ อตเถ ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อกัมมธารยสมาส	ปณจคาโว	= ทวิปเท ตุลยาธิกรณ กัมมธารโย.
ตั้งเป็นยุตตตตสมาส	ปณจคาโว	= นามาน ^๑ สมาส ยุตตตโต.
ลบริภัตติทั้งหลาย	ปณจ + โย, โค + โย	= เตส วิภตติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	ปณจโค	= ปกติ จสส สรนตสส.
ตั้งกัมมธารยสมาส ชื่อทิวสมาส	ปณจโค	= สงขยาปุพโพ ทิค.
ตั้งทิวสมาส ชื่อตปปริสสมาส	ปณจโค	= อุณา ตปปริสา.
สมาสหาคู เป็นนปุงสกลิงค์ เอกวจนะ	ปณจโค	= ทิวสเสกตต.

ลง อปัจจัยที่สุดสมาส	ปญจโค + อ	= กวจิ สมาสนตคตทานมการนโต.
แยกพยัญชนะ คุ ออกจากสระ โอ	ปญจคุ โอ + อ	= ปุพพมโห ^๑ ตมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
เพราะสระหลัง แผลงโอของโคเป็น อว	ปญจคุ โอ → อว + อ	= โอ สเร จ.
แยกพยัญชนะ ฤ ออกจากสระ อ	ปญจคุ อว อ + อ	= ปุพพมโห ^๑ ตมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ปญจคุ อว ๕ + อ	= สรโลโปมาเทสปปจฺจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะไปประกอบกับสระ	ปญจคว	= นเย ปรี ฺยุตเต.
ตั้ง ปญจคว เป็นนาม	ปญจคว	= ตทฺธิตสมาสกิตกา นามวาท
หลัง ปญจคว ลง สิปฐมาวิภตติ	ปญจคว + สิ	= ลิงฺคตฺเต ป ^๑ มา.
หลังจากออการันต์ แผลง สิ เป็น อ	ปญจคว + สิ → อ	= สิ.
แยกพยัญชนะ ฤ ออกจากสระ อ	ปญจคว อ + อ	= ปุพพมโห ^๑ ตมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ปญจคว ๕ + อ	= สรโลโปมาเทสปปจฺจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ฤ ไปประกอบกับสระ อ	ปญจคว ^๑	= นเย ปรี ฺยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **ปญจคว^๑**. (วั ๕ ตัว)

๔.๓.๒ อสมอาหารทีकुสมาส

วิ. ตโย ภวา ติภวา. (ติ + ภวา)

อ.ภพ ท. สาม ชื่อว่าติภวา. (ภพสาม, โลกสาม)

ทำตัวรูป ตโย ภวา ติภวา	ศัพท์เดิมคือ	= ติ + ภวา
หลัง ติ ลง โยปฐมาวิภตติ	ติ + โย, ภวา	= ลิงฺคตฺเต ป ^๑ มา.
เพราะโย แผลง ติ กับ โย เป็น ตโย	ติ+โย → ตโย, ภวา	= ติจตฺตุนฺหํ ติสฺโสจตฺสฺโสตโยจตฺตาโรฯ
หลัง ภวา ลง โยปฐมาวิภตติ	ตโย, ภวา + โย	= ลิงฺคตฺเต ป ^๑ มา.
หลังจากออการันต์ แผลง โย เป็น อ	ตโย, ภวา + โย → อ	= สพฺพโยนินฺมาเอ.
แยกพยัญชนะ ฤ ออกจากสระ อ	ตโย, ภว อ + อ	= ปุพพมโห ^๑ ตมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ตโย, ภว ๕ + อ	= สรโลโปมาเทสปปจฺจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ฤ ไปประกอบกับสระ อ	ตโย, ภวา	= นเย ปรี ฺยุตเต.
ภวา อ.ภพ ท. ตโย สาม อิติ อตฺเต ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อกัมมธารยสมาส	ตโยภวา	= ทฺวิปเท ตฺตฺลยาธิกรณเณ กมฺมธารโย.
ตั้งเป็นยุตต์ตตสมาส	ตโยภวา	= นามานํ สมาสโย ฺยุตตฺตฺโต.
ลบริภตติทั้งหลาย	ติ + โย, ภวา + โย	= เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.

เป็นปกติ	ติภาว	= ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส.
ตั้งกัมมชารยสมาส ชื่อทิวคฺสสมาส	ติภาว	= สงฺขยาบุพฺโพ ทิวคฺ.
ตั้งทิวคฺสมาส ชื่อตปฺปริสสมาส	ติภาว	= อุภ ตปฺปริสา.
ตั้ง ติภาว เป็นนาม	ติภาว	= ตทฺธิตสมาสกิตกา นามวํว.
หลัง ติภาว ลง โยปฐฺมาวิภตฺติ	ติภาว + โย	= ลิงคฺตเถ ปิ มา.
หลังจากอาการันต์ แผลง โย เป็น อา	ตภาว + โย → อา	= สฬฺพโยนินฺมาเอ.
แยกพยัญชนะ ว ออกจากสระ อ	ติภาว ว + อา	= ปุพฺพมโหิตฺมสฺสรฺ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ติภาว ๒ + อา	= สรโลโปมาเทสฺสปฺจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ว ไปประกอบกับสระ อา	ติภาว	= นเย ปรี ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **ติภาวา**. (ภาพสาม, โลกสาม)

ตัวอย่างที่เป็น อสมาหารทิวคฺสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “ติภาวา” มีดังนี้

- วิ. เอโก จ โส ปุคฺคโล จาติ เอกปุคฺคโล. (เอก + ปุคฺค)

อ.หนึ่งด้วย อ.หนึ่งนั้น เป็นบุคคลด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเอกปุคฺค. (บุคคลหนึ่ง)
- วิ. เอโก จ โส รมฺโม จาติ เอกรมฺโม. (เอก + รมฺม)

อ.หนึ่งด้วย อ.หนึ่งนั้น เป็นธรรมด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเอกรมฺม. (ธรรมอย่างหนึ่ง)
- วิ. เอโก จ โส ปุตฺโต จาติ เอกปุตฺโต. (เอก + ปุตฺต)

อ.หนึ่งด้วย อ.หนึ่งนั้น เป็นบุตรด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเอกปุตฺต. (บุตรหนึ่งคน)
- วิ. จตฺสฺโส ทิสฺสา จตฺตทฺทิสฺสา. (จตฺ + ทิสฺสา)

อ.ทิสฺ ท. สี่ ชื่อว่าจตฺตทฺทิสฺสา. (ทิสฺ ๔ ทิสฺ)
- วิ. ทสฺสทฺสฺसानิ จกฺกฺวาพานิ ทสฺสทฺสฺสจกฺกฺวาพานิ. (ทสฺสทฺสฺส + จกฺกฺวาพ)

อ.จักรวาล ท. หนึ่งหมื่น ชื่อว่าทสฺสทฺสฺสจกฺกฺวาพ. (หมื่นจักรวาล)

จบ ทิวคฺสมาส

๔.๔ ตัปฺปฐิสสมาส

ตัปฺปฐิสสมาส คือ สมาสที่มีบทหลังเป็นประธาน มีวิเคราะห์ว่า “ตสฺส ปุริโส ตปฺปฐิสโส”. บุรุษ ของพระราชานี้ นั้น ชื่อว่าตปฺปฐิส. “ตปฺปฐิส วิยาติ ตปฺปฐิส” สมาสอันเหมือนกับตัปฺปฐิสศัพท์ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าตปฺปฐิส, สมาสที่มีบทหลังเป็นประธานเหมือน “ตปฺปฐิส” นั้น ชื่อว่าตปฺปฐิสสมาส. ตัปฺปฐิสสมาสนี้มี ๘ ประการ ตามอรรถของวิภัตติ มีหุตติยาวิภัตติเป็นต้น

ตัปฺปฐิสสมาส มี ๘ ประการ คือ

(๑) **หุตติยาตปฺปฐิส** คือ ตัปฺปฐิสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยหุตติยาวิภัตติ เช่น ฐมฺมํ นิสฺสิโต ฐมฺมนิสฺสิโต. อ.ผู้อาศัยแล้ว ซึ่งธรรม ชื่อว่าฐมฺมนิสฺสิต. (ผู้อาศัยธรรม)

(๒) **ตติยาตปฺปฐิส** คือ ตัปฺปฐิสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยตติยาวิภัตติ เช่น พุทฺเธน เทสิโต พุทฺทเทสิโต, ฐมฺโม. อ.พระธรรม อันพระพุทฺธเจ้า ทรงแสดงแล้ว ชื่อว่าพุทฺทเทสิต. (พระพุทฺธเจ้าทรงแสดงแล้ว)

(๓) **จตุตถิตปฺปฐิส** คือ ตัปฺปฐิสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยจตุตถีวิภัตติ เช่น กถินสฺสํ ทุสฺสํ กถินทุสฺสํ. อ.ผ้า เพื่อถนูน ชื่อว่ากถินทุสฺส. (ผ้าเพื่อถนูน)

(๔) **ปณฺจมีตปฺปฐิส** คือ ตัปฺปฐิสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยปณฺจมีวิภัตติ เช่น สพฺพมเวหิ นิสฺสํ สพฺพมวณิสฺสํ. อ.ผู้สลัดออกแล้ว จากภพทั้งปวงทั้งหลาย ชื่อว่าสพฺพมวณิสฺส. (ผู้สลัดออกจากภพทั้งปวง)

(๕) **ฉฺฉิตปฺปฐิส** คือ ตัปฺปฐิสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยฉฺฉีวิภัตติ เช่น พุทฺธสฺส สวโก พุทฺธสวโก. อ.สาวก ของพระพุทฺธเจ้า ชื่อว่าพุทฺธสาวก (สาวกของพระพุทฺธเจ้า), ชินสฺส วจฺนํ ชินวจฺนํ. อ.พระดำรัส ของพระชินเจ้า ชื่อว่าชินวจฺน. (พระดำรัสของพระชินเจ้า)

(๖) **สตุตถิมิตปฺปฐิส** คือ ตัปฺปฐิสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยสตุตถิมีวิภัตติ เช่น จกฺขุมฺหิ นิสฺสิโต วิญฺญาณํ จกฺขุวิญฺญาณํ. อ.วิญฺญาณ อันอาศัยแล้ว ในจักขุ ชื่อว่าจกฺขุวิญฺญาณ. (วิญฺญาณอันอาศัยในจักขุ, จักขุวิญฺญาณ)

(๗) **อมาทิปรตปฺปฐิส** คือ ตัปฺปฐิสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยหุตติยาวิภัตติเป็นต้นนั้น เมื่อรูปสำเร็จ จะมีการสลบตำแหน่งที่ตั้งของบท เช่น อนฺตํ อติกฺกนฺตํ อจฺจนฺตํ. อ.กรรมอันเกิน ซึ่งที่สุด ชื่อว่าอจฺจนฺต. (กรรมอันเกิน ขอบเขต), มาสสฺส อหุจํ อหุจฺมาสํ, มาสทฺธํ. อ.กึ่ง แห่งเดือน ชื่อว่าอหุจฺมาส, มาสทฺธ. (กึ่งเดือน)

(๘) **อโลปตปฺปฐิส** คือ ตัปฺปฐิสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยหุตติยาวิภัตติเป็นต้นนั้น แต่เมื่อรูปสำเร็จ จะไม่มีการลบวิภัตติของบทหน้า เป็นประเภทอลุตตสมาส เช่น ชุตฺติ ชาเรตฺติ ชุตฺตินุโร. ย่อมทรงไว้ ซึ่งความรุ่งเรือง เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าชุตฺตินุโร. (ผู้ทรงไว้ซึ่งความรุ่งเรือง), ปรสฺส ปทํ ปรสฺสปทํ. อ.บท เพื่อผู้อื่น ชื่อว่าปรสฺสปท. (บท เพื่อผู้อื่น)

คาถาสรูป ต่ปุริสสมาส ๘ อย่าง

หุติยาทิพพพา ฌธา เอโกว จ อมาทิโก
 อลุตโต จ สมาส จ เวยโย ตปุริโสฏฐา. (รูป.ฎีกา)
 พึงทราบว่าตปุริสสมาสมิ ๘ ประการ คือ หุติยาตปุริสสมาส,
 ตติยาตปุริสสมาส, จตุตถิตตปุริสสมาส, ปัญจมีตปุริสสมาส,
 ฌฐิตตปุริสสมาส, สัตตมีตปุริสสมาส, อมาทิปรตปุริสสมาส และ
 อโลปตปุริสสมาส

๓๕๑. อ'มาทโย พร-ปเทภิ.

อมาทโย (สหทา) อ.ศัพท ท. อันมิ อวิวัตติเป็นต้นเป็นที่สุด สมนสนเต ย่อมถูกย่อ พรปเทภิ กับด้วย
 บทหลัง ท., โส ปทคเณ อ.หมุบทนั้น สมาส เป็นสมาส ตปุริโส มีชื่อว่าตปุริส โหติ ย่อมเป็น.
 (หมุบทที่มี อวิวัตติเป็นต้นเป็นที่สุด ย่อมถูกย่อกับบทหลัง และหมุบทที่ย่อแล้วนั้น มีชื่อว่าตปุริสสมาส)
 สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น สันญญาสูตร.

วิภาสาศัพท แสดงวิธี ๓ อย่าง คือ

- (๑) นิจุจวิธิ แสดงวิธีที่ต้องทำเป็นสมาสแน่นอน ตัวอย่าง ตั้งแต่ กมฺภาโร ถึง สจฺจวาที.
- (๒) อนิจุจวิธิ แสดงวิธีที่ไม่แน่นอน ทำเป็นสมาสก็ได้ไม่ทำสมาสก็ได้ เช่น อรณฺณคโต, อรณฺณ คโต.
- (๓) อสนฺตวิธิ แสดงวิธีที่ไม่มีการทำเป็นสมาส เช่น ศัพทที่มีกิตกัจจยเป็นที่สุดมี ตวนฺตฺปัจจยเป็นต้น

๔.๔.๑ ทุตียาต์ปปริสสมาส

ทุตียาต์ปปริสสมาส ทำสมาสกับศัพท์หลังมี **คต**-ไปแล้ว, **ถึงแล้ว**, **นิสสิต**-อาศัยแล้ว, **อติต**-ล่องไปแล้ว, **อติกนต**-ก้าวล่องแล้ว, **ปตต**-ถึงแล้ว, **บรรล**แล้ว, **อาปนุน**-เข้าแล้ว, **ถึงแล้ว**, **ต้องแล้ว** เป็นต้น

วิ. สรณ คโต สรณคโต. (สรณ + คต)

อ.ผู้ถึงแล้ว ซึ่งสรณะ ชื่อว่าสรณคต. (ผู้ถึงสรณะ)

ทำตัวรูป สรณ คโต สรณคโต	ศัพท์เดิมคือ	= สรณ + คต
หลัง สรณ ลง อุตฺติยาวิภตติ	สรณ + อ, คต	= กम्मตฺเต ทุตียา.
แยกพยัญชนะ ฌ ออกจากสระ อ	สรณ อ + อ, คต	= ปุพฺพมโร ตมฺสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สรณ ฺช + อ, คต	= สรโลโปมาเทสฺปฺจฺยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ฌ ไปประกอบกับสระ อ	สรณ, คต	= นเย ปรี ฺยฺตเต.
หลัง คต ลง สิปรุมาวิภตติ	สรณ, คต + สิ	= ลิงฺคฺเต ปีมา.
หลังจากการันต์ แผลง สิ เป็น โอ	สรณ, คต + สิ → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ ต ออกจากสระ อ	สรณ, คต อ + โอ	= ปุพฺพมโร ตมฺสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สรณ, คต ฺช + โอ	= สรโลโปมาเทสฺปฺจฺยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ต ไปประกอบกับสระ โอ	สรณ, คโต	= นเย ปรี ฺยฺตเต.
คโต อ.ผู้ถึงแล้ว สรณ ซึ่งสรณะ อติ อตฺเต ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อตปปริสสมาส	สรณคโต	= อมาทโย ปรปเทภิ.
ตั้งเป็นยุตต์ตตสมาส	สรณคโต	= นามานํ สมาสฺย ฺยฺตตฺโต.
ลวิภตติทั้งหลาย	สรณ + ฺช, คต + ฺสิ	= เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	สรณคต	= ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส.
ตั้ง สรณคต เป็นนาม	สรณคต	= ตทฺริตสมาสกิตกา นามํวาท.
หลัง สรณคต ลง สิปรุมาวิภตติ	สรณคต + สิ	= ลิงฺคฺเต ปีมา.
หลังจากการันต์ แผลง สิ เป็น โอ	สรณคต + สิ → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ ต ออกจากสระ อ	สรณคต อ + โอ	= ปุพฺพมโร ตมฺสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สรณคต ฺช + โอ	= สรโลโปมาเทสฺปฺจฺยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ต ไปประกอบกับสระ อ	สรณคโต	= นเย ปรี ฺยฺตเต.
สำเร็จรูปเป็น สรณคโต . (ผู้ถึงสรณะ)		

ตัวอย่างที่เป็น ทุตยาคัตปุริสสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “สรณคโต” มีดังนี้

- วิ. อรณณ คโต อรณณคโต. (อรณณ + คต)
 อ.ผู้ไปแล้ว สู่ป่า ชื่อว่าอรณณคต. (ผู้ไปแล้วสู่ป่า, ผู้ไปป่า)
- วิ. ภูมึ คโต ภูมึคโต. (ภูมึ + คต)
 อ.ผู้ไปแล้ว สู่แผ่นดิน ชื่อว่าภูมึคต. (ผู้ไปแล้วสู่แผ่นดิน, ผู้ไปสู่แผ่นดิน)
- วิ. รมมํ นิสฺสึโต รมมนิสฺสึโต. (รมม + นิสฺสึต)
 อ.ผู้อาศัยแล้ว ซึ่งธรรม ชื่อว่ารมมนิสฺสึต. (ผู้อาศัยแล้วซึ่งธรรม, ผู้อาศัยธรรม, ผู้อาศัยเหตุ)
- วิ. อตฺถํ นิสฺสึโต อตฺถนินิสฺสึโต. (อตฺถ + นิสฺสึต)
 อ.ผู้อาศัยแล้ว ซึ่งอรรถ ชื่อว่าอตฺถนินิสฺสึต. (ผู้อาศัยแล้วซึ่งอรรถ, ผู้อาศัยอรรถ, ผู้อาศัยผล)
- วิ. ภาวํ อตีโต ภาวตีโต. (ภาว + อตีต) (เพราะสระหลัง ลบสระหน้า = สรา สระ โลป, ที่มะสระหลัง = ที่มิ)
 ล่วงแล้ว ซึ่งภพ ชื่อว่าภาวตีต. (ผู้ล่วงแล้วซึ่งภพ, ผู้ล่วงภพ)
- วิ. กาลํ อตีโต กาลาตีโต. (กาล + อตีต)
 ล่วงแล้ว ซึ่งกาล ชื่อว่ากาลาตีต. (ผู้ล่วงแล้วซึ่งกาลเวลา, ผู้ล่วงกาลเวลา)
- วิ. ปมาณํ อติกกนฺตํ ปมาณาทิกกนฺตํ. (ปมาณ + อติกกนฺต)
 ล่วงเลยแล้ว ซึ่งประมาณ ชื่อว่าปมาณาทิกกนฺต. (ผู้ล่วงแล้วซึ่งประมาณ, ผู้ล่วงเลยประมาณ)
- วิ. โลกํ อติกกนฺตํ โลกาทิกกนฺตํ. (โลก + อติกกนฺต)
 ล่วงเลยแล้ว ซึ่งโลก ชื่อว่าโลกาทิกกนฺต. (ผู้ล่วงเลยแล้วซึ่งโลก, ผู้ล่วงเลยโลก)
- วิ. สุขํ ปตฺโต สุขปตฺโต. (สุข + ปตต) (ปฺ สทิสทเวภาว = ปร เทวภาโว าน)
 อ.ผู้ถึงแล้ว ซึ่งความสุข ชื่อว่าสุขปตต. (ผู้ถึงแล้วซึ่งความสุข, ผู้ถึงความสุข, ผู้ประสบความสุข)
- วิ. ทุกฺขํ ปตฺโต ทุกฺขปตฺโต. (ทุกฺข + ปตต)
 อ.ผู้ถึงแล้ว ซึ่งความทุกข์ ชื่อว่าทุกฺขปตต. (ผู้ถึงแล้วซึ่งความทุกข์, ผู้ถึงความทุกข์, ผู้ประสบความทุกข์)
- วิ. โสตํ อาปนฺโน โสตาปนฺโน. (โสต + อาปนฺน)
 อ.ผู้ถึงแล้ว ซึ่งกระแส(คืออริยมรรค) ชื่อว่าโสตาปนฺน. (ผู้ถึงแล้วซึ่งกระแส, ผู้ถึงกระแส, พระโสตาบัน)
- วิ. นิโรธํ สฺมาปนฺโน นิโรธสฺมาปนฺโน. (นิโรธ + สฺมาปนฺน)
 อ.ผู้เข้าถึงแล้ว ซึ่งนิโรธ ชื่อว่านิโรธสฺมาปนฺน. (ผู้เข้าถึงแล้วซึ่งนิโรธ, ผู้เข้านิโรธสมาบัติ)
- วิ. รตํ อารุหฺโห รตารุหฺโห. (รต + อารุหฺ)
- อ.ผู้ขึ้นแล้ว สู่รถ ชื่อว่ารตารุหฺ. (ผู้ขึ้นแล้วสู่รถ, ผู้ขึ้นสู่รถ)
- วิ. สพฺพฺรตฺตี โสภโน สพฺพฺรตฺตีโสภโน. (สพฺพฺรตฺตี + โสภน)
 อ.ผู้งาม ตลอดราตรีทั้งปวง ชื่อว่าสพฺพฺรตฺตีโสภน. (ผู้งามตลอดราตรีทั้งปวง)
- วิ. มุหฺตตํ สุขํ มุหฺตตสุขํ. (มุหฺตต + สุข)
 อ.ความสุข สิ้นชั่วคราวหนึ่ง ชื่อว่ามุหฺตตสุข. (ความสุขชั่วคราว, ความสุขชั่วคราว)

วิ. กम्म กโรตีติ กम्मกาโร. (กम्म + การ) (กัตถันตสมาส)

ย่อมกระทำ ซึ่งการงาน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากम्मการ. (ผู้กระทำซึ่งการงาน, ผู้ทำงาน)

ทำตัวรูป กम्म กโรตีติ กम्मกาโร	ศัพท์เดิมคือ	= กम्म + การ
หลัง กम्म ลง อหุตติยาวิภัตติ	กम्म + อ, การ	= กम्मตเถ ทุตติยา.
แยกพยัญชนะ มุ ออกจากสระ อ	กम्मุ อ + อ, การ	= ปุพพมโร ตมสฺสรฺ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	กम्मุ ๕ + อ, การ	= สรโลโปมาเทสบุจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ มุ ไปประกอบกับสระ อ	กम्म, การ	= นเย ปรํ ยุตเต.
กโรติ ย่อมกระทำ กम्म ซึ่งการงาน อติ อตเถ ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อคัมภีร์ปริสสมาส	กम्मการ	= อมาทโย ปรปเทภี.
ตั้งเป็นยัตต์ตตสมาส	กम्मการ	= นามานํ สมาสโย ยุตตตโต.
ลวิภัตติ	กम्म + ๕, การ	= เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	กम्मการ	= ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส.
ตั้ง กम्मการ เป็นนาม	กम्मการ	= ตทฺธิตสฺมาสกิตกา นามวาท
หลัง กम्मการ ลง สิปฐมาวิภัตติ	กम्मการ + ส	= ลิงคตฺเถ ปิมา.
หลังจากการันต์ แปลง ส เป็น โอ	กम्मการ + ส → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ รุ ออกจากสระ อ	กम्मการุ อ + โอ	= ปุพพมโร ตมสฺสรฺ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	กम्मการุ ๕ + โอ	= สรโลโปมาเทสบุจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ รุ ไปประกอบกับสระ โอ	กम्मกาโร	= นเย ปรํ ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **กम्मกาโร**. (ผู้ทำการงาน)

ตัวอย่างที่เป็น ทุตติยาตฺปริสสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “กम्मกาโร” มีดังนี้

วิ. กุมภ กโรตีติ กุมภกาโร. (กุมภ + การ)

ย่อมกระทำ ซึ่งหม้อ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากุมภการ. (ผู้ทำหม้อ, ช่างปั้นหม้อ)

วิ. อตฺถ กามเตตีติ อตฺถกามโม. (อตฺถ + กาม)

ย่อมใคร่ ซึ่งประโยชน์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอตฺถกาม. (ผู้ใคร่ประโยชน์)

วิ. ธมฺม กามเตตีติ ธมฺมกามโม. (ธมฺม + กาม)

ย่อมใคร่ ซึ่งธรรม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าธมฺมกาม. (ผู้ใคร่ธรรม)

วิ. ธมฺม จาเรตีติ ธมฺมจรโร. (ธมฺม + จร)

ย่อมทรงไว้ ซึ่งธรรม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าธมฺมจร. (ผู้ทรงธรรม)

วิ. วินย จาเรตีติ วินยจรโร. (วินย + จร)

ย่อมทรงไว้ ซึ่งวินัย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวินยจร. (ผู้ทรงวินัย)

วิ. สจฺจํ วทิตฺถํ สีลมสุสฺสาติ สจฺจวาที. (สจฺจ + วาที)

อ.อันกล่าว ซึ่งความจริง เป็นปกติ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุานั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าสจฺจวาที. (ผู้กล่าวความจริง เป็นปกติ)

หมายเหตุ : เฉพาะที่เป็นกิตันตสมาสทั้งหมด บทหลังไม่ต้องลงวิภัตติ เพราะใช้กิริยาอาขยาดหรือกิริยากิตก มาตั้งวิเคราะห์ ซึ่งไม่ใช่เป็นบทของตัวเอง และเมื่อทำเป็นสมาสแล้ว ก็ไม่ต้องลงวิภัตติและไม่ต้องเป็นปกติบทหลัง

คำว่า “กิตันตสมาส” มาจาก “กิต + อนฺต + สมาส” หมายความว่า สมาสที่มีกิตอยู่สุดท้าย เช่น กมฺมกาโร ศัพท์เดิมมาจาก “กมฺมสทฺทฺอุปฺปท + กรธาตุ + ณฺปัจจย” ศัพท์หลังเป็นการสร้างคำศัพท์ของกิตก คือ มาจากธาตุ และ ปัจจย เมื่อสำเร็จเป็นกิตกแล้ว จึงจะมาทำขั้นตอนของสมาสอีกที และบทที่เป็นกิตันตสมาส ส่วนใหญ่จะเป็นสมาส แน่นนอน หมายความว่า ต้องเข้าสมาสกันแน่นนอน ไม่มีรูปเป็นวากยะปรากฏให้เห็นในพระบาลี

จบ ทุตติยัตปฺปฺริสสมาส.

๔.๔.๒ ตติยัตปฺปฺริสสมาส

ตติยัตปฺปฺริสสมาส ทำสมาสกับศัพท์หลังมีศัพท์ที่มีกิตปัจจยเป็นที่สุด, ปุพฺพ-ก่อน, สทิส-เหมือน, สม-เสมอ, ศัพท์อันมีอรรธว่าพร่อง (วิกฺล), หยอน (อน), กลท-การทะเลาะ, นิปฺพน-ละเอียดย, มิสฺส-ผสม และ สขิล-อ่อนหวาน เป็นต้น

วิ. พุทฺเธน เทสิโต พุทฺธเทสิโต, ธมฺโม. (พุทฺธ + เทสิโต)

อ.ธรรม อัน-อันพระพุทฺธเจ้า ทรงแสดงแล้ว ชื่อว่าพุทฺธเทสิโต. (อันพระพุทฺธเจ้าทรงแสดงแล้ว)

ทำตัวรูป พุทฺเธน เทสิโต พุทฺธเทสิโต	ศัพท์เดิมคือ	= พุทฺธ + เทสิโต
หลัง พุทฺธ ลง นาทตติยาวิภัตติ	พุทฺธ + นา, เทสิโต	= กตฺตริ จ.
หลังจากออกการันต์ แปลง นา เป็น เอน	พุทฺธ + นา → เอน, เทสิโต	= อโต เนน.
แยกพยัญชนะ ฐ ออกจากสระ อ	พุทฺธ ฐ + เอน, เทสิโต	= ปุพฺพมโธ ^๑ ตมฺสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	พุทฺธ ฐ + เอน, เทสิโต	= สรโลโปมาเทสฺปฺจฺยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ฐ ไปประกอบกับสระ เอ	พุทฺเธน, เทสิโต	= นเย ปรี ยุตเต.
หลัง เทสิโต ลง สิปฺฐมาวิภัตติ	พุทฺเธน, เทสิโต + สิ	= ลิงคฺตฺเต ป ^๑ มา.
หลังจากออกการันต์ แปลง สิ เป็น โอ	พุทฺเธน, เทสิโต + สิ → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ ตฺ ออกจากสระ อ	พุทฺเธน, เทสิโต อ + โอ	= ปุพฺพมโธ ^๑ ตมฺสฺสรํ สเรน วิโยชเย.

ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	พหูเจณ, เทลิตฺ ๕ + โอ	= สรโลโปมาเทสปลจยยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ตฺ ไปประกอบกับสระ โอ	พหูเจณ, เทลิตฺ	= นเย ปรํ ยุตเต.
(ธมฺโม) อ.พระธรรม พหูเจณ อันพระพุทเจ้า เทลิตฺ ทรงแสดงแล้ว		อิตฺติ อตฺเต ในอรรถนี้
บทติดต่อกันและชื่อต้นประสมสมาส	พหูเจณเทลิตฺ	= อมาทโย ปรปเทมิ.
ตั้งเป็นยัตต์ตถสมาส	พหูเจณเทลิตฺ	= นามานํ สมาสฺ ยุตตตฺถ.
ลบริกัตติทั้งหลาย	พหู + นํ, เทลิต + สฺ	= เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	พหูเทลิต	= ปกติ จสฺส สรนฺตสฺส.
ตั้ง พหูเทลิต เป็นนาม	พหูเทลิต	= ตพฺพิตสมาสกิตกา นามํวาฯ
หลัง พหูเทลิต ลง สิบฐมาวิภตติ	พหูเทลิต + สฺ	= ลิงคตฺเต ปมา.
หลังจากออการันต์ แผลง สฺ เป็น โอ	พหูเทลิต + สฺ → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ ตฺ ออกจากสระ อ	พหูเทลิตฺ อ + โอ	= ปุพฺพมโร ตมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	พหูเทลิตฺ ๕ + โอ	= สรโลโปมาเทสปลจยยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ตฺ ไปประกอบกับสระ โอ	พหูเทลิต	= นเย ปรํ ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น พหูเทลิต. (อันพระพุทเจ้าทรงแสดงแล้ว)

ตัวอย่างที่เป็น ตติยาคำประสมสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “พหูเทลิต” มีดังนี้

- วิ. ชินน เทลิตฺ ชินนเทลิต, ธมฺโม. (ชิน + เทลิต)
- อ.ธรรม อัน-อันพระชินเจ้า ทรงแสดงแล้ว ชื่อว่าชินนเทลิต. (อันพระชินเจ้าทรงแสดงแล้ว)
- วิ. สตุตารา วณฺณิต สตุตวณฺณิต, ภิกฺขุ. (สตุต + วณฺณิต)
- อ.ภิกษุ ผู้-อันพระศาสดา ทรงสรรเสริญแล้ว ชื่อว่าสตุตวณฺณิต. (ผู้ที่พระศาสดาทรงสรรเสริญแล้ว)
- วิ. วิญญูหิ ครหิตฺ วิญญูครหิต, ปุคฺคโล. (วิญญู + ครหิต) (รัสสะท่ามกลางสมาส = กวจากติมฺชฺฌตฺตรานํฯ)
- อ.บุคคล ผู้-อันบัณฑิต ท. ดีเตียนแล้ว ชื่อว่าวิญญูครหิต. (ผู้ถูกบัณฑิตดีเตียน)
- วิ. วิญญูหิ ปสฺตโต วิญญูปฺสฺตโต, ปุคฺคโล. (วิญญู + ปสฺตต)
- อ.บุคคล ผู้-อันบัณฑิต ท. สรรเสริญแล้ว ชื่อว่าวิญญูปฺสฺตต. (ผู้ที่บัณฑิตสรรเสริญ)
- วิ. อิสฺสเรณ กตํ อิสฺสรกตํ, กมฺม. (อิสฺสร + กต)
- อ.กรรม อัน-อันบุคคลผู้เป็นใหญ่ กระทำแล้ว ชื่อว่าอิสฺสรกต. (กรรมอันผู้เป็นใหญ่กระทำ)
- วิ. สยํ กตํ สยํกตํ, กมฺม. (สยํ + กต)
- อ.กรรม อัน-อันตนเอง กระทำแล้ว ชื่อว่าสยํกต. (กรรมที่ผู้ถูกตนเองกระทำ)
- วิ. สุเกหิ อาหฺมํ สุกาหฺมํ, ธณฺณ. (สุก + อาหฺม)
- อ.ข้าวเปลือก อัน-อันนกแก้ว ท. นำมาแล้ว ชื่อว่าสุกาหฺม. (ข้าวเปลือกที่ถูกนกแก้วนำมา)

- วิ. รัตนนา หโต ราชหโต, ปุริโส. (ราช + หต)
 อ.บุรุษ ผู้- อันพระราชธา ทรงเบียดเบียนแล้ว ชื่อว่าราชหต. (ผู้ถูกพระราชธาเบียดเบียน)
- วิ. โรเคน ปิพิโต โรคปิพิโต, ปุริโส. (โรค + ปิพิต)
 อ.บุรุษ ผู้- อันโรค เบียดเบียนแล้ว ชื่อว่าโรคปิพิต. (ผู้ถูกโรคเบียดเบียน)
- วิ. อคคินา ททโธ อคคิททโธ, ปุคคโล. (อคคิ + ททธ)
 อ.บุคคล ผู้- อันไฟ ไหม้แล้ว ชื่อว่าอคคิททธ. (ผู้ถูกไฟไหม้)
- วิ. สปปเนน ทฏโธ สปปทฏโธ, ปุคคโล. (สปป + ทฏ)
 อ.บุคคล ผู้- อันงู กัดแล้ว ชื่อว่าสปปทฏ. (ผู้ถูกงูกัด)
- วิ. สลลเนน วิทโธ สลลวิทโธ, ปุคคโล. (สลล + วิทธ)
 อ.บุคคล ผู้- อันลูกศร แหว่งแล้ว ชื่อว่าสลลวิทธ. (ผู้ถูกลูกศรแหว่ง)
- วิ. อิจจาย อปกโต อิจจापกโต, ปุคคโล. (อิจจ + อปกต)
 อ.บุคคล ผู้- อันความอยาก ครอบงำแล้ว ชื่อว่าอิจจापกต. (ผู้ถูกความอยากครอบงำ)
- วิ. สีเลน สมปนโน สีลสมปนโน, ภิกขุ. (สีล + สมปนน)
 อ.ภิกขุ ผู้ถึงพร้อมแล้ว ด้วยศีล ชื่อว่าสีลสมปนน. (ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล)
- วิ. สุขเนน สหคต สุขสหคต, จิตต. (สุข + สหคต)
 อ.จิต อันเป็นไปกับ ด้วยความสุข ชื่อว่าสุขสหคต. (จิตที่เป็นไปกับด้วยความสุข)
- วิ. ฉาฉเนน สมပ္ยุตต ฉาฉสมပ္ยุตต, จิตต. (ฉาฉ + สมပ္ยุตต)
 อ.จิต อันประกอบแล้ว ด้วยญาณ ชื่อว่าฉาฉสมပ္ยุตต. (ประกอบด้วยญาณ)
- วิ. มิตเตน สสคโค มิตตสสคโค, ปุคคโล. (มิตต + สสคค)
 อ.บุคคล ผู้คลุกคลี กับด้วยมิตร ชื่อว่ามิตตสสคค. (ผู้คลุกคลีด้วยมิตร)
- วิ. ปิเยหิ วิปปโยโค ปิยวิปปโยโค. (ปิย + วิปปโยค)
 อ.การไม่ประกอบ ด้วยบุคคลผู้เป็นที่รัก ท. ชื่อว่าปิยวิปปโยค. (พลัดพราวด้วยบุคคลผู้เป็นที่รัก)
- วิ. ชาติยา ททโธ ชาติตทโธ, ปุคคโล. (ชาติ + ททธ)
 อ.บุคคล ผู้กระต่าง โดยชาติ ชื่อว่าชาติตทธ. (ผู้กระต่างโดยชาติกำเนิด)
- วิ. คุณเนน หีนโน คุณหีนโน, ปุคคโล. (คุณ + หีน)
 อ.บุคคล ผู้เลว ด้วยคุณ ชื่อว่าคุณหีน. (ผู้เลวด้วยคุณ)
- วิ. คุณเนน วุฑโธ คุณวุฑโธ, ปุคคโล. (คุณ + วุฑธ)
 อ.บุคคล ผู้เจริญ ด้วยคุณ ชื่อว่าคุณวุฑธ. (ผู้เจริญด้วยคุณ)
- วิ. จตุวคเคน กรณีย จตุวคคกรณีย, กम्म. (จตุวคค + กรณีย)
 อ.กรรม อัน-อันสงฆ์จตุวรรค พึงกระทำ ชื่อว่าจตุวคคกรณีย. (กรรมที่สงฆ์จตุวรรคพึงกระทำ)

- วิ. จตุรคคาทินา กตตพพ จตุรคคาทิกตตพพ, กम्म. (จตุรคคาทิก + กตตพพ)
 อ.กรรม อัน-อันสงมจตุรคคเป็นต้น ฟังกระทำ ชื่อว่าจตุรคคาทิกตตพพ. (กรรมที่สงมจตุรคคเป็นต้นฟังกระทำ)
- วิ. กาเกหิ เปยยา กากเปยยา, นที. (กาก + เปยย)
 อ.แม่น้ำ อันกา ท. ฟังดื่ม ชื่อว่ากากเปยยา. (แม่น้ำที่พวกกาฟังดื่ม)
- วิ. อุเรน คจจตีติ อูรโค. (อุร + คมฺ คติมฺหิ ในการไป + กวิ) (กัตตสมาส)
 ย่อมไป ด้วยอก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอูรค. (อุ) (ลพบพยัญชนะที่สุดธาตฺ=ธาตฺวนตฺสฺส, ลบกวิปัจจย)
- วิ. ปาเทน ปิวตีติ ปาทโป. (ปาท + ปา ปาเน ในการดื่ม + อ) (กัตตสมาส)
 ย่อมดื่ม ด้วยราก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปาทป. (ต้นไม้)
- วิ. มาเสน ปุพฺโพ มาสปุพฺโพ. (มาส + ปุพฺพ)
 อ.ผู้ก่อน ด้วยเดือน ชื่อว่ามาสปุพฺพ. (ผู้ก่อนด้วยเดือน)
- วิ. มาตุยา สทิสฺโส มาตุสทิสฺโส. (มาตุ + สทิส)
 อ.ผู้เช่นกัน กับด้วยมารดา ชื่อว่ามาตุสทิส. (ผู้เช่นกับด้วยมารดา)
- วิ. ปีตรา สโม ปีตฺสโม. (ปีตุ + สม)
 อ.ผู้เสมอ ด้วยบิดา ชื่อว่าปีตฺสโม. (ผู้เสมอด้วยบิดา)
- วิ. เอเกน อุนวีสติ เอกุนวีสติ. (เอก + อุนวีสติ)
 อ.ยี่สิบอันหยอน ด้วยหนึ่ง ชื่อว่าเอกุนวีสติ. (ยี่สิบหยอนหนึ่ง, สิบเก้า)
- วิ. สีเลน วิกโล สีลวิกโล. (สีล + วิกล)
 อ.ผู้บกพร่อง ด้วยศีล ชื่อว่าสีลวิกโล. (ผู้บกพร่องด้วยศีล)
- วิ. อสินา กลโห อสิกลโห. (อสิ + กลห)
 อ.ความทะเลาะ เพราะดาบ ชื่อว่าอสิกลห. (ทะเลาะเพราะดาบ)
- วิ. วาจา นิปุณฺเณ วาจานิปุณฺเณ. (วาจา + นิปุณ)
 อ.ผู้ชำนาญ ด้วยวาจา ชื่อว่าวาจา นิปุณ. (ผู้ชำนาญด้วยวาจา)
- วิ. ยาวกาลิกเณ สมิสฺสํ ยาวกาลิกสมิสฺสํ, โภชนํ. (ยาวกาลิก + สมิสฺส)
 อ.โภชนะ อันผสม ด้วยยาวกาลิกวัตถุ ชื่อว่ายาวกาลิกสมิสฺส. (โภชนะที่ผสมด้วยยาวกาลิกวัตถุ)
- วิ. วาจา สขิลो วาจาสขิลो. (วาจา + สขิล)
 อ.ผู้อ่อนหวาน ด้วยวาจา ชื่อว่าวาจา สขิล. (ผู้อ่อนหวานด้วยวาจา)
- วิ. สตุฏฺฐา สทิสฺโส สตุฏฺฐกฺโป. (สตุฏฺฐ + กโป)
 อ.ผู้เช่น กับด้วยพระศาสดา ชื่อว่าสตุฏฺฐกโป. (ผู้เช่นกับด้วยพระศาสดา)
- วิ. ปุณฺเณน อตฺถิโก ปุณฺณตฺถิโก. (ปุณฺณ + อตฺถิก)
 อ.ผู้มีความต้องการ ด้วยบุญ ชื่อว่าปุณฺณตฺถิก. (ผู้มีความต้องการด้วยบุญ)

- วิ. คุณน อธิโก คุณาธิโก. (คุณ + อธิก)
 อ.ผู้ยิ่ง ด้วยคุณ ชื่อว่าคุณาธิก. (ผู้ยิ่งด้วยคุณ)
- วิ. คุณน สัมภูโ โอทโน คุณโพทโน. (คุณ + โอทน) (เพราะสระหลัง ลบสระหน้า = สรา เสร โลป) (มขุฉเโลปสมาส)
 อ.ข้าวสุก อันระคนแล้ว ด้วยน้ำอ้อยบ ชื่อว่าคุณโพทน. (ข้าวสุกระคนด้วยน้ำอ้อยบ)
- วิ. ชีเรน สัมภูโ โอทโน ชีโรทโน. (ชีร + โอทน) (มขุฉเโลปสมาส)
 อ.ข้าวสุก อันระคนแล้ว ด้วยน้ำนม ชื่อว่าชีโรทน. (ข้าวสุกระคนด้วยน้ำนม)
- วิ. อสุเสน ยุตโต รโต อสุสรโต. (อสุส + รต) (มขุฉเโลปสมาส)
 อ.รต อันถูกประกอบแล้ว(อันเทียมแล้ว) ด้วยม้า ชื่อว่าอสุสรต. (รตเทียมม้า)
- วิ. มคเคน ยุตต์ จิตต์ มคคจิตต์. (มคค + จิตต) (มขุฉเโลปสมาส)
 อ.จิต อันประกอบแล้ว ด้วยมรรค ชื่อว่ามคคจิตต. (จิตที่ประกอบด้วยมรรค)
- วิ. ชมพูยา ปณณาโต ลกขิต ทีโป ชมพูทีโป. (ชมพู + ทีป) (รัสสะท่ามกลางสมาส = กวจากิมขุฉุตตรานัน)
 อ.ทวีป อันถูกจดจำแล้ว ด้วยต้นหว่า ชื่อว่าชมพูทีป. (ทวีปที่ถูกจดจำด้วยต้นหว่า, ชมพูทวีป) (มขุฉเโลปสมาส)
- วิ. เอเกน อธิกา ทส เอกาทส. (เอก + ทส)
 อ.สิบ ท. อันยิ่ง ด้วยหนึ่ง ชื่อว่าเอกาทส. (สิบอันยิ่งด้วยหนึ่ง, สิบเอ็ด)
- วิ. ชาติยา อนโร จจจนโร. (ชาติ+อนโร)(แปลง อิ เป็น ย, ตย เป็น จ =ยวตฺ ตลนฯ, รัสสะเอาเป็น อ =รสฺ, ช้อน จ)
 อ.ผู้บอด โดยกำเนิด ชื่อว่าจจจนโร. (ผู้บอดโดยกำเนิด)
- วิ. ปกติยา เมธาวิ ปกติเมธาวิ, ปุริโส. (ปกติ + เมธาวิ)
 อ.บุรุษ ผู้มีปัญญา โดยปกติ ชื่อว่าปกติเมธาวิ. (ผู้มีปัญญาโดยปกติ)

จบ ตติยัตปฺปฺริสสมาส.

๔.๔.๓ จตุตถัตปฺปฺริสสมาส

- วิ. กถินสฺส ทฺสฺส กถินทฺสฺส. (กถิน + ทฺสฺส)
 อ.ผ้า เพื่อกฐิน ชื่อว่ากถินทฺสฺส. (ผ้าเพื่อกฐิน)

ทำตัวรูป กถินสฺส ทฺสฺส กถินทฺสฺส	ศัพท์เดิมคือ	= กถิน + ทฺสฺส
หลัง กถิน ลง สจตุตถีวิภัตติ	กถิน + ส, ทฺสฺส	= สมปทาน จตุตถี.
เพราะสวิภัตติ ลง สุอาคม	กถิน + ส-ส, ทฺสฺส	= สาคโม เส.
หลัง ทฺสฺส ลง ลิปฐมาวิภัตติ	กถินสฺส, ทฺสฺส + ลี	= ลิงคตฺเต ป ^๐ มา.
หลังจากออการันต์ แปลง ลี เป็น อ	กถินสฺส, ทฺสฺส + ลี → อ	= ลี.

แยกพยัญชนะ ส ออกจากสระ อ	กตินสฺส, ทฺสฺส อ + อ	= ปุพฺพมโหิ ตมสฺสรฺ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	กตินสฺส, ทฺสฺส ฺส + อ	= สรโลโปมาเทสฺสปฺจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ส ไปประกอบกับสระ อ	กตินสฺส, ทฺสฺส	= นเย ปรํ ยุตฺเต.
ทฺสฺส อ.ผ้า กตินสฺส เพื่ออกฺขิน อิติ อดฺเด ในอรรณนี		
บทติดต่อกันและชื่อคัมภีร์ปริสสมาส	กตินสฺสทฺสฺส	= อมาทโย ปรปเทภิ.
ตั้งเป็นยัตต์ตถสมาส	กตินสฺสทฺสฺส	= นามานํ สมาสโย ยุตฺตโต.
ลวิภัตติทั้งหลาย	กติน + สฺ, ทฺสฺส + สฺ	= เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	กตินทฺสฺส	= ปกติ จสฺส สรนฺทฺสฺส.
ตั้ง กตินทฺสฺส เป็นนาม	กตินทฺสฺส	= ตทฺธิตสมาสกิตกา นามวาท.
หลัง กตินทฺสฺส ลง สิปรุมาวิภัตติ	กตินทฺสฺส + สิ	= ลิงฺคตฺเต ปโมา.
หลังจากการันต์ แปลง สิ เป็น อ	กตินทฺสฺส + สิ → อ	= สฺสิ.
แยกพยัญชนะ ส ออกจากสระ อ	กตินทฺสฺส อ + อ	= ปุพฺพมโหิ ตมสฺสรฺ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	กตินทฺสฺส ฺส + อ	= สรโลโปมาเทสฺสปฺจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ส ไปประกอบกับสระ อ	กตินทฺสฺส	= นเย ปรํ ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น กตินทฺสฺส. (ผ้าเพื่ออกฺขิน)

ตัวอย่างที่เป็น จตุตถีคัมภีร์ปริสสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “กตินทฺสฺส” มีดังนี้

- วิ. จีวรสฺส ทฺสฺส จีวรทฺสฺส. (จีวร + ทฺสฺส)
 - อ.ผ้า เพื่อจีวร ชื่อว่าจีวรทฺสฺส. (ผ้าเพื่อจีวร)
- วิ. จีวรสฺส มฺลฺยํ จีวรทฺสฺส. (จีวร + มฺลฺย)
 - อ.มฺลฺยํ เพื่อจีวร ชื่อว่าจีวรทฺสฺส. (มฺลฺยํเพื่อจีวร)
- วิ. ยาคฺญา อตฺถาย ตณฺทฺลา ยาคฺตณฺทฺลา. (ยาคฺ + ตณฺทฺล)
 - อ.ข้าวสาร ท. เพื่อประโยชน์ แก่ข้าวตม ชื่อว่ายาคฺตณฺทฺล. (ข้าวสารเพื่อข้าวตม)
- วิ. ฆตฺตสฺส อตฺถาย ตณฺทฺลา ฆตฺตตณฺทฺลา. (ฆตฺต + ตณฺทฺล)
 - อ.ข้าวสาร ท. เพื่อประโยชน์ แก่ข้าวสวย ชื่อว่าฆตฺตตณฺทฺล. (ข้าวสารเพื่อข้าวสวย)
- วิ. สํสฺสฺสฺตฺถาย ฆตฺตํ สํฆตฺตํ. (สํส + ฆตฺต)
 - อ.ฆตฺตํ เพื่อประโยชน์ แก่พระสงฆ์ ชื่อว่าสํฆตฺต. (ฆตฺตํเพื่อประโยชน์แก่พระสงฆ์, สํสฆตฺต)
- วิ. อาคนฺตฺกานมฺตฺถาย ฆตฺตํ อาคนฺตฺกฆตฺตํ. (อาคนฺตฺก + ฆตฺต)
 - อ.ฆตฺตํ เพื่อประโยชน์ แก่ภิกษุผู้จรรมา ท. ชื่อว่าอาคนฺตฺกฆตฺต. (ฆตฺตํเพื่อภิกษุผู้จรรมา, อาคนฺตฺกฆตฺต)
- วิ. คมิกานมฺตฺถาย ฆตฺตํ คมิกฆตฺตํ. (คมิก + ฆตฺต)
 - อ.ฆตฺตํ เพื่อประโยชน์ แก่ภิกษุผู้จะเดินทางไป ท. ชื่อว่าคมิกฆตฺต. (ฆตฺตํเพื่อภิกษุผู้จะเดินทาง, คมิกฆตฺต)

- วิ. ปาสาทาย ทพพ์ ปาสาททพพ์. (ปาสาท + ทพพ์)
 อ.ทัพพสัมมาระ เพื่อปราสาท ชื่อว่าปาสาททพพ์. (ทัพพสัมมาระเพื่อปราสาท)
- วิ. ภิกขุสัมมุตตถาย วิหาโร ภิกขุสัมตโต, วิหาโร. (ภิกขุสัม + อตฺถ)
 อ.วิหาร เพื่อประโยชน์ แก่พระภิกษุสงฆ์ ชื่อว่าภิกขุสัมตต. (ได้แก่วิหารอันเป็นประโยชน์แก่พระภิกษุสงฆ์)
- วิ. ยสฺสตุถาย ยทตฺโต. (ย + อตฺถ) (ทฺถาคม = ยวมทนตรลา จากมา)
 เพื่อประโยชน์ แก่สิ่งใด ชื่อว่ายทตต. (เพื่อประโยชน์แก่สิ่งใด)
- วิ. ยสฺสตุถาย ยทตฺตา. (ยา + อตฺถา) (รฺสสะ อา ของ ยา เป็น อ, ทฺถาคม = ยวมทนตรลา จากมา)
 เพื่อประโยชน์ แก่สิ่งใด ชื่อว่ายทตตา. (เพื่อประโยชน์แก่สิ่งใด)
- วิ. ยสฺสตุถาย ยทตฺถ. (ย + อตฺถ) (ทฺถาคม = ยวมทนตรลา จากมา)
 เพื่อประโยชน์ แก่สิ่งใด ชื่อว่ายทตต. (เพื่อประโยชน์แก่สิ่งใด)
- วิ. ตสฺสตุถาย ตทตฺโต, ตทตฺตา, ตทตฺถ. (ต + อตฺถ) (ทฺถาคม = ยวมทนตรลา จากมา)
 เพื่อประโยชน์ แก่สิ่งนั้น ชื่อว่าตทตต. (เพื่อประโยชน์แก่สิ่งนั้น)
- วิ. เอตฺสตุถาย เอตทตฺโต วายาโม, เอตทตฺตา กตา, เอตทตฺถ โสตาวราน. (เอต + อตฺถ)
 เพื่อประโยชน์ แก่สิ่งนั้น ชื่อว่าเอตทตต. (เพื่อประโยชน์แก่สิ่งนั้น)
- วิ. กิสฺสตุถาย กิมตฺถ. (กี + อตฺถ) (แปลงนิคหิตเป็น ม = มทา สเร)
 เพื่อประโยชน์ แก่อะไร ชื่อว่ากิมตต. (เพื่อประโยชน์อะไร)
- วิ. อตฺตโน อตฺถาย อตฺตตฺถ, อตฺตทตฺถ. (อตฺต + อตฺถ) (ทฺถาคม = ยวมทนตรลา จากมา)
 เพื่อประโยชน์ แก่ตน ชื่อว่าอตตตต, อตตทตต. (เพื่อประโยชน์ตน)
- วิ. พรสฺสตุถาย พรตฺถ. (ปร + อตฺถ)
 เพื่อประโยชน์ แก่บุคคลอื่น ชื่อว่าปรตต. (เพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่น)
- วิ. สฺวรสฺส อตฺถาย (วินโย) สฺวรตฺโต. (สฺวร + อตฺถ)
 อ.วินโย เพื่อประโยชน์ แก่การสํารวม ชื่อว่าสฺวรตต. (เพื่อประโยชน์แก่การสํารวม)
- วิ. สมาริโน อตฺถาย (สุข) สมารตฺถ. (สมาริ + อตฺถ)
 อ.ความสุข เพื่อประโยชน์ แก่สมาริ ชื่อว่าสมารตต. (เพื่อประโยชน์แก่สมาริ)
- วิ. วิราคฺส อตฺถาย (นิพพิทา) วิราคฺตา. (วิราค + อตฺถ)
 อ.ความเบื่อหน่าย เพื่อประโยชน์ แก่การคลายความกําหนด ชื่อว่าวิราคตต. (เพื่อประโยชน์แก่การคลายกําหนด)
- วิ. วิมุตฺติยา อตฺถาย (วิราโค) วิมุตฺตตฺโต. (วิมุตฺติ + อตฺถ)
 อ.การคลายความกําหนด เพื่อประโยชน์ แก่การหลุดพ้น ชื่อว่าวิมุตตตต. (เพื่อประโยชน์แก่ความหลุดพ้น)
- วิ. โลกสฺส หิต โลกหิต. (โลก + หิต)
 อ.อันเป็นประโยชน์ แก่กุล แก่ชาวโลก ชื่อว่าโลกหิต. (อันเป็นประโยชน์แก่กุลแก่ชาวโลก)

วิ. พุทฺธสฺส เทยฺยํ พุทฺธเทยฺยํ, ปุพฺผํ. (พุทฺธ + เทยฺย)

อ.ดอกไม้ อัน-อันบุคคลพึงถวาย แก่พระพุทฺธเจ้า ชื่อว่าพุทฺธเทยฺย. (อันบุคคลพึงถวายแก่พระพุทฺธเจ้า)

วิ. สัมมสฺส เทยฺยํ สัมมเทยฺยํ, จีวรํ. (สัม + เทยฺย)

อ.จีวร อัน-อันบุคคลพึงถวาย แก่พระสงฆ์ ชื่อว่าสัมมเทยฺย. (อันบุคคลพึงถวายแก่พระสงฆ์)

จบ จตฺตติตฺตปฺปริสสมาส.

๔.๔.๔ ปัญจมีตฺตปฺปริสสมาส

วิ. เมถุนสฺมา อเปโต เมถุนาเปโต. (เมถุน + อเปโต)

หลีกออกแล้ว จากเมถุน ชื่อว่าเมถุนาเปโต. (หลีกออกจากเมถุน)

ทำตัวรูป เมถุนสฺมา อเปโต **เมถุนาเปโต**

ศัพท์เดิมคือ

= เมถุน + อเปโต

หลัง เมถุน ลง สฺมาปัญจมีวิภัตติ

เมถุน + สฺมา, อเปโต

= อปาทาน ปณฺจมี.

หลัง อเปโต ลง สิปฺฐมาวิภัตติ

เมถุนสฺมา, อเปโต + สิ

= ลิงฺคตฺเถ ปิมา.

หลังจากออการันต์ แผลง สิ เป็น โอิ

เมถุนสฺมา, อเปโต + สิ → โอิ = โส.

แยกพยัญชนะ ตฺ ออกจากสระ อ

เมถุนสฺมา, อเปโต อ + โอิ

= ปุพฺพมโหิ ตมฺสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.

ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ

เมถุนสฺมา, อเปโต ๔ + โอิ

= สรโลโปมาเทสฺส ปุจฺจยาทิมฺหิฯ

นำพยัญชนะ ตฺ ไปประกอบกับสระ โอิ

เมถุนสฺมา, อเปโต

= นเย ปรี ยุตฺเต.

อเปโต หลีกออกแล้ว เมถุนสฺมา จากเมถุน อิติ อดฺเถ ในอรรถนี้

บทติดต่อกันและชื่อตฺตปฺปริสสมาส

เมถุนสฺมาอเปโต

= อมาทโย ปรปเทมิ.

ตั้งเป็นยุตตฺตตฺตสมาส

เมถุนสฺมาอเปโต

= นามานํ สมาสโย ยุตตฺตโต.

ลบบิภัตติทั้งหลาย

เมถุน + สฺมา, อเปโต + สิ

= เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.

เป็นปกติ

เมถุนอเปโต

= ปกติ จสฺส สเรณฺตสฺส.

แยกพยัญชนะ นฺ ออกจากสระ อ

เมถุน อ + อเปโต

= ปุพฺพมโหิ ตมฺสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.

เพราะสระหลัง ลบสระหน้า

เมถุน ๔ + อเปโต

= สรา สเร โลโป.

เมื่อสระหน้าถูกลบแล้ว ทิมะ อ เป็น อา

เมถุน + อ → อา เปโต

= ทิมํ.

นำพยัญชนะ นฺ ไปประกอบกับสระ อา

เมถุนาเปโต

= นเย ปรี ยุตฺเต.

ตั้ง เมถุนาเปโต เป็นนาม

เมถุนาเปโต

= ตทฺธิตฺตสมาสกิตฺตา นามวาท.

หลัง เมถุนาเปโต ลง สิปฺฐมาวิภัตติ

เมถุนาเปโต + สิ

= ลิงฺคตฺเถ ปิมา.

หลังจากออการันต์ แผลง สิ เป็น โอิ

เมถุนาเปโต + สิ → โอิ

= โส.

แยกพยัญชนะ ต ออกจากสระ อ เมถุนาเปต อ + โอ = ปุพพมโหิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
 ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ เมถุนาเปต ๘ + โอ = สรโลโปมาเทสบุจฺจยาทิมฺหิฯ
 นำพยัญชนะ ต ไปประกอบกับสระ โอ เมถุนาเปโต = นเย ปรี ฺยตุเต.
 สำเร็จรูปเป็น **เมถุนาเปโต**. (ผู้ปราศจากเมถุน)

ตัวอย่างที่เป็น ปัญจมีตปฺปฺริสสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “เมถุนาเปโต” มีดังนี้

- วิ. ปลาปสฺมา อปคโต ปลาปาปคโต. (ปลาป + อปคต)
 อ.เข้า ไปปราศแล้ว จากรำ ชื่อว่าปลาปาปคต. (ปราศจากรำ)
- วิ. นครสฺมา นิคคโต นครนิกคโต. (นคร + นิคคต)
 อ.ผู้ออกไปแล้ว จากเมือง ชื่อว่านครนิกคต. (ผู้ออกไปจากเมือง)
- วิ. ปิณฑปตสฺมา ปฏิกฺกนฺโต ปิณฑปตปฏิกฺกนฺโต. (ปิณฑปต + ปฏิกฺกนฺต)
 อ.ผู้ก้าวกลับแล้ว จากปิณฑปต ชื่อว่าปิณฑปตปฏิกฺกนฺต. (ผู้กลับจากปิณฑปต)
- วิ. คามโต นิภฺษนฺโต คามนิภฺษนฺโต. (คาม + นิภฺษนฺต)
 อ.ออกไปแล้ว จากหมู่บ้าน ชื่อว่าคามนิภฺษนฺต. (ออกไปจากหมู่บ้าน)
- วิ. รุกฺขคฺคา ปติโต รุกฺขคฺคปติโต. (รุกฺขคฺค + ปติต)
 อ.ผู้ตกแล้ว จากยอดแห่งต้นไม้ ชื่อว่ารุกฺขคฺคปติต. (ผู้ตกจากยอดไม้)
- วิ. สาสฺนา จฺโต สาสฺนจฺโต. (สาสน + จต)
 อ.ผู้เคลื่อนแล้ว จากศาสนา ชื่อว่าสาสนจฺต. (ผู้เคลื่อนจากศาสนา)
- วิ. อาปตฺติยา วุณฺณํ อาปตฺติวฺณฺณํ. (อาปตฺติ + วุณฺณํ)
 อ.การออกจากอาบัติ ชื่อว่าอาปตฺติวฺณฺณํ. (การออกจากอาบัติ)
- วิ. ฌรณิตลสฺมา อุกฺคโต ฌรณิตลอุคฺคโต. (ฌรณิตล + อุคฺคต) (ลบสระหน้า = สรา สเร โลป)
 อ.ผู้พุ่งขึ้นแล้ว จากพื้นดิน ชื่อว่าฌรณิตลอุคฺคต. (ผู้พุ่งขึ้นจากพื้นดิน)
- วิ. สพฺพภาเวหิ นิสฺสํ โสพฺพภาวนิสฺสํ. (สพฺพภาว + นิสฺสํ)
 อ.ผู้สลัดออกแล้ว จากภพทั้งปวง ท. ชื่อว่าสพฺพภาวนิสฺสํ. (ผู้สลัดออกจากภพทั้งปวง)
- วิ. ราชโต ภยํ ราชภยํ. (ราช + ภย)
 อ.ภัย จากพระราชา ชื่อว่าราชภย. (ภัยจากพระราชา, ราชภัย)
- วิ. โจรฺเหหิ ภยํ โจรภยํ. (โจร + ภย)
 อ.ภัย จากโจร ท. ชื่อว่าโจรภย. (ภัยจากโจร, โจรภัย)
- วิ. อมฺนุสฺเสหิ ภยํ อมฺนุสฺสภยํ. (อมฺนุสฺส + ภย)
 อ.ภัย จากอมนุษย์ ท. ชื่อว่าอมฺนุสฺสภย. (ภัยจากอมนุษย์)

- วิ. อคฺคิโต ภยํ อคฺคิภยํ. (อคฺคิ + ภย)
 อ.ภย จากไฟ ชื่อว่าอคฺคิภย. (ภยจากไฟ, อัคคีภย)
- วิ. ปาปโต ภีโต ปาปภีโต. (ปาป + ภีต)
 กัฬแล้ว จากบาป ชื่อว่าปาปภีต. (ผู้กัฬบาป)
- วิ. ปาปสุมา ภีรุโก ปาปภีรุโก. (ปาป + ภีรุก)
 อ.ผู้กัฬ จากบาป ชื่อว่าปาปภีรุก. (ผู้กัฬบาป)
- วิ. ออกตตพฺพโต วิตติ ออกตตพฺพวิตติ. (ออกตตพฺพ + วิตติ)
 อ.การงดเว้น จากสิ่งที่ไม่พึงกระทำ ชื่อว่าออกตตพฺพวิตติ. (การงดเว้นจากสิ่งที่ไม่พึงทำ)
- วิ. กายหฺจฺจฺริเตหิ วิตติ กายหฺจฺจฺริตวิตติ. (กายหฺจฺจฺริต + วิตติ)
 อ.การงดเว้น จากกายหฺจฺจฺริต ท. ชื่อว่ากายหฺจฺจฺริตวิตติ. (การงดเว้นจากกายหฺจฺจฺริต)
- วิ. วจฺจิหฺจฺจฺริเตหิ วิตติ วจฺจิหฺจฺจฺริตวิตติ. (วจฺจิหฺจฺจฺริต + วิตติ)
 อ.การงดเว้น จากวจฺจิหฺจฺจฺริต ท. ชื่อว่าวจฺจิหฺจฺจฺริตวิตติ. (การงดเว้นจากวจฺจิหฺจฺจฺริต)
- วิ. พนฺธนา มุตฺโต พนฺธนมุตฺโต. (พนฺธน + มุตฺโต)
 อ.ผู้พ้นแล้ว จากเครื่องผูก ชื่อว่าพนฺธนมุตฺต. (พ้นจากเครื่องผูก)
- วิ. วนสฺมา มุตฺโต วนมุตฺโต. (วน + มุตฺต)
 อ.ผู้พ้นแล้ว จากป่าคืออกิเลส ชื่อว่าวนมุตฺต. (พ้นจากป่าคืออกิเลส)
- วิ. พนฺธนา โมกฺโข พนฺธนมอกฺโข. (พนฺธน + โมกฺข)
 อ.การพ้น จากเครื่องผูก ชื่อว่าพนฺธนมอกฺข. (ผู้พ้นจากเครื่องผูก)
- วิ. กम्मโต สมฺมุตฺติ กम्मสมฺมุตฺติ, ฐปฺ. (กम्म + สมฺมุตฺติ)
 อ.รูป อันตั้งขึ้นพร้อมแล้ว เพราะกรรม ชื่อว่ากम्मสมฺมุตฺติ. (อันตั้งขึ้นเพราะกรรม)
- วิ. อุกกมฺมํ สฺมา อุกกมฺมํ อุกกมฺมํ, จิตฺตํ. (อุกกมฺมํ + อุกกมฺมํ)
 อ.จิต อันยิ่ง กว่าอุกกมฺมจฺจิต ชื่อว่าอุกกมฺมํ. (จิตอันยิ่งกว่าอุกกมฺมจฺจิต)
- วิ. โอมกสฺมา โอมกํ โอมโกมกํ, จิตฺตํ. (โอมก + โอมก)
 อ.จิต อันต่ำ กว่าโอมกจฺจิต ชื่อว่าโอมโกมก. (จิตอันต่ำกว่าโอมกจฺจิต)
- วิ. กम्मโต ชาตํ กम्मชฺ. (กम्म + ช)
 เกิดแล้ว เพราะกรรม ชื่อว่ากम्मช. (เกิดเพราะกรรม)

ทำตัวรูป กम्मโต ชาตํ **กम्मช**

ศัพท์เดิมคือ

= กम्म + ช

หลัง กम्म ลง โตปัจจัยในอรรถบัญญัติ

กम्म + โต, ช

= กวจิ โต ปญฺจมุตฺเต.

ตั้ง โตปัจจัย ชื่อว่าวิภัติ

กम्म + โต, ช

= ตวาทโย วิภตฺติสญฺญาโย.

(รูป) อ.รูป ชาตํ เกิดแล้ว กम्मโต เพราะกรรม อิติ อตฺเต ในอรรถนี้

บทติดต่อกันและชื่อคัมภีร์ปริสสมาส

กम्मโตช

= อมาทโย ปรปเพทฺ.

ตั้งเป็นยัตต์ตตสมาส	กมฺโตช	= นามาน์ สมาส โย ยุตตตโต.
ลบวิภัติ	กมฺ + โต, ช	= เตส วิภตติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	กมฺช	= ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส.
ตั้ง กมฺช เป็นนาม	กมฺช	= ตทฺธิตสมาสกิตกา นามวํวา
หลัง กมฺช ลง สิปฐมาวิภัติ	กมฺช + สิ	= ลิงคฺตเถ ปิมา.
หลังจากอการันต์ แปลง สิ เป็น อ์	กมฺช + สิ → อ์	= สึ.
แยกพยัญชนะ ชุ ออกจากสระ อ	กมฺชฺ อ + อ์	= ปุพฺพมโหิ ตมฺสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	กมฺชฺ ฺช + อ์	= สรโลโปมาเทสฺปฺจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ชุ ไปประกอบกับสระ อ	กมฺชช	= นเย ปรี ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **กมฺชช**. (เกิดเพราะกรรม, กัมมชรูป)

ตัวอย่างที่เป็น ปัญจมีตปฺปฺริสสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “กมฺชช” มีดังนี้

- วิ. จิตฺโต ชาตํ จิตฺตชํ, รุปิ. (จิตฺต + ช) (กิตฺนตสมาส)
 อ.รูป อันเกิดแล้ว เพราะจิต ชื่อว่าจิตฺตช. (รูปที่เกิดเพราะจิต, จิตฺตชรูป)
- วิ. อุตฺโต ชาตํ อุตฺตชํ, รุปิ. (อุตฺต + ช) (กิตฺนตสมาส)
 อ.รูป อันเกิดแล้ว เพราะเหตุ ชื่อว่าอุตฺตช. (รูปที่เกิดเพราะเหตุ, อุตฺตชรูป)
- วิ. อาหารโต ชาตํ อาหารชํ, รุปิ. (อาหาร + ช) (กิตฺนตสมาส)
 อ.รูป อันเกิดแล้ว เพราะอาหาร ชื่อว่าอาหารช. (รูปที่เกิดเพราะอาหาร, อาหารชรูป)

จบ ปัญจมีตปฺปฺริสสมาส.

๔.๔.๕ ัญญัติปปริสสมาส

วิ. รณโณ ปุตโต ราชปุตโต. (ราช + ปุตต)

อ.พระโอรส ของพระราชา ชื่อว่าราชปุตต. (พระราชโอรส)

ทำตัวรูป รณโณ ปุตโต ราชปุตโต	ศัพท์เดิมคือ	= ราช + ปุตต
หลัง ราช ลง สัญญีวิวัตติ	ราช + ส, ปุตต	= สามิสมี ัญญี.
เพราะส แผลง ราช กับ ส เป็น รณโณ	ราช+ส → รณโณ, ปุตต	= ราชสส รณโณราชินี เส.
หลัง ปุตต ลง สิปลฐมาวิวัตติ	รณโณ, ปุตต + สิ	= ลิงคตเถ ปีมา.
หลังจากออการันต์ แผลง สิ เป็น โอ	รณโณ, ปุตต + สิ → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ ต ออกจากสระ อ	รณโณ, ปุตต อ + โอ	= ปุพพมโร ตมสสร สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	รณโณ, ปุตต ๘ + โอ	= สรโลโปมาเทสปปจจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ต ไปประกอบกับสระ โอ	รณโณ, ปุตโต	= นเย ปรี ยุตเต.
ปุตโต อ.พระโอรส รณโณ ของพระราชา	อิติ อตเถ ในอรรถนี้	
บทติดต่อกันและชื่อคัมภีร์ปริสสมาส	รณโณปุตโต	= อมาทโย ปรปเทภี.
ตั้งเป็นยัตตัตถสมาส	รณโณปุตโต	= นามาน สมาส ยุตตโต.
ลวิวัตติทั้งหลาย	ราช + ส, ปุตต + สิ	= เตส วิวัตติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	ราชปุตต	= ปกติ จสส สรนุตสส.
ตั้ง ราชปุตต เป็นนาม	ราชปุตต	= ตพริตสมาสกิตกา นามว่าฯ
หลัง ราชปุตต ลง สิปลฐมาวิวัตติ	ราชปุตต + สิ	= ลิงคตเถ ปีมา.
หลังจากออการันต์ แผลง สิ เป็น โอ	ราชปุตต + สิ → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ ต ออกจากสระ อ	ราชปุตต อ + โอ	= ปุพพมโร ตมสสร สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ราชปุตต ๘ + โอ	= สรโลโปมาเทสปปจจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ต ไปประกอบกับสระ โอ	ราชปุตโต	= นเย ปรี ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **ราชปุตโต**. (พระราชโอรส)

ตัวอย่างที่เป็น ัญญัติปปริสสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “ราชปุตโต” มีดังนี้

วิ. รณโณ ปุริโส ราชปุริโส. (ราช + ปุริส)

อ.บุรุษ ของพระราชา ชื่อว่าราชปุริส. (ราชบุรุษ)

วิ. อาจริยส ปุชโก อาจริยปุชโก. (อาจริย + ปุชก) (ัญญัติกรรม)

อ.ผู้บูชา ซึ่งอาจารย์ ชื่อว่าอาจริยปุชก. (ผู้บูชาอาจารย์)

- วิ. พุทฺธสฺส สวโก พุทฺธสวโก. (พุทฺธ + สวก)
 อ.สวก ของพระพุทฺธเจ้า ชื่อว่าพุทฺธสวก. (สวกของพระพุทฺธเจ้า, พุทฺธสวก)
- วิ. พุทฺธสฺส รูปํ พุทฺธรูปํ. (พุทฺธ + รูป)
 อ.รูป ของพระพุทฺธเจ้า ชื่อว่าพุทฺธรูป. (พระพุทฺธรูป)
- วิ. ชินสฺส วจฺน์ ชินวจฺน์. (ชิน + วจน)
 อ.พระดำรัส ของพระชินเจ้า ชื่อว่าชินวจน. (พระชินพจน, พระพุทฺธพจน)
- วิ. สมฺมุทฺทสฺส โมโส สมฺมุทฺทโมโส. (สมฺมุทฺท + โมส)
 อ.เสียง ของมหาสมฺมุทฺท ชื่อว่าสมฺมุทฺทโมส. (เสียงของมหาสมฺมุทฺท)
- วิ. ฌณฺณานํ ราสิ ฌณฺณราสิ. (ฌณฺณ + ราสิ)
 อ.กอง แห่งข้าวเปลือก ท. ชื่อว่าฌณฺณราสิ. (กองข้าวเปลือก)
- วิ. ปุปฺพานํ คนฺโธ ปุปฺพคนฺโธ. (ปุปฺพ + คนฺธ)
 อ.กลิ่นหอม ของดอกไม้ ท. ชื่อว่าปุปฺพคนฺธ. (กลิ่นดอกไม้)
- วิ. ผลานํ รโส ผลรโส. (ผล + รส)
 อ.รส แห่งผลไม้ ท. ชื่อว่าผลรส. (รสผลไม้)
- วิ. กายสฺส ลหฺตุตา กายลหฺตุตา. (กาย + ลหฺตุตา)
 อ.ความเบา แห่งกาย ชื่อว่ากายลหฺตุตา. (ความเบากาย)
- วิ. มรณสฺส สติ มรณสฺสติ. (มรณ + สติ) (ฌัฏฐิการม)
 อ.ความระลึก ซึ่งความตาย ชื่อว่ามรณสฺสติ. (มรณสติ)
- วิ. รุกฺขสฺส มฺลํ รุกฺขมฺลํ. (รุกฺข + มฺล)
 อ.โคน ของต้นไม้ ชื่อว่ารุกฺขมฺล. (โคนต้นไม้, รากของต้นไม้)
- วิ. อยสฺส ปตฺโต อโยปตฺโต. (อย + ปตฺต) (เมื่อลบริกฺตติแล้ว แปรลง อ เป็น โ = เอเตสโม โลเป)
 อ.บาตร แห่งเหล็ก ชื่อว่าอโยปตฺต. (บาตรเหล็ก)
- วิ. สุวณฺณสฺส กฺฎาหํ สุวณฺณกฺฎาหํ. (สุวณฺณ + กฺฎาห)
 อ.กระทะ แห่งทอง ชื่อว่าสุวณฺณกฺฎาห. (กระทะทองคำ, กระทะเข้าทองคำ)
- วิ. ปานียสฺส ฑาลกํ ปานียฑาลกํ. (ปานีย + ฑาลก)
 อ.ขัน แห่งน้ำดื่ม ชื่อว่าปานียฑาลก. (ขันน้ำดื่ม)
- วิ. สปิปีสฺส กุมฺโภ สปิปีกุมฺโภ. (สปิปี + กุมฺภ)
 อ.หม้อ แห่งเนยใส ชื่อว่าสปิปีกุมฺภ. (หม้อเนยใส)
- วิ. เทวานํ ราชา เทวราโช. (เทว + ราช) (แปรลง อ ที่สุดสมาส เป็น อ = กฺวจิ ชาติฯ, เป็นปุริสาทิตฺตณ)
 อ.พระราช แห่งเทวดา ท. ชื่อว่าเทวราช. (พระราชแห่งเทวดา, พระอินทร์)

วิ. เทวานัน ราชา เทวราชา. (เทว + ราช) (ไม่ต้องแปลง อ ที่สุดสมาส เป็น อ, เป็นราชาที่คณะ)

อ. พระราชา แห่งเทวดา ท. ชื่อว่าเทวราชา. (พระราชาแห่งเทวดา, พระอินทร์)

ทำตัวรูป เทวานัน ราชา เทวราชา	ศัพท์เดิมคือ	= เทว + ราช
หลัง เทว ลง นัฏฐีวิวัตติ	เทว + นั, ราช	= สามิสฺมี ฌฎฐิ.
แยกพยัญชนะ ว ออกจากสระ อ	เทว อ + นั, ราช	= ปุพฺพมโหโร ตมสฺสรฺ สเรน วิโยชเย.
เพราะนวิวัตติ ทีมะ อ เป็น อา	เทว อ → อา + นั, ราช	= สุนฺหิสฺ จ.
นำพยัญชนะ ว ไปประกอบกับสระ อา	เทวานัน, ราช	= นเย ปรํ ยุตฺเต.
หลัง ราช ลง ลิปฺฐมาวิวัตติ	เทวานัน, ราช + ลี	= ลิงฺคตฺเถ ปิมา.
หลังจากราชศัพท์ แปลง ลี เป็น อา	เทวานัน, ราช + ลี → อา	= สุยา จ.
แยกพยัญชนะ ชุ ออกจากสระ อ	เทวานัน, ราช อ + อา	= ปุพฺพมโหโร ตมสฺสรฺ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	เทวานัน, ราช ชุ + อา	= สโรโลโปมาเทสฺสปฺจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ชุ ไปประกอบกับสระ อา	เทวานัน, ราชา	= นเย ปรํ ยุตฺเต.
ราชา อ.ราชา เทวานัน แห่งเทวดา ท. อิติ อตฺเถ ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อคัมภีร์ปริสสมาส	เทวานันราชา	= อมาทโย ปรปฺเทมิ.
ตั้งเป็นยุตต์ตตสมาส	เทวานันราชา	= นามานํ สมาสฺ ยุตฺตตฺโต.
ลพวิวัตติทั้งหลาย	เทว + นั, ราช + ลี	= เตสํ วิวัตติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	เทวราชา	= ปกติ จสฺส สรนฺตสฺส.
แยกพยัญชนะ ชุ ออกจากสระ อ	เทวราช ชุ อ	= ปุพฺพมโหโร ตมสฺสรฺ สเรน วิโยชเย.
แปลงสระที่สุดของสมาส เป็น อ	เทวราช ชุ อ → อ	= กฺวจิ สมาสฺนฺตคตฺตานมการฺนฺโต.
นำพยัญชนะ ชุ ไปประกอบกับสระ อ	เทวราช	= นเย ปรํ ยุตฺเต.
ตั้ง เทวราช เป็นนาม	เทวราช	= ตพฺรฺตสมาสกิตฺกา นามํวาฯ
หลัง เทวราช ลง ลิปฺฐมาวิวัตติ	เทวราช + ลี	= ลิงฺคตฺเถ ปิมา.
หลังจากอการันต์ แปลง ลี เป็น โอ	เทวราช + ลี → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ ชุ ออกจากสระ อ	เทวราช ชุ อ + โอ	= ปุพฺพมโหโร ตมสฺสรฺ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	เทวราช ชุ + โอ	= สโรโลโปมาเทสฺสปฺจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ชุ ไปประกอบกับสระ โอ	เทวราชา	= นเย ปรํ ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **เทวราชา**. (พระราชาแห่งเทวดา, พระอินทร์)

- วิ. ปุมสฺส ภาโว ปุมภาโว. (ปุม + ภาว) (ลบสระ อ ที่สุดของ ปุมศัพท์ = ปุมสฺส ลิงคาที่สุ สมาสเสสุ)
 อ.ความเป็น แห่งผู้ชาย ชื่อว่าปุมภาว. (ความเป็นชาย)
- วิ. หตฺติสฺส ปทํ หตฺติปทํ. (หตฺติ + ปท)
 อ.รอยเท้า ของช้าง ชื่อว่าหตฺติปท. (รอยเท้าช้าง)

ทำตัวรูป หตฺติสฺส ปทํ หตฺติปทํ	ศัพท์เดิมคือ	= หตฺติ + ปท
หลัง หตฺติ ลง สหฺวิวิทฺติ	หตฺติ + ส, ปท	= สามิสฺมี ฃฏฺฐิ.
เพราะ สหฺวิวิทฺติ รัสสะ อี เป็น อี	หตฺติ อี → อี + ส, ปท	= อโหม รัสสะเมกาวจโนยสุวปี จ.
เพราะสหฺวิวิทฺติ ลง สุอาคม	หตฺติ + ส-ส, ปท	= สาคโม เส.
หลัง ปท ลง สิปฺฐมาวิทฺติ	หตฺติสฺส, ปท + สิ	= ลิงคตฺเถ ปิมา.
หลังจากอาการันต์ แปลง สิ เป็น อี	หตฺติสฺส, ปท + สิ → อี	= สี.
แยกพยัญชนะ ฑู ออกจากสระ อ	หตฺติสฺส, ปท อ + อี	= ปุพฺพมโหิตฺมสฺสรฺ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	หตฺติสฺส, ปท ฐ + อี	= สรโลโปมาเทสฺสปฺจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ฑู ไปประกอบกับสระ อ	หตฺติสฺส, ปทํ	= นเย ปรํ ยุตฺเต.
ปทํ อ.รอยเท้า หตฺติสฺส ของช้าง อติ อตฺเถ ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อคัมภีร์ปริสสมาส	หตฺติสฺสปทํ	= อมาทโย ปรปเทมิ.
ตั้งเป็นยุตต์ตตสสมาส	หตฺติสฺสปทํ	= นามานํ สมาสโย ยุตฺตตฺโต.
ลวิวิทฺติทั้งหลาย	หตฺติ + ส, ปท + สิ	= เตสฺ วิวิทฺติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	หตฺติปท	= ปกติ จสฺส สเรณุตฺส.
รัสสะท่ามกลางสมาส	หตฺติปท → หตฺติปท	= กฺวจาทิมฺชฺชุตฺตรานํ ทิมฺรสฺสาฯ
ตั้ง หตฺติปท เป็นนาม	หตฺติปท	= ตทฺธิตฺสมาสกิตฺทา นามํวาฯ
หลัง หตฺติปท ลง สิปฺฐมาวิทฺติ	หตฺติปท + สิ	= ลิงคตฺเถ ปิมา.
หลังจากอาการันต์ แปลง สิ เป็น อี	หตฺติปท + สิ → อี	= สี.
แยกพยัญชนะ ฑู ออกจากสระ อ	หตฺติปท อ + อี	= ปุพฺพมโหิตฺมสฺสรฺ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	หตฺติปท ฐ + อี	= สรโลโปมาเทสฺสปฺจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ฑู ไปประกอบกับสระ อ	หตฺติปทํ	= นเย ปรํ ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **หตฺติปทํ**. (รอยเท้าช้าง)

ตัวอย่างที่เป็น ฦๅฐิต์ปปริสสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “หตฺถิปท” มีดังนี้

- วิ. อิตฺติยา รูป อิตฺติรูป. (อิตฺตี + รูป) (รัสสะท่ามกลางสมาส = ฤจจาติมชฺฉุตฺตรานํ ที่มรสฺสา ปรฺจเยสุ จ)
 อ.รูป แห่งหญิง ชื่อว่าอิตฺติรูป. (รูปผู้หญิง)
- วิ. ภิกฺขุณีํ สโม ภิกฺขุณิสฺโม. (ภิกฺขุณี + สฺม) (รัสสะท่ามกลางสมาส)
 อ.หมู่ แห่งนางภิกฺขุณี ท. ชื่อว่าภิกฺขุณิสฺม. (หมู่แห่งภิกฺขุณี, ภิกฺขุณีสงฆ์)
- วิ. ชมฺพฺยา สาขา ชมฺพฺยสาขา. (ชมฺพฺ + สาขา) (รัสสะท่ามกลางสมาส)
 อ.กิ่ง ท. แห่งต้นหว้า ชื่อว่าชมฺพฺยสาขา. (กิ่งต้นหว้า)
- วิ. ครุโน ฤลฺ ครุฤลฺ. (ครุ + ฤล)
 อ.ตระกูล ของครุ ชื่อว่าครุฤล. (ตระกูลของครุ)
- วิ. สวากานํ สโม สวากสฺโม. (สวาก + สฺม)
 อ.หมู่ แห่งสวาก ท. ชื่อว่าสวากสฺม. (หมู่แห่งสวาก)

จบ ฦๅฐิต์ปปริสสมาส.

๔.๔.๖ สัตตमित์ปปริสสมาส

- วิ. รูปे สณฺญา รูปสณฺญา. (รูป + สณฺญา)
 อ.ความหมายรู้ในรูป ชื่อว่ารูปสณฺญา. (สณฺญาในรูป)

ทำตัวรูป รูปे สณฺญา รูปสณฺญา	ศัพท์เดิมคือ	= รูป + สณฺญา
หลัง รูป ลง สฺมี สัตตมีวิภัตติ	รูป + สฺมี, สณฺญา	= โอภาเส สตตมี.
หลังจากออกอาร์นต์ แผลง สฺมี เป็น เอ	รูป + สฺมี → เอ, สณฺญา	= สฺมาสนินฺ วา.
แยกพยัญชนะ ปรฺ ออกจากสระ อ	รูป ปรฺ + เอ, สณฺญา	= ปรฺพมโหิ ตมสฺสรฺ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	รูป ปรฺ + เอ, สณฺญา	= สรโลโปมาเทสปฺปรฺจฺจยาติมฺหิ
นำพยัญชนะ ปรฺ ไปประกอบกับสระ เอ	รูปเอ, สณฺญา	= นเย ปรฺ ยุตฺเต.
หลัง สณฺญา ลง สิปรฺฐมาวิภัตติ	รูปเอ, สณฺญา + สิ	= ลิงฺคฺเต ปมา.
ลบ วิวิภัตติ	รูปเอ, สณฺญา + สฺ	= เสสโต โลป คสิปี.
สณฺญา อ.ความหมายรู้ รูปในรูป อิติ อตฺเต ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อตัวปปริสสมาส	รูปสณฺญา	= อมาทโย ปรฺปเทภิ.
ตั้งเป็นยุตต์ตตสมาส	รูปสณฺญา	= นามานํ สมาสโย ยุตฺตฺโต.
ลบวิภัตติทั้งหลาย	รูป + สฺมี, สณฺญา + สฺ	= เตสฺ วิภตฺติโย โลปา จ.

เป็นปกติ	รูปสณฺญา	= ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส.
ตั้ง รูปสณฺญา เป็นนาม	รูปสณฺญา	= ตทฺฐิตสฺมาสกิตกา นามวาท
หลัง รูปสณฺญา ลง สิปฺฐมาวิวัตติ	รูปสณฺญา + สิ	= ลิงฺคตฺเต ปมา.
ลบ สิปฺฐตติ	รูปสณฺญา + สฺสิ	= เสสโต โลปํ คสิปิ.

สำเร็จรูปเป็น **รูปสณฺญา**. (สัณฺญาในรูป)

ตัวอย่างที่เป็น สัตตมีคัมภีร์ปรัสนมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “รูปสณฺญา” มีดังนี้

- วิ. รูป สณฺเจตนา รูปสณฺเจตนา. (รูป + สณฺเจตนา)
 อ.ความตั้งใจด้วยดี ในรูป ชื่อว่ารูปสณฺเจตนา. (ความตั้งใจด้วยดีในรูป)
- วิ. สสารเร ทุกฺขํ สสารทุกฺขํ. (สสาร + ทุกฺข)
- อ.ความทุกข์ ในสงสาร ชื่อว่าสสารทุกฺข. (ทุกข์ในสงสาร, สังสารทุกฺข)
- วิ. จกฺขุมฺหิ สมนฺนิสฺสิตํ วิญฺญาณํ จกฺขุวิญฺญาณํ. (จกฺขุ + วิญฺญาณ) (มขฺเฌโลปสฺมาส ลบ สมนฺนิสฺสิตคฺัพท์ ทำมกลาง)
 อ.วิญฺญาณ อันอาศัยแล้ว ในจกฺขุ ชื่อว่าจกฺขุวิญฺญาณ. (วิญฺญาณที่อาศัยในจกฺขุ, จกฺขุวิญฺญาณ)
- วิ. ฌมฺเม รโต ฌมฺมรโต. (ฌมฺม + รต)
 ยินดีแล้ว ในธรรม ชื่อว่าฌมฺมรต. (ผู้ยินดีในธรรม)
- วิ. ฌมฺเม อภิริติ ฌมฺมาภิริติ. (ฌมฺม + อภิริติ) (ลบสระหน้า, ทิมะสระหลัง)
 อ.ความยินดียิ่ง ในธรรม ชื่อว่าฌมฺมาภิริติ. (ความยินดียิ่งในธรรม)
- วิ. ฌมฺเม รุจิ ฌมฺมรุจิ. (ฌมฺม + รุจิ)
 อ.ความชอบใจ ในธรรม ชื่อว่าฌมฺมรุจิ. (ความชอบใจในธรรม)
- วิ. ฌมฺเม คารโว ฌมฺมคารโว. (ฌมฺม + คารว)
 อ.ความเคารพ ในธรรม ชื่อว่าฌมฺมคารว. (ความเคารพในธรรม)
- วิ. ฌมฺเมสุ นิสฺสุตติ ฌมฺมนิสฺสุตติ. (ฌมฺม + นิสฺสุตติ) (ไวยากรณฺ์อันอธิบายในธรรม)
 อ.ไวยากรณฺ์อันกล่าวออก ในธรรม ท. ชื่อว่าฌมฺมนิสฺสุตติ.
- วิ. ทานเ อธิมฺตติ ทานาธิมฺตติ. (ทาน + อธิมฺตติ) (ลบสระหน้า, ทิมะสระหลัง)
 อ.ความน้อมไป ในทาน ชื่อว่าทานาธิมฺตติ. (การน้อมไปในทาน)
- วิ. ฆานฺตเร กตํ ฆานฺตรกตํ, กมฺมํ. (ฆานฺตฺร + กต)
 อ.กรรม อันถูกกระทำแล้ว ในภพอื่น ชื่อว่าฆานฺตรกต. (กรรมที่ถูกทำในภพอื่น)
- วิ. ทสฺสเน อสฺสาโท ทสฺสนสฺสาโท. (ทสฺสน + อสฺสาท)
 อ.ความยินดี ในการเห็น ชื่อว่าทสฺสนสฺสาท. (ความยินดีในการเห็น)

- วิ. อรณฺเว วาโส อรณฺเววาโส. (อรณฺ + วาส)
 อ.การอยู่ในป่า ชื่อว่าอรณฺเววาส. (การอยู่ในป่า)
- วิ. วิกาลเ โภชนํ วิกาลโภชนํ. (วิกาล + โภชน)
 อ.การกินอาหาร ในเวลาวิกาล ชื่อว่าวิกาลโภชน. (กินอาหารในเวลาวิกาล)
- วิ. กาลเ วสฺสํ กาลวสฺสํ. (กาล + วสฺส)
 อ.ฝน ในฤดูกาล ชื่อว่ากาลวสฺส. (ฝนในฤดูกาล)
- วิ. วเน ปุပ္ผํ วเนปุပ္ผํ. (วเน + ปุပ္ผ)
 อ.ดอกไม้ ในป่า ชื่อว่าวเนปุပ္ผ. (ดอกไม้ป่า)
- วิ. วเน มหิโส วเนมหิโส. (วเน + มหิส)
 อ.กระบือ ในป่า ชื่อว่าวเนมหิส. (ควายป่า)
- วิ. คามเ สฺกุโร คามสฺกุโร. (คาม + สฺกุร)
 อ.สุกร ในหมู่บ้าน ชื่อว่าคามสฺกุร. (สุกรบ้าน)
- วิ. สมฺมุทเท มจฺโจ สมฺมุททมจฺโจ. (สมฺมุท + มจฺจ)
 อ.ปลา ในมหาสมุทร ชื่อว่าสมฺมุททมจฺจ. (ปลาทะเล)
- วิ. อาวเฏ กจฺจโป อาวฏฺกจฺจโป. (อาวฏฺ + กจฺจป)
 อ.เต่า ในบ่อน้ำ ชื่อว่าอาวฏฺกจฺจป. (เต่าในบ่อน้ำ)
- วิ. อาวเฏ มณฺฑุโก อาวฏฺมณฺฑุโก. (อาวฏฺ + มณฺฑุก)
 อ.กบ ในบ่อน้ำ ชื่อว่าอาวฏฺมณฺฑุก. (กบในบ่อน้ำ)
- วิ. กุเป มณฺฑุโก กุเปมณฺฑุโก. (กุเป + มณฺฑุก)
 อ.กบ ในบ่อน้ำ ชื่อว่ากุเปมณฺฑุก. (กบในบ่อน้ำ)
- วิ. ติตฺเต นวา ติตฺตนาวา. (ติตฺต + นวา)
 อ.เรือ ที่ท่า ชื่อว่าติตฺตนาวา. (เรือที่ท่า)
- วิ. อิตฺติสุ รุตุโต อิตฺติรุตุโต. (อิตฺติ + รุตุต) (รัสสะท่ามกลางสมาส = กุวจาติมชฺฉุตฺตรานํ ทิมรสฺสา ปจฺเจยฺสุ จ)
 อ.นักเลง ในผู้หญิง ท. ชื่อว่าอิตฺติรุตุต. (ชายผู้เป็นนักเลงหญิง, ผู้ชายที่เี่ยวผู้หญิงเก่ง)
- วิ. ฉายาย สฺกุโข ฉายาสฺกุโข. (ฉายา + สฺกุข)
 อ.อันแห่งแล้ว ในร่มเงา ชื่อว่าฉายาสฺกุข. (ที่แห่งในร่ม)
- วิ. องฺคาเร ปกฺกํ องฺคารปฺกํ, มฺลํ. (องฺคาร + ปกฺก)
 อ.เหนือ อันสุกแล้ว บนถ่านไฟ ชื่อว่าองฺคารปฺก. (ที่สุกบนถ่านไฟ)
- วิ. จารเ พฺทฺโร จารกพฺทฺโร. (จารก + พฺทฺร)
 อ.ถูกมัดแล้ว ในเรือนจำ ชื่อว่าจารกพฺทฺร. (ผู้ถูกมัดในเรือนจำ)

- วิ. วเน จรตีติ วนจโร. (วณ + จร) (กัตันตสมาส)
 ย่อมเที่ยวไปในป่า เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวณจร. (ผู้เที่ยวไปในป่า)
- วิ. กุจฉิมหิ สยตีติ กุจฉิสโย. (กุจฉิ + สย) (กัตันตสมาส)
 ย่อมนอนในท้อง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากุจฉิสย. (ลมในท้อง)
- วิ. ถเล ตัญตีติ ถลญโ. (ถล + ๐) (กัตันตสมาส)
 ย่อมตั้งอยู่บนบก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าถลญ. (ตั้งอยู่บนบก)
- วิ. ชเล ตัญตีติ ชลญโ. (ชล + ๐) (กัตันตสมาส)
 ย่อมตั้งอยู่ในน้ำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าชลญ. (ตั้งอยู่ในน้ำ)
- วิ. ปพพเต ตัญตีติ ปพพตญโ. (ปพพต + ๐) (กัตันตสมาส)
 ย่อมตั้งอยู่บนภูเขา เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปพพตญ. (ตั้งอยู่บนภูเขา)
- วิ. มคเค ตัญตีติ มคคญโ. (มคค + ๐) (กัตันตสมาส)
 ย่อมตั้งอยู่ในหนทาง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามคคญ. (ผู้ตั้งอยู่ในหนทาง)
- วิ. สิโร รุหตีติ สิโรรุห. (สิโร + รุห) (กัตันตสมาส) (แปลง อ ของมโนคุณศัพท์เป็น โอ = เอเตสโม โลเป)
 ย่อมงอกบนศีรษะ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสิโรรุห. (ผม)
- วิ. ปงเก ชาตํ ปงกชํ, ปุปฝ. (ปงก + ช) (กัตันตสมาส)
 อ. ดอกไม้ อันเกิดแล้ว ในตม ชื่อว่าปงกช. (ดอกบัว, บงกช)

ทำตัวรูป ปงเก ชาตํ ปงกช	ศัพท์เดิมคือ	= ปงก + ช
หลัง ปงก ลง สมิสตัดมีวิภัตติ	ปงก + สมิ, ช	= โอภาเส สตุตมี.
หลังจากอการันต์ แปลง สมิ เป็น เอ	ปงก + สมิ → เอ, ช	= สุมาสฺมินิ วา.
แยกพยัญชนะ กุ ออกจากสระ อ	ปงกุ อ + เอ, ช	= ปุพพมโร ตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ปงกุ ๒ + เอ, ช	= สโรโลโปมาเทสปฺจยาทิมฺหิ
นำพยัญชนะ กุ ไปประกอบกับสระ เอ	ปงเก, ช	= นเย ปรี ยุตเต.
ชาตํ เกิดแล้ว ปงเก ในตม อิติ อตเต ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อคัมภีร์ปริสสมาส	ปงเกช	= อมาทโย ปรปเทภิ.
ตั้งเป็นยุตต์ตสมาส	ปงเกช	= นามานํ สมาสโย ยุตฺตโต.
ลวิภัตติ	ปงก + สมิ, ช	= เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	ปงกช	= ปกติ จสฺส สรนฺตสฺส.
ตั้ง ปงกช เป็นนาม	ปงกช	= ตพฺพิตสมาสกิตกา นามํวา
หลัง ปงกช ลง สิปฺฐมาวิภัตติ	ปงกช + สิ	= ลิงฺคตฺเต ปิมา.
หลังจากอการันต์ แปลง สิ เป็น อ	ปงกช + สิ → อ	= สิ.
แยกพยัญชนะ ชุ ออกจากสระ อ	ปงกชุ อ + อ	= ปุพพมโร ตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.

หลังจากออกจากรันต์ แปลง ลี เป็น อ	อจจนตุ + ลี → อ	= ลี.
แยกพยัญชนะ ต ออกจากสระ อ	อจจนตุ อ + อ	= ปุพพมโห อตมสสร สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	อจจนตุ ๒ + อ	= สรโลโปมาเทสบุปจจยาทิมหิฯ
นำพยัญชนะ ต ไปประกอกับสระ อ	อจจนตุ	= นเย ปรี ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **อจจนตุ**. (เกินขอบเขต, ล่วงส่วน, ที่สุด, ตลอดไป)

ตัวอย่างที่เป็น อมาทิปรตัมปรีสสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “อจจนตุ” มีดังนี้

- วิ. เวล อติกนุโต อติเวโล. (เวลา + อติ) (รัสสะ = กวจากติมชฌุตตรานํ ทิมรสสา ปจฺจเยสุ จ)
ก้าวล่วงแล้ว ซึ่งเวลา ชื่อว่าอติเวล. (ล่วงเวลา, เลยเวลา)
- วิ. มาส อติโต อติมาโส. (มาส + อติ)
อ.กาลอันล่วงเลยแล้ว ซึ่งเดือน ชื่อว่าอติมาส. (ล่วงเลยเดือน)
- วิ. ชวิก ปตโต ปตตชวิกโก. (ชวิก + ปตต)
ถึงแล้ว ซึ่งความเป็นอยู่ ชื่อว่าปตตชวิก. (ผู้ถึงซึ่งความเป็นอยู่, ผู้ถึงซึ่งการเลี้ยงชีพ)
- วิ. ชวิก อาปนโน อาปนนชวิกโก. (ชวิก + อาปน)
ถึงแล้ว ซึ่งความเป็นอยู่ ชื่อว่าอาปนนชวิก. (ผู้ถึงซึ่งความเป็นอยู่, ผู้ถึงซึ่งการเลี้ยงชีพ)
- วิ. อกข ปตคโต นิสสิโตติ ปจจกโข, อตตภาโว. (อกข + ปติ) (แปลง ตี เป็น จ = สหโพ จ ตี, จ สทิสเทวภาวะ)
อ.อัตรภาพ อันอาศัยแล้ว ซึ่งอินทรีย์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปจจกข. (อันอาศัยอินทรีย์, การเห็นประจักษ์)
- วิ. อกข ปตคตา นิสสิตาติ ปจจกขา, พุทธิ. (อกข + ปติ) (แปลง ตี เป็น จ = สหโพ จ ตี, จ สทิสเทวภาวะ)
อ.ความรู้ อันอาศัยแล้ว ซึ่งอินทรีย์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปจจกขา. (อันอาศัยอินทรีย์, การเห็นประจักษ์)
- วิ. อกข ปตคต นิสสิตนติ ปจจกข, ทสสน. (อกข + ปติ) (แปลง ตี เป็น จ = สหโพ จ ตี, จ สทิสเทวภาวะ)
อ.การเห็น อันอาศัยแล้ว ซึ่งอินทรีย์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปจจกข. (อันอาศัยอินทรีย์, การเห็นประจักษ์)
- วิ. อตต อนุคต อนุตต, นาม. (อตต + อนุ) (แปลง อ เป็น ว = วโมททนทาน)
อ.ชื่อ อันเป็นไปตาม ซึ่งอรรถ ชื่อว่าอนุตต. (ชื่อตามอรรถ)
- วิ. โกกิลาย อวภูฏ อวโกกิล, วน. (โกกิล + อว) (รัสสะ = กวจากติมชฌุตตรานํ ทิมรสสา ปจฺจเยสุ จ)
อ.ป่า อันนางนกดุเหว่า ทอดทิ้งแล้ว ชื่อว่าอวโกกิล. (ป่าที่ถูกล้างนกดุเหว่าทิ้ง)
- วิ. มยุเรน อวภูฏ อวมยุร, วน. (มยุร + อว)
อ.ป่า อันนกดุเหว่า ทอดทิ้งแล้ว ชื่อว่าอวมยุร. (ป่าที่ถูกล้างนกดุเหว่าทิ้ง)
- วิ. อชฌมยนาย ปริคิลาน ปริยชฌมยโน. (อชฌมย + ปริ) (ลง ยุอาคม)
อ.ผู้เหน็ดเหนื่อย ต่อการสหาย ชื่อว่าปริยชฌมย. (ผู้เหน็ดเหนื่อยต่อการสหาย)
- วิ. กम्मสส อล สมตโตติ อลกมโม. (กम्म + อล)
อ.ผู้สามารถ เพื่อทำการงาน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอลกम्म. (ผู้สามารถเพื่อทำการงาน)

- วิ. วจนาย อลนติ อลัจโน. (วจน + อล)
 อ.ผู้ควรเพื่อการกล่าว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอลัจโน. (ผู้ควรเพื่อกกล่าว)
- วิ. วานโต นิภขุโต นิพพาน. (วาน + นิ) (ซ้อน ว, แผลง วว เป็น พพ = โโพ วสฺส หรือ จคฺคฺพฺใน โท ธฺสฺ จ)
 อ.ธรรมอันออกพ้นแล้ว จากัดฉหา ชื่อว่านิพพาน. (ธรรมที่พ้นจากัดฉหา, นิพพาน)
- วิ. กิเลสฺหิ นิภขุโต นิภกิเลส. (กิเลส + นิ) (ฤ สฺหิตฺสฺทฺวภาว)ะ
 ผู้ออกพ้นแล้ว จากกิเลส ท. ชื่อว่านิภกิเลส. (ผู้ปราศจากกิเลส)
- วิ. องคณฺหิ นิภขุโต นินฺรคฺโณ. (องคณ + นิ) (ลง รฺอาคฺม)
 ผู้ออกพ้นแล้ว จากกิเลส ท. ชื่อว่านินฺรคณ. (ผู้ปราศจากกิเลส)
- วิ. โกสมฺพิยา นิภขุโต นิภโกสมฺพี. (โกสมฺพี + นิ) (ฤ สฺหิตฺสฺทฺวภาว)ะ
 ผู้ออกแล้ว จากเมืองโกสมฺพี ชื่อว่านิภโกสมฺพี. (ผู้ออกจากเมืองโกสมฺพีแล้ว)
- วิ. วนโต นียยาโต นิพฺพโน. (วน + นิ) (ซ้อน ว, แผลง วว เป็น พพ = โโพ วสฺส หรือ จคฺคฺพฺ ใน โท ธฺสฺ จ)
 ผู้ออกไปแล้ว จากป่าคือกิเลส ชื่อว่านิพพน. (ผู้ออกจากป่าคือกิเลส)
- วิ. อจฺริยโต ปโร ปจฺริโย. (อจฺริย + ป)
 อ.อาจารย์ผู้ประเสริฐ กว่าอาจารย์ ชื่อว่าปจฺริย. (อาจารย์ของอาจารย์)
- วิ. อยฺยกสฺมา ปโร ปยฺยโก. (อยฺยก + ป)
 อ.ปู่ผู้ประเสริฐ กว่าปู่ ชื่อว่าปยฺยก. (ปู่ของปู่, ทวด, ชวด)
- วิ. หียโย ปโร ปฺรหียโย. (หียโย + ป)
 อ.วันอื่น จากเมื่อวาน ชื่อว่าปฺรหียโย. (หลังจากเมื่อวาน, วานอื่น)
- วิ. คจฺคฺย อฺปฺริ อฺปฺริคจฺค. (คจฺคฺ + อฺปฺริ) (รัศฺส = กฺวจาติมชฺฌตฺตฺรานํ)
 อ.ที่เบื้องบน แห่งแม่น้ำคจฺคฺ ชื่อว่าอฺปฺริคจฺค. (ที่เบื้องบนแม่น้ำคจฺค)
- วิ. นฺทียา เหมฺฏา เหมฺฏานฺที. (นฺที + เหมฺฏา)
 อ.ที่ภายใต้ แห่งแม่น้ำ ชื่อว่าเหมฺฏานฺที. (ที่ภายใต้แห่งแม่น้ำ)
- วิ. สฺมาปฺตฺติยา อนฺโต อนฺโตสฺมาปฺตฺติ. (สฺมาปฺตฺติ + อนฺโต)
 สภาพในภายใน แห่งสฺมาบฺติ ชื่อว่าอนฺโตสฺมาปฺตฺติ. (สภพภายในสฺมาบฺติ)
- วิ. หฺสฺสานํ ราชา ราชฺหฺส, หฺสฺราชา วา. (หฺส + ราช, ราช + หฺส)
 อ.ราชา แห่งหงส์ ท. ชื่อว่าราชหฺส, หรือ ชื่อว่าหฺสฺราช. (พญาหงส์)
- วิ. มาสฺสฺส อฺทฺธํ อฺทฺธฺมาส, มาสฺทฺธํ วา. (มาส + อฺทฺธ, อฺทฺธ + มาส)
 อ.กึ่ง แห่งเดือน ชื่อว่าอฺทฺธฺมาส, หรือ ชื่อว่ามาสฺทฺธ. (กึ่งเดือน)
- วิ. อามลฺกฺสฺส อฺทฺธํ อฺทฺธฺรามลฺก, อามลฺกฺทฺธํ วา. (อามลฺก + อฺทฺธ, อฺทฺธ + อามลฺก)
 อ.ครึ่ง แห่งผลมะขามป้อม ชื่อว่าอฺทฺธฺรามลฺก หรือ ชื่อว่าอามลฺกฺทฺธ. (ผลมะขามป้อมครึ่งผล)

- วิ. กหาปณสฺส อทฺธํ อทฺธมกหาปณํ. (กหาปณ + อทฺธ)
 อ.กึ่ง แห่งกหาปณะ ชื่อว่าอทฺธมกหาปณ. (ครึ่งกหาปณะ)
- วิ. มาสกสฺส อทฺธํ อทฺธมมาสกํ. (มาสก + อทฺธ)
 อ.กึ่ง แห่งมาสก ชื่อว่าอทฺธมมาสก. (กึ่งมาสก)
- วิ. รตฺติยา อทฺธํ อทฺธมรตฺตํ. (รตฺติ + อทฺธ) (แปลงสระที่สุดของสมาสเป็น อ = กฺวจิ สมาสนุตคตตามการนุโต)
 อ.กึ่ง แห่งราตรี ชื่อว่าอทฺธมรตฺต. (กึ่งราตรี, ครึ่งคืน)
- วิ. รตฺติยา ปุพฺพํ ปุพฺพรตฺตํ. (รตฺติ + ปุพฺพ) (แปลงสระที่สุดของสมาสเป็น อ)
 อ.เบื้องต้น แห่งราตรี ชื่อว่าปุพฺพรตฺต. (เบื้องต้นแห่งราตรี, หัวค่ำ)
- วิ. รตฺติยา ปจฺจมา ปจฺจมารตฺตํ. (รตฺติ + ปจฺจมา) (แปลงสระที่สุดของสมาสเป็น อ)
 ในกาลภายหลัง แห่งราตรี ชื่อว่าปจฺจมารตฺต. (ในกาลภายหลังแห่งราตรี, ค่อนคืน)
- วิ. อหสฺส ปุพฺพํ ปุพฺพนหฺ. (อห + ปุพฺพ) (แปลง อห เป็น อนฺห = เตสุ วุฑฺธิโลปาคมวิการวิปริตาทเสา จ)
 อ.เบื้องต้น แห่งวัน ชื่อว่าปุพฺพนหฺ. (เวลาเช้า)
- วิ. อหสฺส สายํ สายนหฺ. (อห + สาย) (แปลง อห เป็น อนฺห, ลบนิคหิต = กฺวจิ โลป)
 ในเวลาเย็น แห่งวัน ชื่อว่าสายนหฺ. (เวลาเย็น)

หมายเหตุ : ในอุทาหรณ์ว่า “อจฺจนฺตํ, อุปริคฺคํ, ปจฺจมารตฺตํ” เป็นต้น จะมีลักษณะเหมือนกับในอภัยยิวาสมาส ทั้ง ๓ ประการ คือ (๑) มีนิบาตหรืออุปสค์อยู่หน้า (๒) นิบาตหรืออุปสค์นั้น แปรก่อน และ(๓) รูปสำเร็จเป็นนปฺงสกลิงค์ แต่มีข้อแตกต่างกันที่ให้เป็นเครื่องสังเกตว่า อภัยยิวาสมาส โดยมากมีอรรถคุณ เช่น เบื้องบน, ไกล, ภายใต้, ภายใน เป็นประธาน ไม่ใช่อรรถของศัพท์จะเป็นประธาน ส่วน ศัพท์ปริสสมาสมีอรรถของศัพท์จะเป็นประธาน ข้อสังเกตมีดังนี้ ในที่กล่าวอรรถคุณ เป็นอภัยยิวาสมาส ส่วนในที่กล่าวอรรถศัพท์อย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นศัพท์ปริสสมาส

จบ อมาทิปรตฺตปริสสมาส.

๔.๔.๘ อโลปต์ปฐิสสมาส

- วิ. ปภา กโรตตีติ ปภงฺกโร. (ปภา + กร) (ทุตียาอโลปต์ปฐิสสมาส) (กัตันตสมาส)
 ย่อมกระทำ ซึ่งแสงสว่าง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปภงฺกร. (ผู้กระทำแสงสว่าง, พระอาทิตย์)

ทำตัวรูป ปภา กโรตตีติ ปภงฺกโร	ศัพท์เดิมคือ	= ปภา + กร
หลัง ปภา ลง อุตฺติยาวิภตฺติ	ปภา + อ, กร	= กम्मตฺเต ทุตฺติยา.
แยกพยัญชนะ ภา ออกจากสระ อา	ปภา อา + อ, กร	= ปุพฺพมโห อตฺมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ปภา ภา + อ, กร	= สรโลโปมาเทสฺสปุจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ภา ไปประกอบกับสระ อ	ปภา, กร	= นเย ปรี ยุตฺเต.
กโรตตีติ ย่อมกระทำ ปภา ซึ่งแสงสว่าง อติ อตฺเต ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อตปฐิสสมาส	ปภากร	= อมาทโย พรปเทมิ.
ตั้งเป็นยุตตตตสมาส	ปภากร	= นามานํ สมาสโย ยุตฺตตฺโต.
แปลง นิคหิต เป็น วัคคินตฺเต ง	ปภา ภา → ง กร	= วกคฺนตฺ วา วกค.
ตั้ง ปภงฺกร เป็นนาม	ปภงฺกร	= ตทฺฐิตสมาสกิตกา นามวภา
หลัง ปภงฺกร ลง สิปฺฐมาวิภตฺติ	ปภงฺกร + ส	= ลิงคตฺเต ปอมา.
หลังจากอาการันต์ แปลง ส เป็น โอ	ปภงฺกร + ส → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ ภา ออกจากสระ อ	ปภงฺกร ภา + โอ	= ปุพฺพมโห อตฺมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ปภงฺกร ภา + โอ	= สรโลโปมาเทสฺสปุจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ภา ไปประกอบกับสระ โอ	ปภงฺกโร	= นเย ปรี ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **ปภงฺกโร**. (ผู้กระทำแสงสว่าง, พระอาทิตย์)

ตัวอย่างที่เป็น อโลปต์ปฐิสสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “ปภงฺกโร” มีดังนี้

- วิ. อมตฺ ทหาตตีติ อมตฺนุทโท. (อมต + ทท) (ทุตียาอโลปต์ปฐิสสมาส) (กัตันตสมาส)
 ย่อมให้ ซึ่งพระนิพพาน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอมตฺนุทท. (พระพุทฺธเจ้าผู้ให้พระนิพพาน)
- วิ. รณํ ขหาตตีติ รณณฺชโ. (रण + ชห) (ทุตียาอโลปต์ปฐิสสมาส) (กัตันตสมาส)
 ย่อมละ ซึ่งกิเลส เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าरणณฺช. (ผู้ละกิเลส)
- วิ. ชุตี ชาเรตตีติ ชุตินฺจโร. (ชุตี + จร) (ทุตียาอโลปต์ปฐิสสมาส) (กัตันตสมาส)
 ย่อมทรงไว้ ซึ่งความรุ่งเรือง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าชุตินฺจร. (ผู้ทรงไว้ซึ่งความรุ่งเรือง)
- วิ. สหสา กตฺ สหสากตฺ, กम्मํ. (สหสา + กต) (ตุตียาอโลปต์ปฐิสสมาส)
 อ.กรรม อันถูกกระทำแล้ว โดยฉับพลัน ชื่อว่าสหสากต. (ถูกกระทำโดยฉับพลัน)

- วิ. ปรัสนิพนธ์ ปรัสนิพนธ์. (ปรั + นิพนธ์) (จตุตถะอโศกคัมภีร์ปรัสนิพนธ์)
 อ.นิพนธ์ เพื่อผู้อื่น ชื่อว่าปรัสนิพนธ์. (นิพนธ์เพื่อผู้อื่น, ปรัสนิพนธ์)
- วิ. อตตโน ปทํ อตตโนปทํ. (อตต + ปท) (จตุตถะอโศกคัมภีร์ปรัสนิพนธ์)
 อ.นิพนธ์ เพื่อตน ชื่อว่าอตตโนปท. (นิพนธ์เพื่อตน, อตตโนปท)
- วิ. ภาต อัญญาภาตํ ภาตัญญาภาตํ. (ภาต + อัญญาภาต) (ลง โทปัจจัย, ลปสรรหน้า, ทีฆะสรรหลัง)
 อ.การปรากฏ แต่ความเป็นภัย ชื่อว่าภาตัญญาภาต. (ปรากฏแต่ความเป็นภัย) (ปัญจมีอโศกคัมภีร์ปรัสนิพนธ์)
- วิ. ปรัโต โมโส ปรัโตโมโส. (ปรั + โมโส) (ลง โทปัจจัย = กวจิ โท ปญจมยตเถ) (ปัญจมีอโศกคัมภีร์ปรัสนิพนธ์)
 อ.เสียง จากบุคคลอื่น ชื่อว่าปรัโตโมโส. (เสียงจากบุคคลอื่น, ปรัโตโมโส)
- วิ. คุณฺโณ ปติ ควํปติ. (โค + ปติ) (คัมภีร์อโศกคัมภีร์ปรัสนิพนธ์)
 อ.เจ้าของ แห่งวัว ท. ชื่อว่าควํปติ. (เจ้าของแห่งวัว)
- วิ. ควํปติ จ โส เถโร จาติ ควํปติเตโร. (ควํปติ + เถโร) (วิเสสนุตตรบท กัมมธารยสมาส)
 อ.เจ้าของแห่งวัวด้วย อ.เจ้าของแห่งวัวนั้น เป็นพระเถระด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าควํปติเตโร. (พระควํปติเตโร)
- วิ. มนสิ กรณํ มนสิการ. (มน + การ) (แปลง สุมิ เป็น อิ = มโนคณาทีโตฯ, ลง สุอาคม = ส สร วากโม)
 อ.การกระทำไว้ในใจ ชื่อว่ามนสิการ. (การทำให้ไว้ในใจ, มนสิการ) (สัตตมีอโศกคัมภีร์ปรัสนิพนธ์)
- วิ. ปุพฺเพ นิวาโส ปุพฺเพนิวาโส. (ปุพฺพ + นิวาโส) (แปลง สุมิ เป็น เอ = สุมาสุมินํ วา) (สัตตมีอโศกคัมภีร์ปรัสนิพนธ์)
 อ.การอยู่ในกาลก่อน ชื่อว่าปุพฺเพนิวาโส. (การอยู่ในกาลก่อน)
- วิ. ปุพฺเพ นิวาसानุสฺสติ ปุพฺเพนิวาसानุสฺสติ. (ปุพฺพ + นิวาसानุสฺสติ) (สัตตมีอโศกคัมภีร์ปรัสนิพนธ์)
 อ.การระลึกถึงการอยู่ในกาลก่อน ชื่อว่าปุพฺเพนิวาसानุสฺสติ. (การระลึกถึงการอยู่ในกาลก่อน)
- วิ. มชฺเฌ กุลยาณํ มชฺเฌกุลยาณํ, รมฺมํ. (มชฺเฌ + กุลยาณ) (สัตตมีอโศกคัมภีร์ปรัสนิพนธ์)
 อ.ธรรม อันงาม ในท่ามกลาง ชื่อว่ามชฺเฌกุลยาณ. (งามในท่ามกลาง)
- วิ. อนฺเต วสิทฺถํ สิลมฺสฺสชาติ อนฺเตวาสี. (อนฺต + วาสี) (สัตตมีอโศกคัมภีร์ปรัสนิพนธ์) (กัตถนตสมาส)
 อ.อันอยู่ในภายใน เป็นปกติ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าอนฺเตวาสี. (ผู้อยู่ในภายใน เป็นปกติ, ศิษย์)
- วิ. อนฺเต วสิทฺถํ สิลมฺสฺสชาติ อนฺเตวาสีก. (อนฺต+วาสี) (สัตตมีอโศกคัมภีร์ปรัสนิพนธ์) (ลง กปัจจัย = กวจิ สมาสนตฯ)
 อ.อันอยู่ในภายใน เป็นปกติ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าอนฺเตวาสีก. (ศิษย์, อนฺเตวาสีก)
- วิ. ขเน สุโต ขเนสุโต. (ขน + สุโต) (สัตตมีอโศกคัมภีร์ปรัสนิพนธ์)
 อ.ผู้ปรากฏ ในหมู่ชน ชื่อว่าขเนสุโต. (ผู้ปรากฏในหมู่ชน)
- วิ. อฺรสิ อญฺเฐ โลโม อฺรสิโลโม. (อฺร + อญฺเฐ + โลโม) (สัตตมีอโศกคัมภีร์ปรัสนิพนธ์)
 อ.ขน อันตั้งขึ้นแล้ว บนอก ชื่อว่าอฺรสิโลโม. (ขนบนอก) (แปลง สุมิ เป็น อิ = มโนคณาทีโตฯ, ลง สุอาคม = ส สร)
- วิ. กณฺเฐ โส กาโห กณฺเฐกาโห. (กณฺเฐ + โส + กาโห) (สัตตมีอโศกคัมภีร์ปรัสนิพนธ์)
 อ.ไฟ อันตั้งอยู่แล้ว ที่คอ ชื่อว่ากณฺเฐกาโห. (ไฟที่คอ)

- วิ. สรลี ขาต์ สรลีข้, ปทุม. (สร + ข) (แปลง สมี เป็น อิ, ลง สุอาคมหลังจากมโนคณะ, ลบพยัญชนะที่สุดธาตุ)
อ.ดอกบัว อันเกิดแล้ว ในสระ ชื่อว่าสรลีข. (อันเกิดแล้วในสระ, ดอกบัว) (สัทตมีอโลปตัปปริสสมาส) (กิตันตสมาส)

จบ อโลปตัปปริสสมาส

จบ ตัปปริสสมาส

๔.๕ พหุพพีหิสมาส

พหุพพีหิสมาส คือ สมาสที่มีอรรถของบทอื่นเป็นประธาน(อัญญาปทัตตะ) รูปสำเร็จเป็นคุณศัพท์ ทำหน้าที่เป็นวิเศษณ์ ขยายบทอื่นแน่นอน มีวิเคราะห์ว่า “พหโว วิหโย ยสุส โส พหุพพีหิ”. (พหุ + วิหิ)” อ.ข้าวเปลือก ท. อันมาก ของบุคคลใด มีอยู่ อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าพหุพพีหิ. (ผู้มีข้าวเปลือกมาก) สมาสนี้ ก็ถูกเรียกว่า “พหุพพีหิ” ด้วยสามารถชื่อตามอรรถ เพราะสมาสนี้มีลักษณะเหมือนกับพหุพพีหิศัพท์ รูปสำเร็จเป็นคุณศัพท์ แปลว่า “ผู้มี..., อันมี...”. พหุพพีหิสมาสนี้ เกี่ยวข้องกับบท ๒ บท คือ

(๑) บทที่ถูกละยอ เรียกว่า “สกปท” (บทของตัวเอง) เช่น อาคตสมโณ. (อาคต + สมณ)

(๒) บทอื่นที่นอกจากบทที่ถูกละยอ เรียกว่า “อณูปท” (บทอื่น) ในรูปวิเคราะห์ ได้แก่วิเศษณ์ศัพท์นาม ๔ ศัพท์ คือ ย, ต, เอต และ อิมศัพท์ ศัพท์ใดศัพท์หนึ่ง รูปสำเร็จจะเป็นบทที่เป็นวิเศษณ์ เช่น สมาราโม (สังมาราม, วัด)

พหุพพีหิสมาส มี ๔ ประการ คือ

(๑) **ทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส** คือ พหุพพีหิสมาสที่มีอรรถของบททั้งสองมีที่ตั้งเหมือนกัน หมายความว่า มีวิภัตติ และวจนะเหมือนกัน ส่วนลิงค์นั้นจะเหมือนกันหรือต่างกันได้ และมีอัญญาบท เป็นตัวกำหนดวิภัตติ ให้มีชื่อเรียกแตกต่างกัน ไปตามวิภัตตินั้นๆ

๑.๑ ทุตียตุด เช่น อาคตา สมณา อิม สมารามนติ อาคตสมโณ, สมาราโม. อ.สมณะ ท. มาแล้ว สู่สังมารามนี้ เพราะเหตุนี้ อ.สังมารามนี้ ชื่อว่าอาคตสมณ. (มีสมณะมาแล้ว) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อาคตา” กับบทว่า “สมณา” เป็นตุลยาธิกรณะกัน เพราะเป็นปุงลิงค์ ปฐมาวินัดติ พหุวจนะเหมือนกัน ส่วนบทว่า “อิม” เป็นอัญญาบท ลงตุลยาวิภัตติ ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่าเป็น “ทุตียาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส”

๑.๒ ตตียตุด เช่น ชิตานิ อินุทริยานิ เยน โสย ชิตินุทริโย, ภิกขุ. อ.อินทริย ท. อันภิกขุ ไต ขณะแล้ว อ.ภิกขุนี้ ชื่อว่าชิตินุทริย. (มีอินทริยอันขณะแล้ว) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ชิตานิ” กับบทว่า “อินุทริยานิ” เป็นตุลยาธิกรณะกัน เพราะเป็นนปุงสกลิงค์ ปฐมาวินัดติ พหุวจนะเหมือนกัน ส่วนบทว่า “เยน” เป็นอัญญาบท ลงตตียาวิภัตติ ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่าเป็น “ตตียาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส”

๑.๓ จตตียตุด เช่น ทินโน สุงโก ยสุส โสย ทินนสุงโก, ราชา. อ.ส่วย อันชาวเมือง ท. ถวายแล้ว แต่พระราชชาติ มีอยู่ อ.พระราชานัน ชื่อว่าทินนสุงก. (มีส่วยอันชาวเมืองถวายแล้ว) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ทินโน” กับบทว่า “สุงโก” เป็นตุลยาธิกรณะกัน เพราะเป็นปุงลิงค์ ปฐมาวินัดติ เอกวจนะเหมือนกัน ส่วนบทว่า “ยสุส” เป็นอัญญาบท ลงจตตียาวิภัตติ ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่าเป็น “จตตียาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส”.

๑.๔ ปณจมียตุด เช่น นิคคตา ชนา อสฺมา โสย นิคคตชน, คาโม. อ.ชน ท. ออกไปแล้ว จากหมู่บ้านนั้น มีอยู่ อ.หมู่บ้านนั้น ชื่อว่านิคคตชน. (มีชนออกไปแล้ว) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “นิคคตา” กับบทว่า “चना” เป็นตุลยาธิกรณะกัน เพราะเป็นปุงลิงค์ ปฐมาวินัดติ พหุวจนะเหมือนกัน ส่วนบทว่า “อสฺมา” เป็นอัญญาบท ลงปณจมียาวิภัตติ ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่าเป็น “ปณจมียาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส”

๑.๕ ฌมฺมียตฺต เช่น ฉินฺหา หตฺถา ยสฺส โสยฺ ฉินฺนหตฺโถ, ปุริโส. อ.มือ ท. อันขาดแล้ว ของบุรุษใด มีอยู่ อ.บุรุษนั้น ชื่อว่าฉินฺนหตฺถ. (มีมืออันขาดแล้ว) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ฉินฺหา” กับบทว่า “หตฺถา” เป็นตุลยาธิกรณะกัน เพราะเป็นปุงลึงค์ ปฐมาวินัดติ พหุวจนะเหมือนกัน ส่วนบทว่า “ยสฺส” เป็นอัญญาบท ลงฌมฺมฺยฺวิวัตติ ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่าเป็น “ฌมฺมฺยฺวิวัตติตูลยาธิกรณพหุพหุพหิสมาส”

๑.๖ สตฺตมฺมียตฺต เช่น สมฺปนฺนา นิ สสฺसानิ ยสฺมิ ชนฺปะเท โสยฺ สมฺปนฺนสฺสฺโส, ชนฺปะโท. อ.ข้าวกล้ำ ท. อันถึงพร้อมแล้ว ในชนบทใด มีอยู่ อ.ชนบทนั้น ชื่อว่าสมฺปนฺนสฺสฺส. (มีข้าวกล้ำอันถึงพร้อมแล้ว) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สมฺปนฺนา” กับบทว่า “สสฺसानิ” เป็นตุลยาธิกรณะกัน เพราะเป็นนปุงสกลึงค์ ปฐมาวินัดติ พหุวจนะเหมือนกัน ส่วนบทว่า “ยสฺมิ” เป็นอัญญาบท ลงสตฺตมฺมฺยฺวิวัตติ ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่าเป็น “สตฺตมฺมฺยฺวิวัตติตูลยาธิกรณพหุพหุพหิสมาส”

(๒) **ทวิพทภินนาธิกรณพหุพหุพหิสมาส** คือ พหุพหิสมาสที่มีอรรถของบททั้งสองมีที่ตั้งแตกต่างกัน หมายความว่า มีวินัดติแตกต่างกัน ส่วนลึงค์นั้นจะเหมือนกันหรือต่างกันได้ เช่น เอกธตฺติ วาโส อสฺสาติ เอกธตฺติวาโส, ปุริโส. อ.การอยู่ สิ้นราตรีหนึ่ง ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุหนึ่ง ชื่อว่าเอกธตฺติวาโส. (ผู้มีการอยู่สิ้นราตรีเดียว) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “เอกธตฺติ” เป็นอิตถีลึงค์ ทุตติยวินัดติ ส่วนบทว่า “วาโส” เป็นปุงลึงค์ ปฐมาวินัดติ โดยมีบทว่า “อสฺส” เป็นอัญญาบท ฉะนั้น บททั้งสอง คือบทว่า “เอกธตฺติ” กับบทว่า “วาโส” จึงมีที่ตั้งแตกต่างกัน เพราะมีวินัดติที่แตกต่างกันนั่นเอง ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่าเป็น “ทวิพทภินนาธิกรณพหุพหุพหิสมาส”

(๓) **ติพทพหุพหิสมาส** คือ พหุพหิสมาสที่มีสามบทมาย่อเข้าเป็นบทเดียวกัน โดยมีอัญญาบทเป็นประธาน เช่น ปฺรฏกฺกเมนาธิคฺตา สมฺปะทา เยหิ เต ภวนฺติ ปฺรฏกฺกมาธิคฺตสมฺปะทา, มหาปุริสา. (ปฺรฏกฺก + อธิคฺตา + สมฺปะทา). อ.ความถึงพร้อม อันมหาบุรุษ ท.เหล่าใด ได้แล้ว ด้วยความบากบั่น อ.มหาบุรุษ ท.เหล่านั้น ชื่อว่าปฺรฏกฺกมาธิคฺตสมฺปะทา. (ผู้มีความถึงพร้อมอันได้แล้วด้วยความบากบั่น) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ปฺรฏกฺกเมน” บทหนึ่ง บทว่า “อธิคฺตา” บทหนึ่ง และบทว่า “สมฺปะทา” อีกบทหนึ่ง รวมเป็นสามบท โดยมีบทว่า “เยหิ” เป็นอัญญาบท ทั้งสามบทดังกล่าวมาย่อเข้าเป็นบทเดียวกัน และมีบทอื่นเป็นประธาน ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่าเป็น “ติพทพหุพหุพหิสมาส”

(๔) **นนิปาทปุพฺพพทพหุพหุพหิสมาส** คือ พหุพหิสมาสที่มีนนิปาทอยู่หน้า แปลว่า “ไม่มี...” โดยมีอัญญาบทเป็นประธาน เช่น นตฺถิ เอตฺสฺส สโมติ อสโม, ภควา. (น + สม). อ.บุคคลผู้เสมอ ของพระผู้มีพระภาคนั้น ย่อมไม่มี เพราะเหตุหนึ่ง อ.พระผู้มีพระภาคนั้น ชื่อว่าอสม. (ผู้ไม่มีผู้เสมอ) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “น” เป็นนนิปาท อยู่หน้า ปฏิเสธบทว่า “สโม” โดยมีบทว่า “เอตฺสฺส” เป็นอัญญาบท ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่าเป็น “นนิปาทปุพฺพพทพหุพหุพหิสมาส”

(๕) **ปมฺมายตฺต สหปุพฺพพทพหุพหุพหิสมาส** คือ พหุพหิสมาสที่มีสหนิปาทอยู่หน้า ในอรรถ ปฐมาวินัดติ เช่น สห เหตุนา โย วตฺตเตติ สเหตุโก, สเหตุ วา, ฐมฺโม. (สห + เหตุ) อ.ธรรมใด ย่อมเป็นไป กับด้วยเหตุเพราะเหตุหนึ่ง. ธรรมนั้นชื่อว่าสเหตุกหรือชื่อว่าสเหตุ. (เป็นไปกับด้วยเหตุ) ในตัวอย่างนี้บทว่า “สห” เป็นนนิปาท อยู่ข้างหน้าบทว่า “เหตุนา” โดยมีบทว่า “โย” ลงปฐมาวินัดติ เป็นอัญญาบท ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่าเป็น “สหปุพฺพพทพหุพหุพหิสมาส”

(๖) **อุปมานปุพฺพพทพหุพหุพหิสมาส** คือ พหุพหิสมาสที่มีบทหน้าเป็นบทเปรียบเทียบกับ ๒ วินัดติ คือ

(๒) อตคคุณส่วิณญาณ คือ พหุพหิสมาสที่ได้อรธของอัญญบทย่างเดียวเท่านั้น ไม่ได้อรธ ของสมาสบทเลย เช่น พหู ธนานิ ยสส โส พหุธโน, ปุริโส. อ.ทรัพย์ ท. มาก ของบุรุษใด มีอยู่ อ.บุรุษนั้น ชื่อว่าพหุณ. (ผู้มีทรัพย์มาก) ได้แก่บุรุษ ในตัวอย่างนี้ บทว่า พหุธโน แปลว่า ผู้มีทรัพย์มาก หมายถึงบุรุษ ผู้มีทรัพย์มาก มิได้หมายถึงทรัพย์มากแต่อย่างใด

การกำหนดลึงค์ของสมาส

(๑) กัมมธารยสมาส, ทวันทสมาส และตปปุริสสมาส ได้ลึงค์ในบทหลัง

๑.๑ กัมมธารยสมาส เช่น อวิชชา จ สา ปจฺจโย จาติ อวิชชาปจฺจโย. (อวิชชา + ปจฺจโย) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อวิชชา” เป็นบทหน้า เป็นอิตถิลึงค์ บทว่า “ปจฺจโย” เป็นบทหลัง เป็นปุงลึงค์ เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว มีรูปว่า “อวิชชาปจฺจโย” เป็นปุงลึงค์ ฉะนั้น ขอให้สังเกตว่า บทหลังเป็นลึงค์อะไรในรูปวิเคราะห์เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว ก็จะมีลึงค์ตามบทหลังไป

๑.๒ อสมอาหารทวันทสมาส เช่น มาตา จ ปิตา จ มาตาปิตโร. (มาตุ + ปิตุ) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “มาตา” เป็นบทหน้า เป็นอิตถิลึงค์ บทว่า “ปิตา” เป็นบทหลัง เป็นปุงลึงค์ เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว มีรูปว่า “มาตาปิตโร” เป็นปุงลึงค์ ฉะนั้น ขอให้สังเกตลึงค์ของบทหลัง ว่าเป็นลึงค์อะไร เมื่อสำเร็จเป็นสมาส ก็จะเป็นลึงค์ตามบทหลัง

๑.๓ ตปปุริสสมาส เช่น ปกตียา เมธาวิ ปกติเมธาวิ. (ปกติ + เมธาวิ) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ปกตียา” เป็นบทหน้า เป็นอิตถิลึงค์ บทว่า “เมธาวิ” เป็นบทหลัง เป็นปุงลึงค์เมื่อสำเร็จเป็นสมาสมีรูปว่า “ปกติเมธาวิ” เป็นปุงลึงค์ ตามบทหลัง

(๒) พหุพหิสมาส ได้ลึงค์ตามอรธของบทอื่น (อัญญบัตถะ)

๒.๑ อาคตสมิณ สมาราโม. ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อาคตสมิณ” เป็นพหุพหิสมาส เป็นปุงลึงค์ เพราะอัญญบัตถะ คือบทว่า “สมาราโม” เป็นปุงลึงค์ ได้ลึงค์ตามอรธของบทอื่น คือ “สมาราโม”

๒.๒ อาคตสมณฺหา สวตฺถิ. ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อาคตสมณฺหา” เป็นพหุพหิสมาส เป็นอิตถิลึงค์ เพราะอัญญบัตถะ อรธของบทอื่น ในที่นี้คือบทว่า “สวตฺถิ” เป็นอิตถิลึงค์

๒.๓ อาคตสมณฺหิ เขตฺตวณฺ. ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อาคตสมณฺหิ” เป็นพหุพหิสมาส เป็นนปุงสกลึงค์ เพราะอัญญบัตถะ อรธของบทอื่น คือบทว่า “เขตฺตวณฺ” เป็นนปุงสกลึงค์

(๓) สมหาหริคฺคสมาส อัพยียภาวสมาส และสมหาหริทวันทสมาส รูปสำเร็จเป็นนปุงสกลึงค์

๓.๑ สมหาหริคฺคสมาส เช่น จตฺตโส ทิสสา จตฺตทิสฺ. (จตุ + ทิสสา) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “จตฺตโส” เป็นอิตถิลึงค์ ทำหน้าที่เป็นวิเสสณะของบทว่า “ทิสสา” ๆ นี้ เป็นอิตถิลึงค์ เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว มีรูปว่า “จตฺตทิสฺ” เป็นนปุงสกลึงค์ ข้อสังเกต ศัพท์เดิมในรูปวิเคราะห์จะเป็นลึงค์อะไรก็ตาม เมื่อสำเร็จเป็นสมาสหริคฺคสมาสแล้ว ต้องเป็นนปุงสกลึงค์ เอกวจนะเท่านั้น

๓.๒ อัพยียภาวสมาส เช่น คฺคกฺคา ย สมิเป วตฺตตีติ อฺปคฺคคฺ. (อฺป + คฺคกฺคา) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อฺป” เป็นอฺปสัค อยู่ข้างหน้า และแปลก่อน ส่วนบทว่า “คฺคกฺคา” เป็นอิตถิลึงค์ เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว มีรูปว่า “อฺปคฺคคฺ”

เป็นนปุงสกลิงค์

๓.๓ สมหาทวันทสมาส เช่น สมโถ จ วิปสุสนา จ สมถวิปสุสนํ. (สมถ + วิปสุสนา) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สมโถ” เป็นปุงลึงค์ ส่วนบทว่า “วิปสุสนา” เป็นอิตถีลึงค์ มีลึงค์ต่างกัน เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว มีรูปว่า “สมถ-วิปสุสนํ” เป็นนปุงสกลิงค์ เอกวจนะแน่นอน

คาถาสรูป การกำหนดลึงค์ของสมาสทั้ง ๖

กัมมชารโย ทวนโท จ	ตปฺปฺริโส จ ลามิโน	
ตโย ปรปเท ลิงค์	พหุพฺพิหิ ปทนต์เร	
ทิกฺ อพฺยयीภาโว จ	นปฺสเกว นียโต.	(กจฺจายนเมท)

สมาส ๓ คือ กัมมชารยสมาส ทวันทสมาส และตปฺปฺริสสมาส ได้
ลึงค์ในบทหลัง พหุพพิหิสมาส ได้ลึงค์ในบทอื่น สมหาททิกฺสมาส
และอพยयीภาวสมาส เป็นนปุงสกลิงค์แน่นอน

๔.๕.๑ ทวิบทตุลยาธิกรณะ พหุพพิหิสมาส

๓๕๒. อณฺณ-ปทตฺเตสุ พหุพพิหิ.

นามานิ อ.นามบท ท. สมสฺยเนเต ย่อมญฺกยอ อณฺณปทตฺเตสุ ในอรรถของบทอื่น ท., โส ปทคฺโณ อ.หฺมู
แห่งบทนั้น สมาส เป็นสมาส พหุพพิหิ มีชื่อว่าพหุพพิหิ โหติ ย่อมเป็น.

(ย่อนามบทในอรรถของบทอื่น และตั้งชื่อว่าพหุพพิหิสมาส)

สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น สัณฺญาสูตร และ วิธิสูตร.

พหุพพิหิสมาส เกี่ยวข้องกับ ๒ บท คือ

(๑) บทที่ถูกย่อ เรียกว่า “สกปท” (บทของตัวเอง) เช่น อาคตสมโณ. (อาคต + สมณ)

(๒) บทอื่นที่นอกจากบทที่ถูกย่อ เรียกว่า “อณฺณปท” (บทอื่น) ได้แก่ ย, ต, เอต และ อิมคัฟฺท ซึ่งใช้ในรูป
วิเคราะห์ ส่วนรูปสำเร็จ จะอยู่หลังบทสมาส เช่น สมาราโม (วัด)

ทำตัวรูป พหโว วิหโย ยสุส โส พหุพพิหิ	คัฟฺทเดิมคือ	= พหุ + วิหิ + ย
หลัง พหุ ลง โยปฐฺมาวิภตฺติ	พหุ + โย, วิหิ	= ลิงฺคตฺเต ปมา.
แยกพยัญชนะ หุ ออกจากสระ อุ	พหุ อุ + โย, วิหิ	= พุพฺพมโร ตมฺสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ตั้ง อุ ชื่อ ล	พหุ อุ + โย, วิหิ	= อิวณฺณวณฺณา ฉลา.

๔.๕.๑.๑ ทุตติยาทวิบทตุลยาธิกรณะ พหุพพีหิสมาส

วิ. อาคตา สมณา อิมนุติ อาคตสมณเณ, สัมาราโม. (อาคต + สมณ + อิม)

อ.พระสมณะ ท. มาแล้ว สู้สังฆารามนี้ มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.สังฆารามนี้ ชื่อว่าอาคตสมณ. (มีพระสมณะมาแล้ว)

ทำตัวรูป	อาคตา สมณา อิมนุติ อาคตสมณเณ	ศัพท์เดิมคือ	= อาคต + สมณ + อิม
	หลัง อาคต ลง โยปฏิมาวิภัตติ	อาคต + โย, สมณ	= ลิงคตเถ ป [ิ] มา.
	หลังจากออการันต์ แผลง โย เป็น อา	อาคต + โย → อา, สมณ	= สพพโยนินมาเอ.
	แยกพยัญชนะ ต ออกจากสระ อ	อาคตฺ อ + อา, สมณ	= ปุพพมโร [ิ] ตมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
	ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	อาคตฺ ฐ + อา, สมณ	= สรโลโปมาเทสฺปจฺจยาทิมฺหิฯ
	นำพยัญชนะ ต ไปประกอบกับสระ อา	อาคตา, สมณ	= นเย ปรี ยุตฺเต.
	หลัง สมณ ลง โยปฏิมาวิภัตติ	อาคตา, สมณ + โย	= ลิงคตเถ ป [ิ] มา.
	หลังจากออการันต์ แผลง โย เป็น อา	อาคตา, สมณ + โย → อา	= สพพโยนินมาเอ.
	แยกพยัญชนะ ญ ออกจากสระ อ	อาคตา, สมณฺ อ + อา	= ปุพพมโร [ิ] ตมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
	ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	อาคต, สมณฺ ฐ + อา	= สรโลโปมาเทสฺปจฺจยาทิมฺหิฯ
	นำพยัญชนะ ญ ไปประกอบกับสระ อา	อาคตา, สมณา	= นเย ปรี ยุตฺเต.
	หลัง อิม ลง อุตติยาวิภัตติ	อาคตา, สมณา, อิม + อ [ั]	= กมฺมตฺเถ ทุตติยา.
	แยกพยัญชนะ ม ออกจากสระ อ	อาคตา, สมณา, อิมฺ อ + อ [ั]	= ปุพพมโร [ิ] ตมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
	ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	อาคตา, สมณา, อิมฺ ฐ + อ [ั]	= สรโลโปมาเทสฺปจฺจยาทิมฺหิฯ
	นำพยัญชนะ ม ไปประกอบกับสระ อ	อาคตา, สมณา, อิม [ั]	= นเย ปรี ยุตฺเต.
	สมณา อ.พระสมณะ ท. อาคตา มาแล้ว	อิม [ั] สัมาราม [ั] สู้สังฆารามนี้	อิตติ อตฺเถ ในอรรถนี้
	บทติดต่อกันและชื่อพหุพพีหิสมาส	อาคตาสมณาอิม [ั]	= อญฺญปทฺเถสุ พหุพพีหิ.
	ตั้งเป็นยุตต์ตตสมาส	อาคตาสมณาอิม [ั]	= นามาน [ั] สฺมาโส ยุตฺตฺโต.
	ลบวิภัตติทั้งหลาย	อาคต+ โย, สมณ+ โย, อิม+ ฐ [ั]	= เตส [ั] วิภตฺติโย โลปา จ.
	เป็นปกติ	อาคตสมณอิม	= ปกติ จสฺส สเรณฺตสฺส.
	ลบ อิมศัพท์	อาคตสมณ + อิม [ั]	= วุตฺตฺตฺถานมฺปโยโค.
	ตั้ง อาคตสมณ เป็นนาม	อาคตสมณ	= ตทฺธิตฺตมาสกิตฺถา นาม [ั] วาฯ
	หลัง อาคตสมณ ลง ลิปฺฐมาวิภัตติ	อาคตสมณ + ลี	= ลิงคตเถ ป [ิ] มา.
	หลังจากออการันต์ แผลง ลี เป็น โไอ	อาคตสมณ + ลี → โไอ	= โโส.
	แยกพยัญชนะ ญ ออกจากสระ อ	อาคตสมณฺ อ + โไอ	= ปุพพมโร [ิ] ตมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
	ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	อาคตสมณฺ ฐ + โไอ	= สรโลโปมาเทสฺปจฺจยาทิมฺหิฯ

นำพยัญชนะ ฌ ไปประกอบกับสระ โอ อาคตสมโณ = นเย ปรึ ยุตเต.
สำเร็จรูปเป็น **อาคตสมโณ**, สมาราโม. (มีสมณะมาแล้ว)

- วิ. ปฏิปณฺหา อทฺธิกา ยํ ปถํ โสยํ ปฏิปณฺนทฺธิโก, ปถเ. (ปฏิปณฺน + อทฺธิก + ย)
อ.คนเดินทางไกล ท. เดินทางไปแล้ว สู่ทางใด มีอยู่ อ.ทางนั้น ชื่อว่าปฏิปณฺนทฺธิก. (มีผู้เดินทางไกลไปแล้ว)
วิ. อภิรุพฺหา วาณิชา ยํ นาวํ सा อภิรุพฺหฺวาณิชา, นาวา. (อภิรุพฺห + วาณิช + ย)
อ.พ่อค้า ท. ขึ้นแล้ว สู่เรือใด มีอยู่ อ.เรือนั้น ชื่อว่าอภิรุพฺหฺวาณิชา. (มีพ่อค้าขึ้นแล้ว)

๔.๕.๑.๒ ตติยาทวิบทตุลยาธิกรณะ พหุพพิหีสมาส

- วิ. ชิตานิ อินฺทฺริยานิ เยน โสยํ ชิตินฺทฺริโย, สมโณ. (ชิต + อินฺทฺริย + ย)
อ.อินทฺริยํ ท. อันพระสมณะใด ชนะแล้ว มีอยู่ อ.พระสมณะนั้น ชื่อว่าชิตินฺทฺริย. (ผู้มีอินทฺริยอันชนะแล้ว)

ทำตัวรูป	ชิตานิ อินฺทฺริยานิ เยน โสยํ ชิตินฺทฺริโย	ศัพท์เดิมคือ	= ชิต + อินฺทฺริย + ย
หลัง	ชิต ลง โยปฏิฆมาวิภตติ	ชิต + โย, อินฺทฺริย	= ลิงคตฺเต ป ^๐ มา.
หลังจากอาการันต์	แปลง โย เป็น นิ	ชิต + โย → นิ, อินฺทฺริย	= อโต นิจฺจ
แยกพยัญชนะ	ตฺ ออกจากสระ อ	ชิตฺ อ + นิ, อินฺทฺริย	= ปุพฺพมโร ^๑ ตมฺสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
เพราะโยที่แปลงเป็น	นิ ที่มะ อ เป็น อา	ชิตฺ อ → อา + นิ, อินฺทฺริย	= โยสุ กตฺนิการโลเปสุ ที่ม.
นำพยัญชนะ	ตฺ ไปประกอบกับสระ อา	ชิตานิ, อินฺทฺริย	= นเย ปรึ ยุตเต.
หลัง	อินฺทฺริย ลง โยปฏิฆมาวิภตติ	ชิตานิ, อินฺทฺริย + โย	= ลิงคตฺเต ป ^๐ มา.
หลังจากอาการันต์	แปลง โย เป็น นิ	ชิตานิ, อินฺทฺริย + โย → นิ	= อโต นิจฺจ
แยกพยัญชนะ	ยฺ ออกจากสระ อ	ชิตานิ, อินฺทฺริยฺ อ + นิ	= ปุพฺพมโร ^๑ ตมฺสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
เพราะโยที่แปลงเป็น	นิ ที่มะ อ เป็น อา	ชิตานิ, อินฺทฺริยฺ อ → อา + นิ	= โยสุ กตฺนิการโลเปสุ ที่ม.
นำพยัญชนะ	ยฺ ไปประกอบกับสระ อา	ชิตานิ, อินฺทฺริยานิ	= นเย ปรึ ยุตเต.
หลัง	ย ลง นาทติยาวิภตติ	ชิตานิ, อินฺทฺริยานิ, ย + นา	= กตฺตริ จ.
หลังจากอาการันต์	แปลง นา เป็น เอน	ชิ....., ย + นา → เอน	= อโต เณน.
แยกพยัญชนะ	ยฺ ออกจากสระ อ	ชิ....., ยฺ อ + เอน	= ปุพฺพมโร ^๑ ตมฺสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า	เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ชิ....., ยฺ ฌ + เอน	= สรโลโปมาเทสปฺจฺยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ	ยฺ ไปประกอบกับสระ เอ	ชิ....., เยน	= นเย ปรึ ยุตเต.
อินฺทฺริยานิ	อ.อินทฺริยํ ท. เยน สมณเณน อันพระสมณะใด ชิตานิ ชนะแล้ว	อิติ อตฺเต ในอรรถนี้	
บทติดต่อกันและชื่อพหุพพิหีสมาส	ชิตานินินฺทฺริยานิเยน		= อณฺุพทฺเตสุ พหุพพิหิ.

ตั้งเป็นยัตตัตถสมาส	ชิตานินุทริยานิเยน	= นามานํ สมาส ยุตตโต.
ลบบิภัตติทั้งหลาย	ชิต+ โย, อินุทริย+ โย, ย+ ษา=	เตสํ วิภัตติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	ชิตินุทริย	= ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส.
ลบบยศัพท์	ชิตินุทริย + ษ	= วุตตตฺถานมปฺปโยโค.
แยกพยัญชนะ ตฺ ออกจากสระ อ	ชิตฺ อ + อินุทริย	= ปุพฺพมโร ตมฺสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
เพราะสระหลัง ลบสระหน้า	ชิตฺ ษ + อินุทริย	= สรา สเร โลปี.
นำพยัญชนะ ตฺ ไปประกอบกับสระ อ	ชิตินุทริย	= นเย ปรี ยุตเต.
ตั้ง ชิตินุทริย เป็นนาม	ชิตินุทริย	= ตทฺฐิตสฺมาสกิตฺทา นามํวา.
หลัง ชิตินุทริย ลง ลิปฺจฺมาวิภัตติ	ชิตินุทริย + ลี	= ลิงฺคตฺเต ปมา.
หลังจากออการันต์ แผลง ลี เป็น โไอ	ชิตินุทริย + ลี → โไอ	= โส.
แยกพยัญชนะ ยฺ ออกจากสระ อ	ชิตินุทริย อ + โไอ	= ปุพฺพมโร ตมฺสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ชิตินุทริย ษ + โไอ	= สรโลโปมาเทสฺสปฺจฺยาติมฺหิ.
นำพยัญชนะ ยฺ ไปประกอบกับสระ โไอ	ชิตินุทริโย	= นเย ปรี ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **ชิตินุทริโย**, สมฺโน. (ผู้มีอินทรีย์อันชนะแล้ว)

ตัวอย่างที่เป็น ตติยาทวิบทตุลยาธิกรณะ พหุพพิทิสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “ชิตินุทริโย” มีดังนี้

- วิ. ทิฏฺฐา รมฺมา เยน สมฺเดเนน โสยํ ทิฏฺฐํ รมฺโม, สมฺโน. (ทิฏฺฐํ + รมฺม + ย)
- อ.ธรรม ท. อันพระสมณะใด เห็นแล้ว อ.พระสมณะนั้น ชื่อว่าทิฏฺฐํ รมฺม. (ผู้มีศีลธรรมอันเห็นแล้ว)
- วิ. ปตฺตา รมฺมา เยน สมฺเดเนน โสยํ ปตฺตฺตฺรมฺโม, สมฺโน. (ปตฺต + รมฺม + ย)
- อ.ธรรม ท. อันพระสมณะใด บรรลุแล้ว อ.พระสมณะนั้น ชื่อว่าปตฺตฺตฺรมฺม. (ผู้มีธรรมอันบรรลุแล้ว)
- วิ. กตานิ กิจฺจานิ เยน สมฺเดเนน โสยํ กตฺกิจฺจ, สมฺโน. (กต + กิจฺจ + ย)
- อ.กิจ ท. อันพระสมณะใด กระทำแล้ว อ.พระสมณะนั้น ชื่อว่ากตฺกิจฺจ. (ผู้มีกิจอันกระทำแล้ว)
- วิ. ชิตา มารฺา อเนนาติ ชิตฺมาโร, ภควา. (ชิต + มาร + อิม)
- อ.มาร ท. อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นี้ ทรงชนะแล้ว เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าชิตมาร. (ผู้มีมารอันชนะแล้ว)
- วิ. ปฏฺวิวิธา สพฺพรมฺมา อเนนาติ ปฏฺวิวิธฺสพฺพรมฺโม, ภควา. (ปฏฺวิวิธ + สพฺพรมฺม + อิม)
- อ.ธรรมทั้งปวง ท. อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นี้ ทรงแทงตลอดแล้ว เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าปฏฺวิวิธฺสพฺพรมฺม. (ผู้มีธรรมทั้งปวงอันแทงตลอดแล้ว)

๔.๕.๑.๓ จตุตถวิภทฺตลยาธิกรณะ พหุพพีหิสมาส

วิ. ทินฺโน สุงโก ยสฺส โสยํ ทินฺนุสฺสงโก, ราชา. (ทินฺน + สฺงก + ย)

อ.ส่วย อันชาวเมือง ท. ถวายแล้ว แต่พระราชชาติ อ.พระราชานั้น ชื่อว่าทินฺนุสฺงก. (ผู้มีส่วยอันชาวเมืองถวายแล้ว)

ทำตัวรูป	ทินฺโน สุงโก ยสฺส โสยํ ทินฺนุสฺสงโก	ศัพท์เดิมคือ	= ทินฺน + สฺงก + ย
	หลัง ทินฺน ลง สิปรุมาวิภตฺติ	ทินฺน + สิ, สฺงก	= ลิงคฺตเถ ป [ิ] มา.
	หลังจากออการันต์ แผลง สิ เป็น โอ	ทินฺน + สิ → โอ, สฺงก	= โส.
	แยกพยัญชนะ ญ ออกจากสระ อ	ทินฺนุ อ + โอ, สฺงก	= ปุพฺพมโห [ิ] ตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
	ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ทินฺนุ ๒ + โอ, สฺงก	= สรโลโปมาเทสฺสปุจฺจยาทิมฺหิฯ
	นำพยัญชนะ ญ ไปประกอบกับสระ โอ	ทินฺโน, สฺงก	= นเย ปรํ ยุตฺเต.
	หลัง สฺงก ลง สิปรุมาวิภตฺติ	ทินฺโน, สฺงก + สิ	= ลิงคฺตเถ ป [ิ] มา.
	หลังจากออการันต์ แผลง สิ เป็น โอ	ทินฺโน, สฺงก + สิ → โอ	= โส.
	แยกพยัญชนะ ฏ ออกจากสระ อ	ทินฺโน, สฺงก ๑ + โอ	= ปุพฺพมโห [ิ] ตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
	ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ทินฺโน, สฺงก ๒ + โอ	= สรโลโปมาเทสฺสปุจฺจยาทิมฺหิฯ
	นำพยัญชนะ ฏ ไปประกอบกับสระ โอ	ทินฺโน, สฺงโก	= นเย ปรํ ยุตฺเต.
	หลัง ย ลง สจตุตถวิภตฺติ	ทินฺโน, สฺงโก, ย + ส	= สมฺปทาเน จตุตฺถิ.
	เพราะสวิภตฺติ ลง สุอาคม	ทินฺโน, สฺงโก, ย + ส-ส	= สาคโม เส.
	สูงโก อ.ส่วย นาคเรหิ อันชาวเมือง ท.	ทินฺโน ถวายแล้ว ยสฺส ระบุไว้ แต่พระราชชาติ อิติ อตฺเถ ในอรรถนี้	
	บทยึดต่อกันและชื่อพหุพพีหิสมาส	ทินฺโนสฺสงโกยสฺส	= อณฺเฏปทฺตเถสุ พหุพพีหิ.
	ตั้งเป็นยุตฺตตตตสมาส	ทินฺโนสฺสงโกยสฺส	= นามานํ สมาส ยุตฺตตตโต.
	ลบวิภตฺติทั้งหลาย	ทินฺน + สิ, สฺงก + สิ, ย + ส	= เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.
	เป็นปกติ	ทินฺนุสฺงกย	= ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส.
	ลบ ยศัพท์	ทินฺนุสฺงก + ๒	= วุตฺตตฺถานมฺบุปโยโค.
	ตั้ง ทินฺนุสฺงก เป็นนาม	ทินฺนุสฺงก	= ตทฺธิตสมาสกิตกา นามวาฯ
	หลัง ทินฺนุสฺงก ลง สิปรุมาวิภตฺติ	ทินฺนุสฺงก + สิ	= ลิงคฺตเถ ป [ิ] มา.
	หลังจากออการันต์ แผลง สิ เป็น โอ	ทินฺนุสฺงก + สิ → โอ	= โส.
	แยกพยัญชนะ ฏ ออกจากสระ อ	ทินฺนุสฺงก ๑ + โอ	= ปุพฺพมโห [ิ] ตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
	ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ทินฺนุสฺงก ๒ + โอ	= สรโลโปมาเทสฺสปุจฺจยาทิมฺหิฯ
	นำพยัญชนะ ฏ ไปประกอบกับสระ โอ	ทินฺนุสฺงโก	= นเย ปรํ ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **ทินฺนุสฺสงโก**, ราชา. (ผู้มีส่วยอันชาวเมืองถวายแล้ว)

ตัวอย่างที่เป็น จตุตถีทวิบาทตุลยาธิกรณะ พหูพหิสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “ทินนสูงโก” มีดังนี้

- วิ. อุปนิต โฆชน อสฺส สมณสฺสาติ อุปนิตโฆชน, สมโณ. (อุปนิต + โฆชน + ต)
 อ. โฆชนะ อันบุคคลนำเข้ามาแล้ว แก่พระสมณะนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอุปนิตโฆชน. (ผู้มีโฆชนะอันนำเข้ามาแล้ว)
- วิ. อุปหฺนฺออ พฺล อสฺสาติ อุปหฺนฺออพฺล, ยกฺโข. (อุปหฺนฺออ + พฺล + ต)
 อ. พลีกรรม อันบุคคลนำเข้ามาแล้ว แก่ยักษ์นั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอุปหฺนฺออพฺล. (ผู้มีพลีกรรมอันนำเข้ามาแล้ว)

๔.๕.๑.๔ ปัญจมีทวิบาทตุลยาธิกรณะ พหูพหิสมาส

- วิ. นิคฺคตา ชนา อสฺมา โสยํ นิคฺคตชโน, คาโม. (นิคฺคต + ชน + ต)
 อ. ชน ท. ออกไปแล้ว จากหมู่บ้านนั้น อ. หมู่บ้านนั้น ชื่อว่านิคฺคตชน. (มีชนออกไปแล้ว)

ทำตัวรูป นิคฺคตา ชนา อสฺมา โสยํ นิคฺคตชโน	ศัพท์เดิมคือ	= นิคฺคต + ชน + ต
หลัง นิคฺคต ลง โยปฐฺมาวิภตฺติ	นิคฺคต + โย, ชน	= ลิงฺคตฺเถ ป ^๐ มา.
หลังจากออการันต์ แปลง โย เป็น อา	นิคฺคต + โย → อา, ชน	= สพฺพโยนินฺมาเอ.
แยกพยัญชนะ ต ออกจากสระ อ	นิคฺคตฺ อ + อา, ชน	= ปุพฺพมโร ^๐ ตมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	นิคฺคตฺ ๒ + อา, ชน	= สรโลโปมาเทสฺปฺจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ต ไปประกอบกับสระ อา	นิคฺคตา, ชน	= นเย ปรี ฺยฺตฺเต.
หลัง ชน ลง โยปฐฺมาวิภตฺติ	นิคฺคตา, ชน + โย	= ลิงฺคตฺเถ ป ^๐ มา.
หลังจากออการันต์ แปลง โย เป็น อา	นิคฺคตา, ชน + โย → อา	= สพฺพโยนินฺมาเอ.
แยกพยัญชนะ นุ ออกจากสระ อ	นิคฺคตา, ชนุ อ + อา	= ปุพฺพมโร ^๐ ตมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	นิคฺคต, ชนุ ๒ + อา	= สรโลโปมาเทสฺปฺจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ นุ ไปประกอบกับสระ อา	นิคฺคตา, ชนา	= นเย ปรี ฺยฺตฺเต.
หลัง ต ลง สฺมาปัญฺจมีวิภตฺติ	นิคฺคตา, ชนา, ต + สฺมา	= อปาทาเน ปณฺจมี.
เพราะสฺมาวิภตฺติ แปลง ต เป็น อ	นิคฺคตา, ชนา, ต → อ + สฺมา	= สฺมาสมิสฺสาสุวตฺต ^๐ .
चना อ. ชน ท. นิคฺคตา ออกไปแล้ว อสฺมา คาма จากหมู่บ้านนั้น อิติ อตฺเถ ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อพหูพหิสมาส	นิคฺคตาชนาอสฺมา	= อณฺวปทฺเถสุ พหูพหิ.
ตั้งเป็นยุตต์ตถสฺมาส	นิคฺคตาชนาอสฺมา	= นามานํ สฺมาโส ยุตฺตโต.
ลวิภตฺติทั้งหลาย	นิคฺคต + โย, ชน + โย, ต + สฺมา	= เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	นิคฺคตชนต	= ปกติ จสฺส สเรณฺตสฺส.

ลบ ตั้ศัพท์	นินคตชน + ต	= วุตตตฤตามนปโยโค.
ตั้ง นินคตชน เป็นนาม	นินคตชน	= ตฤตสมาสกิตกา นามว่าฯ
หลัง นินคตชน ลง สิปฐมาวิภัตติ	นินคตชน + สิ	= ลิงคตเต ป ^๐ มา.
หลังจากอการันต์ แปลง สิ เป็น โอ	นินคตชน + สิ → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ นุ ออกจากสระ อ	นินคตชนุ อ + โอ	= ปุพพมโร ^๐ ตมสสร ^๐ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	นินคตชนุ ๘+ โอ	= สรโลโปมาเทสปุจยาทิมหิฯ
นำพยัญชนะ นุ ไปประกอบกับสระ โอ	นินคตชนโน	= นเย ปร์ ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **นินคตชนโน**, คาโม. (มีชนออกไปแล้ว)

ตัวอย่างที่เป็น ปัญมีทวิบทตุลยาธิกรณะ พหุพพีหิสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “นินคตชนโน” มีดังนี้

- วิ. นินคโต อโย อสุมาติ นโรโย, ปเทโส. (นิ + อโย + ต) (เพราะสระหลัง ลง รุอาคม = ยวมทนตรลา จากมา)
 อ.อิฏฐผล ไปปราศแล้ว จากสถานที่นั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่านโรโย. (สถานที่ที่ปราศจากอิฏฐผล)
- วิ. นินคตา กิลเสา เอตสุมาติ นิกุเกิลโส, อรหา. (นิ + กิลเส + เอต)
 อ.กิลเส ท. ไปปราศแล้ว จากพระอรหันต์นั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่านิกุเกิลโส. (ผู้มีกิลเสไปปราศแล้ว, ผู้ไม่มีกิลเส)
- วิ. อเปต วิญญาณ อสุมาติ อเปตวิญญาณ, ปุคคโล. (อเปต + วิญญาณ + ต)
 อ.วิญญาณ ไปปราศแล้ว จากบุคคลนั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอเปตวิญญาณ. (ผู้มีวิญญาณไปปราศแล้ว, ผู้ปราศจากวิญญาณ, ผู้ที่ตายไปแล้ว)
- วิ. อปคต ทยเภาว อสุมาติ อปคตทยเภาว, อรหา. (อปคต + ทยเภาว + ต)
 อ.ภยน้อยใหญ่ ไปปราศแล้ว จากพระอรหันต์นั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอปคตทยเภาว. (ผู้ปราศจากภยน้อยใหญ่)

๔.๕.๑.๕ ัญฐีทวิบทตุลยาธิกรณะ พหุพพีหิสมาส

- วิ. ฉินฺนา หตฺตา ยสฺส โสยฺ ฉินฺนหตฺโต, ปุริโส. (ฉินฺน + หตฺต + ย)
 อ.มือ ท. อันขาดแล้ว ของบุรุษใด มีอยู่ อ.บุรุษนั้น ชื่อว่าฉินฺนหตฺต. (ผู้มีมืออันขาดแล้ว)

ทำตัวรูป ฉินฺนา หตฺตา ยสฺส โสยฺ ฉินฺนหตฺโต	ศัพท์เดิมคือ	= ฉินฺน + หตฺต + ย
หลัง ฉินฺน ลง โยปฐมาวิภัตติ	ฉินฺน + โย, หตฺต	= ลิงคตเต ป ^๐ มา.
หลังจากอการันต์ แปลง โย เป็น อา	ฉินฺน + โย → อา, หตฺต	= สพฺพโยนินมาเอ.
แยกพยัญชนะ นุ ออกจากสระ อ	ฉินฺนุ อ + อา, หตฺต	= ปุพพมโร ^๐ ตมสสร ^๐ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ฉินฺนุ ๘+ อา, หตฺต	= สรโลโปมาเทสปุจยาทิมหิฯ
นำพยัญชนะ นุ ไปประกอบกับสระ อา	ฉินฺนา, หตฺต	= นเย ปร์ ยุตเต.

หลัง หตถ ลง โยปฐมาวิวัตติ	ฉินฺนา, หตถ + โย	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากอการันต์ แผลง โย เป็น อา	ฉินฺนา, หตถ + โย → อา	= สพุพโยนินมาเอ.
แยกพยัญชนะ ฤ ออกจากสระ อ	ฉินฺนา, หตถ ฤ + อา	= ปุพพมโร ^๑ ตมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ฉินฺนา, หตถ ฆ + อา	= สรโลโปมาเทสปปจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ฤ ไปประกอบกับสระ อา	ฉินฺนา, หตถา	= นเย ปรี ยุตเต.
หลัง ย ลง สฉฺฉิวีวัตติ	ฉินฺนา, หตถา, ย + ส	= สามิสฺมี ฉฺฉ ^๑ .
เพราะสฉฉิวีวัตติ ลง สุอาคม	ฉินฺนา, หตถา, ย + ส-ส	= สาคโม เส.
หตถา อ.มีอ ท. ฉินฺนา อันขาดแล้ว ยสฺส ปุริสฺส ของบุรุษใด สนฺติ มีอยู่ อิติ อตเถ ในอรรถนี้	ปุริสฺส	
บทติดต่อกันและชื่อพหุพหิหิสมาส	ฉินฺนาหตถายสฺส	= อณฺณปทฺเตสุ พหุพหิ.
ตั้งเป็นยุตต์ตถสมาส	ฉินฺนาหตถายสฺส	= นามานํ สมาส ยุตฺตโต.
ลบริวัตติทั้งหลาย	ฉินฺน + โย, หตถ + โย, ย + ส	= เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	ฉินฺนหตถ	= ปกติ จสฺส สเรณตฺส.
ลบ ยศัพท์	ฉินฺนหตถ + ฆ	= วุตฺตตฺถานมฺปฺปิโยโค.
ตั้ง ฉินฺนหตถ เป็นนาม	ฉินฺนหตถ	= ตทฺธิตสมาสกิตฺตา นามวาท.
หลัง ฉินฺนหตถ ลง สิปฐมาวิวัตติ	ฉินฺนหตถ + สิ	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากอการันต์ แผลง สิ เป็น โไอ	ฉินฺนหตถ + สิ → โไอ	= โส.
แยกพยัญชนะ ฤ ออกจากสระ อ	ฉินฺนหตถ ฤ + โไอ	= ปุพพมโร ^๑ ตมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ฉินฺนหตถ ฆ + โไอ	= สรโลโปมาเทสปปจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ฤ ไปประกอบกับสระ โไอ	ฉินฺนหตโต	= นเย ปรี ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น ฉินฺนหตโต, ปุริโส. (ผู้มีมือขาดแล้ว)

วิ. อัย ปจฺจโย เอเตสนฺติ อิทฺปปจฺจยา, สงฺขารา. (อิตฺ + ปจฺจย + เอต)

อ.อวิชชา^๑ เป็นปัจจัย แห่งสังขาร ท.เหล่านั้น มีอยู่ เพราะเหตุ^๑นั้น ชื่อว่าอิตฺปปจฺจย. (มีสิ่งนี้เป็นปัจจัย)

ทำตัวรูป อัย ปจฺจโย เอเตสนฺติ อิทฺปปจฺจยา	ศัพท์เดิมคือ	= อิตฺ + ปจฺจย + เอต
แผลง อิตฺ เป็น อิม	อิตฺ → อิม, ปจฺจย	= เตสุ วุทฺธิโลปาคมวិการวิปรีตาท.
หลัง อิม ลง สิปฐมาวิวัตติ	อิม + สิ, ปจฺจย	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
เพราะสิวัตติ แผลงอิมกับสิ เป็น อัย	อิม+สิ → อัย, ปจฺจย	= อนฺนุสฺกสฺสายํ สิมฺหิ.
หลัง ปจฺจย ลง สิปฐมาวิวัตติ	อัย, ปจฺจย + สิ	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากอการันต์ แผลง สิ เป็น โไอ	อัย, ปจฺจย + สิ → โไอ	= โส.
แยกพยัญชนะ ย ออกจากสระ อ	อัย, ปจฺจย ฤ + โไอ	= ปุพพมโร ^๑ ตมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	อัย, ปจฺจย ฆ + โไอ	= สรโลโปมาเทสปปจฺจยาทิมฺหิฯ

นำพยัญชนะ ย ไปประกอบกับสระ โอ	อัย, ปจฺจโย	= นเย ปรี ฺยุตเต.
หลัง เอต ลง หนักฺวิวัตติ	อัย, ปจฺจโย, เอต + หนัก	= สามิสฺมี หนักฺ .
แยกพยัญชนะ ต ออกจากสระ อ	อัย, ปจฺจโย, เอต อ + หนัก	= ปุพฺพมโห ติมสฺสรฺ สเรน วิโยชเย.
เพราะหนักฺวิวัตติ แปลง อ เป็น เอ	อัย, ปจฺจโย, เอต อ → เอ + หนัก	= สพฺพนามาน หนักฺ หิ จ.
หลังศัพท์นาม แปลง หนัก เป็น ส	อัย, ปจฺจโย, เอต เอ + หนัก → ส	= สพฺพโต หนักฺ สํสาณ.
นำพยัญชนะ ต ไปประกอบกับสระ เอ	อัย, ปจฺจโย, เอเตส	= นเย ปรี ฺยุตเต.
อัย อวิชา อ.อวิชา หนักฺ ปจฺจโย เป็นปัจจย เอเตส (สงฺขาราน) แห่งสังขาร ท.เหล่านี้ อดฺติ มีอยู่ อิติ อดฺเต ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อพหูพหีสมาส	อัยปจฺจโยเอเตส	= อดฺตปทฺเตสฺ พหูพหิ.
ตั้งเป็นยุตต์ตตสมาส	อัยปจฺจโยเอเตส	= นามานํ สมาส ฺยุตฺตตโต.
ลบทวิวัตติทั้งหลาย	อิม + สฺ, ปจฺจย + สฺ, เอต + หนัก	= เตส วิวัตติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	อิทฺปจฺจยเอต	= ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส.
ลบ เอตศัพท	อิทฺปจฺจย + เอต	= ฺยุตฺตตฺตานมปฺโยโค.
เพราะพยัญชนะ ลบนิกหิต	อิท / ปจฺจย	= พฺยณฺชเน จ.
ปฺ สทิสทเวภาว	อิท ป-ปจฺจย	= ปฺร ทเวภาโว ภาเน.
ตั้ง อิทปฺปจฺจย เป็นนาม	อิทปฺปจฺจย	= ตทฺริตสมาสกิตกา นามวา
หลัง อิทปฺปจฺจย ลง โยปฐมาวิวัตติ	อิทปฺปจฺจย + โย	= ลิงคฺตเถ ปมา.
หลังจากอการันต์ แปลง โย เป็น อา	อิทปฺปจฺจย + โย → อา	= สพฺพโยนินมาเอ.
แยกพยัญชนะ ย ออกจากสระ อ	อิทปฺปจฺจย อ + อา	= ปุพฺพมโห ติมสฺสรฺ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	อิทปฺปจฺจย ฺย + อา	= สรโลโปมาเทสฺปจฺจยาทิมฺหิ
นำพยัญชนะ ย ไปประกอบกับสระ อา	อิทปฺปจฺจยา	= นเย ปรี ฺยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **อิทปฺปจฺจยา**. (มีสิ่งนี้เป็นปัจจย)

ตัวอย่างที่เป็น หนักฺวิวัตติทลยาริกรณะ พหูพหีสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “ฉินฺนหฺตโต” มีดังนี้

- วิ. ปรีปฺปณฺณา สงฺกปฺปา ยสฺส โสยฺ ปรีปฺปณฺณสงฺกปฺโป, ปฺริโส. (ปรีปฺปณฺณ + สงฺกปฺป + ย)
อ.ความดำริ ท. อันเต็มแล้ว ของบุรุษใด มีอยู่ อ.บุรุษนั้น ชื่อว่าปรีปฺปณฺณสงฺกปฺป. (ผู้มีความดำริอันเต็มแล้ว)
- วิ. ชินฺนา อาสวา ยสฺส โสยฺ ชินฺนาสโว, ภิกฺขุ. (ชินฺน + อาสว + ย)
อ.อาสวะ ท. สิ้นแล้ว ของภิกฺขุใด มีอยู่ อ.ภิกฺขุนั้น ชื่อว่าชินฺนาสว. (ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว, พระอรหันต์, พระชินฺนาสพ)
- วิ. วิโต ราโค อสฺสาติ วิตราโค, ภิกฺขุ. (วิต + ราก + ต)
อ.รากะ อันไปปราศแล้ว ของภิกฺขุนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าวิตราค. (ผู้มีรากะไปปราศแล้ว, พระอรหันต์)

- วิ. ทุณฺโณ มโน อสฺสชาติ ทุมฺมโน, ปุคฺคโล. (ท + มน + ต)
 อ.ใจ อันไม่ดี ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทุมมน. (ผู้มีใจไม่ดี, เสียใจ)
- วิ. ทุณฺโณ สีลานิ อสฺสชาติ ทุสฺสีโล, ภิกฺขุ. (ท + สีล + ต)
 อ.ศีล ท. อันไม่ดี ของภิกษุหนึ่ง มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทุสสีล. (ผู้มีศีลไม่ดี, ผู้ทุศีล)
- วิ. ทุณฺโณ มุขํ อสฺสชาติ ทุมฺมุโข, ปุริโส. (ท + มุข + ต)
 อ.ใบหน้า อันไม่ดี ของบุรุษหนึ่ง มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทุมมุข. (ผู้มีใบหน้าไม่ดี, หน้าเศร้าหมอง)
- วิ. ตโป เอว ธนํ อสฺสชาติ ตโปจฺฉโน, ภิกฺขุ. (ตป + ธน + ต)
 อ.ตบะนั้นเดียว เป็นทรัพย์ ของภิกษุหนึ่ง มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าตโปจน. (ผู้มีทรัพย์คือตบะ, ผู้มีทรัพย์คือศีล)
- วิ. ขนฺติสฺสขฺชาตํ พลํ อสฺสชาติ ขนฺติพฺโล, ภิกฺขุ. (ขนฺติ + พล + ต)
 อ.กำลัง กล่าวคือความอดทน ของภิกษุหนึ่ง มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าขนฺติพล. (ผู้มีกำลังคือความอดทน)
- วิ. อินฺทฺโทธิ นามํ เอตฺสฺสชาติ อินฺทฺหนามิ, ปุคฺคโล. (อินฺท + นาม + เอต)
 อ.ชื่อ ว่าอินทร์ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอินฺทนาม. (ผู้มีชื่อว่าอินทร์)

ตัวอย่างของทวิบทตุลยาภิกรณ์ะ พหุพพีหิสมาสที่มีบทวิเสสณะกับวิเสสยะ สามารถวางสลับตำแหน่งกันได้ มีดังนี้

- วิ. จฺนฺโท ชาโต อสฺสชาติ จฺนฺทฺชาโต, ปุคฺคโล. (จฺนฺท + ชาต + ต)
 อ.ฉันทะ อันเกิดขึ้นแล้ว ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าจฺนฺทชาต. (ผู้มีฉันทะอันเกิดขึ้นแล้ว)
- วิ. ชาโต จฺนฺโท อสฺสชาติปี ชาตจฺนฺโท, ปุคฺคโล. (ชาต + จฺนฺท + ต)
 อ.ฉันทะ อันเกิดขึ้นแล้ว ของบุคคลนั้น มีอยู่ แม้เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าชาตจฺนฺท. (ผู้มีฉันทะอันเกิดขึ้นแล้ว)
- วิ. สฺนฺชฺชาตา ปีติโสมนฺสฺสา อสฺสชาติ สฺนฺชฺชาตปีติโสมนฺสฺโส, ปุคฺคโล. (สฺนฺชฺชาต + ปีติโสมนฺสฺส + ต)
 อ.ปีติและโสมนัส ท. อันเกิดขึ้นพร้อมแล้ว ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสฺนฺชฺชาตปีติโสมนฺสฺส. (ผู้มีปีติและโสมนัสอันเกิดขึ้นพร้อมแล้ว)
- วิ. ปีติโสมนฺสฺสา สฺนฺชฺชาตา อสฺสชาติ ปีติโสมนฺสฺสฺสฺนฺชฺชาโต, ปุคฺคโล. (ปีติโสมนฺสฺส + สฺนฺชฺชาต + ต)
 อ.ปีติและโสมนัส ท. อันเกิดขึ้นพร้อมแล้ว ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปีติโสมนฺสฺสฺสฺนฺชฺชาต. (ผู้มีปีติและโสมนัสอันเกิดขึ้นพร้อมแล้ว)
- วิ. มาโส ชาโต อสฺสชาติ มาสฺชาโต, ปุตฺโต. (มาส + ชาต + ต)
 อ.เดือน อันเกิดขึ้นแล้ว ของบุตรนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามาสชาต. (ผู้เกิดได้ ๑ เดือน)
- วิ. ชาโต มาโส อสฺสชาติ ชาตฺมาโส, ปุตฺโต. (ชาต + มาส + ต)
 อ.เดือน อันเกิดขึ้นแล้ว ของบุตรนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าชาตมาส. (ผู้เกิดได้ ๑ เดือน)
- วิ. จินฺนฺหา หตฺถา อสฺสชาติ จินฺนฺหฺตฺโต, ปุริโส. (จินฺนฺ + หตฺถ + ต)
 อ.มือ ท. อันขาดแล้ว ของบุรุษหนึ่ง มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าจินฺนฺหฺตฺต. (ผู้มีมือขาด)

วิ. หตถา ฉินฺหา อสฺสาติ หตฺถจฺฉินฺโน, ปุริโส. (หตฺถ + ฉินฺน + ต)

อ.มือ ท. อันขาดแล้ว ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าหตฺถจฺฉินฺน. (ผู้มีมือขาด)

๓๕๓. อิตฺติยํ ภาสิต-ปุมิตฺติ ปุมาวุ เจ.

ป.เท ในเพราะบท ป.เร อันเป็นเบื้องหลัง ตฺลุยาธิกรณฺธ อันมีอรรถที่ตั้งเหมือนกัน วตฺตมาเน อันเป็นไปอยู่ อิตฺติยํ ในอิตฺติลึงค์ เจ หากว่า อิตฺติ อ.ศัพท์อิตฺติลึงค์ ภาสิตปุมฺ อ.ศัพทกล่าวปุงลึงค์ อตฺติ มีอยู่ไซ้, โส อิตฺติลึงค์-สทฺโท อ.ศัพท์อิตฺติลึงค์นั้น โสตฺขเนน อันนักศึกษา ทฎฺฐพฺโท พึงทราบ ปุมฺ อิว ว่าเป็นเพียงดั่งปุงลึงค์.

(เพราะบทหลังที่เป็นตฺลุยาธิกรณฺธเป็นอิตฺติลึงค์ หากว่าศัพทกล่าวปุงลึงค์ ศัพท์อิตฺติลึงค์นั้นพึงทราบว่าเป็นเหมือนปุงลึงค์)

สูตรนี้มี ๖ บท คือ อิตฺติยํ, ภาสิตปุมฺ, อิตฺติ, ปุมฺ, อิว, เจ. เป็น วิธิสฺตร.

๓๕๔. กฺวจําทิมชฺฌตฺตรานํ ทิม-รฺสฺสา ปจฺจเยสฺ จ.

ปจฺจเยสฺ จ ในเพราะปัจจัย ท.ด้วย อ.ปจฺจเยสฺ จ ในเพราะศัพท์อันไม่ใช่ปัจจัย ท.ด้วย ทิมรฺสฺสา อ.การทำ ทิมะและรฺสฺสะ ท. อาทิมชฺฌตฺตรานํ แห่งสระเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด ท. โหนฺติ ย่อมมี กฺวจิ ในบางอุทาหรณ์.

(เพราะปัจจัยและศัพท์ที่ไม่ใช่ปัจจัย ทำทิมะและรฺสฺสะ สระเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด ในบางอุทาหรณ์)

สูตรนี้มี ๕ บท คือ กฺวจิ, อาทิมชฺฌตฺตรานํ, ทิมรฺสฺสา, ปจฺจเยสฺ, จ. เป็น ทิมวิธิและรฺสฺสวิธิสฺตร. จศัพท์ : มี อรรถ อวฺตตสมฺมุจฺย รวบรวมอรรถที่ไม่ได้กล่าวไว้ในสูตร คือ อ.ปจฺจเยสฺ เพราะศัพท์ที่ไม่ใช่ปัจจัยทั้งหลาย ก็สามารถ ที่จะทำทิมะหรือรฺสฺสะได้.

การทำทิมะด้วยสูตรนี้ มี ๓ แบบ คือ

(๑) อาทิม คือ การทำทิมะที่ตัวหน้า เช่น ปากฺโฏ (ป + กร + ต) (ลบ ร ที่ กร = รกาโรจ, ทิมะ อ ที่ ป เป็น อา = กฺวจาทิมชฺฌตฺตรานํ, แปลง ต เป็น ฏ = จศัพท์ใน โท รฺสฺส จ)

(๒) มชฺฌทิม คือ การทำทิมะที่ตัวกลาง เช่น อนุปวาโท (น + อุปวาโท) (เพราะสระหลัง แปลง น เป็น อนุ = สเร อนุ, ทิมะ อุ เป็น อู = กฺวจาทิมชฺฌตฺตรานํ)

(๓) อุตฺตรทิม คือ การทำทิมะที่ตัวหลัง เช่น มชฺ'วา (มชฺ + อิว) (ลบ อีหลัง = วา ปโร อสรูปา, ทิมะ อ ที่ ว เป็น อา = กฺวจาทิมชฺฌตฺตรานํ)

การทำรฺสฺสะด้วยสูตรนี้ มี ๓ แบบ คือ

(๑) อาทิมรฺสฺส คือ การทำรฺสฺสะที่ตัวหน้า เช่น อชฺ'ขวฺ (อชฺ'โน ภาโว อชฺ'ขวฺ) (แปลง อุ เป็น อา = อาตฺตณฺจ, รฺสฺสะ)

(๒) มชฺฌมรฺสฺส คือ การทำรฺสฺสะที่ตัวกลาง เช่น อิตฺติรูป (อิตฺติ + รูป) (รฺสฺสะ อี เป็น อี = กฺวจาทิมชฺฌตฺตรานํ)

(๓) อุตฺตรมรฺสฺส คือ การทำรฺสฺสะที่ตัวท้าย เช่น พหฺ'ทาสฺโก (พหฺ + ทาสฺ) (ลง กปัจจัย = กฺวจิ สมานตฺตคาน-มการนฺโต, รฺสฺสะ อี เป็น อี = กฺวจาทิมชฺฌตฺตรานํ)

วิ. ทิมา ชงมา ยสสาติ ทิมชงโม, ปุริโส. (ทิมา + ชงมา + ย)

อ.แฉ้ง ท. อันยาว ของบุรุษใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่าทิมชงม. (ผู้มีแฉ้งยาว)

ทำตัวรูป ทิมา ชงมา ยสสาติ ทิมชงโม	ศัพท์เดิมคือ	= ทิมา + ชงมา + ย
หลัง ทิมา และชงมา ลง โยปฐมาวิวัตติ	ทิมา + โย, ชงมา + โย	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
ตั้ง อา ที่กล่าวอิตถีลิงค์ชื่อ ม	ทิมา + โย, ชงมา + โย	= อา โม.
หลังจาก อา ที่ชื่อ ม ลบ โยวิวัตติ	ทิมา + โย, ชงมา + โย	= มปโต จ โยน โลโป.
หลัง ย ลง สมนฺวิวัตติ	ทิมา, ชงมา, ย + ส	= สามสมิ ฌมฺ ^๑ .
เพราะสวิวัตติ ลง สุอาคม	ทิมา, ชงมา, ย + ส-ส	= สากโม เส.
ชงมา อ.แฉ้ง ท. ทิมา อันยาว ยสส ปุริสสส ของบุรุษใด สมนฺติ มีอยู่ อิติ อตเถ ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อพหูพฬิหิสมาส	ทิมาชงมายสส	= อดนปทตเถสุ พหูพฬิหิ.
ตั้งเป็นยุตตตตสมาส	ทิมาชงมายสส	= นามาน สมาส ยุตตตโต.
ลบวิวัตติทั้งหลาย	ทิมา+ โย, ชงมา+ โย, ย+ ส= เตส วิวัตติโย โลโป จ.	
เป็นปกติ	ทิมาชงมาย	= ปกติ จสส สรณตสส.
ลบ ยศัพท์	ทิมาชงมา + ย	= วุตตตถานมบุปโยโค.
เพราะบทหลัง บทหน้าเป็นปุงลิงค์	ทิมา → ทิม ชงมา	= อิตถีย ภาสิตปุมตติ ปุมาว เจ.
แยกพยัญชนะ ม ออกจากสระ อา	ทิมชงมฺ อา	= ปุพพมโร ^๑ ตมสสร สเรน วิโยชเย.
รัสสะ อา เป็น อ	ทิมชงมฺ อา → อ	= กวจาติมชมุตตราน ทิมรสสาฯ
นำพยัญชนะ ม ไปประกอบกับสระ อ	ทิมชงม	= นเย ปรี ยุตเต.
ตั้ง ทิมชงม เป็นนาม	ทิมชงม	= ตพฐิตสมาสกิตกา นามวาฯ
หลัง ทิมชงม ลง สิปฐมาวิวัตติ	ทิมชงม + สิ	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากออกอาร์นต์ แผลง สิ เป็น โอ	ทิมชงม + สิ → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ ม ออกจากสระ อ	ทิมชงมฺ อ + โอ	= ปุพพมโร ^๑ ตมสสร สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ทิมชงมฺ ๘ + โอ	= สรโลโปมาเทสบุจจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ม ไปประกอบกับสระ โอ	ทิมชงโม	= นเย ปรี ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **ทิมชงโม**, ปุริโส. (ผู้มีแฉ้งยาว)

ตัวอย่างที่เป็น ฌมฺวิวัตติพหูพฬิหิสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “ทิมชงโม” มีดังนี้

วิ. ปหุตตา ชิวหา อสสาติ ปหุตชิวโห, ภควา. (ปหุตตา + ชิวหา + ต)

อ.พระชิวหา อันกว้างยาว ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ชื่อว่าปหุตชิวห. (ผู้มีพระชิวหากว้างยาว)

- วิ. มหตี ปณฺญา อสฺสชาติ มหาปณฺโณ, ปุคฺคโล. (มหฺตตี + ปณฺญา + ต) (แปลง มหฺนต เป็น มหา = มหฺต มหาฯ)
 อ.ปัญญา อันมาก ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่ามหาปณฺณ. (ผู้มีปัญญามาก)

ตัวอย่างที่เป็น ฌฎฐิพหุพหิสมาส แต่ไม่ต้องตั้งเป็นปุงลิงค์ เพราะศัพท์ข้างหลังเป็นนปุงสกลิงค์ มีดังนี้

- วิ. ขมาเอว ฐนํ อสฺสชาติ ขมาธโน, ปุริโส. (ขมา + ธน)
 อ.ความอดทนนั้นเทียว เป็นทรัพย์ ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าขมาธน. (ผู้มีทรัพย์คือความอดทน)

ตัวอย่างที่เป็น ฌฎฐิพหุพหิสมาส แต่ไม่ต้องตั้งเป็นปุงลิงค์ เพราะศัพท์ข้างหน้าไม่เคยกล่าวปุงลิงค์มาก่อน มีดังนี้

- วิ. สหฺธา ฐฺรา เอตฺสชาติ สหฺธาฐฺโร, ปุริโส. (สหฺธา + ฐฺร + เอต)
 อ.ศรัทธา เป็นฐานะ(เป็นใหญ่) ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสหฺธาฐฺร. (ผู้มีศรัทธาเป็นใหญ่)
 วิ. สหฺธา ปกฺติ ยสฺสชาติ สหฺธาปกฺติโก, ปุริโส. (สหฺธา + ปกฺติ + ย) (ลง กปัจจัย = ภูวจิ สมานุตคตตามนการนโต)
 อ.ศรัทธา เป็นปกติ ของบุรุษใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่าสหฺธาปกฺติ. (ผู้มีศรัทธาเป็นปกติ)
 วิ. ปณฺญา ปกฺติ ยสฺสชาติ ปณฺญาปกฺติโก, ปุริโส. (ปณฺญา + ปกฺติ + ย) (ลง กปัจจัย)
 อ.ปัญญา เป็นปกติ ของบุรุษใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่าปณฺญาปกฺติ. (ผู้มีปัญญาเป็นปกติ)
 วิ. ปณฺญา วิสฺสุธิ ยสฺสชาติ ปณฺญาวิสฺสุธิโก, ปุริโส. (ปณฺญา + วิสฺสุธิ + ย) (ลง กปัจจัย)
 อ.ปัญญา อันบริสุทธิ์ ของบุรุษใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่าปณฺญาวิสฺสุธิ. (ผู้มีปัญญาอันบริสุทธิ์)

ตัวอย่างที่เป็น ทวิบทินนาริกรณะ พหุพหิสมาส ไม่ต้องตั้งเป็นปุงลิงค์ เพราะไม่เป็นตุลยาริกรณะกัน มีดังนี้

- วิ. สมณีสฺส ฆตฺติ เอตฺสชาติ สมณิฆตฺติโก, ปุคฺคโล. (สมณีสฺส + ฆตฺติ + เอต) (รัสสะท่ามกลางสมาส, ลง กปัจจัย)
 อ.ความภักดี ในภิกษุณี ท. ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าสมณิฆตฺติ. (ผู้มี ความภักดี ในภิกษุณี)
 วิ. ภูมาเรฺสฺส ฆตฺติ เอตฺสชาติ ภูมาเรฆตฺติโก, ภูมาเรฆตฺติ, ปุคฺคโล. (ภูมาเรฺสฺส + ฆตฺติ + เอต) (รัสสะ, ลง กปัจจัย)
 อ.ความภักดี ในเด็กหญิง ท. ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าภูมาเรฆตฺติ, ชื่อว่าภูมาเรฆตฺติ. (ผู้มี ความภักดีในเด็กหญิง)

ตัวอย่างที่เป็น ฌฎฐิพหุพหิสมาส แต่ไม่ต้องตั้งบทหลังเป็นปุงลิงค์ ตั้งเพียงบทหน้าเท่านั้น ถ้าตั้งบทหลังเป็นปุงลิงค์ด้วย ความหมายก็จะเสียไป เช่น

- วิ. พหฺ ทาสฺโย อสฺสชาติ พหฺทาสฺโย, ปุริโส. (พหฺ + ทาสฺ) (ลง กปัจจัย)
 อ.นางทาสี ท. มาก ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่าพหฺทาสฺโย. (ผู้มีนางทาสีมาก)
 วิ. พหฺ ภูมาเรฺสฺส อสฺสชาติ พหฺภูมาเรฺสฺสโก, ภูมฺ. (พหฺ + ภูมาเรฺสฺส) (ลง กปัจจัย)
 อ.เด็กหญิง ท. มาก ของตระกูลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.ตระกูลนั้น ชื่อว่าพหฺภูมาเรฺสฺสโก. (มีเด็กผู้หญิงมาก)

๓๕๕. ฌนฺมหา จ.

อา อ.อาปัจจย โหติ ย่อมลง ปรี ในเบื้องหลัง ฌนฺมหา จากรณศัพท์ สมาสนคคตา อันตั้งอยู่ในที่สุดของสมาส กวจิ บ้าง จ ด้วย.

(ลงอาปัจจยหลังจากรณศัพท์ที่ตั้งอยู่ในที่สุดสมาสบ้าง)

สูตรนี้มี ๓ บท คือ ฌนฺมหา, อา, จ. เป็น ปัจจัยวิธสูตร. จศัพท์ : มีอรรถ อวตตสมฺจย รวบรวมนเอาอรรถที่ไม่ได้กล่าวไว้ในสูตร คือ หลังจากรณศัพท์เป็นต้นที่อยู่ท้ายสมาส ก็ให้ลงอาปัจจยได้ เช่น ปจฺจกฺขมฺมา.

วิ. คาณฺทีโว ฌนฺ อสฺสาติ คาณฺทีวธฺนฺวา, ราชฺา. (คาณฺทีว + ฌนฺ + ต)

อ.ฌนฺ อันมีช้อมาก ของพระราชานัน มีอยู่ เพราะเหตุอัน อ.พระราชานัน ชื่อว่าคาณฺทีวธฺนฺวา. (ผู้มีฌนฺมีช้อมาก)

ทำตัวรูป คาณฺทีโว ฌนฺ อสฺสาติ คาณฺทีวธฺนฺวา	ศัพท์เดิมคือ	= คาณฺทีว + ฌนฺ + ต
หลัง คาณฺทีว ลง สิปฺฐมาวิภตฺติ	คาณฺทีว + สฺ, ฌนฺ	= ลิงคตฺเถ ป ^๐ มา.
หลังจากอาการันต์ แปลง สฺ เป็น โอ	คาณฺทีว + สฺ → โอ, ฌนฺ	= โส.
แยกพยัญชนะ ว ออกจากสระ อ	คาณฺทีว โอ + โอ, ฌนฺ	= ปุพฺพมโห ^๑ ตมฺสฺสร ^๑ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	คาณฺทีว ฺธ + โอ, ฌนฺ	= สรโลไปมาเทสฺปฺจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ว ไปประกอบกับสระ โอ	คาณฺทีโว, ฌนฺ	= นเย ปรี ยุตฺเต.
หลัง ฌนฺ ลง สิปฺฐมาวิภตฺติ	คาณฺทีโว, ฌนฺ + สฺ	= ลิงคตฺเถ ป ^๐ มา.
ลบ สวิภตฺติ	คาณฺทีโว, ฌนฺ + สฺ	= เสสโต โลปี คฺลฺปิ.
หลัง ต ลง สนิฏฺฐิวิภตฺติ	คาณฺทีโว, ฌนฺ, ต + ส	= สามิสฺมิ ฌนฺ ^๑ .
เพราะสวิภตฺติ แปลง ต เป็น อ	คาณฺทีโว, ฌนฺ, ต → อ + ส	= สสฺมาสฺมิสฺสาสฺวตฺต ^๑ .
เพราะสวิภตฺติ ลง สุอาคม	คาณฺทีโว, ฌนฺ, อ + ส-ส	= สาคโม เส.
ฌนฺ อ.ฌนฺ คาณฺทีโว อันมีช้อมาก อสฺส รมฺโง ของพระราชานัน สนฺติ มีอยู่ อิติ อตฺเถ ในอรรถนี้	คาณฺทีโวธฺนฺอฺสฺส	= อณฺณปทฺเตสฺสุ พหฺพพิหิ.
บทติดต่อกันและชื่อพหฺพพิหิสมาส	คาณฺทีโวธฺนฺอฺสฺส	= นามานํ สมาสฺ ยุตฺตฺเถ.
ตั้งเป็นยุตฺตตตสมาส	คาณฺทีว + สฺ, ฌนฺ + สฺ, ต + ส	= เตสฺ วิภตฺติโย โลปา จ.
ลบบิภตฺติทั้งหลาย	คาณฺทีวธฺนฺต	= ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส.
เป็นปกติ	คาณฺทีวธฺนฺ + ฺต	= วุตฺตฺตฺถานมฺปฺโยโค.
ลบ ตศัพท์	คาณฺทีวธฺนฺ + อา	= ฌนฺมหา จ.
ลง อาปัจจย หลัง รณฺศัพท์	คาณฺทีวธฺนฺ อฺ + อา	= ปุพฺพมโห ^๑ ตมฺสฺสร ^๑ สเรน วิโยชเย.
แยกพยัญชนะ ฌนฺ ออกจากสระ อ	คาณฺทีวธฺนฺ อฺ → ฌ + อา	= วโมทฺทฺนฺทาน ^๑ .
เพราะสระหลัง แปลง อฺ เป็น ฌ	คาณฺทีวธฺนฺวา	= นเย ปรี ยุตฺเต.
นำพยัญชนะ ว ไปประกอบกับสระ อา	คาณฺทีวธฺนฺวา	= ตทฺฐิตสฺมาสฺกิตฺกา นามฺวฯ
ตั้ง คาณฺทีวธฺนฺวา เป็นนาม		

หลัง คาณฐีวธนะว ลง สิปฐมาวิรัตติ คาณฐีวธนะว + สิ = ลิงคตเถ ป^๐มา.
 ลง สิวิรัตติ คาณฐีวธนะว + .สิ = เสสโต โลป คสิปิ.
 สำเร็จรูปเป็น คาณฐีวธนะว. (ผู้มีธนูมีข้อมาก)

ตัวอย่างที่เป็น ฌฎฐีพหูพหิสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “คาณฐีวธนะว” มีดังนี้

- วิ. ปจฺจกุโข ฐมโม ยสฺสาติ ปจฺจกุขฐมฺมา. (ปจฺจกุข + ฐมม + ย) (ลง อาปัจจย = จศัพท์ใน ธนุมาหา จ)
 อ.ธรรม อันประจักษ์ ของบุคคลใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปจฺจกุขฐมฺมา. (ผู้มีธรรมอันประจักษ์)

ตัวอย่างที่เป็น พหูพหิสมาส แต่ไม่ต้องลง อาปัจจย เพราะ กวจิศัพท์ ห้ามไว้ มีดังนี้

- วิ. สหฺสฺสธามํ ฐนุ อสฺสาติ สหฺสฺสธามฐนุ, ปุริโส. (สหฺสฺสธาม + ฐนุ + ต)
 อ.ฐนุ อันมีกำลังฟันหนึ่ง ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่าสหฺสฺสธามฐนุ. (ผู้มีธนูมีกำลังฟันหนึ่ง)
 วิ. ปจฺจกุโข ฐมโม ยสฺสาติ ปจฺจกุขฐมฺโม, ปุคฺคโล. (ปจฺจกุข + ฐมม + ย)
 อ.ธรรม อันประจักษ์ ของบุคคลใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าปจฺจกุขฐมฺม. (ผู้มีธรรมอันประจักษ์)
 วิ. วิทิตฺ ฐมโม เยนาคิ วิทิตฐมฺโม, ปุคฺคโล. (วิทิต + ฐมม + ย)
 อ.ธรรม อันบุคคลใด รู้แล้ว มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าวิทิตฐมฺม. (ผู้มีธรรมอันรู้แล้ว)

สมาสทออง (คพภสมาส)

สมาสทออง คือ การย่อศัพท์หลายๆ ศัพท์เข้าด้วยกัน โดยมีสมาสตั้งแต่สองสมาสขึ้นไปย่อเข้าเป็นบทเดียวกัน โดยมีสมาสที่วิเคราะห์สุดท้ายเป็นตัวหลัก และมีสมาสที่อยู่ในทออง เป็นสมาสเชื่อม

ตัวอย่างที่ ๑ : “**นानาทุมปติตปุพฺพวาสิตฺसानุ, ปพฺพโต**”

อุทาหรณ์ว่า “นानาทุมปติตปุพฺพวาสิตฺसानุ” นี้ เป็นฌฎฐีทวิพทตุลยาธิกรณพหูพหิสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสและปัญจมีตปุปริสสมาสอยู่ในทออง มีวิเคราะห์ตามลำดับดังนี้

- วิ. นานปุพฺพการา ทูมา นานาทูมา. (นानา + ทุม) (วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส)
 อ.ต้นไม้ ท. อันมีประการต่างๆ ชื่อว่านานาทุม. (ต้นไม้อหลายชนิด)
 วิ. นานาทูเมหิ ปติตานิ นานาทุมปติตานิ, ปุพฺพานิ. (นานาทุม + ปติต) (ปัญจมีตปุปริสสมาส)
 อ.ดอกไม้ ท. อันตกไปแล้ว จากต้นไม้อต่างๆ ท. ชื่อว่านานาทุมปติต. (ตกจากต้นไม้อต่างๆ)

- วิ. นานาทุมปติตานิ จ ตานิ ปุพฺพานิ จาติ นานาทุมปติตปุพฺพานิ. (นานาทุมปติต + ปุพฺพ) (วิเสสนบุพพทกัมมธารยสมาส)
- อ.อันตกไปแล้วจากต้นไม้อื่นต่าง ๆ ท.ด้วย อ.อันตกไปแล้วจากต้นไม้อื่นต่าง ๆ เหล่านั้น เป็นดอกไม้ด้วย เพราะเหตุนี้ชื่อว่านานาทุมปติตปุพฺพ. (ดอกไม้อันตกจากต้นไม้อื่นต่าง ๆ)
- วิ. นานาทุมปติตปุพฺเพหิ วาสิตา นานาทุมปติตปุพฺพวาสิตา, สาธุ. (นานาทุมปติตปุพฺพ + วาสิต) (ตติยัตปฺปริสสมาส)
- อ.ไหล่เขา ท. อันถูกอบแล้ว ด้วยดอกไม้อันตกไปแล้วจากต้นไม้อื่นต่าง ๆ ท. ชื่อว่านานาทุมปติตปุพฺพวาสิต. (ถูกอบด้วยดอกไม้ที่หล่นจากต้นไม้อื่นต่าง ๆ)
- วิ. นานาทุมปติตปุพฺพวาสิตา สาธุ ยสฺส ปพฺพตสฺส โสยํ นานาทุมปติตปุพฺพวาสิตสาธุ, ปพฺพโต. (นานาทุมปติตปุพฺพวาสิต + สาธุ) (ฉฺฉฐิตฺตฺยธาธิกรณพหุพหีหิสมาส)
- อ.ไหล่เขา ท. อันถูกอบแล้วด้วยดอกไม้อันตกไปแล้วจากต้นไม้อื่นต่าง ๆ แห่งภูเขาใด มีอยู่ อ.ภูเขา นั้น ชื่อว่านานาทุมปติตปุพฺพวาสิตสาธุ. (ไหล่เขาที่ถูกอบด้วยดอกไม้ที่หล่นจากต้นไม้อื่นต่าง ๆ)

ตัวอย่างที่ ๒ : “**พฺยาลมฺพมฺพฺรพินฺหุจฺมฺพิตกฺุณฺโณ, ปพฺพโต**”

อุทาหรณ์ว่า “พฺยาลมฺพมฺพฺรพินฺหุจฺมฺพิตกฺุณฺโณ” นี้ เป็นฉฺฉฐิตฺตฺยธาธิกรณพหุพหีหิสมาส โดยมีวิเสสนบุพพทกัมมธารยสมาส และตติยัตปฺปริสสมาสอยู่ในท้อง มีวิเคราะห์ดังนี้

- วิ. พฺยาลมฺโพ อมฺพฺโร พฺยาลมฺพมฺพฺโร. (พฺยาลมฺพ + อมฺพฺร) (วิเสสนบุพพทกัมมธารยสมาส)
- อ.เมม อันย้อย ชื่อว่าพฺยาลมฺพมฺพฺร. (เมมอันย้อย)
- วิ. พฺยาลมฺพมฺพฺรสฺส พินฺหุณี พฺยาลมฺพมฺพฺรพินฺหุณี. (พฺยาลมฺพมฺพฺร + พินฺหุ) (ฉฺฉฐิตฺตฺปฺปริสสมาส)
- อ.หยาดน้ำ ท. แห่งเมมอันย้อย ชื่อว่าพฺยาลมฺพมฺพฺรพินฺหุ. (หยาดน้ำแห่งเมมที่ย้อย)
- วิ. พฺยาลมฺพมฺพฺรพินฺหุหิ จฺมฺพิตํ พฺยาลมฺพมฺพฺรพินฺหุจฺมฺพิตํ, กฺุณฺโณ. (พฺยาลมฺพมฺพฺรพินฺหุ + จฺมฺพิต) (ตติยัตปฺปริสสมาส)
- อ.ยอด อันหยาดน้ำแห่งเมมอันย้อย ท. จวบแล้ว ชื่อว่าพฺยาลมฺพมฺพฺรพินฺหุจฺมฺพิต. (ถูกหยาดน้ำแห่งเมมที่ย้อยจวบแล้ว)
- วิ. พฺยาลมฺพมฺพฺรพินฺหุจฺมฺพิตํ กฺุณฺโณ ยสฺส โสยํ พฺยาลมฺพมฺพฺรพินฺหุจฺมฺพิตกฺุณฺโณ, ปพฺพโต. (พฺยาลมฺพมฺพฺรพินฺหุจฺมฺพิต + กฺุณฺ) (ฉฺฉฐิตฺตฺยธาธิกรณพหุพหีหิสมาส)
- อ.ยอด อันหยาดน้ำแห่งเมมอันย้อยจวบแล้ว แห่งภูเขาใด มีอยู่ อ.ภูเขา นั้น ชื่อว่าพฺยาลมฺพมฺพฺรพินฺหุจฺมฺพิตกฺุณฺโณ. (ยอดเขาที่หยาดน้ำแห่งเมมที่ย้อยจวบแล้ว)

๔.๕.๑.๖ สัตตมีทวิบาทตุลยาธิกรณะ พหุพหีหิสมาส

วิ. สมฺปนฺนานิ สฺสฺसानิ ยสฺมี ชนฺปเท โสยฺ สมฺปนฺนสฺสฺโส, ชนฺปโ. (สมฺปนฺน + สฺสฺส)

อ.ข้าวกล้ำ ท. อันถึงพร้อมแล้ว ในชนบทใด มีอยู่ อ.ชนบทนั้น ชื่อว่าสมฺปนฺนสฺสฺส. (มีข้าวกล้ำสมบุรณ์)

ทำตัวรูป สมฺปนฺนานิ สฺสฺसानิ ยสฺมี โสยฺ สมฺปนฺนสฺสฺโส	ศัพท์เดิมคือ	= สมฺปนฺน + สฺสฺส + ย
หลัง สมฺปนฺน ลง โยปฐฺมาวิภตฺติ	สมฺปนฺน + โย, สฺสฺส	= ลิงฺคฺตฺเถ ปิมา.
หลังจากอการันต์ แผลง โย เป็น นิ	สมฺปนฺน + โย → นิ, สฺสฺส	= อโต นิจฺจ.
แยกพยัญชนะ ญ ออกจากสระ อ	สมฺปนฺน ญ + นิ, สฺสฺส	= ปุพฺพมฺโร ตมฺสฺสรฺ สฺเรณ วิโยชเย.
เพราะโยที่แผลงเป็น นิ ทิมะ อ เป็น อา	สมฺปนฺน ญ อ → อา + นิ, สฺสฺส	= โยสุ กตฺนิกาโรเปสุ ทิม.
นำพยัญชนะ ญ ไปประกอบกับสระ อา	สมฺปนฺนานิ, สฺสฺส	= นเย ปรํ ยุตฺเต.
หลัง สฺสฺส ลง โยปฐฺมาวิภตฺติ	สมฺปนฺนานิ, สฺสฺส + โย	= ลิงฺคฺตฺเถ ปิมา.
หลังจากอการันต์ แผลง โย เป็น นิ	สมฺปนฺนานิ, สฺสฺส + โย → นิ	= อโต นิจฺจ.
แยกพยัญชนะ สฺ ออกจากสระ อ	สมฺปนฺนานิ, สฺสฺส อ + นิ	= ปุพฺพมฺโร ตมฺสฺสรฺ สฺเรณ วิโยชเย.
เพราะโยที่แผลงเป็น นิ ทิมะ อ เป็น อา	สมฺปนฺนานิ, สฺสฺส อ → อา+นิ	= โยสุ กตฺนิกาโรเปสุ ทิม.
นำพยัญชนะ สฺ ไปประกอบกับสระ อา	สมฺปนฺนานิ, สฺสฺसानิ	= นเย ปรํ ยุตฺเต.
หลัง ย ลง สฺมีวิภตฺติ	สมฺปนฺนานิ, สฺสฺसानิ, ย + สฺมี	= โอกาเส สฺตฺตฺมี.
สฺสฺसानิ อ.ข้าวกล้ำ ท. สมฺปนฺนานิ อันถึงพร้อมแล้ว ยสฺมี ชนฺปเท ในชนบทใด สนฺติ มีอยู่ อิติ อตฺเถ ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อพหุพหีหิสมาส	สมฺปนฺนานิ สฺสฺसानิ ยสฺมี	= อญฺจปทฺเถสุ พหุพหีหิ.
ตั้งเป็นยุตต์ตตสมาส	สมฺปนฺนานิ สฺสฺसानิ ยสฺมี	= นามานํ สฺมาโส ยุตฺตฺโต.
ลวิภตฺติทั้งหลาย	สมฺปนฺน + โย, สฺสฺส + โย, ย + สฺมี	= เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	สมฺปนฺนสฺสฺสย	= ปกฺติ จฺสฺส สฺเรณฺตฺสฺส.
ลยศัพท์	สมฺปนฺนสฺสฺส + ฺย	= วุตฺตฺตฺตานมฺปโยโค.
ตั้ง สมฺปนฺนสฺสฺส เป็นนาม	สมฺปนฺนสฺสฺส	= ตฺทฺริตฺตฺสมาสฺกิตฺกา นามํวาท.
หลัง สมฺปนฺนสฺสฺส ลง ลิปฺฐฺมาวิภตฺติ	สมฺปนฺนสฺสฺส + ลี	= ลิงฺคฺตฺเถ ปิมา.
หลังจากอการันต์ แผลง ลี เป็น โไอ	สมฺปนฺนสฺสฺส + ลี → โไอ	= โส.
แยกพยัญชนะ สฺ ออกจากสระ อ	สมฺปนฺนสฺสฺส อ + โไอ	= ปุพฺพมฺโร ตมฺสฺสรฺ สฺเรณ วิโยชเย.
ลสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สมฺปนฺนสฺสฺส ฺย + โไอ	= สฺโรโลโปมาเทสฺปจฺจยาทิมฺหิ.
นำพยัญชนะ สฺ ไปประกอบกับสระ โไอ	สมฺปนฺนสฺสฺโส	= นเย ปรํ ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **สมฺปนฺนสฺสฺโส**, ชนฺปโ. (มีข้าวกล้ำสมบุรณ์)

ตัวอย่างที่เป็น สัตตมีทวิบทตุลยาธิกรณะ พหุพหิสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “สมปนฺนสฺสฺโส” มีดังนี้

- วิ. สุลโก ปิณฺโฑ อิมฺสนฺนติ สุลกปิณฺโฑ, เทโส. (สฺล + ปิณฺ)

อ. ก้อนข้าว อันหาได้โดยง่าย ในสถานที่นี้ มีอยู่ เพราะเหตุนี้ อ. สถานที่นี้ ชื่อว่าสูลกปิณฺฑ. (มีก้อนข้าวหาได้ง่าย)
- วิ. อากิณฺณมา มนุสฺสา ยสฺสํ ราชธานีํ สา อากิณฺณมนุสฺสา, ราชธานี. (อากิณฺณ + มนุสฺส)

อ. มนุษย์ ท. อันเกลื่อนกล่นแล้ว ในราชธานีใด มีอยู่ อ. ราชธานีนั้น ชื่อว่าอากิณฺณมนุสฺสา. (มีมนุษย์เกลื่อนกล่น)
- วิ. พหฺโว ตาปสา เอตฺสฺมินฺติ พหฺวตาปโส, อสฺสโม. (พหฺ + ตาป)

อ. ดาบส ท. มาก ในอาศรมนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนี้ อ. อาศรมนั้น ชื่อว่าพหฺวตาปส. (มีดาบสมาก)
- วิ. อุกฺกิตํ มํสฺโลหิตํ อสฺมินฺติ อุกฺกิตมํสฺโลหิตํ, สรีโร. (อุกฺกิต + มํสฺโลหิต)

อ. เนื้อและเลือด อันถูกสังสมแล้ว ในสรีระนี้ มีอยู่ เพราะเหตุนี้ อ. สรีระนี้ ชื่อว่าอุกฺกิตมํสฺโลหิต. (มีเนื้อและเลือด

อันถูกสังสมแล้ว)
- วิ. พหฺโว สามิโน อสฺมินฺติ พหฺวสฺสามิกํ, นครํ. (พหฺ + สามิ) (ลง กบัจจย = จศฺพทฺใน กฺวจิ สมาสนฺตคตตามการนฺโต)

อ. เจ้านาย ท. มาก ในเมืองนี้ มีอยู่ เพราะเหตุนี้ อ. เมืองนี้ ชื่อว่าพหฺวสฺสามิก. (มีเจ้านายมาก)

๓๕๖. นทิมหา จ.

กบฺปจฺจโย อ. กบัจจย โหติ ย่อมลง ปฺร ในเบื้องหลัง นทิมหา จาก อี และอุอักษรอันชื่อวานที่ สมาสนฺต-
คตา อันตั้งอยู่ในที่สุดของสมาส จ ด้วย.

(หลังจาก อี และอุ ที่กล่าวอดีตติลิ่งค์ที่ขึ้นที่ อันตั้งอยู่ในที่สุดสมาส ลง กบัจจย)

สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น ปัจจยวิริสูตร. จศฺพทฺ : มีอรรถ อวฺตฺตสมฺจฺจย รวบรวมการลง กบัจจย หลังจากศัพท
ที่มีตุบัจจยเป็นที่สุดในการลิงค์ เช่น พหฺวตฺตฺโก, พหฺวตฺตฺโก. คำว่า “นทฺ” ในสูตรนี้ เป็นชื่อในคัมภีร์สันสกฤตอื่น หมายถึง
อีอักษรและอุอักษรที่กล่าวอดีตติลิ่งค์.

- วิ. พหฺว นทฺโย อสฺมินฺติ พหฺวนทฺโก, ขนปโท. (พหฺ + นทฺ + ต)

อ. แม่น้ำ ท. อันมาก ในชนบทนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนี้ อ. ชนบทนั้น ชื่อว่าพหฺวนทฺก. (มีแม่น้ำมาก)

ทำตัวรูป พหฺว นทฺโย อสฺมินฺติ พหฺวนทฺโก	ศัพทเดิมคือ	= พหฺ + นทฺ + ต
หลัง พหฺ ลง โยปฐมาวิภตติ	พหฺ + โย, นทฺ	= ลิงคฺเต ป ^๐ มา.
แยกพยัญชนะ หฺ ออกจากสระ อุ	พหฺ อุ + โย, นทฺ	= ปุพฺพมโห ^๑ ตมฺสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ตั้ง อุ ชื่อ ล	พหฺ อุ + โย, นทฺ	= อิวณฺณณฺณณฺณา ฉลา.
หลังจาก อุ ที่ชื่อ ล ลง โยวิภตติ	พหฺ อุ + โย, นทฺ	= มปโต จ โยนํ โลโป.
เพราะโยที่ถูกลบแล้ว ทีมะ อุ เป็น อุ	พหฺ อุ → อุ, นทฺ	= โยสุ กตนิการโลเปสุ ทีฬ.
นำพยัญชนะ หฺ ไปประกอบกับสระ อุ	พหฺ, นทฺ	= นเย ปรี ฤษฺเต.
หลัง นทฺ ลง โยปฐมาวิภตติ	พหฺ, นทฺ + โย	= ลิงคฺเต ป ^๐ มา.

แยกพยัญชนะ ฑ ออกจากสระ อี	พหู, นหฺ อี + โย	= ปุพฺพมโหโร ตมสฺสรฺ สเรน วิโยชเย.
เพราะโยวิวัตติ รัสสะ อี เป็น อี	พหู, นหฺ อี → อี + โย	= อโหม รสฺสเมกวจนโยสฺวปี จ.
นำพยัญชนะ ฑ ไปประกอบกับสระ อี	พหู, นหฺ โย	= นเย ปรํ ยุตเต.
หลัง ต ลง สฺมี สัตตมีวิวัตติ	พหู, นหฺ โย, ต + สฺมี	= โอภาเส สตุตมี.
เพราะสฺมีวิวัตติ แปลง ต เป็น อ	พหู, นหฺ โย, ต → อ + สฺมี	= สสฺมาสฺมีสฺสาสฺวตฺตํ.
นหฺ อ.แม่น้ำ ท. พหู อ้นมาก อสฺมี (ชนบท) ในชนบทนั้น สนฺติ มีอยู่ อิติ อตฺเต ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อพหูพหิสมาส	พหฺนหฺ โยอฺสฺมี	= อดฺยปทฺเตสฺ พหฺพหฺอิ.
ตั้งเป็นยุดต์ตตสฺมาส	พหฺนหฺ โยอฺสฺมี	= นามานํ สฺมาโส ยุตฺตฺโต.
ลพวิวัตติทั้งหลาย	พหู + โย, นหฺ + โย, ต + สฺมี	= เตสํ วิวัตติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	พหฺนหฺ ติ	= ปกติ จสฺส สรนฺตสฺส.
ลพ ตศฺพท	พหฺนหฺ ติ + ศ	= วุตฺตฺตฺตานมฺปโปโยโค.
หลังจากอีอักษร ลง กปัจจยที่สฺตสฺมาส	พหฺนหฺ ติ + ก	= นหฺิมหา จ.
แยกพยัญชนะ ฑ ออกจากสระ อี	พหฺนหฺ อี + ก	= ปุพฺพมโหโร ตมสฺสรฺ สเรน วิโยชเย.
รัสสะ อี เป็น อี	พหฺนหฺ อี → อี + ก	= กฺวจาติมชฺฉุตฺตรานํ ทิมรสฺสาฯ
นำพยัญชนะ ฑ ไปประกอบกับสระ อี	พหฺนหฺ ติก	= นเย ปรํ ยุตเต.
ตั้ง พหฺนหฺ ติก เป็นนาม	พหฺนหฺ ติก	= ตทฺริตสฺมาสฺกิตกา นามวาท
หลัง พหฺนหฺ ติก ลง สฺปิฐมาวิวัตติ	พหฺนหฺ ติก + ส	= ลิงฺคตฺเต ปิมา.
หลังจากอการันต์ แปลง ส เป็น โอ	พหฺนหฺ ติก + ส → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ ฑ ออกจากสระ อ	พหฺนหฺ ติกุ อ + โอ	= ปุพฺพมโหโร ตมสฺสรฺ สเรน วิโยชเย.
ลพสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	พหฺนหฺ ติกุ ๕ + โอ	= สโรโลโปมาเทสฺปฺจฺยยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ฑ ไปประกอบกับสระ โอ	พหฺนหฺ ติโก	= นเย ปรํ ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น พหฺนหฺ ติโก, ชนปฺโท. (มีแม่น้ำมาก)

ตัวอย่างที่เป็น สัตตมีทวิบทตฺลยาธิกรณฺะ พหฺพหฺอิสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “พหฺนหฺ ติโก” มีดังนี้

- วิ. พหู ชมฺพฺโย อสฺมินฺติ พหฺชฺมฺพฺกํ, วนิ. (พหู + ชมฺพ)
- อ.ต้นหว่า ท. มาก ในปานี้ มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.ปานี้ ชื่อว่าพหฺชฺมฺพฺก. (มีต้นหว่ามาก)
- วิ. พหู นาริโย ยสฺสาติ พหฺนาริโก, ปุคฺคฺโล. (พหู + นาริ)
- อ.หญิง ท. มาก ของบุคคลใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าพหฺนาริก. (ผู้มีผู้หญิงมาก)
- วิ. พหฺโว กตฺตาโร อสฺมินฺติ พหฺกตฺตฺโก, เทโส. (พหู + กตฺต) (ลง กปัจจย = จศฺพทฺในสฺตฺร นหฺิมหา จ)
- อ.กรรมกร ท. มาก ในประเทศนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.ประเทศนั้น ชื่อว่าพหฺกตฺตฺก. (มีกรรมกรมาก)

หลัง เกรตติवास ลง สิริวัตติ	เอกรตติवास + ส	= ลิงคตเต ป ^๐ มา.
หลังจากอการันต์ แผลง ส เป็น โอ	เอกรตติवास + ส → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ ส ออกจากสระ อ	เอกรตติवास อ + โอ	= ปุพพมโร ^๑ ตมสุสร ^๑ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	เอกรตติवास ๕ + โอ	= สรโลโปมาเทสอุปจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ส ไปประกอบกับสระ โอ	เอกรตติวาโส	= นเย ปรี ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **เอกรตติวาโส**. (ผู้มีการอยู่ราตรีเดียว)

ตัวอย่างที่เป็น ทวิบทินนาธิกรณะ พหุพหิสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “เอกรตติวาโส” มีดังนี้

- วิ. สมานน ขนน สหุธิ วาโส อสุสาติ สมานวาโส, ปุริโส. (สมาน + วาส + ต)
- อ. การอยู่ กับ ด้วยชน ผู้เสมอกัน ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ. บุรุษนั้น ชื่อว่าสมานวาโส. (ผู้มีการอยู่กับบุคคลผู้เสมอกัน)
- วิ. อุกาโต พยัญชนมสส อตฺถิติ อุกาโตพยัญชนโก, ปุคฺคโล. (อุก + พยัญชน + ต)
- อ. อกขาต (อันเกิดขึ้นแล้ว) เพราะกรรม ๒ อย่าง ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ. บุคคลนั้น ชื่อว่าอุกาโต-พยัญชนก. (ผู้มีอกขาตเกิดขึ้นเพราะกรรม ๒ อย่าง)
- วิ. ฆตฺ ปาณิมฺหิ อสุสาติ ฆตฺตปาณิ, ปุริโส. (ฆต + ปาณิ + ต)
- อ. รม ในมือ ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ. บุรุษนั้น ชื่อว่าฆตฺตปาณิ. (ผู้มีรมในมือ)
- วิ. ทนฺโท ปาณิมฺหิ อสุสาติ ทนฺทปาณิ, ปุริโส. (ทนฺท + ปาณิ + ต)
- อ. ไม้เท้า ในมือ ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ. บุรุษนั้น ชื่อว่าทนฺทปาณิ. (ผู้มีไม้เท้าในมือ)
- วิ. สตฺถํ ปาณิมฺหิ อสุสาติ สตฺถปาณิ, ปุริโส. (สตฺถ + ปาณิ + ต)
- อ. ศัสตรา ในมือ ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ. บุรุษนั้น ชื่อว่าสตฺถปาณิ. (ผู้มีศัสตราในมือ)
- วิ. วชิรํ ปาณิมฺหิ อสุสาติ วชิรปาณิ, สกุโก. (วชิร + ปาณิ + ต)
- อ. วิเชียร ในพระหัตถ์ ของท้าวสักกะนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ. ท้าวสักกะนั้น ชื่อว่าวชิรปาณิ. (ผู้มีวิเชียรในพระหัตถ์, พระอินทร์)
- วิ. ขคฺโค หตฺถสฺมี อสุสาติ ขคฺคหตฺโต, ราชา. (ขคฺค + หตฺถ + ต)
- อ. พระขรรค์ ในพระหัตถ์ ของพระราชาพระองค์นั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ. พระราชาพระองค์นั้น ชื่อว่าขคฺคหตฺถ. (ผู้มีพระขรรค์ในพระหัตถ์)
- วิ. สตฺถํ หตฺถสฺมี อสุสาติ สตฺถหตฺโต, ปุคฺคโล. (สตฺถ + หตฺถ + ต)
- อ. ศัสตรา ในมือ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ. บุคคลนั้น ชื่อว่าสตฺถหตฺถ. (ผู้มีศัสตราในมือ)
- วิ. ทานน อชฺฌาสโย อสุสาติ ทานชฺฌาสโย, ปุคฺคโล. (ทาน + อชฺฌาสย + ต)
- อ. รัธยาศัย ในทาน ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ. บุคคลนั้น ชื่อว่าทานชฺฌาสย. (ผู้มีรัธยาศัยในทาน)

- วิ. ทาเน อธิมุตติโก อสฺสาติ ทานาธิมุตติโก, ปุคฺคโล. (ทาน + อธิมุตติ + ต)
 อ.การน้อมไป ในทาน ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าทานาธิมุตติโก. (ผู้มีความน้อมไป
 ในทาน)
- วิ. พุทฺเธ ภาตติโก อสฺสาติ พุทฺธภาตติโก, ปุคฺคโล. (พุทฺธ + ภาตติ + ต)
 อ.ความภักดี ในพระพุทฺธเจ้า ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าพุทฺธภาตติโก. (ผู้มีความภักดี
 ในพระพุทฺธเจ้า)
- วิ. สทฺธมฺเม คารโว อสฺสาติ สทฺธมฺมคารโว, ปุคฺคโล. (สทฺธมฺม + คารว + ต)
 อ.ความเคารพ ในพระสัทธรรม ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าสทฺธมฺมคารว. (ผู้มีความเคารพ
 ในพระสัทธรรม)

๔.๕.๓ ทิบท พหุพพีหิสมาส

- วิ. รมฺเมน อธิคฺตา โภคา เยหิ เต รมฺมาธิคฺตโภคา, ปุริสา. (รมฺม + อธิคฺต + โภค + ย)
 อ.โภครักษ์ ท. อันบุคคล ท.เหล่าใด ได้แล้ว โดยธรรม มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคล ท.เหล่านั้น ชื่อว่ารมฺมาธิคฺต
 โภค. (ผู้มีโภครักษ์อันได้แล้วโดยธรรม)

ทำตัวรูป รมฺเมน อธิคฺตา โภคา เยหิ เต รมฺมาธิคฺตโภคา ศัพท์เดิมคือ	= รมฺม + อธิคฺต + โภค + ย
หลัง รมฺม ลง นาทติยาวิวัตติ	รมฺม + นา = วิเสสเน จ.
หลังจากอาการันต์ แปลง นา เป็น เอน	รมฺม + นา → เอน = อโต เนน.
แยกพยัญชนะ มุ ออกจากสระ อ	รมฺม อ + เอน = ปุพฺพมโห ^๑ ติมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	รมฺม ุ + เอน = สรโลโปมาเทสฺปฺจฺจยาทิมุหิฯ
นำพยัญชนะ มุ ไปประกอบกับสระ เอ	รมฺเมน = นเย ปรี ฺยฺตุเต.
หลัง อธิคฺต ลง โยปฐฺมาวิวัตติ	อธิคฺต + โย = ลิงคฺตฺเถ ปี มา.
หลังจากอาการันต์ แปลง โย เป็น อา	อธิคฺต + โย → อา = สพฺพโยนินฺมาเอ.
แยกพยัญชนะ ตฺ ออกจากสระ อ	อธิคฺต อ + อา = ปุพฺพมโห ^๑ ติมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	อธิคฺต ุ + อา = สรโลโปมาเทสฺปฺจฺจยาทิมุหิฯ
นำพยัญชนะ ตฺ ไปประกอบกับสระ อา	อธิคฺตา = นเย ปรี ฺยฺตุเต.
หลัง โภค ลง โยปฐฺมาวิวัตติ	โภค + โย = ลิงคฺตฺเถ ปี มา.
หลังจากอาการันต์ แปลง โย เป็น อา	โภค + โย → อา = สพฺพโยนินฺมาเอ.
แยกพยัญชนะ คฺ ออกจากสระ อ	โภค อ + อา = ปุพฺพมโห ^๑ ติมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	โภค ุ + อา = สรโลโปมาเทสฺปฺจฺจยาทิมุหิฯ
นำพยัญชนะ คฺ ไปประกอบกับสระ อา	โภคา = นเย ปรี ฺยฺตุเต.

หลัง ย ลง หิตตยาวิมัตติ	ย + หิ	= กตตริ จ.
แยกพยัญชนะ ย ออกจากสระ อ	ย อ + หิ	= ปุพพมโห ^๑ ตมสฺสร ^๒ สเรน วิโยชเย.
เพราะหิวิมัตติ แปลง อ เป็น เอ	ย อ → เอ + หิ	= สฺหิสฺสุกาโร เอ.
นำพยัญชนะ ย ไปประกอกับสระ เอ	เยหิ	= นเย ปรั ยุตเต.
โภาค อ.โภาคทรัพย์ท. เยหิ (บุคคล) อันบุคคล ท.เหล่าใด อธิคตา ได้แล้ว รมเมน โดยธรรม สนฺติ มีอยู่ อิตติ อตเถ ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อพหุพหิสมาส	รมเมนอธิคตาโภาคเยหิ	= อญฺญปทตฺเตสุ พหุพหิหิ.
ตั้งเป็นยุตต์ตตสมาส	รมเมนอธิคตาโภาคเยหิ	= นามาน ^๓ สฺมาโส ยุตตฺโต.
ลพวิมัตติทั้งหลาย	รมม+ ษา, อธิคต+โย, โภาค+โย, ย+หิ	= เตส ^๔ วิมตฺติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	รมมอธิคตโภาคย	= ปกติ จสฺส สฺรณฺตสฺส.
ลพ ยศัพท	รมมอธิคตโภาค + ษ	= วุตตฺตทานมปฺปโยโค.
แยกพยัญชนะ ม ออกจากสระ อ	รมม อ อธิคตโภาค	= ปุพพมโห ^๑ ตมสฺสร ^๒ สเรน วิโยชเย.
เพราะสระหลัง ลพสระหน้า	รมม ษ อธิคตโภาค	= สฺรา สฺเร โลป.
เมื่อสระหน้าถูกลบแล้ว ทีมะสระหลัง	รมม อ → อา ธิคตโภาค	= ทีม.
นำพยัญชนะ ม ไปประกอกับสระ อา	รมมาธิคตโภาค	= นเย ปรั ยุตเต.
ตั้ง รมมาธิคตโภาค เป็นนาม	รมมาธิคตโภาค	= ตทฺธิตฺตสมาสกิตกา นามวาท.
หลัง รมมาธิคตโภาค ลง โยปฐมาวิมัตติ	รมมาธิคตโภาค + โย	= ลิงฺคตฺเต ป ^๕ มา.
หลังจากอาการันต์ แปลง โย เป็น อา	รมมาธิคตโภาค + โย → อา	= สพฺพโยนินฺมาเอ.
แยกพยัญชนะ ค ออกจากสระ อ	รมมาธิคตโภาค อ + อา	= ปุพพมโห ^๑ ตมสฺสร ^๒ สเรน วิโยชเย.
ลพสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	รมมาธิคตโภาค ษ + อา	= สฺรโลโปมาเทสฺสปฺจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ค ไปประกอกับสระ อา	รมมาธิคตโภาค	= นเย ปรั ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **รมมาธิคตโภาค**. (ผู้มีโภาคทรัพย์อันได้แล้วโดยธรรม)

ตัวอย่างที่เป็น ติบท พหุพหิสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “รมมาธิคตโภาค” มีดังนี้

- วิ. ปรกฺกเมนอธิคตา สมฺปทา เยหิ เต ภวนฺติ ปรกฺกมาธิคตสมฺปทา, มหาปุริสา. (ปรกฺกม + อธิคตา + สมฺปทา)
อ.ความถึงพร้อม ท. อันมหาบุรุษ ท.เหล่าใด ได้แล้ว ด้วยความบากบั่น มีอยู่, อ.มหาบุรุษ ท.เหล่านั้น ชื่อว่า
ปรกฺกมาธิคตสมฺปท. (ผู้มีความถึงพร้อมอันได้แล้วด้วยความบากบั่น)
- วิ. โอนฺนิโต ปตฺตโต ปาณิ เยน โสย โอนฺนิตปตฺตปาณิ, ภิกฺขุ. (โอนฺนิต + ปตฺต + ปาณิ)
อ.มือ อันภิกษุใด นำออกแล้ว จากบาตร มีอยู่, อ.ภิกษุนั้น ชื่อว่าโอนฺนิตปตฺตปาณิ. (ผู้มีมืออันนำออกแล้วจากบาตร)
- วิ. สีสฺส ปุพฺพทฺธ วิย กายิ อสฺสาติ สีสฺพพฺพทฺธากายิ, ภควา. (สีห + ปุพฺพทฺธ + กาย)
อ.กาย เพียงดั่งกายข้างหน้า ของราชสีห์ ของพระผู้มีพระภาคนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น
ชื่อว่าสีหฺพพฺพทฺธากาย. (ผู้มีกายเพียงดั่งกายข้างหน้าของราชสีห์)

- วิ. มตตวา พหโว มาตงคา อสฺมินฺติ มตตพหฺมาตงคฺ, วนฺ. (มตต + พหุ + มาตงค)
 อ.ข้าง ท. ตัวซับซ้อนแล้ว จำนวนมาก ในปानी มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.ปानी ชื่อว่ามตตพหฺมาตงค. (มีข้างตัวซับซ้อน
 จำนวนมาก)

๔.๕.๔ นินิบาทบุพพบท พหุพพีหิสมาส

- วิ. นตฺติ เอตสฺส สโมติ อสโม, ภาควา. (น + สม + เอต)
 อ.บุคคลผู้เสมอ ของพระผู้มีพระภาคนั้น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอสม. (ผู้ไม่มีผู้เสมอ)

ทำตัวรูป นตฺติ เอตสฺส สโมติ อสโม	ศัพท์เดิมคือ	= น + สม + เอต
หลัง นินิบาท ลง สิปฺฐมาวิภตฺติ	น + ส	= ลิงคฺเต ปีมา.
หลังจากนินิบาท ลง สิปฺฐมาวิภตฺติ	น + ส	= สพฺพาสมาวุโสปลศฺคนิปาตาทาทิ จ.
หลัง สม ลง สิปฺฐมาวิภตฺติ	น, สม + ส	= ลิงคฺเต ปีมา.
หลังจากอการันต์ แปลง ส เป็น โอ	น, สม + ส → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ มุ ออกจากสระ อ	น, สม อ + โอ	= ปุพฺพมโห อิมสฺสรฺ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	น, สม ๒ + โอ	= สรโลโปมาเทสฺปฺจฺจยาทิมฺหิ
นำพยัญชนะ มุ ไปประกอบกับสระ โอ	น, สโม	= นเย ปรี ยุตเต.
หลัง เอต ลง สมนฺตฺวิภตฺติ	น, สโม, เอต + ส	= สามิสฺมิ ฆฺฏี.
เพราะสฺวิภตฺติ ลง สุอาคม	น, สโม, เอต + ส-ส	= สาคโม เส.
สโม (บุคคล) อ.บุคคลผู้เสมอ เอตสฺส (ภาควา) ของพระผู้มีพระภาคนั้น นตฺติ ย่อมไม่มี อิติ อตฺเต ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อพหุพพีหิสมาส	นสโมเอตสฺส	= อณฺุพทเตสฺ พหุพพี.
ตั้งเป็นยุตตตตสมาส	นสโมเอตสฺส	= นามานํ สมาส ยุตตตโต.
ลวิภตฺติทั้งหลาย	น, สม + ส, เอต + ส	= เตสฺ วิภตฺติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	นสมเอต	= ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส.
ลบ เอตศัพท์	นสม + เอต	= วุตตตฺตานมฺปโยโค.
เพราะพยัญชนะหลัง แปลง น เป็น อ	น → อ + สม	= อตฺตํ นสฺส โยคฺวิภาคะน “อตฺตํ”
ตั้ง อสม เป็นนาม	อสม	= ตทฺธิตสมาสกิตกา นามวา
หลัง อสม ลง สิปฺฐมาวิภตฺติ	อสม + ส	= ลิงคฺเต ปีมา.
หลังจากอการันต์ แปลง ส เป็น โอ	อสม + ส → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ มุ ออกจากสระ อ	อสม อ + โอ	= ปุพฺพมโห อิมสฺสรฺ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	อสม ๒ + โอ	= สรโลโปมาเทสฺปฺจฺจยาทิมฺหิ

นำพยัญชนะ ม ไปประกอบกับสระ โอ อสโม = นเย ปรฺ ยุตเต.
สำเร็จรูปเป็น **อสโม**, ภาควา. (ผู้ไม่มีผู้เสมอ)

ตัวอย่างที่เป็น นินิบาทบุพพท พหุพหิสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “อสโม” มีดังนี้

- วิ. นตฺติ เอตฺส ปฏฺิบุคคลฺโลติ อปฺปฏิบุคคลฺโล, ภาควา. (น + ปฏิบุคคล + เอต)
อ.บุคคลผู้เปรียบ ของพระผู้มีพระภาคนั้น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น อ.พระผู้มีพระภาคนั้น ชื่อว่าอปฏฺิบุคคล.
(ผู้ไม่มีผู้เปรียบ)
- วิ. นตฺติ ตสฺส ปฺตฺโตติ อปฺตฺตโก, บุคคลฺโล. (น + ปฺตฺต + ต) (ลง กปัจจย ด้วย = กวจิ สมานุตคตตามมการนฺโต)
อ.บุตร ของบุคคลนั้น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าอปฺตฺตก. (ผู้ไม่มีบุตร)
- วิ. นตฺติ ตสฺส เหตุติ อเหตุโก, บุคคลฺโล. (น + เหตุ + ต) (ลง กปัจจย)
อ.เหตุ ของบุคคลนั้น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าอเหตุก. (ผู้ไม่มีเหตุ)
- วิ. นตฺติ สฺวํโส เอเตสนฺติ อสฺวํสา, ชนา. (น + สฺวํส + เอต)
อ.การอยู่ร่วม ของชน ท.เหล่านั้น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น อ.ชน ท.เหล่านั้น ชื่อว่าอสฺวํส. (ผู้ไม่มีการอยู่ร่วม)
- วิ. น วิชฺชเต วุฏฺฐิ เอตฺถาติ อวุฏฺฐิโก, ชนปฺโท. (น + วุฏฺฐิ + อิม) (ลง กปัจจย)
อ.ฝน ย่อมไม่มี ในชนบทนี้ เพราะเหตุนี้ อ.ชนบทนี้ ชื่อว่าอวุฏฺฐิ ก. (ไม่มีฝน)
- วิ. น วิชฺชติ ภิกฺขุ เอตฺถาติ อภิกฺขุโก, วิหารโ. (น + ภิกฺขุ + อิม) (ลง กปัจจย)
อ.ภิกษุ ย่อมไม่มี ในวิหารนี้ เพราะเหตุนี้ อ.วิหารนี้ ชื่อว่าอภิกฺขุก. (ไม่มีภิกษุ)
- วิ. นตฺติ เอตฺส อุตฺตโรติ อนุตฺตโร, ภาควา. (น + อุตฺตร + เอต) (แปลง น เป็น อนฺ = สเร อนฺ หรือ เตสฺ วุฏฺฐิ)
อ.บุคคลผู้ประเสริฐยิ่งกว่า ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนี้ อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ชื่อว่า
อนุตฺตร. (ผู้ไม่มีใครประเสริฐยิ่งกว่า)
- วิ. นตฺติ อนฺโต อสฺสาติ อนนฺตํ, จกฺกวาฬํ. (น + อนฺต + ต) (แปลง น เป็น อนฺ = สเร อนฺ หรือ เตสฺ วุฏฺฐิ)
อ.ที่สุด ของจักรวาลนั้น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนี้ อ.จักรวาลนั้น ชื่อว่าอนนฺต. (ไม่มีที่สุด)
- วิ. น วิชฺชนฺติ อาสฺวา เอเตสนฺติ อนาสฺวา, ภิกฺขุ. (น + อาสว + เอต) (แปลง น เป็น อนฺ = สเร อนฺ หรือ เตสฺ วุฏฺฐิ)
อ.อาสวะ ท. ของภิกษุ ท.เหล่านั้น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนี้ อ.ภิกษุ ท.เหล่านั้น ชื่อว่าอนาสว. (ผู้ไม่มีอาสวะ,
พระอรหันต์)

๔.๕.๕ สหบุพพบท พหุพพีหิสมาส

วิ. สห เหตุนา โย วตตเตติ สเหตุโก, รมโม. (สห + เหตุ + ย)

อ.ธรรมโต ย่อมเป็นไป กับ ด้วยเหตุ เพราะเหตุนั้น อ.ธรรมนั้น ชื่อว่าสเหตุก. (เป็นไปกับด้วยเหตุ, มีเหตุ)

ทำตัวรูป สห เหตุนา โย วตตเตติ สเหตุโก	ศัพท์เดิมคือ	= สห + เหตุ + ย
หลัง สหนิบาต ลง สิปฐมาวิวัตติ	สห + สิ	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากนิบาต ลง สิวิวัตติ	สห + สิ	= สหพาสมาวุโสปลศคณิปาตาที่หิ จ.
หลัง เหตุ ลง นาดติยาวิวัตติ	สห, เหตุ + นา	= สหาที่โยเค จ.
หลัง ยศัพท์ ลง สิปฐมาวิวัตติ	สห, เหตุนา, ย + สิ	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากอการันต์ แผลง สิ เป็น โอ	สห, เหตุนา, ย + สิ → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ ย ออกจากสระ อ	สห, เหตุนา, ย อ + โอ	= ปุพพมโร ^๑ ตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สห, เหตุนา, ย ศ + โอ	= สรโลโปมาเทสฺปจฺจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ย ไปประกอบกับสระ โอ	สห, เหตุนา, โย	= นเย ปรี ยุตเต.
โย (รมโม) อ.ธรรมโต วตตเต ย่อมเป็นไป สห กับ เหตุนา ด้วยเหตุ	อติ อตเถ ในอรรถนี้	
บทติดต่อกันและชื่อพหุพพีหิสมาส	สหเหตุนาโย	= อณฺณปทตฺเตสุ พหุพพีหิ.
ตั้งเป็นยุตตตตสมาส	สหเหตุนาโย	= นามานํ สมาส ยุตตตโต.
ลบวิวัตติทั้งหลาย	สห, เหตุ + นา , ย + สิ	= เตสํ วิวัตติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	สหเหตุย	= ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส.
ลบ ยศัพท์	สหเหตุ + ศ	= วุตตตฺถานมฺปโยโค.
แผลง สห เป็น ส	สห → ส + เหตุ	= เตสุ วุทธิโลปาคมวิการวิปริตฺตาฯ
ลง กปัจจัยในที่สุดสมาส	สหเหตุ - ก	= กฺวจิ สมาสฺนตฺถานมการฺนโต.
ตั้ง สเหตุก เป็นนาม	สเหตุก	= ตฺหุติตฺถมาสกิตกา นามวํฯ
หลัง สเหตุก ลง สิปฐมาวิวัตติ	สเหตุก + สิ	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากอการันต์ แผลง สิ เป็น โอ	สเหตุก + สิ → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ ฤ ออกจากสระ อ	สเหตุก อ + โอ	= ปุพพมโร ^๑ ตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สเหตุก ศ + โอ	= สรโลโปมาเทสฺปจฺจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ฤ ไปประกอบกับสระ โอ	สเหตุโก	= นเย ปรี ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **สเหตุโก**. (เป็นไปกับด้วยเหตุ, มีเหตุ)

ตัวอย่างที่เป็น สหบุพพบท พหุพหิหีสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “สเหตุโก” มีดังนี้

- วิ. สห เหตุนา โย วตตเตติ สเหตุ, รมโม. (สห + เหตุ) (แปลง สห เป็น ส = เตสุ วุทธิฯ)
 อ.ธรรมใด ย่อมเป็นไป กับ ด้วยเหตุ เพราะเหตุนั้น อ.ธรรมนั้น ชื่อว่าสเหตุ. (เป็นไปกับด้วยเหตุ, มีเหตุ)
- วิ. สห ปิตียา อิเม วตตตตีติ สปัตติกา, รมมา. (สห + ปิตี) (ลง กปัจจย = ฏวจิ สมาสสุตตตามนการนโต)
 อ.ธรรม ท.เหล่านี้ ย่อมเป็นไป กับ ด้วยปิตี เพราะเหตุนี้ อ.ธรรม ท.เหล่านี้ ชื่อว่าสปัตติก. (เป็นไปกับด้วยปิตี)
- วิ. สห ปจฺจเยหิ อิเม วตตตตีติ สปจฺจยา, รมมา. (สห + ปจฺจย)
 อ.ธรรม ท.เหล่านี้ ย่อมเป็นไป กับ ด้วยปัจจย ท. เพราะเหตุนี้ อ.ธรรม ท.เหล่านี้ ชื่อว่าสปจฺจย. (เป็นไปกับด้วยปัจจย)
- วิ. สห กิเลสฺหิ อัย วตตตตีติ สกิเลส, รมโม. (สห + กิเลส)
 อ.ธรรมนี้ ย่อมเป็นไป กับ ด้วยกิเลส ท. เพราะเหตุนี้ อ.ธรรมนี้ ชื่อว่าสกิเลส. (เป็นไปกับด้วยกิเลส)
- วิ. สห อุปาทานฺหิ อัย วตตตตีติ สอุปาทาน, รมโม. (สห + อุปาทาน)
 อ.ธรรมนี้ ย่อมเป็นไป กับ ด้วยอุปาทาน เพราะเหตุนี้ อ.ธรรมนี้ ชื่อว่าสูปาทาน. (เป็นไปกับด้วยอุปาทาน)
- วิ. สห ปริวารฺหิ อัย วตตตตีติ สปริวาร, ปุคฺคโล. (สห + ปริวาร)
 อ.บุคคลนี้ ย่อมเป็นไป กับ ด้วยปริวาร ท. เพราะเหตุนี้ อ.บุคคลนี้ ชื่อว่าสปริวาร. (ผู้เป็นไปกับด้วยปริวาร)
- วิ. สห มฺulen อุทฺจโต สมฺลฺอุทฺจโต, รุกฺโข. (สห + มฺล + อุทฺจต)
 อ.ต้นไม้ อันถูกถอนขึ้นแล้ว กับ ด้วยราก ชื่อว่าสมฺลฺอุทฺจต. (ถูกถอนขึ้นพร้อมกับราก)

๔.๕.๖ อุปมานบุพพบท พหุพหิหีสมาส

๔.๕.๖.๑ อุปมานบุพพบท ปฐมายัตถะ พหุพหิหีสมาส

- วิ. สงฺข โวย ปณฺทโร อยนฺติ สงฺขปณฺทโร, ปุคฺคโล. (สงฺข + โวย + ปณฺทร + อิม)
 อ.บุคคลนี้ ชาว รวากะว่าหอยสังข์ เพราะเหตุนี้ อ.บุคคลนี้ ชื่อว่าสงฺขปณฺทร. (ผู้ชาวเพียงดังหอยสังข์)

ทำตัวรูป สงฺข โวย ปณฺทโร อยนฺติ สงฺขปณฺทโร	ศัพท์เดิมคือ	= สงฺข + โวย + ปณฺทร + อิม
หลัง สงฺขศัพท์ ลง สิปฐมาวีภัตติ	สงฺข + สิ,	= ลิงคตฺเถ ปโม.
หลังจากออการันต์ แปลง สิ เป็น โอ	สงฺข + สิ → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ ขุ ออกจากสระ อ	สงฺขุ อ + โอ	= ปุพฺพมโร ตมสฺสรฺ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สงฺขุ ษ + โอ	= สรโลโปมาเทสฺสปจฺจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ขุ ไปประกอบกับสระ โอ	สงฺโข	= นเย ปร์ ยุตฺเต.
หลัง วิยนิบาต ลง สิปฐมาวีภัตติ	วिय + สิ	= ลิงคตฺเถ ปโม.
หลังจากนิบาต ลบ สิวิภัตติ	วिय + สฺ	= สพฺพาสมาวุโสปสฺคฺคฺนิปาตาทีหิ จ.

หลัง ปณฺทศััพท์ ลง สิปฺฐมาวิภัตติ	ปณฺท + สิ	= ลิงคฺตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากอาการันต์ แปลง สิ เป็น โอ	ปณฺท + สิ → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ รุ ออกจากสระ อ	ปณฺทรุ อ + โอ	= ปุพฺพมโร ^๕ ตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ปณฺทรุ ฺช + โอ	= สรโลโปมาเทสฺปฺจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ รุ ไปประกอบกับสระ โอ	ปณฺทโร	= นเย ปรี ยุตเต.
หลัง อิมศััพท์ ลง สิปฺฐมาวิภัตติ	อิม + สิ	= ลิงคฺตเถ ป ^๐ มา.
เพราะสิวิภัตติ แปลงอิมกับสิ เป็น อย	อิม+สิ → อย	= อนปฺสกาสุสายํ สิมฺหิ.
อย (บุคคล) อ.บุคคลนี้ ปณฺทโร ขาว สงฺโข วย รวากะว่าหอยสังข์ อิติ อตฺเถ ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อพหูพหีสมาส	สงฺโขวียปณฺทโรอย	= อณฺตปทฺตเถสุ พหฺพพิหิ.
ตั้งเป็นยุตติดัตตสมาส	สงฺโขวียปณฺทโรอย	= นามานํ สมาสโย ยุตตฺตฺเถ.
ลบวิภัตติทั้งหลาย	สงฺข+สิ, วย, ปณฺทร+สิ, อิม+สิ	= เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	สงฺขวียปณฺทรอิม	= ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส.
ลบ วย และ อิมศััพท์	สงฺข วย ปณฺทร อิม	= วุตตฺตฺถานมฺปฺโยโค.
ตั้ง สงฺขปณฺทร เป็นนาม	สงฺขปณฺทร /	= ตฺทฺธิตสฺมาสกิตฺกา นามวํฯ
หลัง สงฺขปณฺทร ลง สิปฺฐมาวิภัตติ	สงฺขปณฺทร + สิ	= ลิงคฺตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากอาการันต์ แปลง สิ เป็น โอ	สงฺขปณฺทร + สิ → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ รุ ออกจากสระ อ	สงฺขปณฺทรุ อ + โอ	= ปุพฺพมโร ^๕ ตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สงฺขปณฺทรุ ฺช + โอ	= สรโลโปมาเทสฺปฺจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ รุ ไปประกอบกับสระ โอ	สงฺขปณฺทโร	= นเย ปรี ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **สงฺขปณฺทโร**, บุคฺคโล. (ผู้ขาวเพียงดั่งหอยสังข์)

ตัวอย่างที่เป็น อุปมานบุพพบท ปฐมยัตถะ พหฺพพิหีสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “สงฺขปณฺทโร” มีดังนี้

- วิ. กายพยามานํ สมฺปฺปมาณตฺยา นิโครโร อิว ปริมณฺทล โย ราชกุมารโ สโย นิโครฺชปริมณฺทล, ราชกุมารโ.
(นิโครฺช + อิว + ปริมณฺทล + ย)
อ.พระราชกุมารโต มีปริมณฺทล เพียงดั่งต้นไทร เพราะความที่กายและวา ท. มีประมาณเท่ากัน อ.พระราชกุมาร
นั้น ชื่อว่านิโครฺชปริมณฺทล. (มีปริมณฺทลเพียงดั่งต้นไทร)
- วิ. กาโก วย สุโร อยนฺติ กากสุโร, บุคฺคโล. (กาก + วย + สุร + อิม)
อ.บุคคลนี้ กล้า เพียงดั่งกา เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนี้ ชื่อว่ากากสุร. (ผู้กล้าเพียงดั่งกา)
- วิ. จกฺขุ อิว ภูโต อยํ ปรมตฺตทสฺสนโตติ จกฺขุภูโต, ภาควา. (จกฺขุ + อิว + ภูโต + อิม)
อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านี้ ทรงเป็น เพียงดั่งจกฺขุ เพราะทรงเห็นซึ่งปรมัตถ์ เพราะเหตุนั้น อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านี้
ชื่อว่าจกฺขุภูต. (ผู้ทรงเป็นเพียงดั่งจกฺขุ)

- วิ. อตโถ วีย ภูโต อัย ปรมตตปสฺสนโตติ อตตภูโต, ภาควา. (อตต + วีย + ภูต + อิม)
 อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านี้ ทรงเป็น เพียงดั่งอรรต เพราะทรงเห็นซึ่งปรมัตถ์ เพราะเหตุนั้น อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านี้
 ชื่อว่าอตตภูต. (ผู้ทรงเป็นเพียงดั่งอรรต)
- วิ. ธมฺโม วีย ภูโต อัย ปรมตตปสฺสนโตติ ธมฺมภูโต, ภาควา. (ธมฺม + วีย + ภูต + อิม)
 อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านี้ ทรงเป็น เพียงดั่งธรรม เพราะทรงเห็นซึ่งปรมัตถ์ เพราะเหตุนั้น อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านี้
 ชื่อว่าธมฺมภูต. (ผู้ทรงเป็นเพียงดั่งธรรม)
- วิ. พุรหฺมา วีย ภูโต อัย ปรมตตปสฺสนโตติ พุรหฺมภูโต, ภาควา. (พุรหฺม + วีย + ภูต + อิม)
 อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านี้ ทรงเป็น เพียงดั่งมรรคธรรมอันประเสริฐ เพราะทรงเห็นซึ่งปรมัตถ์ เพราะเหตุนั้น อ.พระ
 ผู้มีพระภาคเจ้านี้ ชื่อว่าพุรหฺมภูต. (ผู้ทรงเป็นเพียงดั่งมรรคธรรมอันประเสริฐ)
- วิ. อนุโธ วีย ภูโต อายนฺติ อนฺธภูโต, พาโล. (อนุธ + วีย + ภูต + อิม)
 อ.คนพาลนี้ เป็น เพียงดั่งคนบอด เพราะเหตุนี้ อ.คนพาลนี้ ชื่อว่าอนฺธภูต. (ผู้เป็นเพียงดั่งคนบอด)
- วิ. มฺนุชฺสปพฺพชฺมิว ภูตา อายนฺติ มฺนุชฺสปพฺพชฺภูตา, ภูทิกฺก^๕. (มฺนุชฺสปพฺพช + วีย + ภูตา + อิม)
 อ.ความเห็นอันน่ารังเกียจนี้ เป็น เพียงดั่งหญ้าปล้องและหญ้ามุงกระต่าย เพราะเหตุนี้ อ.ความเห็น
 อันน่ารังเกียจนี้ ชื่อว่ามฺนุชฺสปพฺพชฺภูต. (เป็นเพียงดั่งหญ้าปล้องและหญ้ามุงกระต่าย)
- วิ. ตนฺตาทกฺกุลมฺวิ ชาตา อายนฺติ ตนฺตาทกฺกุลชาตา, ปชา. (ตฺนตาทกฺกุล + วีย + ชาตา + อิม)
 อ.หมูสัตว์นี้ เกิดแล้ว เพียงดั่งกลุ่มด้าย เพราะเหตุนี้ อ.หมูสัตว์นี้ ชื่อว่าตฺนตาทกฺกุลชาตา. (ผู้เกิดเหมือนกลุ่มด้าย)

๔.๕.๖.๒ อุปมานบุพพบท ฉัญฉฐียัตถะ พหุพพิหีสมาส

- วิ. สุวณฺณวณฺณโน วีย วณฺณโน ยสฺส โสยํ สุวณฺณวณฺณโน, ภาควา. (สุวณฺณวณฺณ + วีย + วณฺณ + ย)
 อ.วรรณะ เพียงดั่งวรรณะแห่งทอง ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด มีอยู่ อ.พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
 ชื่อว่าสุวณฺณวณฺณ. (ผู้มีวรรณะเพียงดั่งวรรณะแห่งทอง) (ลพ วณฺณศัพท์หลัง = เตสฺ วุฑฺธิโลปาคมฯ)
- วิ. นาคสฺส วีย อสฺส คตฺติ นาคคฺติ, ภาควา. (นาค + วีย + คติ + ต)
 อ.การไป เพียงดั่งการไปแห่งช้างตัวประเสริฐ ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น มีอยู่ เพราะเหตุนี้ อ.พระผู้มีพระภาค
 เจ้านั้น ชื่อว่านาคคฺติ. (ผู้มีการไปเพียงดั่งการไปของช้างตัวประเสริฐ)
- วิ. สีหสฺส วีย อสฺส คตฺติ สีหคฺติ, ภาควา. (สีห + วีย + คติ + ต)
 อ.การไป เพียงดั่งการไป แห่งราชสีห์ ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น มีอยู่ เพราะเหตุนี้ อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น
 ชื่อว่าสีหคฺติ. (ผู้มีการไปเพียงดั่งการไปของราชสีห์)
- วิ. นาคสฺส วีย อสฺส วิกฺกโมติ นาควิกฺกโม, ภาควา. (นาค + วีย + วิกฺกม + ต)
 อ.การก้าวอย่าง เพียงดั่งการก้าวอย่างของช้างตัวประเสริฐ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น มีอยู่ เพราะเหตุนี้
 อ.พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ชื่อว่านาควิกฺกโม. (ผู้มีการก้าวอย่างเพียงดั่งการก้าวอย่างของช้างตัวประเสริฐ)

- วิ. สีสหสฺส วีย อสฺส วิกฺกโมติ สิวิกฺกโม, ภาควา. (สีห + วีย + วิกฺกม + ต)
 อ.การก้าวอย่าง เพียงดั่งการก้าวอย่างของราชสีห์ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ชื่อว่าสีหวิกฺกม. (ผู้มีการก้าวอย่างเพียงดั่งการก้าวอย่างของราชสีห์)
- วิ. สีสหสฺส วีย อสฺส หนฺหฺติ สิวินฺหฺ, ภาควา. (สีห + วีย + หนฺ + ต)
 อ.คาง เพียงดั่งคางของราชสีห์ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ชื่อว่าสีหหนฺ. (ผู้มีคางเพียงดั่งคางของราชสีห์)
- วิ. เอนฺนิสฺส วีย อสฺส ชงฺมาติ เอนฺนิชงฺโม, ภาควา. (เอนฺนิ + วีย + ชงฺมา + ต)
 อ.พระขงมฺ เพียงดั่งขงมฺ ของเนื้อทราย ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น มีอยู่ เพราะเหตุนี้ อ.พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ชื่อว่าเอนฺนิชงฺม. (ผู้มีพระขงมฺเพียงดั่งขงมฺของเนื้อทราย)
- วิ. สีสหสฺส ปุพฺพทฺธํ วีย อสฺส กายฺติ สิวินฺทฺธํ, ภาควา. (สีห + ปุพฺพทฺธ + วีย + กาย + ต)
 อ.พระวรกาย เพียงดั่งกายข้างหน้า ของราชสีห์ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น มีอยู่ เพราะเหตุนี้ อ.พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ชื่อว่าสีหวิพฺพทฺธํ. (ผู้มีพระวรกายเพียงดั่งกายข้างหน้าของราชสีห์)
- วิ. พฺรหฺมโน วีย อญฺเฐ อสฺส มฺนาคโต สโร อสฺสาติ พฺรหฺมสฺสร, ภาควา. (พฺรหฺม + วีย + สร + ต)
 อ.เสียง อันประกอบด้วยองค์ ๘ เพียงดั่งเสียง แห่งพรหม ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น มีอยู่ เพราะเหตุนี้ อ.พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ชื่อว่าพฺรหฺมสฺสร. (ผู้มีเสียงเพียงดั่งเสียงแห่งพรหม)

๕.๕.๗ วาสัททตตะ สังขโยภยบท พหุพพิหีสมาส

- วิ. เทว วา ตโย วา ปตฺตา ทฺวตฺติปตฺตา. (ทฺวิ + วา + ติ + วา + ปตฺต)
 อ.บาตร ท. สองหรือ หรือว่าสาม ชื่อว่าทฺวตฺติปตฺต. (สองหรือสามบาตร)

ทำตัวรูป เทว วา ตโย วา ปตฺตา ทฺวตฺติปตฺตา	ศัพท์เดิมคือ	= ทฺวิ + วา + ติ + วา + ปตฺต
หลัง ทฺวิศัพท์ ลง โยปฐฺมาวิภตฺติ	ทฺวิ + โย	= ลิงคตฺเต ป ^๐ มา.
เพราะโย แผลง ทฺวิ กับ โย เป็น เทว	ทฺวิ+โย → เทว	= โยสุ ทฺวินฺนํ เทว จ.
หลัง วา ทั้งสองศัพท์ ลง สิปฐฺมาวิภตฺติ	วา + สิ, วา + สิ	= ลิงคตฺเต ป ^๐ มา.
หลังจากนิบาต ลบ สิวิภตฺติ	วา + <u>สิ</u> , วา + <u>สิ</u>	= สพฺพาสมาวุโสปลฺลคนิปาตาทีหิ จ.
หลัง ติศัพท์ ลง โยปฐฺมาวิภตฺติ	ติ + โย	= ลิงคตฺเต ป ^๐ มา.
เพราะโย แผลง ติ กับ โย เป็น ตโย	ติ+โย → ตโย	= ติจตฺตุนฺนํ ติสฺโสจตฺตฺสโตโยจตฺตาโรฯ
หลัง ปตฺตศัพท์ ลง โยปฐฺมาวิภตฺติ	ปตฺต + โย	= ลิงคตฺเต ป ^๐ มา.
หลังจากออกการันต์ แผลง โย เป็น อา	ปตฺต + โย → อา	= สพฺพโยนินฺมาเอ.
แยกพยัญชนะ ตฺ ออกจากสระ อ	ปตฺตฺ อ + อา	= ปุพฺพมโโจ ^๑ ตมฺสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.

ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ปตตุ ๔+ อา	= สรโลโปมาเทสปลจยยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ต ไปประกอบกับสระ อา	ปตตา	= นเย ปรํ ยุตเต.
ปตตา อ.บาตร ท. เทว วา สองหรือ ตโย วา หรือว่าสาม	อติ อตฺเถ ในอรรถนี้	
บทติดต่อกันและชื่อพหุพหิสมาส	เทววาตโยวาปตตา	= อนุณปทตฺเถสุ พหุพหิ.
ตั้งเป็นยุตต์ตถสมาส	เทววาตโยวาปตตา	= นามานํ สมาสโย ยุตตฺตโย.
ลวิวิัตติทั้งหลาย	ทฺวิ+ โย, วา, ติ+ โย, วา, ปตต+ โย	= เตสํ วิวิัตติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	ทฺวิวาตฺวาปตต	= ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส.
ลบ วา ทั้งสองศัพท์	ทฺวิ ๖ ติ ๖ ปตต	= วุตตฺตถานมฺปโยโค.
แปลงสระที่สุดของ ทฺวิ เป็น อา	ทฺวิ อี → อา ติปตต	= เทวภูมฺมานมาภาโร วา.
รัสสระ อา เป็น อ	ทฺวิ อา → อ ติปตต	= กฺวจาติมฺชฺฉตฺตรานํ ทิมฺรสฺสาฯ
นำพยัญชนะ ว ไปประกอบกับสระ อ	ทฺวิติปตต	= นเย ปรํ ยุตเต.
ตฺ สทิสเทวภาวะ	ทฺวิ ตฺ-ติปตต	= ปร เทวภาโว านเ.
ตั้ง ทฺวิติปตต เป็นนาม	ทฺวิตฺติปตต	= ตฺทฺวิตฺตสมาสกิตฺกา นามฺวาฯ
หลัง ทฺวิตฺติปตต ลง โยปฐมาวิวิัตติ	ทฺวิตฺติปตต + โย	= ลิงฺคตฺเถ ปมา.
หลังจากออการันต์ แปลง โย เป็น อา	ทฺวิตฺติปตต + โย → อา	= สพฺพโยนินฺมาเอ.
แยกพยัญชนะ ตฺ ออกจากสระ อ	ทฺวิตฺติปตตฺ อ + อา	= ปฺพพฺมโร ตมฺสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ทฺวิตฺติปตตฺ ๔+ อา	= สรโลโปมาเทสปลจยยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ตฺ ไปประกอบกับสระ อา	ทฺวิตฺติปตตา	= นเย ปรํ ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **ทฺวิตฺติปตตา**. (สองหรือสามบาตร)

ตัวอย่างที่เป็น วาสทฺทตฺเถ สังขโยภยบท พหุพหิสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “ทฺวิตฺติปตตา” มีดังนี้

- วิ. ทฺวิหํ วา ตีหํ วา ทฺวิหิตฺติหํ. (ทฺวิห + ตีห)
- อ.วันสอง หรือ หรือว่า อ.วันสาม ชื่อว่าทฺวิหิตฺติห. (สองหรือสามวัน)
- วิ. ฉ วา ปญฺจ วา วาจา ฉปฺปญฺจวาจา. (ฉ + ปญฺจ + วาจา)
- อ.คำพูด ท. หกคำ หรือ หรือว่า ห้าคำ ชื่อว่าฉปฺปญฺจวาจา. (หกหรือห้าคำ)
- วิ. สตฺต วา อฏฺฐํ วา มาสา สตฺตฏฺฐํ มาสา. (สตฺต + อฏฺฐํ + มาส)
- อ.เดือน ท. เจ็ด หรือ หรือว่า แปด ชื่อว่าสตฺตฏฺฐํ มาส. (เจ็ดหรือแปดเดือน)
- วิ. เอกโยชนํ วา ทฺวิโยชนานิ วา เอกโยชนทฺวิโยชนานิ. (เอกโยชน + ทฺวิโยชน)
- อ.โยชนหนึ่ง หรือ หรือว่า อ.โยชนสอง ท. ชื่อว่าเอกโยชนทฺวิโยชน. (หนึ่งโยชนหรือสองโยชน)

๔.๕.๘ ทิสันตราศัพท์ตตะ พุพพิหิสมาส

- วิ. พุพพสุสา จ ทกฺขิณฺสุสา จ ทิสาย ยทฺนตราหิ สายํ พุพพทกฺขิณา, วิทิสา. (พุพพา + จ + ทกฺขิณา + จ + ยา)
 อ.ทิสฺเฉยฺงโต ติอเอาซึ่งระหว่างกลาง แห่งทิสฺตวันออกด้วย แห่งทิสฺได้ด้วย อ.ทิสฺเฉยฺงนั้ ชื่อว่าพุพพทกฺขิณา.
 (ทิสฺตวันออกเฉยฺงได้)

ทำตัวรูป พุพพสุสา จ ทกฺขิณฺสุสา จ ทิสาย ยทฺนตราหิ สายํ **พุพพทกฺขิณา** ศัพท์เดิมคือ = พุพพา+ทกฺขิณา+จ+ยา

หลัง พุพพาศัพท์ ลง สมนฺวิวิทิตติ	พุพพา + ส	= สามิสฺมี ฦมิ.
แยกพยัญชนะ พุ ออกจากสระ อา	พุพพุ อา + ส	= พุพพมโหิ ติมฺสุสรฺ สเรน วิโยชเย.
ตั้ง อา ที่กล่าวอิตติลึงค์ชื่อ ม	พุพพุ อา + ส	= อา โม่.
หลังจาก อา ชื่อ ม แผลง ส เป็น สา	พุพพุ อา + ส → สา	= มปโต สฺมีसानํ สฺสา.
เพราะสา รัสสะ อาที่ชื่อ ม เป็น อ	พุพพุ อา → อ + สา	= โม่ รสุสฺ.
นำพยัญชนะ พุ ไปประกอบกับสระ อ	พุพพุ + ส	= นเย ปรี ฺยุตเต.
เพราะสาอาเทศ ลง สุอาคม	พุพพุ + ส-สา	= สฺสาเสวกวจเนสุ จ.
หลัง จ ทั้งสองศัพท์ ลง สิปฺฐมาวิทิตติ	จ + สฺ, จ + สฺ	= ลิงฺคตฺเต ปิมา.
หลังจากนิบาต ลบสิวิทิตติ	จ + สฺ, จ + สฺ	= สพฺพาสมาวุโสปสฺคคฺนิปาตาทีหิ จ.
หลัง ทกฺขิณาศัพท์ ลง สมนฺวิวิทิตติ	ทกฺขิณา + ส	= สามิสฺมี ฦมิ.
แยกพยัญชนะ ฦ ออกจากสระ อา	ทกฺขิณฺ ฦ + ส	= พุพพมโหิ ติมฺสุสรฺ สเรน วิโยชเย.
ตั้ง อา ที่กล่าวอิตติลึงค์ชื่อ ม	ทกฺขิณฺ ฦ + ส	= อา โม่.
หลังจาก อา ที่ชื่อ ม แผลง ส เป็น ส	ทกฺขิณฺ ฦ + ส → ส	= มปโต สฺมีसानํ สฺสา.
เพราะสาอาเทศ รัสสะ อาที่ชื่อ ม เป็น อ	ทกฺขิณฺ ฦ → อ + ส	= โม่ รสุสฺ.
นำพยัญชนะ ฦ ไปประกอบกับสระ อ	ทกฺขิณฺ + ส	= นเย ปรี ฺยุตเต.
เพราะสาอาเทศ ลง สุอาคม	ทกฺขิณฺ + ส-สา	= สฺสาเสวกวจเนสุ จ.
หลัง ยาศัพท์ ลง สิปฺฐมาวิทิตติ	ยา + สฺ	= ลิงฺคตฺเต ปิมา.
ลบ สิวิทิตติ	ยา + สฺ	= เสสโต โลปี คสิปี.

ยา (วิทิส) อ.ทิสฺเฉยฺงโต อนุตราหิ ติอเอาซึ่งระหว่างกลาง พุพพสุสา จ แห่งทิสฺตวันออกด้วย ทกฺขิณฺสุสา จ แห่งทิสฺได้ด้วย อิตติ อตฺเต ในอรรณนี

บทติดต่อกันและชื่อพุพพิหิสมาส	พุพพสุสาจทกฺขิณฺสุสาจยา	= อณฺเฎปทฺเตสุ พุพพิหิ.
ตั้งเป็นยุดตัตตสมาส	พุพพสุสาจทกฺขิณฺสุสาจยา	= นามานํ สมาส ยุดตตฺโต.
ลบวิทิตติทั้งหลาย	พุพพา+ ส, จ, ทกฺขิณา+ ส, จ, ยา+ สฺ	= เตสฺ วิวิทิตฺโย โลปา จ.
เป็นปกติ	พุพพาจทกฺขิณาจยา	= ปกตฺติ จสุสฺ สรณฺตสุส.

ลบ จ ทั้งสองศัพท์ และยาศัพท์	ปุพฺพหา ส ทกฺขินา ส ยํ =	วุตตตฺตณามปฺปโยโค.
แยกพยัญชนะ พุ ออกจากสระ อา	ปุพฺพ อา ทกฺขินา =	ปุพฺพมโหิ ตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
รัสสะ อา เป็น อ ท่ามกลางสมาส	ปุพฺพ อา → อ ทกฺขินา =	กฺวจาทิมชฺฌตฺตรานํ ทิมรสฺสาฯ
นำพยัญชนะ พุ ไปประกอบกับสระ อ	ปุพฺพทกฺขินา =	นเย ปรี ยุตฺเต.
ตั้ง ปุพฺพทกฺขินา เป็นนาม	ปุพฺพทกฺขินา =	ตทฺธิตสมาสกิตฺทา นามํวาท
หลัง ปุพฺพทกฺขินา ลง สิปฺฐมาวิภตฺติ	ปุพฺพทกฺขินา + สิ =	ลึงฺคตฺเถ ปมา.
ลบ สิปฺฐมาวิภตฺติ	ปุพฺพทกฺขินา + สิ =	เสสโต โลป คสิปิ.

สำเร็จรูปเป็น **ปุพฺพทกฺขินา**. (ทิศตะวันออกเฉียงใต้)

ตัวอย่างที่เป็น ทิสันตราพีตตะ พหูพหิสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “ปุพฺพทกฺขินา” มีดังนี้

- วิ. ปุพฺพสฺสา จ อุตฺตราย จ ทิสาย ยทฺนตราพี สಾಯํ ปุพฺพตฺตรา, วิทิสฺวา. (ปุพฺพหา + อุตฺตรา) (รัสสะ = กฺวจาทิฯ)
 อ.ทิศเฉียงใต้ ถือเอาซึ่งระหว่างกลาง แห่งทิศตะวันออกด้วย แห่งทิศเหนือด้วย อ.ทิศเฉียงนั้น ชื่อว่าปุพฺพตฺตรา.
 (ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ)
- วิ. อปราย จ ทกฺขินสฺสา จ ทิสาย ยทฺนตราพี สಾಯํ อปรทกฺขินา, วิทิสฺวา. (อปรา + ทกฺขินา) (รัสสะ)
 อ.ทิศเฉียงใต้ ถือเอาซึ่งระหว่างกลาง แห่งทิศตะวันตกด้วย แห่งทิศใต้ด้วย อ.ทิศเฉียงนั้น ชื่อว่าอปรทกฺขินา. (ทิศตะวันตกเฉียงใต้)
- วิ. ปจฺจิมาย จ อุตฺตราย จ ทิสาย ยทฺนตราพี สಾಯํ ปจฺจิมตฺตรา, วิทิสฺวา. (ปจฺจิมหา + อุตฺตรา) (รัสสะ = กฺวจาทิฯ)
 อ.ทิศเฉียงใต้ ถือเอาซึ่งระหว่างกลาง แห่งทิศตะวันตกด้วย แห่งทิศเหนือด้วย อ.ทิศเฉียงนั้น ชื่อว่าปจฺจิมตฺตรา.
 (ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ)

๔.๕.๙ พยติหารลักขณะ พหูพหิสมาส

- วิ. เกสฺสุ จ เกสฺสุ จ คเหตุวา อิหํ ยฺหุรํ ปวตฺตตีติ เกสาเกสิ. (เกส + เกส + คเหตุวา + อิม)
 อ.การต่อสู้นี้ จับตั้งแล้ว ที่ผมของฝ่ายนี้ ท.ด้วย ที่ผมของฝ่ายโน้น ท.ด้วย ย่อมเป็นไป เพราะเหตุนี้ อ.การต่อสู้นี้
 ชื่อว่าเกสาเกสิ. (การต่อสู้อันมีการจับตั้งผมของกันและกัน) (ทีมะ อ เป็น อา ท่ามกลางสมาส = กฺวจาทิมชฺฌตฺตรา
 นฯ, แปลงสระที่สุดท้ายของสมาสเป็น อิ = เตสุ วุฑฺฒิลปาคมฯ)

ทำตัวรูป เกสฺสุ จ เกสฺสุ จ คเหตุวา อิหํ ยฺหุรํ ปวตฺตตีติ **เกสาเกสิ** ศัพท์เดิมคือ = เกส + เกส + คเหตุวา + อิม

หลัง เกสศัพท์ ลง สุตฺตมวิภตฺติ เกส + สุ, เกส + สุ = โอภาเส สตฺตมึ.

แยกพยัญชนะ สฺ ออกมาจากสระ อ เกสฺ อ + สุ, เกสฺ อ + สุ = ปุพฺพมโหิ ตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.

เพราะสุวิภตฺติ แปลง อ เป็น เอ เกสฺ. อ → เอ + สุ, เกสฺ อ → เอ + สุ = สฺหิสฺวาโร เอ.

นำพยัญชนะ สฺ ไปประกอบกับสระ เอ เกสฺสุ, เกสฺสุ = นเย ปรี ยุตฺเต.

หลัง คเหตฺวา ลง สิปฺฐมาวิภัตติ	คเหตฺวา + สิ	= ลิงคฺตฺเถ ป ^๐ มา.
หลังจากนิบาต ลบ สิวิภัตติ	คเหตฺวา + สฺ	= สฬฺหมาสมาวุโสปลฺคฺคฺนิปาตาทิหิ จ.
หลัง อิมศฺัพท์ ลง สิปฺฐมาวิภัตติ	อิม + สิ	= ลิงคฺตฺเถ ป ^๐ มา.
เพราะสิวิภัตติ แปลงอิมกับสิ เป็น อิหํ	อิม+สิ → อิหํ	= อิมสฺสิทฺหมลิสฺสุ นปฺสเก.
อิหํ (ยฺหุอิ) อ.การต่อสู้นี้ คเหตฺวา จับตั้งแล้ว เกสฺสุ จ ที่ดมของฝ้ายนี้ ท.ด้วย เกสฺสุ จ ที่ดมของฝ้ายโน้น ท. ด้วย ปวตฺตติ ย่อมเป็นไป อิติ อตฺเถ ในอรรถนี้		
บพิตตต่อกันและชื่อตปฺปริสฺสมาส	เกสฺสุเกสฺสุคเหตฺวาอิหํ	= อณฺวปทตฺเถสุ พหุพฺพีหิ.
ตั้งเป็นยุดตตฺถสมาส	เกสฺสุเกสฺสุคเหตฺวาอิหํ	= นามานํ สมาส ยุดตฺถโต.
ลบวิภัตติทั้งหลาย	เกส+ สฺ, เกส+ สฺ, คเหตฺวา+ สฺ, อิม+ สฺ	= เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	เกสเกสคเหตฺวาอิม	= ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส.
ลบ คเหตฺวา และ อิมศฺัพท์	เกสเกส คเหตฺวา อิม	= วุตตฺถตฺถานมปฺโยโค.
แยกพยัญชนะ สฺ ออกจากสระ อ	เกสฺ อ เกส	= ปุพฺพมโห ^๐ ตฺมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ที่มะ อ เป็น อา ท่ามกลางสมาส	เกสฺ อ → อา เกส	= กฺวจาทิมชฺฌตฺตรานํ ที่มรสฺสาฯ
แยกพยัญชนะ สฺ ออกจากสระ อ	เกสฺ อา เกสฺ อ	= ปุพฺพมโห ^๐ ตฺมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
แปลง อ เป็น อิ	เกสฺ อา เกสฺ อ → อิ	= เตสฺ วุทฺธิโลปาคมฺวิการวิปริตฺยา
นำพยัญชนะไปประกอบกับสระ	เกสาเกสิ	= นเย ปริ ยุตฺเต.
ตั้ง เกสาเกสิ เป็นนาม	เกสาเกสิ	= ตทฺธิตสฺมาสกิตฺกา นามฺว่าฯ
หลัง เกสาเกสิ ลง สิปฺฐมาวิภัตติ	เกสาเกสิ + สิ	= ลิงคฺตฺเถ ป ^๐ มา.
ลบ สิวิภัตติ	เกสาเกสิ + สฺ	= เสสโต โลปี คฺลปิ.

สำเร็จรูปเป็น เกสาเกสิ. (การต่อสู้อันมีการตั้งดมของกันและกัน)

- วิ. ทณฺฑเทหิ จ ทณฺฑเทหิ จ ปหริตฺวา อิหํ ยฺหุอิ ปวตฺตติตี ทณฺฑทาทณฺฑิ. (ทณฺฑ + ทณฺฑ + ปหริตฺวา + อิม)
 อ.การต่อสู้นี้ ตีแล้ว ด้วยท่อนไม้ ท.ของฝ้ายนี้ด้วย ด้วยท่อนไม้ ท.ของฝ้ายโน้นด้วย ย่อมเป็นไป เพราะเหตุนั้น
 อ.การต่อสู้นี้ ชื่อว่าทณฺฑทาทณฺฑิ. (การต่อสู้อันมีการตีด้วยท่อนไม้) (ที่มะ อ เป็น อา ท่ามกลางสมาส = กฺวจาทิมชฺฌตฺตรานํ, แปลงสระที่สุดของสมาสเป็น อิ = เตสฺ วุทฺธิโลปาคมฺฯ)

จบ พหุพฺพีหิสมาส

๔.๖ ทวินทสมาส

ทวินทสมาส คือ สมาสที่ย่อนามบทตั้งแต่สองบทขึ้นไป อันมีอรรถรบรวมซึ่งกันและกัน และมีวิภัติเหมือนกัน มีเนื้อความของบททั้งสองเป็นประธาน มีวิเคราะห์ว่า “เทว เทว ปทานิ **ทวนุทา**, **ทวนุท** ภา วา **ทวนุทา**”. อ.บทท. สองๆ ชื่อว่าทวนุท, หรือ อ.ศัพท์ ท. อันมีอรรถคู่ๆ ชื่อว่าทวนุท. วิเคราะห์อีกอย่างหนึ่งว่า “ทวนุโท อตโต เยสนติ **ทวนุทา**, **ทวนุท** ภา” (ทวนุท + อตต) (อุตตรโลปสมาส) อ.อรรถ คู่คู่ แห่งศัพท์ ท.เหล่าใด มีอยู่ เพราะเหตุอัน อ.ศัพท์ ท.เหล่านั้น ชื่อว่าทวนุท. (มีอรรถคู่คู่). คำแปลของทวินทสมาสนี้ แปลว่า “และ”

ทวินทสมาส มี ๒ ประการ คือ

๔.๖.๑ **อิตริตรโยคทวนุท** (อสมหาร) ได้แก่ทวินทสมาสที่มีอรรถของแต่ละบทเป็นประธานเสมอกัน มีวิเคราะห์ว่า “อิตรสฺส อิตเรน โยโค อิตริตรโยค”. อ.การประกอบเนื้อความอื่น ด้วยเนื้อความอื่น ชื่อว่าอิตริตรโยค. รูปสำเร็จมีลิงค์ตามบทหลังและเป็นพหูพจน์เสมอ เช่น มาตา จ ปิตา จ มาตาปิตโร. อ.มารดาด้วย อ.บิดาด้วย ชื่อว่า มาตาปิตุ. (มารดาและบิดา)

๔.๖.๒ **สมหารทวนุท** ได้แก่การรวบรวมอรรถทั้งหลายให้เป็นอันเดียวกัน มีวิเคราะห์ว่า “สํ สมฺปิณฺทิตฺวา อาหฺรณํ สมฺหาโร”. อ.การรวบรวมแล้วนำมา ชื่อว่าสมหาร. ได้แก่การรวบรวมอรรถทั้งหลายให้เป็นอันเดียวกัน รูปสำเร็จ เป็นนปุงสกลิงค์ เอกพจน์เท่านั้น เช่น จกฺขุ จ โสตฺถจฺจ จกฺขุโสตฺ. อ.ตาด้วย อ.หูด้วย ชื่อว่าจกฺขุโสต. (ตาและหู)

สมาส ๓

(๑) **อาทิลोปสมาส** หมายถึง สมาสที่ลบบทข้างหน้า เช่น เทเวณ ทตฺโต ทตฺโต. แปลว่า อันเทวดา ให้แล้ว ชื่อว่าทตฺต. (อันเทวดาให้แล้ว) เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว ลบบทว่า “เทเวณ” ทิ้ง

(๒) **มฺขณฺเฒโลปสมาส** หมายถึง สมาสที่ลบบทตรงกลาง เช่น อสฺสเณ ยุตฺโต รโถ อสฺสรโถ. แปลว่า รถอันประกอบแล้วด้วยม้า ชื่อว่าอสฺสรธ. (รถเทียมม้า) ในที่นี้ เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว ลบบทว่า “ยุตฺโต” ทิ้ง

(๓) **อุตตรโลปสมาส** หมายถึง สมาสที่ลบบทหลัง เช่น รูปสฺส ภาโว รูปิ. แปลว่า ความมี แห่งรูป ชื่อว่ารูป. (มีรูป) ในที่นี้ เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว ลบบทว่า “ภาโว” ทิ้ง

ทำตัวรูป เทว เทว ปทานิ ทวนุทา	ศัพท์เดิมคือ	= ทฺวิ + ทฺวิ
หลัง ทฺวิทั้งสองศัพท์ ลง โยปฐฺมวาทฺติ	ทฺวิ + โย, ทฺวิ + โย	= ลิงฺคตฺเถ ป ^๐ มา.
เพราะโย แปลง ทฺวิ กับ โย เป็น เทว	ทฺวิ+โย → เทว, ทฺวิ+โย → เทว	= โยสุ ทฺวินฺนํ เทว จ.
ปทานิ อ.บท ท. เทว เทว สอง สอง อิติ อตฺเถ ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อกัมมธารยสมาส	เทวเทว	= ทฺวิปเท ตฺลุยาธิกรณฺณ กมฺมธารโย.
ตั้งเป็นยุตต์ตตสมาส	เทวเทว	= นามานํ สฺมาโส ยุตฺตตฺโต.

ลบริวิภัตติทั้งหลาย	ทวิ + โย, ทวิ + โย	= เตส วิภตติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	ทวิทวิ	= ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส.
ตั้งกัมมธรรยสมาสชื่อตปฺปริสสมาส	ทวิทวิ	= อุมา ตปฺปริสา.
แปลง ทวิ ตัวหน้า เป็น ทว	ทวิ → ทว, ทวิ	= เตสฺ วุทฺธิโลปาคมวิการวิปริตยา
แปลง ทวิ ตัวหลัง เป็น ทิ	ทว, ทวิ → ทิ	= จศฺพทฺในฺ ติเย ทฺตยาป จ.
เพราะพยัญชนะหลัง ลงนิกหิตอาคม	ทว ◌ ทิ	= นิคฺคหิตฺตฺย.
แปลงนิกหิตเป็นวัคคฺนตฺเต นุ	ทว ◌ → นุ ทิ	= วคฺคฺนตฺ วา วคฺเค.
แยกพยัญชนะ ทฺ ออกจากสระ อี	ทวนฺทฺ อี	= ปุพฺพมฺโจ ตฺมสฺสรฺ สเรณ วิโยชเย.
แปลงสระ อี ที่สุดสมาสเป็น อ	ทวนฺทฺ อี → อ	= กฺวจิ สมาสฺนตฺตทานมการฺนฺโต.
นำพยัญชนะ ทฺ ไปประกอบกับสระ อ	ทวนฺท	= นเย ปรี ยุตฺเต.
ตั้ง ทวนฺท เป็นนาม	ทวนฺท	= ตทฺธิตฺตมาสกิตกา นามฺวา
หลัง ทวนฺท ลง โยปฺฐมาวิภัตติ	ทวนฺท + โย	= ลิงคฺตฺเต ปมา.
หลังจากการันต์ แปลง โย เป็น อา	ทวนฺท + โย → อา	= สพฺพโยนินฺมาเอ.
แยกพยัญชนะ ทฺ ออกจากสระ อ	ทวนฺทฺ อ + อา	= ปุพฺพมฺโจ ตฺมสฺสรฺ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ทวนฺทฺ ฐ + อา	= สรโลโปมาเตสฺปฺจฺจยาทิมฺหิ
นำพยัญชนะ ทฺ ไปประกอบกับสระ อา	ทวนฺทา	= นเย ปรี ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **ทวนฺทา**. (ทั้งสองทั้งสอง)

๓๕๗. นามานํ สมุจฺจโย ทวนฺโท.

สมุจฺจโย อ.อรรถอันถูกรวบรวม นามานํ แห่งนาม ท. (เอกวิภตติกา) อันมีวิภัตติเดียวกัน สมาส เป็น สมาส ทวนฺโท มีชื่อว่าทวันฺทะ โหติ ย่อมเป็น.

(ตั้งนามบทที่มีอรรถถูกรวบรวมมีวิภัตติเดียวกัน ชื่อว่าทวันฺทสมาส)

สูตรนี้มี ๓ บท. เป็น **สัณฺญาสูตร** และ **วิธิสฺตร**.

สมุจฺจยฺะ มี ๔ ประการ คือ

(๑) **เกวลสมุจฺจย** การรวบรวมล้วนๆ ศัพท์ทุกศัพท์จะเป็นเอกเทศ ไม่มีการเข้าสมาส มี ๓ อย่าง คือ

๑.๑ กุริยาสมุจฺจย รวบรวมกิริยา เช่น ตฺวํ ปจาหิ จ ภูณฺชาหิ จ. ทานํ จงฺหฺงด้วย จงฺกินด้วย.

๑.๒ การกสมุจฺจย รวบรวมผู้กระทำ เช่น สาริปฺุตฺโต จ โมคฺคฺลฺลาโน จ รมฺมํ เทเสติ. พระสาริปฺุตฺตร ด้วย พระโมคคฺลฺลานะด้วย ย่อมแสดงธรรม.

๑.๓ วากฺยสมุจฺจย รวบรวมประโยค เช่น สาริปฺุตฺโต จ รมฺมํ เทเสติ, โมคฺคฺลฺลาโน จ อิหฺธิ เทเสติ. พระสาริปฺุตฺตรย่อมแสดงธรรมด้วย, พระโมคคฺลฺลานะย่อมแสดงธรรมด้วย

(๒) **อนุวาจย** การรวบรวมภายหลัง หมายความว่า สิ่งแรกเป็นสิ่งที่ต้องทำ แต่สิ่งหลัง เมื่อมีความสามารถ จึงค่อยทำ เป็นการรวบรวมสิ่งที่ทำทีหลังเข้ามาอยู่ในการกระทำครั้งแรก เช่น ทานน์ เทหิ, สीलลจ รุกขาหิ. ท่านจงให้ ทาน (ถ้าสามารถ) จงรักษาศีลด้วย.

(๓) **อิตริตรโยค** การรวบรวมกันในกิจอย่างหนึ่งโดยมีอรรถทั้งสองเป็นประธานเหมือนกัน เช่น สมโณ จ พราหมโณ จ สมณพราหมณา. สมณะด้วย พราหมณ์ด้วย ชื่อว่าสมณพราหมณ. (สมณะและพราหมณ์)

(๔) **สมาหาร** การรวบรวมอรรถทั้งหลายให้เป็นอันเดียวกัน เช่น จกฺขุ จ โสตถฺจ จกฺขุโสถฺ. ตาด้วย หูด้วย ชื่อว่าจกฺขุโสถ. (ตาและหู)

หมายเหตุ :- ในสมุจจยทั้ง ๔ ประการนั้น การที่จะทำเป็นทวิทศมาสได้นั้น มีเพียง ๒ อย่าง คือ อิตริตรโยค กับ สมาหารเท่านั้น เพราะมีอรรถประกอบกัน เนื่องจากมองหากันและกัน ไม่มองหาบอื่น ส่วน เกวลสมุจจย กับ อนุวาจย ไม่สามารถทำเป็นสมมาสได้ เพราะมองหากิริยา

๔.๖.๑ อิตริตรโยคทวิทศมาส (อสมหาระ)

วิ. เทโว จ มนุสฺโส จ เทวมนุสฺสา. (เทว + จ + มนุสฺส + จ)

อ.เทวดาด้วย อ.มนุษย์ด้วย ชื่อว่าเทวมนุสฺส. (เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย)

ทำตัวรูป เทโว จ มนุสฺโส จ เทวมนุสฺสา	ศัพท์เดิมคือ	= เทว + จ + มนุสฺส + จ
หลัง เทว ลง สิปฺฐมาวิภัตติ	เทว + สิ, มนุสฺส	= ลิงฺคตฺเต ป ^๐ มา.
หลังจากออกวรรคต์ แปลง สิ เป็น โอ	เทว + สิ → โอ, มนุสฺส	= โส.
แยกพยัญชนะ ุ ออกจากสระ อ	เทว ุ + โอ, มนุสฺส	= ปุพฺพมโห ^๐ ตมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	เทว ุ + โอ, มนุสฺส	= สรโลโปมาเทสฺปฺจฺจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ุ ไปประกอบกับสระ โอ	เทโว, มนุสฺส	= นเย ปรี ฺยฺตฺเต.
หลัง มนุสฺส ลง สิปฺฐมาวิภัตติ	เทโว, มนุสฺส + สิ	= ลิงฺคตฺเต ป ^๐ มา.
หลังจากออกวรรคต์ แปลง สิ เป็น โอ	เทโว, มนุสฺส + สิ → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ ุ ออกจากสระ อ	เทโว, มนุสฺส ุ + โอ	= ปุพฺพมโห ^๐ ตมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	เทโว, มนุสฺส ุ + โอ	= สรโลโปมาเทสฺปฺจฺจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ุ ไปประกอบกับสระ โอ	เทโว, มนุสฺโส	= นเย ปรี ฺยฺตฺเต.
หลัง จศัพท์ ลง สิปฺฐมาวิภัตติ	จ + สิ, จ + สิ	= ลิงฺคตฺเต ป ^๐ มา.
หลังจากนิบาต ลบ สิวิภัตติ	จ + สฺสิ, จ + สฺสิ	= สพฺพาสมาวุโสปฺสคฺคฺนิปาตาทีหิ จ.
เทโว จ อ.เทวดาด้วย มนุสฺโส จ อ.มนุษย์ด้วย อิติ อตฺเต ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อทวิทศมาส	เทโวจมนุสฺโสจ	= นามานํ สมุจฺจโย ทฺวนุโ.

ตั้งเป็นยัตต์ตตสมาส	เทโวจมนุสฺโสจ	= นามานํ สมาส โย ยุตตตโต.
ลบวิภัติทั้งหลาย	เทว + สฺ, จ, มนุสฺส + สฺ, จ	= เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	เทวจมนุสฺสจ	= ปกติ จสฺส สรรนุสฺส.
ลบ จศัพท์ทั้งสองศัพท์	เทว สฺ มนุสฺส สฺ	= วุตตตถานมบุโยโค.
ตั้ง เทวมนุสฺส เป็นนาม	เทวมนุสฺส	= ตทฺธิตสมาสกิตกา นามวํฯ
หลัง เทวมนุสฺส ลง โยปฐมาวิภัติ	เทวมนุสฺส + โย	= ลิงคตฺถे ป ^๐ มา.
หลังจากอาการันต์ แปลง โย เป็น อา	เทวมนุสฺส + โย → อา	= สพุพโยนินมาเอ.
แยกพยัญชนะ สฺ ออกจากสระ อ	เทวมนุสฺส อ + อา	= ปุพฺพมโห ^๑ ตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	เทวมนุสฺส สฺ + อา	= สรโลโปมาเทสฺปฺจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ สฺ ไปประกอบกับสระ อา	เทวมนุสฺสา	= นเย ปรี ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **เทวมนุสฺสา**. (เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย)

ตัวอย่างที่เป็น อิตธีตรโยคทวันทสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “เทวมนุสฺสา” มีดังนี้

- วิ. สารีปุตโต จ โมคคฺคฺลานโน จ สารีปุตฺตโมคคฺคฺลานนา. (สารีปุตฺต + โมคคฺคฺลาน)
- อ.พระสารีบุตรด้วย อ.พระโมคคัลลานะด้วย ชื่อว่าสารีปุตฺตโมคคฺคฺลาน. (พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ทั้งหลาย)
- วิ. สมณโน จ พฺราหฺมณโน จ สมณพฺราหฺมณนา. (สมณ + พฺราหฺมณ)
- อ.สมณะด้วย อ.พราหมณ์ด้วย ชื่อว่าสมณพฺราหฺมณ. (สมณะและพราหมณ์ทั้งหลาย)
- วิ. พฺราหฺมณโน จ คหปติโก จ พฺราหฺมณคหปติกา. (พฺราหฺมณ + คหปติ)
- อ.พราหมณ์ด้วย อ.คหบดีด้วย ชื่อว่าพฺราหฺมณคหปติ. (พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย)
- วิ. ขตฺติโย จ พฺราหฺมณโน จ ขตฺติยพฺราหฺมณนา. (ขตฺติย + พฺราหฺมณ)
- อ.กษัตริย์ด้วย อ.พราหมณ์ด้วย ชื่อว่าขตฺติยพฺราหฺมณ. (กษัตริย์และพราหมณ์ทั้งหลาย)
- วิ. จนฺทิมโ จ สุริโย จ จนฺทิมสุริยา. (จนฺทิม + สุริย)
- อ.พระจันทร์ด้วย อ.พระอาทิตย์ด้วย ชื่อว่าจนฺทิมสุริย. (พระจันทร์และพระอาทิตย์ทั้งหลาย)
- วิ. มาตา จ ปิตา จ มาตาปิตโร. (มาตุ + ปิตุ) (แปลง อุ ของมาตุศัพท์เป็น อา = เตสฺ วุฑฺธิโลปาคมฯ)
- อ.มารดาด้วย อ.บิดาด้วย ชื่อว่ามาตาปิตุ. (มารดาและบิดาทั้งหลาย)
- วิ. ปิตา จ ปุตฺโต จ ปิตापุตฺตา. (ปิตุ + ปุตฺต) (แปลง อุ ของปิตุศัพท์เป็น อา = เตสฺ วุฑฺธิโลปาคมฯ)
- อ.บิดาด้วย อ.บุตรด้วย ชื่อว่าปิตापุตฺต. (บิดาและบุตรทั้งหลาย)

๓๕๘. ซายาย ตุฑ์-ชานี ปติมฺหิ.

ปติมฺหิ ในเพราะปติคัพพ์ ปเร อันเป็นเบื้องหลัง ตุฑ์ชานี อ.การแปลงเป็น ตุฑ์ และ ชานี ท. ซายาย แห่ง ซายาศัพพ์ โหนติ ย่อมมี กวฺจิ ในบางอุทาหรณ์.

(เพราะปติคัพพ์ แปลงซายาศัพพ์เป็น ตุฑ์ และชานี ในบางอุทาหรณ์)

สูตรนี้มี ๓ บท. เป็น อาเทสวิริสูตร.

หลักการเรียงศัพท์ไว้ก่อนและหลังในวันทสมาส มีดังนี้

(๑) เรียงตามสิ่งที่น่าบูชามาก-น่าบูชาน้อย มีคุณมาก-มีคุณน้อย เช่น สาริปุตโต จ โมคคัลลานโน จ สาริปุตโตโมคคัลลานา.

(๒) เรียงตามที่มีสละน้อย-มาก เช่น จนุโท จ สุริโย จ จนุทสุริยา.

(๓) เรียงตามอิวัตถะและอุวัตถะเป็นที่สุด เช่น อคฺคิ จ ฐโม จ อคฺคิฐมา.

(๔) เรียงตามอาการันต์มีสละเป็นเบื้องต้น เช่น อดฺโถ จ ฐโม จ อดฺตธมฺมา.

(๕) เรียงตาม(สังขยา)จำนวน จากน้อยไปหามาก เช่น เอกกณฺจ ทุกฺกณฺจ เอกกทุกฺ.

(๖) กรณีที่มีศัพท์เป็นจำนวนมาก ไม่มีความแน่นอนในการเรียงลำดับ

คาถาสรุป หลักการเรียงศัพท์ในวันทสมาส

อจฺจิต'ปฺปสรฺ ปุพฺพ'

อิวัตถฺนุวัตถฺนํ กวฺจิ

ทวนเท สรทฺหฺยการณฺตี

พหุส'วนฺยโม ภาเว.

ในวันทสมาสนี้ บทที่มีเนื้อความน่าบูชากว่าและบทที่มีสละน้อย บทที่มีอิวัตถะและอุวัตถะเป็นที่สุด และบทที่มี อักขรเป็นสละตัวแรกเป็นที่สุด ถูกวางไว้ก่อน แต่เมื่อมีบทมาก ไม่มีความแน่นอนในการเรียงลำดับดังกล่าว

วิ. ซายา จ ปติ จ ตุฑ์ปตี. (ซายา + จ + ปติ + จ)

อ.ภรรยาด้วย อ.สามีด้วย ชื่อว่าตุฑ์ปตี. (ภรรยาและสามีทั้งหลาย)

ทำตัวรูป ซายา จ ปติ จ ตุฑ์ปตี

ศัพท์เดิมคือ

= ซายา + จ + ปติ + จ

หลัง ซายา และ ปติ ลง สิปรุมาวิภัตติ

ซายา + สิ, ปติ + สิ

= ลิงฺคตฺเต ป'มา.

ลบ สิวิภัตติ

ซายา + สิ, ปติ + สิ

= เสสโต โลปฺ คสิปิ.

หลัง จศัพท์ ลง สิปรุมาวิภัตติ

จ + สิ, จ + สิ

= ลิงฺคตฺเต ป'มา.

หลังจากนิบาต ลบ สิวิภัตติ

จ + สิ, จ + สิ

= สพฺพาสมาวุโสปสฺสคฺคฺนิปาตาทีหิ จ.

ชายา จ อ.ภรรยาด้วย ปติ จ อ.สามีด้วย	อิตติ อตฺเต ในอรรถนี้	
บทติดต่อกันและชื่อทวันทสมาส	ชายาจปติจ	= นามาน์ สมุจฺจโย ทวนุโท.
ตั้งเป็นยุตต์ตตสมาส	ชายาจปติจ	= นามาน์ สมาสโย ยุตฺตตฺโต.
ลบริวิตติทั้งหลาย	ชายา + สฺ, จ, ปติ + สฺ, จ	= เตสฺ วิภตฺติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	ชายาจปติจ	= ปกติ จสฺส สรรนฺตสฺส.
ลบ จศัพท์ทั้งสองศัพท์	ชายา ฺจ ปติ ฺจ	= วุตฺตตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต.
เพราะปติศัพท์ แผลง ชายา เป็น ตฺพ	ชายา → ตฺพ ปติ	= ชายาย ตฺพฺชานิ ปติมฺหิ.
ตั้ง ตฺพปติ เป็นนาม	ตฺพปติ	= ตฺพฺตฺตสมาสกิตฺตา นามวาท.
หลัง ตฺพปติ ลง โยปฐมาวิภตติ	ตฺพปติ + โย	= ลิงฺคตฺเต ป ^๐ มา.
แยกพยัญชนะ ตฺ ออกจากสระ อี	ตฺพปติ อี + โย	= ปุพฺพมโห ^๑ ตมฺสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ตั้ง อี ชื่อ ฉ	ตฺพปติ อี + โย	= อิวณฺณวณฺณา ฉลา.
หลังจาก อี ที่ชื่อ ฉ ลบ โยวิภตติ	ตฺพปติ อี + โย	= มปโต จ โยนํ โลโป.
เพราะโยที่ถูกลบแล้ว ทีมะ อี เป็น อี	ตฺพปติ อี → อี	= โยสุ กตฺนิกาโรเปสุ ทีม.
นำพยัญชนะ ตฺ ไปประกอบกับสระ อี	ตฺพปติ	= นเย ปฺรฺ ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **ตฺพปติ**. (ภรรยาและสามีทั้งหลาย)

- วิ. ชายา จ ปติ จ ชยมฺปติกา. (ชายา + จ + ปติ + จ)
 อ.ภรรยาด้วย อ.สามีด้วย ชื่อว่าชยมฺปติก. (ภรรยาและสามีทั้งหลาย)

ทำตัวรูป ชายา จ ปติ จ ชยมฺปติกา	ศัพท์เดิมคือ	= ชายา + จ + ปติ + จ
หลัง ชายา และ ปติ ลง สิปฐมาวิภตติ	ชายา + สฺ, ปติ + สฺ	= ลิงฺคตฺเต ป ^๐ มา.
ลบ สิวิภตติ	ชายา + สฺ, ปติ + สฺ	= เสสโต โลปํ คสิปี.
หลัง จศัพท์ ลง สิปฐมาวิภตติ	จ + สฺ, จ + สฺ	= ลิงฺคตฺเต ป ^๐ มา.
หลังจากนิบาต ลบ สิวิภตติ	จ + สฺ, จ + สฺ	= สพฺพาสมาวุโสปสฺคฺคฺนิปาตาทีหิ จ.
ชายา จ อ.ภรรยาด้วย ปติ จ อ.สามีด้วย	อิตติ อตฺเต ในอรรถนี้	
บทติดต่อกันและชื่อทวันทสมาส	ชายาจปติจ	= นามาน์ สมุจฺจโย ทวนุโท.
ตั้งเป็นยุตต์ตตสมาส	ชายาจปติจ	= นามาน์ สมาสโย ยุตฺตตฺโต.
ลบริวิตติทั้งหลาย	ชายา + สฺ, จ, ปติ + สฺ, จ	= เตสฺ วิภตฺติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	ชายาจปติจ	= ปกติ จสฺส สรรนฺตสฺส.
ลบ จศัพท์ทั้งสองศัพท์	ชายา ฺจ ปติ ฺจ	= วุตฺตตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต.
รัสสะ ชายา เป็น ชย	ชายา → ชย ปติ	= กฺวจาติมชฺฌตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต.
เพราะพยัญชนะหลัง ลงนิกฺหิตอาคม	ชย ° ปติ	= นิกฺคหิตฺตฺตฺต.

แปลง นิคหิต เป็นวัคค์ันตะ ม	ชย ๐ → ม ปติ	= วคฺคนฺตํ วา วคฺเค.
ลง กัจจัยในที่สุดสมาส	ชยมฺปติ -ก	= กวจิ สมาสฺนตฺตทานมการฺนุโต.
ตั้ง ชยมฺปติก เป็นนาม	ชยมฺปติก	= ตฺทริตฺตสมาสกิตกา นามํวา
หลัง ชยมฺปติก ลง โยปฐมาวิภตติ	ชยมฺปติก + โย	= ลิงฺคตฺเถ ปิมา.
หลังจากออการันต์ แปลง โย เป็น อา	ชยมฺปติก + โย → อา	= สพฺพโยนินฺมาเอ.
แยกพยัญชนะ กุ ออกจากสระ อ	ชยมฺปติกุ อ + อา	= ปุพฺพมฺโหิตฺมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ชยมฺปติกุ ๒ + อา	= สรโลโปมาเทสฺปฺจฺยยาทิมฺหิ
นำพยัญชนะ กุ ไปประกอบกับสระ อา	ชยมฺปติกา	= นเย ปรี ฺยฺตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **ชยมฺปติกา**. (ภรรยาและสามีทั้งหลาย)

- วิ. ชายา จ ปติ จ ชานิปตี. (ชายา + ปติ) (แปลง ชายา เป็น ชานิ = ชายาย ตูพฺชานิ ปติมฺหิ)
 อ.ภรรยาด้วย อ.สามีด้วย ชื่อว่าชานิปตี. (ภรรยาและสามีทั้งหลาย)
- วิ. จนฺโท จ สุริโย จ จนฺทสุริยา. (จนฺท + สุริย)
 อ.พระจันทร์ด้วย อ.พระอาทิตย์ด้วย ชื่อว่าจนฺทสุริย. (พระจันทร์และพระอาทิตย์ทั้งหลาย)
- วิ. นิคฺมา จ ชนปฺทา จ นิคฺมชนปฺทา. (นิคม + ชนปท)
 อ.นิคม ท.ด้วย อ.ชนบท ท.ด้วย ชื่อว่านิคมชนปท. (นิคมและชนบททั้งหลาย)
- วิ. สุธา จ อสุธา จ ครุพา จ มนุชา จ ภูชคา จ คนฺธพฺพา จ สุธาสุครุพฺมฺนุชฺภฺชคฺคนฺธพฺพา. (สุธา + อสุธา + ครุพ + มนุช + ภูชค + คนฺธพ)
 อ.เทวดา ท.ด้วย อ.อสูร ท.ด้วย อ.ครุฑ ท.ด้วย อ.มนุษย์ ท.ด้วย อ.นาค ท.ด้วย อ.คนธรรพ์ ท.ด้วย ชื่อว่าสุธาสุครุพฺมฺนุชฺภฺชคฺคนฺธพ. (เทวดา อสูร ครุฑ มนุษย์ นาค และคนธรรพ์ทั้งหลาย)
- วิ. อคฺคิ จ ฐโม จ อคฺคิฐฺมา. (อคฺคิ + ฐม)
 อ.ไฟด้วย อ.คว้นด้วย ชื่อว่าอคฺคิฐฺม. (ไฟและคว้น)
- วิ. คติ จ พุทฺธิ จ ภูโซ จ ปฺโร จ หโร จ โกร จ ลี จ คติพุทฺธิภฺษฺปรหฺกรสฺยา. (คติ+พุทฺธิ+ภฺษ +ปร+ห+กร+ล)
 อ.ชาติ อันมีอรรถการไปด้วย มีอรรถการรู้ด้วย มีอรรถการกินด้วย มีอรรถการสวดด้วย มีอรรถการนำไปด้วย มีอรรถการกระทำด้วย มีอรรถการนอนด้วย ชื่อว่าคติพุทฺธิภฺษฺปรหฺกรสิ. (ชาติที่มีอรรถการไป การรู้ การกิน การสวด การนำไป การกระทำ และการนอนทั้งหลาย)
- วิ. ชาติโว จ ลิงฺคานิ จ ชาติลึงฺคานิ. (ชาติ + ลิงค)
 อ.ชาติ ท.ด้วย อ.ลิงค์ ท.ด้วย ชื่อว่าชาติลึงค. (ชาติและลิงค์ทั้งหลาย)
- วิ. อตฺโต จ ฐมฺโม จ อตฺตฐฺมา. (อตฺต + ฐม)
 อ.อรรถด้วย อ.ธรรมด้วย ชื่อว่าอตฺตฐฺม. (อรรถและธรรมทั้งหลาย)

- วิ. อตฺโต จ สทฺโท จ อตฺตสทฺทา. (อตฺต + สทฺท)
 อ.อรรถด้วย อ.ศัพท์ด้วย ชื่อว่าอตฺตสทฺท. (อรรถและศัพท์ทั้งหลาย)
- วิ. สทฺโท จ อตฺโต จ สทฺทตฺตา. (สทฺท + อตฺต)
 อ.ศัพท์ด้วย อ.อรรถด้วย ชื่อว่าสทฺทตฺตา. (ศัพท์และอรรถทั้งหลาย)

๔.๖.๒ สมาสทวันทสมาส

๓๕๙. ตตา ทวนฺเท ปาณิ-ตฺริย-โยคฺค-เสนงค-ขุทฺทขนฺตฺก-วิจิวิจฺจ-วิสภาคตฺตาทีนฺณจ.

เอกตฺตณฺจ อ.ความเป็นเอกวจนะด้วย นปฺสกลิงคตฺตณฺจ อ.ความเป็นนปฺสกลิงคด้วย ปาณิ-ตฺริย-โยคฺค-เสนงค-ขุทฺทขนฺตฺก-วิจิวิจฺจ-วิสภาคตฺตาทีนฺณจ แห่งศัพท์ ท. อันมีอรรถอวัยวะของสัตว์, องค์ประกอบของดนตรี, องค์ประกอบของเครื่องโถนา, องค์ประกอบของกองทัพ, สัตว์เล็ก, ความเป็นปฏิปักษ์กันโดยประการต่างๆ และธรรมเนียมต่างกันโดยลักษณะ เหมือนกันโดยกิจ โหติ ย่อมมี ทวนฺเท ในทวันทสมาส ตตา เหมือนในสมาสทวันทสมาสนั้น.

(ความเป็นเอกวจนะและนปฺสกลิงค แห่งศัพท์ที่มีอรรถอวัยวะของสัตว์, องค์ประกอบของดนตรี, องค์ประกอบของเครื่องโถนา, องค์ประกอบของกองทัพ, สัตว์เล็ก, ความเป็นปฏิปักษ์กันโดยประการต่างๆ และธรรมเนียมต่างกันโดยลักษณะเหมือนกันโดยกิจ ในสมาสทวันทสมาส มีเหมือนในสมาสทวันทสมาส)

สูตรนี้มี ๔ บท คือ ตตา, ทวนฺเท, ปาณิ-ตฺริย-โยคฺค-เสนงค-ขุทฺทขนฺตฺก-วิจิวิจฺจ-วิสภาคตฺตาทีนฺ, จ. เป็น วิจิสูตร.

จศัพท์ : มีอรรถ วุตฺตสมฺมจฺย รวบรวมความเป็นเอกวจนะและนปฺสกลิงคทั้งสองอย่างในสมาสทวันทสมาสนี้.

- วิ. จกฺขุ จ โสตณฺจ จกฺขุโสตฺ. (จกฺขุ + จ + โสต + จ)
 อ.ตาดด้วย อ.หูด้วย ชื่อว่าจกฺขุโสต. (ตาและหู)

ทำตัวรูป จกฺขุ จ โสตณฺจ จกฺขุโสตฺ	ศัพท์เดิมคือ	= จกฺขุ + จ + โสต + จ
หลัง จกฺขุ ลง สิปฺฐมาวิภตฺติ	จกฺขุ + สิ, โสต	= ลิงคฺเต ป ^๐ มา.
ลบ สิวิภตฺติ	จกฺขุ + <u>สิ</u> , โสต	= เสสโต โลป ^๐ คสิปี.
หลัง โสต ลง สิปฺฐมาวิภตฺติ	จกฺขุ, โสต + สิ	= ลิงคฺเต ป ^๐ มา.
หลังจากออการันต์ แผลง สิ เป็น อ	จกฺขุ, โสต + สิ → อ	= สิ.
แยกพยัญชนะ ต ออกจากสระ อ	จกฺขุ, โสต อ + อ	= ปุพฺพมโห ^๐ ตมฺสฺสร ^๐ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	จกฺขุ, โสต ๒ + อ	= สรโลโปมาเทสฺสปจฺจยาทิมฺหิ
นำพยัญชนะ ต ไปประกอบกับสระ อ	จกฺขุ, โสต	= นเย ปรี ยุตฺเต.
หลัง จศัพท์ทั้งสอง ลง สิปฺฐมาวิภตฺติ	จ + สิ, จ + สิ	= ลิงคฺเต ป ^๐ มา.
หลังจากนิบาต ลบ สิวิภตฺติ	จ + <u>สิ</u> , จ + <u>สิ</u>	= สทฺพาสมาวุโสปสคฺคฺนิปาตาทีหิ จ.

จกฺขุ จ อ.ตาด้วย โสตณฺจ อ.หุตด้วย อิติ อตเถ ในอรรถนี้		
บทติดต่อกันและชื่อทวินทสมาส	จกฺขุจฺโสตจํ	= นามานํ สมฺจฺจโย ทฺวนุโท.
ตั้งเป็นยุตต์ตตสมาส	จกฺขุจฺโสตจํ	= นามานํ สมฺาโส ยุตฺตตฺโต.
เป็นนปุงสกลิงค์ เอกวจนะในสมาหาระ	จกฺขุจฺโสตจํ	= ตถา ทฺวนุเท ปาณฺิฑฺริยเสณฺฺคฯ
ลบริกัตติทั้งหลาย	จกฺขุ + สฺ, จ, โสต + สฺ, จ	= เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	จกฺขุจฺโสตจ	= ปกติ จสฺส สฺรณฺตสฺส.
ลบ จศัพท์ทั้งสองศัพท์	จกฺขุ ฺส โสต ฺส	= วุตฺตตฺถานมปฺโปโยโค.
ตั้ง จกฺขุโสต เป็นนาม	จกฺขุโสต	= ตพฺพิตฺตสมาสกิตฺถา นามํวาท
หลัง จกฺขุโสต ลง สิปฺฐมาวิภตติ	จกฺขุโสต + สฺ	= ลิงฺคตฺเถ ปอฺมา.
หลังจากอการันต์ แผลง สฺ เป็น อํ	จกฺขุโสต + สฺ → อํ	= สฺ.
แยกพยัญชนะ ตฺ ออกจากสระ อ	จกฺขุโสตฺ อ + อํ	= ปุพฺพมโร ติมสฺสรํ สฺเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	จกฺขุโสตฺ ฺส + อํ	= สฺรโลโปมาเทสฺปฺจฺจยาทิมุหิฯ
นำพยัญชนะ ตฺ ไปประกอบกับสระ อ	จกฺขุโสตํ	= นเย ปรี ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **จกฺขุโสตํ**. (ตาและหุ)

จกฺขุโสตสทฺทพทมาลา (ตาและหุ)

วิภตติ	เอกวจนะ
ปฺฐมา.	จกฺขุโสตํ
อาลปนะ.	เห จกฺขุโสต
ทฺติยา.	จกฺขุโสตํ
ตฺติยา.	จกฺขุโสเตน
จตุตถี.	จกฺขุโสตสฺส
ปัญจมี.	จกฺขุโสตา จกฺขุโสตมฺหา จกฺขุโสตสฺมา
ฉกฺกฺสี.	จกฺขุโสตสฺส
สฺตตมี.	จกฺขุโสเต จกฺขุโสตมฺหิ จกฺขุโสตสฺมี

- วิ. สมถ โจ วิปัสสนา จ สมถวิปัสสน. (สมถ + จ + วิปัสสนา + จ)
 อ.สมถด้วย อ.วิปัสสนาด้วย ชื่อว่าสมถวิปัสสน. (สมถและวิปัสสนา)

ทำตัวรูป สมถ โจ วิปัสสนา จ สมถวิปัสสน	ศัพท์เดิมคือ	= สมถ + จ + วิปัสสนา + จ
หลัง สมถศัพท์ ลง สิปฐมาวีรัตติ	สมถ + สิ	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากออกวรรณ์ต์ แปลง สิ เป็น โอ	สมถ + สิ → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ ฤ ออกจากสระ อ	สมถ ฤ + โอ	= ปุพพมโห ^๑ ตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สมถ ฐ + โอ	= สรโลโปมาเทสบุจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ฤ ไปประกอบกับสระ โอ	สมถ	= นเย ปรํ ยุตฺเต.
หลัง วิปัสสนาศัพท์ ลง สิปฐมาวีรัตติ	สมถ, วิปัสสนา + สิ	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
ลบ สิวิรัตติ	สมถ, วิปัสสนา + สฺ	= เสสโต โลปี คสิปี.
หลัง จศัพท์ทั้งสอง ลง สิปฐมาวีรัตติ	จ + สิ, จ + สิ	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากนิบาต ลบ สิวิรัตติ	จ + สฺ, จ + สฺ	= สพฺพาสมาวุโสปสฺสคฺคินิปาตาทึหิ จ.
สมถ โจ อ.สมถด้วย วิปัสสนา จ อ.วิปัสสนาด้วย	อติ อตฺเถ ในอรรณนี	
บทติดต่อกันและชื่อวันทสมาส	สมถโจจวิปัสสนาจ	= นามานํ สมฺมจฺจโย ทฺวณฺโท.
ตั้งเป็นยุตตตตสมาส	สมถโจจวิปัสสนาจ	= นามานํ สฺมาโส ยุตตตฺเถ.
เป็นนปุงสกลิงค์ เอกวณะในสมามหาระ	สมถโจจวิปัสสนาจ	= ตถา ทฺวณฺเฑ ปาณฺตุริยเสณฺจคฺฯ
ลบวิรัตติทั้งหลาย	สมถ + สฺ, จ, วิปัสสนา + สฺ, จ =	เตสํ วิมฺตติโย โลปา จ.
เป็นปกติ	สมถจวิปัสสนาจ	= ปกฺติ จสฺส สฺรณฺตสฺส.
ลบ จศัพท์ทั้งสองศัพท์	สมถ ฐ วิปัสสนา ฐ	= วุตตตฺถานมฺบุปโยโค.
แยกพยัญชนะ ฤ ออกจากสระ อา	สมถวิปัสสนุ อา	= ปุพฺพมโห ^๑ ตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
รัสสะ อา เป็น อ ในนปุงสกลิงค์	สมถวิปัสสนุ อา → อ	= สโร รสุโส นฺบุสเส.
นำพยัญชนะ ฤ ไปประกอบกับสระ อ	สมถวิปัสสน	= นเย ปรํ ยุตฺเต.
ตั้ง สมถวิปัสสน เป็นนาม	สมถวิปัสสน	= ตทฺธิตสมาสกิตฺทา นามวํฯ
หลัง สมถวิปัสสน ลง สิปฐมาวีรัตติ	สมถวิปัสสน + สิ	= ลิงคตเถ ป ^๐ มา.
หลังจากออกวรรณ์ต์ แปลง สิ เป็น อ	สมถวิปัสสน + สิ → อ	= สึ.
แยกพยัญชนะ ฤ ออกจากสระ อ	สมถวิปัสสนุ อ + อ	= ปุพฺพมโห ^๑ ตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สมถวิปัสสนุ ฐ + อ	= สรโลโปมาเทสบุจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ฤ ไปประกอบกับสระ อ	สมถวิปัสสน	= นเย ปรํ ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **สมถวิปัสสน**. (สมถและวิปัสสนา)

ตัวอย่างที่เป็น สมหาทวิตสมาส มีวิธีทำตัวรูปเหมือนกับ “จกฺยฺโสติ” มีดังนี้

- วิ. มฺขณฺจ นาลิกา จ มฺขณาลิกิ. (มฺข + นาลิกา) (รัสสะที่สุตสมาส = สโร รสฺโส นปฺสเก)
 อ.ปากด้วย อ.จมูกด้วย ชื่อว่ามฺขณาลิกิ. (ปากและจมูก)
- วิ. หนุ จ คีวา จ หนุคฺวี. (หนุ + คีวา) (รัสสะที่สุตสมาส)
 อ.คางด้วย อ.คอด้วย ชื่อว่าหนุคฺวี. (คางและคอ)
- วิ. กณฺโณ จ นาสา จ กณฺณนาสํ. (กณฺณ + นาสา) (รัสสะที่สุตสมาส)
 อ.หูด้วย อ.จมูกด้วย ชื่อว่ากณฺณนาสํ. (หูและจมูก)
- วิ. ปาณิ จ ปาโท จ ปาณิปาทิ. (ปาณิ + ปาท)
- อ.มือด้วย อ.เท้าด้วย ชื่อว่าปาณิปาทิ. (มือและเท้า)
- วิ. จฺวิ จ มฺสณฺจ โลหิตณฺจ จฺวิมฺสฺโลหิตํ. (จฺวิ + มฺส + โลหิต)
 อ.ผิวหนังด้วย อ.เนื้อด้วย อ.เลือดด้วย ชื่อว่าจฺวิมฺสฺโลหิต. (ผิวหนัง เนื้อ และเลือด)
- วิ. คีตณฺจ วาทิตณฺจ คีตวาทิตํ. (คีต + วาทิต)
 อ.การขับร้องด้วย อ.การบรรเลงด้วย ชื่อว่าคีตวาทิต. (การขับร้องและการบรรเลง)
- วิ. สฺมมณฺจ ตาพณฺจ สฺมมตาทิ. (สฺมม + ตาพ)
 อ.การตีฆ้องด้วย อ.การประมือนิ้วด้วย ชื่อว่าสฺมมตาทิ. (การตีฆ้องและการประมือนิ้ว)
- วิ. สงฺขุ จ ปณฺโว จ ทิณฺทิมิ จ สงฺขปณฺวทิณฺทิมิ. (สงฺข + ปณฺว + ทิณฺทิม)
 อ.สังข์ด้วย อ.กลองบัณเฑาะว์ด้วย อ.เปิงมางด้วย ชื่อว่าสงฺขปณฺวทิณฺทิมิ. (สังข์ กลองบัณเฑาะว์ และเปิงมาง)
- วิ. สงฺขา จ ปณฺวา จ ทิณฺทิมิ จ สงฺขปณฺวทิณฺทิมิ. (สงฺข + ปณฺว + ทิณฺทิม)
 อ.สังข์ ท.ด้วย อ.กลองบัณเฑาะว์ ท.ด้วย อ.เปิงมาง ท.ด้วย ชื่อว่าสงฺขปณฺวทิณฺทิมิ. (สังข์ กลองบัณเฑาะว์ และเปิงมาง)
- วิ. ฝาลอ จ ปาจนณฺจ ฝาลปาจนํ. (ฝาล + ปาจน)
 อ.ฝาลด้วย อ.ปฏักด้วย ชื่อว่าฝาลปาจน. (ฝาลและปฏัก)
- วิ. ยุกณฺจ นงฺคณฺจ ยุกนงฺคณํ. (ยุก + นงฺคณ)
 อ.แอกด้วย อ.ไถด้วย ชื่อว่ายุกนงฺคณ. (แอกและไถ)
- วิ. หตฺธิโน จ อสฺสา จ หตฺถิอฺสฺสํ. (หตฺถิ + อสฺส) (รัสสะท่ามกลางสมาส = กฺวจาติมชฺฌตฺตรานํ)
 อ.ข้าง ท.ด้วย อ.ม้า ท.ด้วย ชื่อว่าหตฺถิอฺสฺส. (ข้างและม้า)
- วิ. รธา จ ปตฺติกา จ รธาปตฺติกํ. (รธา + ปตฺติกา)
 อ.รถ ท.ด้วย อ.ทหารบก ท.ด้วย ชื่อว่ารธาปตฺติก. (รถและทหารบก)
- วิ. อสิ จ จมฺมณฺจ อสิจฺมณํ. (อสิ + จมฺม)
 อ.ดาบด้วย อ.โล่ด้วย ชื่อว่าอสิจฺมณ. (ดาบและโล่)

- วิ. ฌนุ จ กลาโป จ ฌนุกลาป. (ฌนุ + กลาป)
 อ.ฌนุด้วย อ.แล่งฌนุด้วย ชื่อว่าฌนุกลาป. (ฌนุและแล่งฌนุ)
- วิ. ทสสา จ มกสา จ ทสสมกส. (ทส + มกส)
 อ.เหลือบ ท.ด้วย อ.ยุง ท.ด้วย ชื่อว่าทสสมกส. (เหลือบและยุง)
- วิ. กุณฑา จ กิปิลลิกา จ กุณฑกิปิลลิก. (กุณฑ + กิปิลลิก)
 อ.มต ท.ด้วย อ.ปลวก ท.ด้วย ชื่อว่ากุณฑกิปิลลิก. (มตและปลวก)
- วิ. กัญญา จ ปฏุงคะ จ กัญญาปฏุงค. (กัญญา + ปฏุงค)
 อ.ตัวแก้ว ท.ด้วย อ.ตึกเตตน ท.ด้วย ชื่อว่ากัญญาปฏุงค. (ตัวแก้วและตึกเตตน)
- วิ. กัญญา จ สรีสพา จ กัญญาสรีสป. (กัญญา + สรีสป)
 อ.ตัวแก้ว ท.ด้วย อ.แมงป่อง ท.ด้วย ชื่อว่ากัญญาสรีสป. (ตัวแก้วและแมงป่อง)
- วิ. อหิ จ นกุลโล จ อหินกุล. (อหิ + นกุล)
 อ.งูด้วย อ.ฟังพอนด้วย ชื่อว่าอหินกุล. (งูและฟังพอน)
- วิ. พินาโร จ มุสิกกา จ พินารมุสิก. (พินาร + มุสิกกา) (รัสสะที่สุตสมาส = สโร รสุโส นบุสเก)
 อ.แมวดูด้วย อ.หนูด้วย ชื่อว่าพินารมุสิก. (แมวและหนู)
- วิ. กาโก จ โอลูโก จ กาโกลุก. (กา + โอลูก)
 อ.กาดูด้วย อ.นกเค้าด้วย ชื่อว่ากาโกลุก. (กาและนกเค้า)
- วิ. สปิโป จ มณฑุโก จ สปิปมณฑุก. (สปิโป + มณฑุก)
 อ.งูด้วย อ.กบด้วย ชื่อว่าสปิปมณฑุก. (งูและกบ)
- วิ. ครุโห จ สปิโป จ ครุหสปิโป. (ครุห + สปิโป)
 อ.ครุทด้วย อ.นาคด้วย ชื่อว่าครุหสปิโป. (ครุทและนาค)
- วิ. สีลนจ ปณณณนจ สีลปณณณ. (สีล + ปณณณ)
 อ.ศีลด้วย อ.ปัญญาด้วย ชื่อว่าสีลปณณณ. (ศีลและปัญญา)
- วิ. สมโถ จ วิปัสสนา จ สมถวิปัสสน. (สมถ + วิปัสสนา) (รัสสะที่สุตสมาส)
 อ.สมถะด้วย อ.วิปัสสนาด้วย ชื่อว่าสมถวิปัสสน. (สมถะและวิปัสสนา)
- วิ. นามนจ รูปนจ นามรูป. (นาม + รูป)
 อ.นามด้วย อ.รูปด้วย ชื่อว่านามรูป. (นามและรูป)
- วิ. หิริ จ โอตตปปนจ หิริโรตตปป. (หิริ + โอตตปป)
 อ.ความละอายด้วย อ.ความเกรงกลัวด้วย ชื่อว่าหิริโรตตปป. (ความละอายและความเกรงกลัว)
- วิ. สติ จ สมุขณนจ สติสมุขณ. (สติ + สมุขณ)
 อ.ความระลึกได้ด้วย อ.ความรู้สึกรู้ตัวด้วย ชื่อว่าสติสมุขณ. (สติและสัมปัณณะ)

- วิ. โลกโภ จ โมโห จ โลกโมห. (โลก + โมห)
- อ.ความโลภด้วย อ.ความหลงด้วย ชื่อว่าโลกโมห. (โลภะและโมหะ)
- วิ. โทโส จ โมโห จ โทสมโห. (โทสะ + โมห)
- อ.ความโกรธด้วย อ.ความหลงด้วย ชื่อว่าโทสมโห. (โทสะและโมหะ)
- วิ. อหิริโก จ อนัตตပ္ปญจ อหิริกาโนตตปป. (อหิริก + อนัตตปป)
- อ.ความไม่ละอายด้วย อ.ความไม่เกรงกลัวด้วย ชื่อว่าอหิริกาโนตตปป. (ความไม่ละอายและความไม่เกรงกลัว)
- วิ. ตีนญจ มิทตญจ ตีนมิทต. (ตีน + มิทต)
- อ.ความหดหู่ด้วย อ.ความง่วงเหงาหาวด้วย ชื่อว่าตีนมิทต. (ตีนะและมิทต)
- วิ. อุทจจญจ กุกกจจญจ อุทจจกุกกจจ. (อุทจจ + กุกกจจ)
- อ.ความฟุ้งซ่านด้วย อ.ความรำคาญใจด้วย ชื่อว่าอุทจจกุกกจจ. (ความฟุ้งซ่านและรำคาญใจ)

ตัวอย่างของสมาหารทวิทศมาส ที่มีรูปสำเร็จเป็นเอกวจนะ และลิงค์ตามบทหลัง ซึ่งมีปรากฏใช้ในพระบาลี เช่น อาริปัจจปริวาร, ฉนุทปาริสสุทฺธิ และ ปฏิสนุธิปวตฺติ ดังนี้

- วิ. อาริปัจจญจ ปริวารโร จ อาริปัจจปริวารโร. (อาริปัจจ + ปริวาร)
- อ.ความเป็นแห่งอธิบดีด้วย อ.ปริวารด้วย ชื่อว่าอาริปัจจปริวาร. (ความเป็นแห่งอธิบดีและปริวาร)
- วิ. ฉนุโท จ ปาริสสุทฺธิ จ ฉนุทปาริสสุทฺธิ. (ฉนุท + ปาริสสุทฺธิ)
- อ.ฉันทะด้วย อ.ปาริสสุทฺธิด้วย ชื่อว่าฉนุทปาริสสุทฺธิ. (ฉันทะและปาริสสุทฺธิ)
- วิ. ปฏิสนุธิ จ ปวตฺติ จ ปฏิสนุธิปวตฺติ. (ปฏิสนุธิ + ปวตฺติ)
- อ.ปฏิสนุธิกาลด้วย อ.ปวัตติกาลด้วย ชื่อว่าปฏิสนุธิปวตฺติ. (ปฏิสนุธิกาลและปวัตติกาล)
- วิ. ทาสี จ ทาโส จ ทาสิทาส. (ทาสี + ทาส) (รัสสะท่ามกลางสมาส = กุวาจาติมชฺฌตฺตรานัน)
- อ.ทาสหญิงด้วย อ.ทาสชายด้วย ชื่อว่าทาสิทาส. (ทาสหญิงและทาสชาย)
- วิ. อิตฺถิ จ ปุมมา จ อิตฺถิปุม. (อิตฺถิ + ปุม) (รัสสะท่ามกลางสมาส = กุวาจาติมชฺฌตฺตรานัน)
- อ.หญิงด้วย อ.ชายด้วย ชื่อว่าอิตฺถิปุม. (หญิงและชาย)
- วิ. ปตฺโต จ จีวรญจ ปตฺตจิวร. (ปตฺต + จีวร)
- อ.บาตรด้วย อ.จีวรด้วย ชื่อว่าปตฺตจิวร. (บาตรและจีวร)
- วิ. สาขา จ ปลาโส จ สาขาปลาส. (สาขา + ปลาส)
- อ.กิ่งไม้ด้วย อ.ไปไม้ด้วย ชื่อว่าสาขาปลาส. (กิ่งไม้และไปไม้)
- วิ. เอกกญจ ทุกญจ เอกกทุก. (เอกก + ทุก)
- อ.หมวดหนึ่งด้วย อ.หมวดสองด้วย ชื่อว่าเอกกทุก. (หมวดหนึ่งและหมวดสอง)
- วิ. ทุกญจ ติกญจ ทุกติก. (ทุก + ติก)
- อ.หมวดสองด้วย อ.หมวดสามด้วย ชื่อว่าทุกติก. (หมวดสองและหมวดสาม)

- วิ. ติกณฺจ จตฺกณฺจ ติกจตฺกณฺ. (ติก + จตฺกณ)
- อ.หมวดสามด้วย อ.หมวดสี่ด้วย ชื่อว่าติกจตฺกณ. (หมวดสามและหมวดสี่)
- วิ. จตฺกณฺจ ปณฺจกณฺจ จตฺกณฺปณฺจกณฺ. (จตฺกณ + ปณฺจก)
- อ.หมวดสี่ด้วย อ.หมวดห้าด้วย ชื่อว่าจตฺกณฺปณฺจก. (หมวดสี่และหมวดห้า)
- วิ. ทิมฺ จ มชฺฌิมฺ จ ทิมมชฺฌิมฺ. (ทิม + มชฺฌิม)
- อ.ยาวด้วย อ.ปานกลางด้วย ชื่อว่าทิมมชฺฌิม. (ยาวและปานกลาง)
- วิ. โอรพฺภิกา จ สฺฐกริกา จ โอรพฺภิกสฺฐกริกํ. (โอรพฺภิก + สฺฐกริก)
- อ.ผู้ฆ่าแกะเลี้ยงชีพ ท.ด้วย อ.ผู้ฆ่าสุกรเลี้ยงชีพ ท.ด้วย ชื่อว่าโอรพฺภิกสฺฐกริก. (คนฆ่าแกะและคนฆ่าหมูเลี้ยงชีพ)
- วิ. สากฺกณฺนิกา จ มาคฺควิกา จ สากฺกณฺนิกมาคฺควิกํ. (สากฺกณฺนิก + มาคฺควิก)
- อ.ผู้ฆ่านกเลี้ยงชีพ ท.ด้วย อ.ผู้ฆ่าเนื้อเลี้ยงชีพ ท.ด้วย ชื่อว่าสากฺกณฺนิกมาคฺควิก. (พรานนกและพรานเนื้อ)
- วิ. สปากฺโก จ จณฺทาลो จ สปากจณฺทาลํ. (สปาก + จณฺทาล)
- อ.คนกินเนื้อสุนัขด้วย อ.คนจันทาลด้วย ชื่อว่าสปากจณฺทาล. (คนกินเนื้อสุนัขและจันทาล)
- วิ. ปุกฺกุโส จ ฉวทาโก จ ปุกฺกุสฉวทาโก. (ปุกฺกุส + ฉวทาโก)
- อ.คนทิ้งดอกไม้(อุจจาระ)ด้วย อ.คนเผาศพด้วย ชื่อว่าปุกฺกุสฉวทาโก. (คนทิ้งดอกไม้และคนเผาศพ/สัปเหร่อ)
- วิ. เวณา จ รตฺถการา จ เวณรตฺถการํ. (เวณ + รตฺถการ)
- อ.ช่างสาน ท.ด้วย อ.ช่างหนัง ท.ด้วย ชื่อว่าเวณรตฺถการ. (ช่างสานและช่างหนัง)
- วิ. ปุพฺพา จ อปรา จ ปุพฺพาปรี. (ปุพฺพา + อปรา) (รัสสะ = สโร รสุโส นปฺสเก)
- อ.ทิศตะวันออกด้วย อ.ทิศตะวันตกด้วย ชื่อว่าปุพฺพาปรี. (ทิศตะวันออกและทิศตะวันตก)
- วิ. ปฺรตฺติมา จ ปจฺฉิมา จ ปฺรตฺติมปจฺฉิมํ. (ปฺรตฺติมา + ปจฺฉิมา) (รัสสะ)
- อ.ทิศตะวันออกด้วย อ.ทิศตะวันตกด้วย ชื่อว่าปฺรตฺติมปจฺฉิม. (ทิศตะวันออกและทิศตะวันตก)
- วิ. ทกฺขินฺดา จ อุตฺตรา จ ทกฺขินฺดุตฺตรํ. (ทกฺขินฺดา + อุตฺตรา) (รัสสะ)
- อ.ทิศใต้ด้วย อ.ทิศเหนือด้วย ชื่อว่าทกฺขินฺดุตฺตร. (ทิศใต้และทิศเหนือ)
- วิ. อธฺรา จ อุตฺตรา จ อธฺรุตฺตรํ. (อธฺรา + อุตฺตรา)
- อ.ทิศเบื้องล่างด้วย อ.ทิศเบื้องบนด้วย ชื่อว่าอธฺรุตฺตร. (ทิศเบื้องล่างและทิศเบื้องบน)

๓๖๐. วิภาสา รุกฺข-ติณ-ปสุ-ธน-ธณฺ-ชนปทาทีนณฺจ.

เอกตฺตํ อ.ความเป็นเอกวจนะด้วย นปฺสกลิงคตฺตณฺจ อ.ความเป็นนปฺสกลิงคด้วย รุกฺขติณปสุธนธณฺชนปทาทีนณฺจ สทฺทานํ แห่งศัพท์ ท.มีศัพท์อันกล่าวอรรถตันไม้ หญ้า สัตว์สี่เท้า ทรัพย์ ัญญาชาติ และชนบทเป็นต้น โหติ ย่อมมี ทวนฺเท ในทวันทสมาส วิภาสา บ้าง.

(ศัพท์ที่กล่าวอรรถตันไม้ หญ้า สัตว์สี่เท้า ทรัพย์ ัญญาชาติ และชนบทเป็นต้น เป็นเอกวจนะ และนปฺสกลิงค ในทวันทสมาส บ้าง)

สูตรนี้มี ๓ บท คือ วิภาสา, รุกขดิณปสุทธนธณฺชนปทาพีนํ, จ. เป็น **วิธีสูตร. จศัพท์** : มีอรรถ **อนุททมน** ดึงบทว่า “นบุสกลิงค์” และบทว่า “เอกตตํ” มาไว้ในสูตรนี้.

- วิ. อสฺสตุถา จ กปิตฺตา จ อสฺสตุถกปิตฺตํ, อสฺสตุถกปิตฺตา วา. (อสฺสตุถ + กปิตฺต)
 อ.ต้นโพธิ์ ท.ด้วย อ.ต้นมะขวิด ท.ด้วย ชื่อว่าอสฺสตุถกปิตฺต. (ต้นโพธิ์และต้นมะขวิด)
- วิ. อมฺพวา จ ปนฺสา จ อมฺพปนฺสํ, อมฺพปนฺสา วา. (อมฺพ + ปนฺส)
 อ.ต้นมะม่วง ท.ด้วย อ.ต้นขนุน ท.ด้วย ชื่อว่าอมฺพปนฺส. (ต้นมะม่วงและต้นขนุน)
- วิ. ขทฺิรา จ ปลาสา จ ขทฺิรปลาสํ, ขทฺิรปลาสา วา. (ขทฺิร + ปลาส)
 อ.ต้นตะเคียน ท.ด้วย อ.ต้นทองกวาว ท.ด้วย ชื่อว่าขทฺิรปลาส. (ต้นตะเคียนและต้นทองกวาว)
- วิ. ธวสฺสา จ กณฺณกา จ ธวสฺสกณฺณกํ, ธวสฺสกณฺณกา วา. (ธวสฺส + กณฺณก)
 อ.ต้นตะแบก ท.ด้วย อ.ต้นสาละ ท.ด้วย ชื่อว่าธวสฺสกณฺณก. (ต้นตะแบกและต้นสาละ)
- วิ. อุสฺสิรานิ จ พฺิรณานิ จ อุสฺสิรฺพิรณํ, อุสฺสิรฺพิรณานิ วา. (อุสฺสิร + พฺิรณ)
 อ.หน้าคambang ท.ด้วย อ.หน้าแฝก ท.ด้วย ชื่อว่าอุสฺสิรฺพิรณ. (หน้าคambangและหน้าแฝก)
- วิ. มฺนุชฺชา จ ปพฺพชา จ มฺนุชฺชปพฺพชํ, มฺนุชฺชปพฺพชา วา. (มฺนุชฺช + ปพฺพช)
 อ.หน้าปล้อง ท.ด้วย อ.หน้ามุงกระต่าย ท.ด้วย ชื่อว่ามฺนุชฺชปพฺพช. (หน้าปล้องและหน้ามุงกระต่าย)
- วิ. กาสา จ กุสา จ กาสกุสํ, กาสกุสา วา. (กาส + กุส)
 อ.หน้าเลา ท.ด้วย อ.หน้าคา ท.ด้วย ชื่อว่ากาสกุส. (หน้าเลาและหน้าคา)
- วิ. อชา จ เอพฺกา จ อเชพฺกํ, อเชพฺกา วา. (อช + เอพฺก)
 อ.แพะ ท.ด้วย อ.แกะ ท.ด้วย ชื่อว่าอเชพฺก. (แพะและแกะ)
- วิ. หตฺถิ จ คาโว จ อสฺสา จ วพฺวา จ หตฺถิควสฺสวพฺหวํ, หตฺถิควสฺสวพฺวา วา. (หตฺถิ + โค + อสฺส + วพฺวา)
 อ.ช้าง ท.ด้วย อ.วัว ท.ด้วย อ.ม้า ท.ด้วย อ.แม่ม้า ท.ด้วย ชื่อว่าหตฺถิควสฺสวพฺวา. (ช้าง วัว ม้า และแม่ม้า)
- วิ. คาโว จ มหิสฺสา จ โคมหิสํ, โคมหิสฺสา วา. (โค + มหิส)
 อ.วัว ท.ด้วย อ.ควาย ท.ด้วย ชื่อว่าโคมหิส. (วัวและควาย)
- วิ. เอณฺเวยยา จ วราหา จ เอณฺเวยยวราหํ, เอณฺเวยยวราหา วา. (เอณฺเวยย + วราห)
 อ.เนื้อทราย ท.ด้วย อ.หมูป่า ท.ด้วย ชื่อว่าเอณฺเวยยวราห. (เนื้อทรายและหมูป่า)
- วิ. สฺสิหา จ พฺยคฺมา จ ตฺรจฺฉนา จ สฺสิหพฺยคฺมตฺรจฺฉนํ, สฺสิหพฺยคฺมตฺรจฺฉนา วา. (สฺสิห + พฺยคฺม + ตฺรจฺฉ)
 อ.ราชสีห์ ท.ด้วย อ.เสือโคร่ง ท.ด้วย อ.หมาป่า ท.ด้วย ชื่อว่าสฺสิหพฺยคฺมตฺรจฺฉน. (ราชสีห์ เสือโคร่ง และหมาป่า)
- วิ. หิรณฺณญจ สฺวณฺณญจ หิรณฺณสฺวณฺณญจ, หิรณฺณสฺวณฺณญจ วา. (หิรณฺณ + สฺวณฺณ)
 อ.เงินด้วย อ.ทองด้วย ชื่อว่าหิรณฺณสฺวณฺณ. (เงินและทอง)
- วิ. ชาตฺรูปญจ รชตฺญจ ชาตฺรูปฺรชตํ, ชาตฺรูปฺรชตานิ วา. (ชาตฺรูป + รชต)
 อ.ทองด้วย อ.เงินด้วย ชื่อว่าชาตฺรูปฺรชต. (ทองและเงิน)

- วิ. มณี จ มุตตมจ สงโข จ เวฬุริยจ มณีมุตตสงขเวฬุริย์, มณีมุตตสงขเวฬุริยานิ วา.
 อ.แก้วมณีด้วย อ.มุกดาด้วย อ.สังข์ด้วย อ.แก้วไพฑูรย์ด้วย ชื่อว่ามณีมุตตสงขเวฬุริย. (แก้วมณี มุกดา สังข์ และแก้วไพฑูรย์) (มณี + มุตต + สงข + เวฬุริย)
- วิ. สาลี จ ยวา จ สาลิยว, สาลิยวา วา. (สาลี + ยว)
 อ.ข้าวสาลี ท.ด้วย อ.ข้าวบาเลย์ ท.ด้วย ชื่อว่าสาลิยว. (ข้าวสาลีและข้าวบาเลย์)
- วิ. ติลานิ จ มุคคา จ มาสา จ ติลมุกคมาส, ติลมุกคมาสา วา. (ติล + มุคค + มาส)
 อ.งา ท.ด้วย อ.ถั่วเขียว ท.ด้วย อ.ถั่วราชมาส ท.ด้วย ชื่อว่าติลมุกคมาส. (งา ถั่วเขียว และถั่วราชมาส)
- วิ. กาลี จ โกลลา จ กาลิโกสล, กาลิโกสลา วา. (กาลี + โกลล) (รัสสะท่ามกลางสมาส = กุวาจาติมชฺฌุตฺตรานิ)
 อ.แคว้นกาลี ท.ด้วย อ.แคว้นโกสล ท.ด้วย ชื่อว่ากาลิโกสล. (แคว้นกาลีและแคว้นโกสล)
- วิ. วุชชี จ มลลา จ วุชชีมลล, วุชชีมลลา วา. (วุชชี + มลล) (รัสสะท่ามกลางสมาส = กุวาจาติมชฺฌุตฺตรานิ)
 อ.แคว้นวัชชี ท.ด้วย อ.แคว้นมัลละ ท.ด้วย ชื่อว่าวุชชีมลล. (แคว้นวัชชีและแคว้นมัลละ)
- วิ. องคา จ มคธา จ องคมคธ, องคมคธา วา. (องค + มคธ)
 อ.แคว้นอังคะ ท.ด้วย อ.แคว้นมคธ ท.ด้วย ชื่อว่าองคมคธ. (แคว้นอังคะและแคว้นมคธ)
- วิ. กุสลจ อกุสลจ กุสลากุสล, กุสลากุสลา วา. (กุสล + อกุสล)
 อ.กุศลด้วย อ.อกุศลด้วย ชื่อว่ากุสลากุสล. (กุศลและอกุศล)
- วิ. สาวชชจ อนวชชจ สาวชชชานวชช, สาวชชชานวชชา วา. (สาวชช + อนวชช)
 อ.ธรรมอันมีโทษด้วย อ.ธรรมอันไม่มีโทษด้วย ชื่อว่าสาวชชชานวชช. (ธรรมที่มีโทษและธรรมที่ไม่มีโทษ)
- วิ. หีนจ ปณีตจ หีนปณีต, หีนปณีตา วา. (หีน + ปณีต)
 อ.เลวด้วย อ.ประณีตด้วย ชื่อว่าหีนปณีต. (เลวและประณีต)
- วิ. กณหจ สุกกจ กณหสุก, กณหสุกกา วา. (กณห + สุกก)
 อ.ดำด้วย อ.ขาวด้วย ชื่อว่ากณหสุก. (ดำและขาว หรือ อกุศลและกุศล)
- วิ. สุขจ ทุกขจ สุขทุกข, สุขทุกขานิ วา. (สุข + ทุกข)
 อ.ความสุขด้วย อ.ความทุกข์ด้วย ชื่อว่าสุขทุกข. (ความสุขและความทุกข์)
- วิ. ปฏิมิ จ อนุนโย จ ปฏิมานุนย, ปฏิมานุนยา วา. (ปฏิมิ + อนุนย)
 อ.ความเคียดแค้นด้วย อ.ความยินดีด้วย ชื่อว่าปฏิมานุนย. (ความเคียดแค้นและความยินดี)
- วิ. ฉายา จ อาตโป จ ฉายาตป, ฉายาตปา วา. (ฉายา + อาตป)
 อ.ร่มเงาด้วย อ.แดดด้วย ชื่อว่าฉายาตป. (ร่มเงาและแดด)
- วิ. อาโลโก จ อนุทธาโร จ อาโลกนุทธาร, อาโลกนุทธารา วา. (อาโลก + อนุทธาร)
 อ.แสงสว่างด้วย อ.ความมืดด้วย ชื่อว่าอาโลกนุทธาร. (แสงสว่างและความมืด)
- วิ. รตติ จ ทิวา จ รตติทิว, รตติทิวา วา. (รตติ + ทิว) (ลงนิกหิตอาคม, แปลงนิกหิตเป็นที่สูตรวรรค)
 อ.กลางคืนด้วย อ.กลางวันด้วย ชื่อว่ารตติทิว. (กลางคืนและกลางวัน)

- วิ. อหฺนจ รตฺติ จ อโหฺรตฺตํ, อโหฺรตฺตา วา.(อห+รตฺติ) (แปลง อ เป็น โอ = เอเตสโมฯ,แปลง อิ เป็น อ=กฺวจิ สมาสฯ)
อ.วันด้วย อ.คืนด้วย ชื่อว่าอโหฺรตฺต. (วันและคืน)
- วิ. หฺสฺสา จ พกฺกา จ หฺสฺพกํ, หฺสฺพกฺกา วา. (หฺส + พก)
อ.หงส์ ท.ด้วย อ.นกกระยาง ท.ด้วย ชื่อว่าหฺสฺพก. (หงส์และนกกระยาง)
- วิ. การณฺทฺวา จ จกฺกฺวากา จ การณฺทฺวจกฺกฺวากํ, การณฺทฺวจกฺกฺวากา วา. (การณฺทฺว + จกฺกฺวาก)
อ.นกเป็ดน้ำ ท.ด้วย อ.นกจากพราก ท.ด้วย ชื่อว่าการณฺทฺวจกฺกฺวาก. (นกเป็ดน้ำและนกจากพราก)
- วิ. มยฺยูรา จ โกณฺญา จ มยฺยูรโกณฺญํ, มยฺยูรโกณฺญา วา. (มยฺยูร + โกณฺญ)
อ.นกยูง ท.ด้วย อ.นกระเรียน ท.ด้วย ชื่อว่ามยฺยูรโกณฺญ. (นกยูงและนกระเรียน)
- วิ. สุกฺกา จ สาลิกฺกา จ สุกฺสาลิกํ, สุกฺสาลิกฺกา วา. (สุก + สาลิกฺกา)
อ.นกแก้ว ท.ด้วย อ.นกสาลิก ท.ด้วย ชื่อว่าสุกฺสาลิก. (นกแก้วและนกสาลิก)

จบ ทวิตสมาส

คาถาสรูป สมาส ๖ ประเภท

พยุย กम्म ทิคฺ ตปฺป- พหุ ทวนฺทา สมาสกา.

สมาส มี ๖ ประเภท คือ อพยยิภาวสมาส, กัมมชารยสมาส, ทิคฺสมาส,
ตปฺปฺริสสมาส, พหุพฺพิหฺสมาส และทวันฺทสมาส

คาถาสรูป สมาส ๖ ประเภท

สมาโส กम्मชารโย ทิคฺ ตปฺปฺริโสปิจ

พหุพฺพิหาพยุยิภาโว ทวนฺโทติ โหติ จพฺพิโร. (กจฺจายนฺสูตฺตตฺต)

สมาส มี ๖ ประเภท คือ กัมมชารยสมาส, ทิคฺสมาส, ตปฺปฺริสสมาส,
พหุพฺพิหฺสมาส, อพยยิภาวสมาส และทวันฺทสมาส

คาถาสรูป สมาส ๓๒ (๘x๔) ประการ

ทฺวิโร อพยยิภาโว นวธา กम्मชารโย

ทิคฺ ทฺวิธา, ตปฺปฺริโส อฏฺฐธา, นวธา ภาเว

พหุพฺพิหิ, ทฺวิธา ทวนฺโท สมาส จตฺรฏฺฐธา.

สมาส มีทั้งหมด ๓๒ ประการ คือ (๑) อพยยิภาวสมาส มี ๒ ประการ
(๒) กัมมชารยสมาส มี ๙ ประการ (๓) ทิคฺสมาส มี ๒ ประการ
(๔) ตปฺปฺริสสมาส มี ๘ ประการ (๕) พหุพฺพิหฺสมาส มี ๙ ประการ และ
(๖) ทวันฺทสมาส มี ๒ ประการ

จบ สมาสกัณฑ์ ที่ ๔

๒๗. พหูพหิสมาสมีกี่อย่าง และคำว่า “สกปท” คำว่า “อณฺณปท” และคำว่า “อณฺณปทตฺต” มีความหมายว่าอย่างไร จงแสดงพร้อมยกตัวอย่างประกอบด้วย ?
๒๘. จงอธิบายคำว่า “ตคฺคณฺสวีนฺณณ” และคำว่า “อตคฺคณฺสวีนฺณณ” พร้อมทั้งยกตัวอย่างประกอบด้วย ?
๒๙. จงแปลสูตรว่า “กฺวจาทิมชฺฌตฺตรานํ ทิมฺรสฺสา ปจฺจเยสุ จ” และจงยกตัวอย่างของทิมะทั้ง ๓ อย่างและรัสสะทั้ง ๓ อย่าง มาดู ?
๓๐. จงอธิบายคำว่า “ภาสิตปุุมิตฺถี” ในสูตรว่า “กมฺมธารยสณฺเณ จ” และสูตรว่า “อิติถียํ ภาสิตปุุมิตฺถี ปุมาว เจ” มาดู ?
๓๑. จงแสดงวิธีทำตัวรูปของบทว่า “ชีณาสโว” และบทว่า “มหาปณฺโณ” มาดู ?
๓๒. นนินาตบุพพท ในกัมมธารยสมาส กับในพหูพหิสมาส แตกต่างกันอย่างใด ?
๓๓. รูปสำเร็จของพหูพหิสมาสกับอัสสัดติตฺทริต มีลักษณะที่เหมือนกันและต่างกันอย่างไรบ้าง จงอธิบาย ?
๓๔. จงแสดงวิธีทำตัวรูปบทว่า “สทฺธมฺมคารโว” และบทว่า “พฺรหฺมสฺสโร” มาดู ?
๓๕. คำว่า “ทวนฺโท” มีวิธีทำตัวรูปอย่างไร และทวนฺทสมาสมีกี่อย่าง อะไรบ้าง จงแสดงพร้อมยกตัวอย่างประกอบ ?
๓๖. สมุจฺจยะมีกี่อย่าง อะไรบ้าง และสมุจฺจยะประเภทไหนบ้างที่สามารถทำเป็นสมาสได้ ?
๓๗. บทว่า “มาตาปิตโร” และบทว่า “อโหฺรตฺต” เป็นสมาสอะไร และมีวิธีทำตัวรูปอย่างไร ?
๓๘. สมาส ๔ ประเภทมีอะไรบ้าง จงชี้แจง ?
๓๙. สนธิกับสมาส เหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไร จงอธิบาย ?
๔๐. ในฐานะที่ท่านศึกษาสมาสมาแล้ว ท่านคิดว่าสมาสมีประโยชน์อะไรบ้างต่อการศึกษาพระบาลี ?
-

บรรณานุกรม

- พระกัจจายนเถระ. กัจจายนพุยากรณ์. กรุงเทพมหานคร : วิจัยพัฒนาการพิมพ์, ๒๕๔๐.
- พระพุทธรูปปิยเถระ. ปทฺฐุปลิตฺติ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๓.
- พระวชิรพุทธิเถระ. “น्याสปรกณฺ” , ลำปาง : วัดท่ามะโอ, ๒๕๒๒ (โรเนียว).
- พระสัทธัมมโชติपालเถระ, รจนา. พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), ตรวจชำระ. พระมหานิมิตร ทุมสาโร, ปวีร์รต.
กัจจายนสูตรตนิเทศ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยรายวัน, ๒๕๔๕.
- พระสิริโมคคัลลานมหาเถระ. โมคคัลลานพุยากรณ์. ย่างกุ้ง : พุทธศาสนาสภา, ๒๔๙๘.
- กลุ่มศึกษานิรุกติศาสตร์. คัมภีร์ปทฺฐุปลิตฺติแปลและอธิบาย (ไวยากรณ์บาลี) สมาสกันท์-กัพพิธานกันท์ เล่ม ๒.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- พระคันธสาราภิวังศ์. กัจจายนสารมัญชรี สรรสาระแห่งกัจจายนไวยากรณ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร,
๒๕๔๔.
- _____ . ถาม-ตอบ คัมภีร์ปทฺฐุปลิตฺติ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยรายวัน, ๒๕๔๕.
- พระเทพเมธาจารย์ (เข้า ๑ ตปญโญ). แบบเรียนวรรณคดีบาลี คัมภีร์บาลีไวยากรณ์ (Pali Grammar). กรุงเทพมหานคร
: โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๐๔.
- พระปริยัติธรรมธาดา (แพ เปரியณ). พระมูลกัจจายนสูตร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิศาลบรรณินดี, ๒๔๕๗.
- พระมหาสมใจ ปญญาทีโป. กัจจายนสูตร และปทฺฐุปลิตฺติแปล. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด พิทักษ์การพิมพ์, ๒๕๒๘.
- พระอริยวงศ์ และพระชาคราภิวังศ์ รจนา. พระคันธสาราภิวังศ์ เรียบเรียง. พระมหานิมิตร ทุมสาโร แปล. คันทนาภณ
มัญชรี และคันทนาภณวรรณนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๕.
- พระอัคควังสเถระ รจนา. พระมหานิมิตร ทุมสาโร และจํารุญ ธรรมดา แปล. สัททนีติปทมมาลา คัมภีร์หลักบาลี
มหาไวยากรณ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๖.
- _____ . สัททนีติสุดตมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๕.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง, รศ.ดร. ไวยากรณ์บาลี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- พระอุกกังสาภิวังศ์. รุปลิทธิคัมภีร์ เล่ม ๒. ประเทศเมียนมาร์, ๒๕๑๕.

ปทานุกรมสมาส

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
(I)					
ไอ้ต๋อ ไอ้ต๋อ	๐÷	อตตลสทุทา	๑๕๒	อนุโตสมาปตติ	๑๐๐
ไอ้ต๋อ ไอ้ต๋อ	๐๐	อตติสณญา	๕๑	อนุรพธิโร	๔๗
ไอ้ต๋อ ไอ้ต๋อ	๐๐	อทฐมาส	๑๐๐	อนุรฎโต	๑๓๙
ไอ้ต๋อ ไอ้ต๋อ	๐๐	อทฐามลภ	๑๐๐	อนวุตถ	๙๙
ไอ้ต๋อ ไอ้ต๋อ	๐๐	อรรุตตร	๑๕๘	อนวุทฐมาส	๑๙
ไอ้ต๋อ ไอ้ต๋อ	๐๐	อธิกุมาริ	๒๓	ไอ้ต๋อ ไอ้ต๋อ	๐๐
อคคิททุโธ	๘๐	อธิตติ	๒๒	อปคตมายเภาโร	๑๑๖
อคคิฐมา	๑๕๑	อธิเทโว	๖๒	อปรกทขินา	๑๔๓
อคคิมาย	๘๗	อธิสีล	๖๒	อปரியาปนุนา	๕๖
องคมคธ, -ธา	๑๖๐	อนตตสณญา	๕๑	อปุตโต	๑๓๕
องคารปุก	๙๖	อนนุต	๑๓๕	อปุนเคยยา	๖๓
อจนทมูลโลกิกานิ	๖๓	อนนุตวาโณ	๑๑๙	อปปฏิปคคโธ	๑๓๕
อจนนุ	๙๘	อนริโย	๕๗	อเปตวิญญาโณ	๑๑๖
อชฌตต	๑๙	ไอ้ต๋อ ไอ้ต๋อ	๐๐	อพยากตา	๕๖
อเชพก, -กา	๑๕๙	อนาทาย	๕๘	อพราหุมโณ	๕๕
อฏฐสีล	๖๘	อนาสวา	๑๓๕	อภิกขุโก	๑๓๕
อทตมกหาปณ	๑๐๑	อนิจจสณญา	๕๑	อภिरุพหาวณิชา	๑๑๒
อทตมมาส	๑๐๑	ไอ้ต๋อ ไอ้ต๋อ	๐÷	อมตนทโท	๑๐๒
อทตมตต	๑๐๑	ไอ้ต๋อ ไอ้ต๋อ	๐÷	อมนุสสภย	๘๖
อติเทโว	๖๒	อนุชฌจ	๑๙	อมนุสโส	๕๕
อติมาโส	๙๙	อนุตฺโตโร	๑๓๕	อมิตฺโต	๕๖
อติเวโล	๙๙	อนุรณ	๑๗	อมพปนส, -สา	๑๕๙
อตตตถ, อตตทตถ	๘๔	อนุรูป	๑๘	อโยปตฺโต	๙๐
อตตทิมุจ	๕๑	อนุวาต	๑๘	อรณณคโต	๗๖
อตตนิมปท	๑๐๓	อนุปวาโท	๕๗	อรณณวาโส	๙๖
อตตสณญา	๕๑	อนุเตวาสิโก	๑๐๓	อลัมโม	๙๙
อตตกาโม	๗๗	อนุเตวาสิ	๑๐๓	อลังวโน	๑๐๐
อตตธมมา	๑๕๑	อนโตนคร	๒๕	อลวณโมชี	๖๓
ไอ้ต๋อ ไอ้ต๋อ	÷๐	อนโตปาสาท	๒๕	อโลโม	๕๖
อตตฎโต	๑๓๙	อนุโตวสส	๒๖	อวโกกิล	๙๙

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
อวมยूर	๙๙	อาโลกนุชการ, -รา	๑๖๐	อุปริมณจ	๒๖
อวมยूरจิโก	๑๓๕	อวามกจกโป	๙๖	อุปรจ	๒๓
อสิกิลิฐา	๕๖	อวามกณชุกโก	๙๖	อุพหภูมิ	๑๑๕
อสิโม	๑๓๔	อาหารช	๘๘	อุภโตพยณชนโก	๑๓๑
อสิวสา	๑๓๕			อูโร	๘๑
อสิกาลโ	๘๑	(IṀ)		อูริโลโม	๑๐๓
อสิจมุม	๑๕๕	อิจนากโต	๘๐	อูสิพีรณ, อูสิพีรณานิ	๑๕๙
อสิฐสณณ	๕๑	อิตติจตุโต	๙๖		
อสิฐตถกปิตถ, -ถา	๑๕๙	อิตติปิมุม	๑๕๗	(ā)	
อสิฐทฐโมชี	๖๓	อิตติรูป	๙๔	เอกกทก	๑๕๗
อสิฐสมโณ	๕๖	อิทปปัจจยา	๑๑๗	เอกรมโม	๗๒
อสิฐสรโ	๘๒	อินุทนาม	๑๒๐	เอกปุคคโ	๗๒
อสิทกุล	๑๕๖	อิสสรกต	๗๙	เอกปุตุโต	๗๒
อสิริกาโนตตปป	๑๕๗			เอกโยชนทวิโยชนานิ	๑๔๑
อเหตุโก	๑๓๕	(IṀ)		เอกรตติวาโส	๑๓๐
อโหระต, -ตา	๑๖๑	อุกกฏจุกกฏจ	๘๗	เอกาทส	๘๒
		อจจาวจ	๔๗	เอณูวีสติ	๘๑
(IṀ)		อตุข	๘๘	เอณิขงโม	๑๔๐
อากิณณมนุสสา	๑๒๘	อตุตมปุริโส	๓๗	เอณยยวราห, -หา	๑๕๙
อากุมาร	๒๐	อตุจจกุกกุกจ	๑๕๗	เอตทตโ, -ถา, -ถ	๘๔
อาคตสมโณ	๑๑๑	อูปกม	๑๗		
อาคตาคตา	๔๗	อูปคจค	๒๒	(ā)	
อาคนตูกภตต	๘๓	อูปค	๒๓	โอนีตปตตปาณิ	๑๓๓
อากริยคตติโล	๔๕	อูปจิตมสโลหิต	๑๒๘	โอมโกมก	๘๗
อากริยปุชโก	๘๙	อูปนคร	๑๖	โอรคจค	๒๖
อากิปัจจปริวาโร	๑๕๗	อูปนีตโมชโน	๑๑๕	โอรพุกสุกริก	๑๕๘
ออปตติวุจจาน	๘๖	อูปมณิก	๒๒		
ออปนุชชีวโก	๙๙	อูปริมกาโย	๔๓	(i)	
ออปานโกฎิก	๒๐	อูปริคจค	๑๐๐	กณเจกาโพ	๑๐๓
อามลกท	๑๐๐	อูปริปาสาท	๒๖	กณณนาส	๑๕๕

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
จตุรสุริยา	๑๕๑	ชาตมาโส	๑๒๐	ติโรกฏฏ	๒๕
จตุรสุริยา	๑๕๘	ชาตรุปรชต์, -รชตานี	๑๕๙	ติโรปพพต์	๒๕
จารกพทุโธ	๙๖	ชาติตตทุโธ	๘๐	ติโรปากการ	๒๕
จิตตช	๘๘	ชานิปตี	๑๕๑	ติลกขณ	๖๘
จินตติจินตตี	๔๗	ชิตมาโร	๑๑๓	ติลมุคคมาลี, -สา	๑๖๐
จิวรมูลย์	๘๓	ชิตินุทริโย	๑๑๒	ติโลก	๖๖
โจรภย	๘๖	ชินเทสิโต	๗๙	ตุพปตี	๑๔๙
		ชินวจน	๙๐	เตวิชโซ	๑๑๙
		ชิวิตนวก	๔๓		
(๑)		ชุตินุโร	๑๐๒	(๑)	
ฉตตปาณิ	๑๓๑			ถลฎุโธ	๙๗
ฉนุทชาโต,	๑๒๐	(ณ)		ถีนมิท	๑๕๗
ฉปญจวาจา	๑๔๑	ณณสมปยุตตี	๘๐		
ฉนุทปาริสุทริ	๑๕๗			(ท)	
ฉวิมส์โลหิต	๑๕๕	(ท)		ทกขินุตต	๑๕๘
ฉพมิณโณ	๑๑๙	ทสมกส	๑๕๖	ทณทปาณิ	๑๓๑
ฉายาตป, -ปา	๑๖๐			ทณทาทณท	๑๔๔
ฉายาสุกุโย	๙๖	(ต)		ทนตปรีโส	๓๗
ฉิททาวฉิทท	๔๗	ตณหานที	๔๑	ทสพโล	๑๑๙
ฉินุนภิน	๔๗	ตทตโต, ตทตตา, ตทตตี	๘๔	ทสสทสสจกกวาพานิ	๗๒
ฉินุนหตโต	๑๑๖,๑๒๐	ตนตากุลกชาตา	๑๓๙	ทสสิลี	๖๘
		ตโปธโน	๑๒๐	ทสสนสสาโท	๙๕
(๒)		ตรุณพราหุณี	๔๑	ทานชฎาสโย	๑๓๑
ชจจุนโธ	๘๒	ตีกจตุก	๑๕๘	ทานาธิมุตติ	๙๕
ชเนสุโต	๑๐๓	ติตตณาวา	๙๖	ทานาธิมุตติโก	๑๓๒
ชมุททีโป	๘๒	ติทนุท	๖๘	ทาลิทาส	๑๕๗
ชมุทสาชา	๙๔	ติทสา	๑๑๙	ทิกุ	๖๕
ชยมปติกา	๑๕๐	ติภาวา	๗๑	ทิวรรจมุโม	๑๑๓
ชลฎุโธ	๙๗	ติมลิ	๖๘	ทิวรรูปุพพา	๖๔
ชาตฉนุโท	๑๒๐	ติรตตี	๖๙	ทิวรรูปุพโพ	๖๓

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
ทินนฺสูงโก	๑๑๔	ธมฺมนิรุตฺติ	๙๕	นิคมชนปทา	๑๕๑
ทิมขงฺโม	๑๒๒	ธมฺมนิสฺสฺสฺสฺสฺสฺส	๗๖	นิกคตชโน	๑๑๕
ทิมขมฺภูมิมํ	๑๕๘	ธมฺมปาลาจาริโย	๔๕	นิโครธปริมณฺทโล	๑๓๘
ทุกตฺถิกํ	๑๕๗	ธมฺมพฺพุธิ	๕๐	นิตฺทฺทฺธ	๑๗
ทุกกฺกฺ	๖๒	ธมฺมภฺวโต	๑๓๙	นิตฺทฺพโน	๑๐๐
ทุกฺขปฺปตฺโต	๗๖	ธมฺมรโต	๙๕	นิตฺทฺพานํ	๑๐๐
ทุกฺคคฺนฺธํ	๑๑๙	ธมฺมรฺจฺจิ	๙๕	นิตฺมฺมสฺกํ	๑๗
ทุกฺคคฺนฺธโร	๖๒	ธมฺมสงฺขาโต	๕๑	นิตฺรจฺโคณ	๑๐๐
ทุกฺติยภิกฺขา	๔๑	ธมฺมสมฺมโต	๕๑	นิตฺรโย	๑๑๖
ทุมฺมโน	๑๒๐	ธมฺมสฺสณฺญา	๕๑	นิตฺโรธสฺมาปฺนฺโน	๗๖
ทุมฺมฺโข	๑๒๐	ธมฺมาธิตฺตโมคฺคา	๑๓๒	นิตฺลฺปปลํ	๓๗
ทฺลฺลฺลฺล	๑๒๐	ธมฺมาภฺริตฺติ	๙๕		
ทฺวงฺคฺลํ	๗๐	ธฺรณิตฺลฺลฺลคฺโต	๘๖	(ป)	
ทฺวตฺติปตฺตา	๑๔๐	ธฺรสฺสฺสกฺกณฺณกํ, -กา	๑๕๙	ปกฺติเมธาวี	๘๒
ทฺวณฺทา	๑๔๕	ธฺรตฺลฺลฺลคฺคานิ	๑๕๑	ปงฺกขํ	๙๗
ทฺวิปฺโท	๑๑๙	ธฺรตฺสฺสณฺญา	๕๑	ปจฺจกฺโข, -ขา, -ขํ	๙๙
ทฺวิรตฺตํ	๗๐	ธฺรตฺสฺสณฺญา	๕๑	ปจฺจกฺขธมฺมา	๑๒๕
ทฺวิหฺตฺโต	๑๑๙			ปจฺจกฺขธมฺโม	๑๒๕
ทฺวิหฺตฺตีหํ	๑๔๑	(1)		ปจฺจตฺตํ	๑๘
ทฺวมณฺสฺสา	๑๔๗	นคฺรณิกคฺโต	๘๖	ปจฺจกฺกตฺตํ	๒๖
ทฺเวธาไซ, ทฺเวธาธา	๙๐,๙๑	นงฺคํ	๑๑๙	ปจฺจกฺกตฺตํ	๑๐๑
ทฺเวสฺโข	๙๒	นวลฺลคฺคตฺตรํ	๖๘	ปจฺจกฺกคฺโย	๔๒
ทฺโธสฺโมหํ	๑๕๗	นวาวาโส	๔๓	ปจฺจกฺกตฺตรา	๑๔๓
		นาคคฺติ	๑๓๙	ปณฺจคฺวํ	๗๐
(ธ)		นาคคฺมาณฺวิกา	๔๑	ปณฺจกฺกขุ	๑๑๙
ธณฺณธฺราลฺล	๙๐	นาคคฺวิกฺกโม	๑๓๙	ปณฺจกฺกคฺขาปทํ	๖๘
ธณฺณคฺลาปํ	๑๕๖	นานาทฺมปตฺติตฺตปฺปวฺวาสิทฺตฺตฺตฺต	๑๒๕	ปณฺณธฺรณํ	๕๓
ธมฺมกฺกาโม	๗๗	นารฺรูปํ	๑๕๖	ปณฺณธฺรณปกฺติโก	๑๒๓
ธมฺมคฺคารโว	๙๕	นิกฺกิลฺลโส	๑๐๐,๑๑๖	ปณฺณธฺรณวิสุทฺธิโก	๑๒๓
ธมฺมธฺโร	๗๗	นิกฺกิลฺลสมฺพี	๑๐๐	ปณฺณธฺรณนฺย, -ยา	๑๖๐

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
ปฏิปด	๑๙	ปานียถาลก	๙๐	(ผ)	
ปฏิปนุทริโก	๑๑๒	ปาปภีโต	๘๗	ผลรโส	๙๐
ปฏิวาท	๑๙	ปาปภีรุโก	๘๗	ผลปจัน	๑๕๕
ปฏิวิทุสพพมโม	๑๑๓	ปาวจัน	๖๑		
ปฏิสนธิปวัตติ	๑๕๗	ปาสาททพพ	๘๔	(๓/๔)	
ปฏิโสติ	๑๙	ปิณฑปตปฏิกกนุโต	๘๖	พนุณมุตโต	๘๗
ปรมปุริโส	๓๗	ปีตาปุตตา	๑๔๘	พนุณโมกโข	๘๗
ปตตจีวร	๑๕๗	ปีตุสโม	๘๑	พหินคร	๒๖
ปตตชีวิโก	๙๙	ปิยวิปโยโค	๘๐	พหุคตตุโก	๑๒๙
ปตตธมโม	๑๑๓	ปีติโสมนสสนนุชาโต	๑๒๐	พหุกุมาริก	๑๒๓
ปพพตฏโจ	๙๗	ปุกกุสจวทาห	๑๕๘	พหุขมพุก	๑๒๙
ปภงกโร	๑๐๒	ปุงโกกิโล	๓๘	พหุตาปโส	๑๒๘
ปมาณาคิกกนุต	๗๖	ปญญตติโก	๘๑	พหุทาสีโก	๑๒๓
ปยุโย	๑๐๐	ปุนนาโค	๓๙	พหุทโทโก	๑๒๘
ปรกุกมาริตตสมุปา	๑๓๓	ปุปผคณโธ	๙๐	พหุนาริโก	๑๒๙
ปรตถ	๘๔	ปุปพทกขินา	๑๔๒	พหุพพีหิ	๑๐๙
ปรโตโมโส	๑๐๓	ปุปพนุห	๑๐๑	พหุภตตุโก	๑๓๐
ปรปุริโส	๓๗	ปุปพปุริโส	๓๗	พหุลิกถ	๔๓
ปรมปุริโส	๓๗	ปุปพพรต	๑๐๑	พหุสุสามิก	๑๒๘
ปรสสพ	๑๐๓	ปุปพพาปร	๑๕๘	พิจารมุสิก	๑๕๖
ปรหิโย	๑๐๐	ปุปพุตตรา	๑๔๓	พุทโธสจจริโย	๔๕
ปริปญจนสงกบโป	๑๑๘	ปุปพเพนิวาสนุสสติ	๑๐๓	พุทุทยโย	๘๕
ปริยชฌายโน	๙๙	ปุปพเพนิวาโส	๑๐๓	พุทุทเทสิโต	๗๘
ปลาปาปคโต	๘๖	ปุมภาโว	๙๓	พุทุทธนาโค	๔๙
ปวทุ	๖๒	ปุรตถิมกาโย	๔๑	พุทุทธตติโก	๑๓๒
ปหุตชิวโ	๑๒๒	ปุรตถิมปจจิม	๑๕๘	พุทุทธรูป	๙๐
ปาจริโย	๑๐๐	ปุรณณวิหาโร	๔๓	พุทุทธสาวโก	๙๐
ปาณสนนุณิตา	๕๑	ปุเรภต	๒๖	พุทุทธาจิโจ	๔๙
ปาณิปา	๑๕๕	ปุลลึงค	๙๒	พุทุทธมพมพุทธพินพุมพิตกัญญ	๑๒๖
ปาทโป	๘๑			พุทุทธมภูโต	๑๓๙

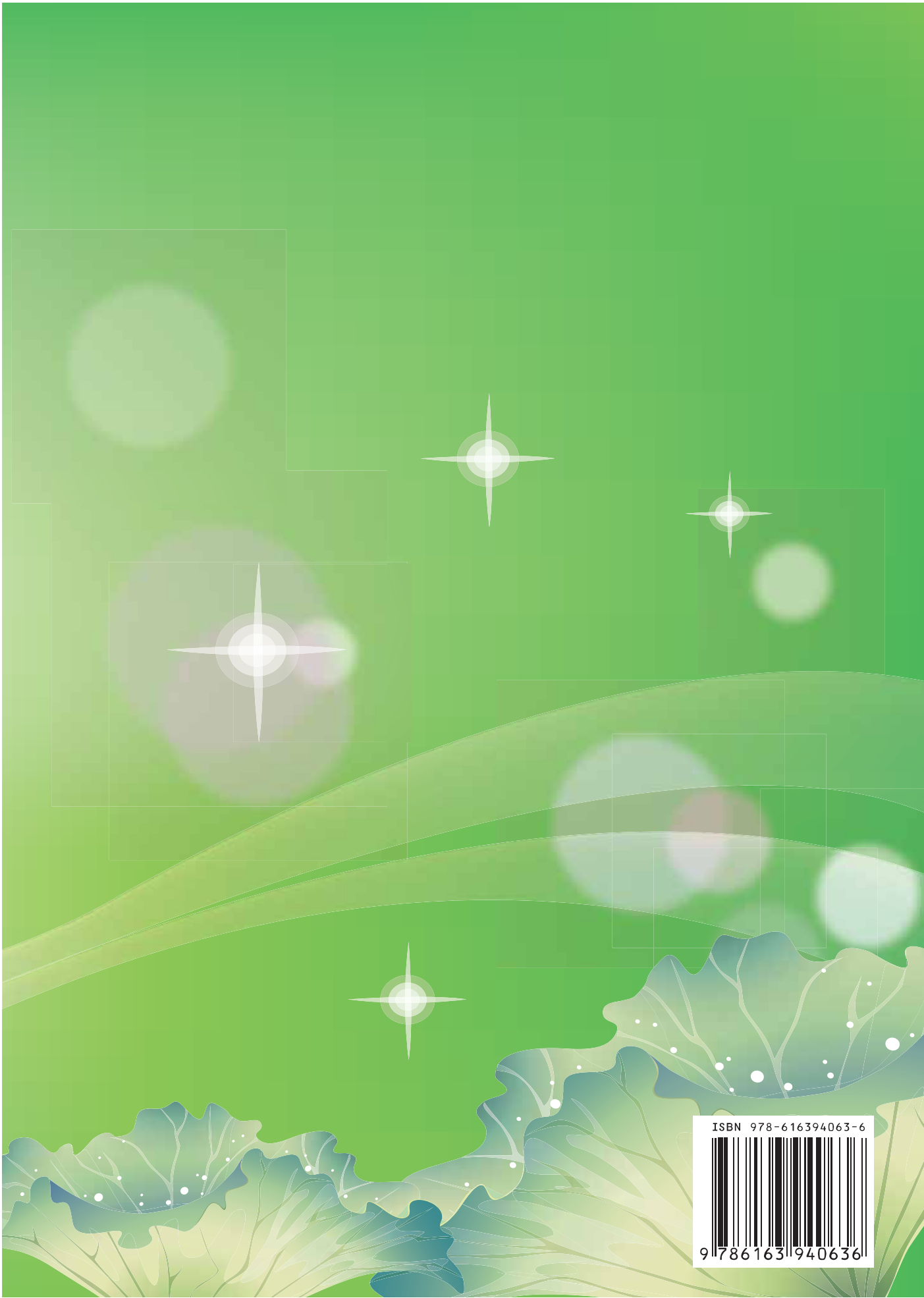
ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
พจนานุกรมศัพท์	๑๔๐	มหาวิโร	๓๖	ยาวพตต์	๒๕
พจนานุกรมคหบดีกา	๑๔๘	มโหสรปณฺธิโต	๔๕	ยฺคนงฺคฺล	๑๕๕
พจนานุกรมทวาริกา	๔๑	มาตาปิตโร	๑๔๘		
		มาตฺสฺทิสฺโส	๘๑	(A)	
(ภ)		มาสชาโต	๑๒๐	รณฺณชฺโห	๑๐๒
ภตตตณฺทฺลา	๘๓	มาสทฺฐิ	๑๐๐	รตฺตลตา	๔๑
ภยตฺตปฺภูจฺานํ	๑๐๓	มาสพฺุโพ	๘๑	รตฺตินฺทิวํ, -วา	๑๖๐
ภวนฺตรกตํ	๙๕	มิตฺตลสฺสคฺโค	๘๐	รตฺตปตฺติกํ	๑๕๕
ภวาตีโต	๗๖	มุขจฺนฺโท	๕๐	รตฺตารุพฺโห	๗๖
ภิกฺขุณิสฺสํ	๙๔	มุขนาสิกํ	๑๕๕	ราชปฺุตฺโต	๘๙
ภิกฺขุสฺมฺตฺโถ	๘๔	มุขปทุมํ	๕๐	ราชปฺุริสฺโส	๘๙
ภุมิคฺโต	๗๖	มุณีปฺุจฺกฺโว	๔๙	ราชภยํ	๘๖
ปทานุกรม	หน้า	มุณีวสฺโภา	๔๙	ราชหฺิสฺโส	๑๐๐
(ม)		มุณิสฺสํ	๔๘	ราชหฺโต	๘๐
มคฺคจิตฺตํ	๘๒	มุหฺตฺตลฺลฺขํ	๗๖	รฺกฺขคฺคปตฺติโต	๘๖
มคฺคกฺุโร	๙๗	มุณฺชปพฺพชฺ, -ชา	๑๕๙	รฺกฺขมฺูลํ	๙๐
มชฺฌิมปฺุริสฺโส	๓๗	มุณฺชปพฺพชฺฎตา	๑๓๙	รฺสฺสณฺเจตฺนา	๙๕
มชฺฌเมกฺลยฺานํ	๑๐๓	เมถฺนาเบโต	๘๕	รฺสฺสณฺญา	๙๔
มณฺนิมฺตฺตสฺงฺขเวฬฺุริยํ, -เวฬฺุริยฺานิ๑๖๐				รฺสฺสปรามมฺณํ	๕๓
มตฺตพฺุมาตฺงฺคํ	๑๓๔	(ย)		โรคฺปฺิฬิโต	๘๐
มนฺสิกาโร	๑๐๓	ยถากุภมํ	๒๕		
มยฺุรโกณฺจํ, -จา	๑๖๑	ยถาพลํ	๒๕	(A)	
มรณฺสฺสตี	๙๐	ยถาวุฑฺฒํ	๒๕	โลกหฺิโต	๘๔
มหรฺพญํ	๓๔	ยถาสตฺตี	๒๕	โลกาตฺติกฺกนฺทํ	๗๖
มหากฺุสฺสปตฺเตโร	๔๕	ยถาสฺรูปํ	๑๘	โลกโมหํ	๑๕๗
มหาปฺุริสฺโส	๓๒	ยทตฺโถ, ยทตฺตา, ยทตฺถํ	๘๔	โลหิตจฺนฺทนํ	๓๗
มหาปณฺโถ	๑๒๓	ยาคฺตณฺทฺลา	๘๓		
มหาพลํ	๓๗	ยวกาลิกสฺมฺิสฺส	๘๑	(C)	
มหามฺุณี	๓๖	ยวชฺิวํ	๒๓	วจฺิพฺุจฺจริตฺวิริตี	๘๗
มหาโมคฺคฺลลฺานตฺเตโร	๔๕	ยวตฺตายุกํ	๒๔	วชฺิรปาณิ	๑๓๑

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
วชิรมลล์, -ลา	๑๖๐	สกลีเส	๑๓๗	สพพรตติโสภโน	๗๖
วตถวิเสโส	๔๕	สงขปนวทิมุทิม	๑๕๕	สมกุกิ	๒๖
วนจโร	๙๗	สงขปนทโร	๑๓๗	สมณปทุม	๔๙
วนปุพผ	๙๖	สจจวาทิ	๗๘	สมณปุณทริโก	๔๙
วนมหิโส	๙๖	สญชาตปีติโสมนสฺโส	๑๒๐	สมณพราหมณา	๑๔๘
วนมุตโต	๘๗	สตโยชน	๖๘	สมณิตติโก	๑๒๓
วาจาณิปุณ	๘๑	สติสมปชณณ	๑๕๖	สมณวิปัสสน	๑๕๔,๑๕๖
วาจาสิโล	๘๑	สตตโคทวาร	๗๐	สมาตถ	๘๔
วิกปิ	๖๒	สตตฎฐมาสา	๑๔๑	สมาธาน	๖๒
วิกาลโฆชน	๙๖	สตตาท	๖๘	สมานวาโส	๑๓๑
วิญญครหิต	๗๙	สตตปาณิ	๑๓๑	สมุททโมโส	๙๐
วิญญูปปสโต	๗๙	สตตทโต	๑๓๑	สมุททจโจ	๙๖
วิทตธมโม	๑๒๕	สตตูกปิ	๘๑	สมุททโต	๑๓๗
วิจรปนทโต	๔๕	สตตถวณนิต	๗๙	สมุปนุสนสฺโส	๑๒๗
วินยโร	๗๗	สททตธา	๑๕๒	สมุมตาท	๑๕๕
วินยสาคโร	๔๙	สทฐมมคารโว	๑๓๒	สยกต	๗๙
วิมตี	๖๒	สทฐมมรสิ	๔๙	สรณคโต	๗๕
วิมโล	๑๑๙	สทฐาณ	๕๓	สรสิข	๑๐๔
วิมุตตโต	๘๔	สทฐาโร	๑๒๓	สลลวิทโต	๘๐
วิราตตธา	๘๔	สทฐาปกติโก	๑๒๓	สทสาต	๑๐๒
วีตราโค	๑๑๘	สพจจยา	๑๓๗	สทสสตามธ	๑๒๕
วีรปุโร	๓๗	สพริวโร	๑๓๗	สเหตุ	๑๓๗
เวณรตการ	๑๕๘	สพากจณทาล	๑๕๘	สเหตุโก	๑๓๖
		สพปทฏโจ	๘๐	สพายต	๖๘
(E)		สพปมณทูก	๑๕๖	สทกุกนิกมาควิก	๑๕๘
สมเทย	๘๓	สพปิกุมโ	๙๐	สทขาปลา	๑๕๗
สมมตต	๘๓	สพปิติกา	๑๓๗	สทายน	๑๐๑
สวรโต	๘๔	สพปุโร	๓๕	สทริปุตตเตโร	๔๓
สสารทูก	๙๕	สพพกาโย	๔๓	สทริปุตตโมคคูลานา	๑๔๘
สอุปาทาโน	๑๓๗	สพพภวนิสสฏ	๘๖	สทลิว, -วา	๑๖๐

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
สาวชานวช้, -ชา	๑๖๐	สุวรรณวณโณ	๑๓๙		
สาวกสีโม	๙๔	สุสีโล	๑๑๙		
EOE' ๑๑	๑๐	เสตหตถี	๓๗		
ลิตตสมมฏจ	๔๗	โสตาปนโน	๗๖		
ลีนทรุณโ	๔๗				
ลีโรห	๙๗	(ห)			
ลิตฺตฺห	๔๕	หตฺตจฺจฺนโน	๑๒๑		
ลิลธ	๕๓	หตฺตคฺคฺวสฺสวหฺว, -วา	๑๕๙		
ลิลปณณณ	๑๕๖	หตฺตลปท	๙๓		
ลิลวิกโล	๘๑	หตฺตลอสฺส	๑๕๕		
ลิลสมปนโน	๘๐	หฺนุคฺวี	๑๕๕		
ลีหคต	๑๓๙	หฺสพก, -กา	๑๖๑		
ลีหปพพทกโย	๑๓๓,๑๔๐	หฺสราชา	๑๐๐		
ลีหพยคฺมตรจฺจ, -ฉา	๑๕๙	หฺรณณสฺสวณณ, -สฺสวณณาน	๑๕๙		
ลีหวิกโม	๑๔๐	หฺโรตฺตปปี	๑๕๖		
ลีหห	๑๔๐	หฺนปณณ, -ตา	๑๖๐		
ลฺกต	๖๒	หฺนุจฺจานท	๑๐๐		
ลฺกสาลิก, ลฺกสาลิกา	๑๖๑	หฺนุจฺจปาสาท	๒๖		
ลฺกหา	๗๙	หฺนุจฺจามณจ	๒๖		
ลฺกหฺกข, ลฺกหฺกขาน	๑๖๐	หฺนุจฺจิมกโย	๔๓		
ลฺกขปตโต	๗๖	เหตุปจโย	๔๓		
ลฺกขสคต	๘๐	-----			
ลฺกน	๑๑๙				
ลฺกนโร	๖๒				
ลฺกตปพโพ	๖๔				
ลฺกภิกข	๒๑				
ลฺกมุโข	๑๑๙				
ลฺกสรุครุพมฺนุชฺชกคณฺทพพา	๑๕๑				
ลฺกมปณโ	๑๒๘				
ลฺกณณกฏาห	๙๐				

ประวัติผู้รวบรวมและเรียบเรียง

ชื่อ-ฉายา	พระมหาธิติพงศ์ อุตตมปณฺฑ (เข็มนันท์)
วัน/เดือน/ปีเกิด	เกิด วันที่ ๒๘ เดือนมีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๔
สถานที่เกิด	บ้านเลขที่ ๕๑ หมู่ ๓ ตำบลมะค่า อำเภอนนไทย จังหวัดนครราชสีมา
อุปสมบท	วันที่ ๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๔ ณ พัทธสีมาวัดถนนโพธิ์ ตำบลถนนโพธิ์ อำเภอนนไทย จังหวัดนครราชสีมา
ประวัติการศึกษา	เปรียญธรรม ๗ ประโยค ชั้นนักศึกษบาลีใหญ่ (สอบได้อันดับที่ ๑) สำนักเรียนวัดท่ามะโอ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอมือง จังหวัดลำปาง ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์ (จิตวิทยา) เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบาลี (มจร)
ประวัติการทำงาน ที่อยู่ปัจจุบัน	ครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม-บาลี และบาลีใหญ่ วัดพิบูลทอง ถนนเทอดพระเกียรติ ตำบลวัดชลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ๑๑๑๓๐
ผลงาน	๑. รูปสิทธิที่ปณี เล่ม ๑ สนธิกัณฑ์ ๒. รูปสิทธิที่ปณี เล่ม ๒ นามกัณฑ์ ๓. รูปสิทธิที่ปณี เล่ม ๓ การกัณฑ์ ๔. รูปสิทธิที่ปณี เล่ม ๔ สมาสกัณฑ์ ๕. รูปสิทธิที่ปณี เล่ม ๕ ตัทธิกัณฑ์ ๖. รูปสิทธิที่ปณี เล่ม ๖ อาชยาดกัณฑ์ ๗. รูปสิทธิที่ปณี เล่ม ๗ กิพพิธานกัณฑ์ ๘. ไวยากรณ์บาลีเบื้องต้น ๙. กัจจายนสูตรปาฐะ แปลสูตรพร้อมอุทาหรณ์ ๑๐. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๑ หลักการแปลขั้นพื้นฐาน ร่วมกับคณะ ๑๑. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๒ วากยสัมพันธ์ ๑๒. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๓ โครงสร้างลักษณะต่างๆ ของภาษาบาลี ๑ ๑๓. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๔ โครงสร้างลักษณะต่างๆ ของภาษาบาลี ๒ ๑๔. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๕ วิธีการแปลอรรถกถา ๑๕. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๖ วิธีการแต่งประโยคภาษาบาลี ๑๖. ทำตัวรูปนามเบื้องต้น (ใช้คู่กับไวยากรณ์บาลีเบื้องต้น)

ISBN 978-616394063-6

9 786163 940636